

NAİLƏ ANANIN SÖYLƏDİKLƏRİ

(Qubadlı bölgəsi: etnoqrafiya, folklor, dil örnəkləri)

“Elm və təhsil”
Bakı – 2020

**Qeydə alan, tərtib edən,
ön söz, lüğət, izah və
qeydlərin müəllifi:**

Etibar Talıblı

*BDU-nun Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı
kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru*

Söyləyici:

Nailə İmanlı

Elmi redaktor:

Səhər Orucova

*BDU-nun Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı
kafedrasının müdiri,
filologiya elmləri doktoru, professor*

Rəyçilər:

Muxtar Kazımoğlu (İmanov)

AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, akademik

Kəmalə İslamzadə

*BDU-nun Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı
kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru*

**Nailə ananın söylədikləri
(Qubadlı bölgəsi: etnoqrafiya, folklor, dil örnəkləri).
Bakı, "Elm və təhsil", 2020, 392 səh (+ 4 səh. şəkil)**

ISBN 978-9952-8405-0-6

© Etibar Talıblı, 2020

*Qarabağ şəhidlərinin əziz
xatirəsinə ithaf edirəm*

FOLKLOR – MİLLİ YOLA DÜŞƏN İŞIQ VƏ O YOLUN ÖZÜDÜR

Folklor bir işıqdır... Millətin keçdiyi tarixi və keçəcəyi gələcək yolu aydınladan işıq... Folklor bir nurdur... Milli-mənəvi yaddaşı nurlandıran, milli ruhu diri tutan nur... Folklor bir enerji qaynağıdır... Oğuz Xaqanı, Dədə Qorqudu, Qazan xanı, Koroğlunu yaşatmaqla, unutmamağa qoymamaqla millətə güc verən qaynaq... Folklor bir tarix kitabıdır... Xalqımızın etnik varlıq kimi meydana çıxmasından millət kimi formalaşmasına qədər keçdiyi təlatümlü yolun izlərini əks edən bir kitab...

Folklor həm də o yolun özüdür... Milli ruhumuzun, etnik kimliyimizin, mənəvi-əxlaqi dəyərlərimizin yaşadılmasını, nəsibənəsil ötürülməsini təmin edən yol... Bu yolun yolçularının varlığı, onlardan əldə edilən informasiyaların yazılı mətnə çevrilərək yenidən paylaşılması, kitabləşaraq gələcək üçün qorunması həmin yolun bitməzliyi deməkdir...

1. Söyləyici portreti yaxud Qayalının nağıl gəcələrindən Nailə ananın dəyirmi masasına

Azərbaycan türklərinin etnoqrafiyası, folkloru və xalq danışığı dilinə aid burada təqdim edilən mətnləri 2015-2019-cu illərdə Nailə İmanlının dilindən yazıya almışım. Bir kitablıq materialın yalnız bir söyləyicidən toplanması elə də çox təsadüf edilən hadisələrdən deyil. Milli-mənəvi sərvətimizi yaşatmaqda, çağdaş nəsllə – bizlərə çatdırmaqda əvəzsiz

xidmətləri olan Nailə xanım kimdir? Onun şəxsiyyəti, dünyagörüşü, maraq dairəsi haqqında; repertuarı, söyləyicilik xüsusiyyətləri, söylədiklərinin elmi dəyəri haqqında nə deyə bilərik?

Nailə Məmmədrza qızı İmanlı 1934-cü ildə Qubadlı rayonunun Qayalı kəndində anadan olmuşdur. Ali təhsillidir. Uzun müddət Qubadlının müxtəlif kəndlərində müəllim işləmişdir. Riyaziyyat-fizika müəllimi. Rayonun ermənilər tərəfindən işğalından sonra köçkün kimi Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. Təqaüdə çıxana qədər sevimli peşəsini Bakı məktəblərində davam etdirmişdir.

Nailə ana yaddaşında və nitqində xalq danışığı dilinin zənginliyini – onun şirinliyini, təbii obrazlılığını böyük mühafizəkarlıqla qoruyub-saxlamış el ağbirçəyidir. Hər görüşü-müzdə onun “biz tərəfdə belə deyilir”, “anam belə deyərdi” sözlərindən sonra sanki bir sehrli boxça açılır, elin folklor və dil yaddaşında hişz olunmuş tükənməz bir xəzinə ilə tanış olursan. Bu xəzinədə mifoloji təfəkkürün izləri, mərasim folklorundan parçalar, maraqlı nağıllar, yanıqlı bayatılar, tərəkəmə-elat həyat tərzini əks etdirən etnoqrafik materiallarla qarşılaşırsan. Ən əsası isə onun atalar sözü və məsəlləri, xalq deyimlərini – müxtəlif frazeoloji ifadələri gözəl bilməsi və nitqində çox işlətməsidir. Heyrətlənməmək olmur ki, bu qədər nümunəni bir insan yaddaşında necə saxlaya bilər. Bunun səbəblərindən biri, fikrimizcə, odur ki, Nailə ana doğma yurda, doğma dilə, milli adət-ənənəyə böyük sevgi bəsləyir, onlara ürəkdən bağlıdır, fəvqəladə dərəcədə sadıqdır. Məhz bu sevgi və sədaqət imkan vermişdir ki, yaddaşını daim təzələsin, özü ilə müntəzəm həsb-hal etsin. Bu gün də yuxularında Qubadlı, Qayalı kəndini, yaylaqları görənlər nisgilli Nailə ana təbiətən və düşüncə, davranış etibarilə tərədən-dırnağa bir elat xanıdır. Kübarlığı, qonaqpərvərliyi, sadəliyi, təbiiliyi,

səmimiliyi, abır-həyanı qadın üçün başlıca meyar hesab etməsi, ailə və cəmiyyət həyatında kişinin roluna böyük dəyər verməsi – bütün bunlar bu xanım-xatın qadının ana cizgiləridir.

Uşaqlığından gördüyü hər hadisəni, eşitdiyi hər maraqlı əhvalatı, sözü xatırlayan, danışmağı sevən bu xanım ana sanki bu yolla elini, yurdunu, torpağını, əcdadlarını unutmadığını, yaşatdığını, onlara az da olsa, mənəvi borc qaytardığını düşünür.

Nailə ana ilə beş il ərzində müxtəlif fasilələrlə (bu fasilələr bəzən bir neçə gün, bəzən bir neçə ay çəkmişdir) çoxsaylı görüşlərimiz olmuşdur. Bu görüşlər üst-üstə səksən saatlıq səs yazısı ilə – müxtəlif folklor janrlarına aid mətnlərin əldə edilməsi ilə nəticələnmiş oldu. Aradakı fasilələrdə Nailə ana da bیکar dayanmamış, yadına düşənləri məktəbli dəftərlərinə yazmışdır. On dəftər də belə ərsəyə gəlmişdir.

Uzunmüddətli təmasımıza, davamlı söhbətlərimizə, müşahidələrimizə əsaslanaraq, onu qətiyyətlə qeyd edirik ki, Nailə ananın söylədiyi atalar sözləri, məsəllər və digər janrlara aid folklor nümunələri, onun ali təhsilli olmasına baxmayaraq, kitab mənşəli deyil. Söylənmiş nümunələr informativ mütaliəsindən deyil, ata-analardan, nənə-babalardan eşitdiklərinin yaddaşında mühafizə olunmasından gəlir. Söhbət burada sırf şifahi ötürülmədən gedir. Çoxsaylı görüşlərimizdə “bunu kimdən eşitmisən” və yaxud “harada eşitmisən” suallarımıza yadında qalanlardan konkret adlar çəkməklə cavab verib, xatırlaya bilməyəndə “yadımdan çıxıb e...” deyərək üstündən keçib. Anasından, dayısından, Gülüş bibisindən, Əliquluuşağı kəndində işləyərkən (1957-1965) oradakı yaşlı qadınlardan eşitdikləri var. Doğulduğu Qayalı, sonralar yaşadığı Mahmudlu kəndində istinad etdiyi adamlar var. Məsələn, bəyənməzliyin sərt ifadəsi olan “*İtdə tamırım var, onda yox*”

(tamır – nəfs, tamah mənasındadır) məsəlini Nailə ana Mahmudlu kəndində oğlu qız qaçırmış bir qadının dilindən, “Bir keçilik gəlin” rəvayətini, “Hüsü də kişidi” lətifəsini Əliquluuşağı kəndində Sayad adlı “ahıl, savatsız, ama çoxbilmiş qadından” eşitdiyini bizə təfərrüatı ilə danışmışdır. Belə misalların sayını artırmaq da olar.

Lakin, bir söyləyici kimi, Nailə ananın danışdıqlarının əsas qaynaqlarından biri anası Fatma xanım olmuşdur. Nailə ana uşaqılıqda anasının söylədiyi nağılları çox dinləmiş, nağıl gecələrinin iştirakçısı olmuşdur. Özü çoxuşaqlı olan anası qonşu uşaqlarını da başına yığıb axşamlar nağıl danışarmış.

Nailə ananın xatirələrindən. Bir dəfə Nailə anadan işlətdiyi: “*Nağıl-mağıl, dur başımdan dağıl*” – deyimi, yəni nağılın sonunda istifadə edilən formül haqqında izah verməsini istədikdə o, bunları söylədi: “*Bını anam deyərdi. Uşaxlar yı-ğışirdılar gecə başına. Qonşu uşaxları. O vaxt heş nə yox idi də. Deyirdilər ki, Fatma xala, bir nağıl da de, bir nağıl da de. O da deyirdi, deyirdi, yorulurdu. Axırda deyirdi, a bala, bəs-di də!*”

*Fındıx ilən qoz,
Bu söhbəti poz.
Durun, gedin siz,
Durax yatax biz.*

*Onun dalınca da deyirdi ki,
Nağıl-mağıl bilmərəm,
Bilsəm də, demərəm.
Nağıl-mağıl,
Dur başımdan dağıl!”*

Yeri gəlmişkən, kitabda verdiyimiz nağılları söyləyici anasından eşitdiyini qeyd edir. Ümumiyyətlə, Nailə İmanlının bir folklor söyləyicisi kimi formalaşmasında söyləyicilik ənə-

nəsinin mühüm rolu olmuşdur. O bu gün həmin ənənənin layiqli davamçısıdır. Lakin üç onillikdir ki, Nailə ananın həyatı şəhərdə keçir, həyat tərzində də şəhər mühitinə xeyli uyğunlaşıb. Bu dəyişim, adaptasiya ananın timsalında söyləyicilik prosesindən də (institutundan da) yan keçməmişdir. Biz artıq bu prosesin qırılma, institutun tənəzzülü mərhələsindəyik: sənəsi söz-söhbətlə dolu baba-nənələrimizin dünyalarını dəyişməsi, ənənəni yaşadacaq varislərin – yeni nəsillərin dinləyici auditoriyasının yoxluğu yaxud seyrəkləşməsi gerçəkliyi ilə üz-üzəyik. Artıq nənəsinin dizinin dibini kəsdirən, onun şirin nağıllarını böyük maraqla dinləyən, üzüyolə kənd uşaqlarını yeni tip dinamik uşaqlar (Onlar gələcək folklor söyləyiciləri də ola bilərdilər!), mənəvi-intellektual-informasiya tələbatını internet dünyası ilə ödəyən yeniyetmələr nəsli – internetləşdirilmiş yeni nəsillə əvəz etmişdir.

Nailə ana söhbətçildir, özünə həmsöhbətlər cəlb edə bilir. Onun öz auditoriyası da vardır. Bakının Nərimanov rayonunun Montin deyilən sahəsində qızının ailəsinin, həmçinin Nailə ananın özünün də yaşadığı beşmərtəbəli binanın həyətidə skamyaları, stolu olan kiçik köşkdə ahıl və orta yaşlı qadınlar xoş havalarda yığılıb oturur, söhbət edirlər. Bu qadın məclisinin baş qəhrəmanı isə Nailə anadır. Öz söhbətləri ilə, danışdığı maraqlı əhvalatlarla digər qadınları bir yerə toplayan, başına yığan da odur. Hava şəraiti və səhhətinin imkan verdiyi bütün vaxtlarda Nailə ana orada olur. Onunla görüşlərimdə bir neçə dəfə həyətdə yığılmış qadınların zəng edib onu gözlədiklərini deməsinin şahidi olmuşam. O isə nəzakətlə: “Qonağım var” və ya “İşim var, bu gün gələ bilməyəcəyəm”, – deyər cavab verirdi. Qadınlardan birinin oğlu zarafatla onların oturduğu köşkü “Nailə xanımın kruqlıy stolu” (yəni dəyirmanı masası) adlandırmış, bu ifadə bina sakinləri arasında yayılmışdır.

Nailə ananın hərəkətlərini, bir qayda olaraq, adətlər müəyyən edir. Onun davranış normaları milli adət-ənənələrdən qaynaqlanır. Düşüncə tipi, hər hansı hadisələri qiymətləndirmə tərzı də folklorıyanadır.

Ananın başqa bir xatirəsindən. Kənddə yaşamış, aran-yaylaq köç həyat tərzinin, elat həyatı və etnoqrafiyasının bilavasitə iştirakçısı olmuş bu ağbirçək məlum hadisələr zamanı Bakıya köç etdikdən sonra bir gün küçədə bir qadının qucağında soyuqdan qorunmaq üçün qiymətli parça ilə belı səliqə ilə bürünmüş kiçik zərif iti gördükdə təəccübünü gizləmir: “*Bax ha! Özün tazı olasan, çulun məxmər, bu, yaman oldu!*” Bu sözlərdə köçkünliyəün özü ilə bərabər gətirdiyi kədər, narahatlıq, diskomfortla heyvancığaza göstərilən qayğ, yaradılan komfort arasındakı təzaddan doğan acının əks olunduğunu sezməmək mümkün deyil. Məsələ ondadır ki, bu, bir el ağbirçəyinin konkret situasiyada dediyi sözlərdir. Onun öz “yaradıcılığı”dır. Lakin düşüncə-təfəkkür tipinə görə təpədən-dırnağa xalq-folklor düşüncəsi məhsuludur. Biz: “*Özün tazı olasan, çulun məxmər*” – ifadəsini, təbii olaraq, folklor mətni saymırıq və kitabı da daxil etməmişik. Amma hər bir atalar sözü, məsəl, görünür, zamanında analoji şəkildə meydana çıxmışdır: hər hansı bir müdrik, hazırcavab insan konkret hadisəni, vəziyyəti yaxud predmeti orijinal şəkildə spontan dəyərləndirir. Bu dəyərləndirmə zamanı şüuraltı qatdakı folklor yaddaşı da öz işini görür, deyilən fikir ifadə tərzinə görə folklor ənənəsinə əsaslanır. Və deyilən söz öncə söz sahibinin yaxın çevrəsində təkrar işlənməyə başlayır, zaman ötdükcə işləklik dairəsini genişləndirdikcə isə folklorlaşır. “Hər oxuyan Molla Pənah olmaz” kimi bir çox məsəllərimiz, atalar sözlərimiz, yəqin ki, belə bir yolla yaranmışdır.

Daha bir xatirə. Bir dəfə Nailə anaya dəftərdə qeyd etdiyı bir cıratma barədə sual verdim. Cıratma belə idi: “*Ayağındakı çarıxdı, dabannarı cırıxdı*”. Cavabını olduğı kimi qeyd

edirəm: “*Elə-belə sözdü, işdənirdi... Çarıxdan qabax çustum* (çust, yəni ayaqqabı – topl.) *varıydı. Bizim yerdə sarı palçıx yer var, yapışqan kimi olur. Sarı yal deyilən yerdə. Yağış yağdı. Biz də məktəbdən gəlirik. Bir kəndən o biri kəndə. Mənim çustumun altı qopdu. Çustun altı qaldı zığın içində. Uşaxlar gülüşdülər: “Nayilənin çustu var, altı yoxdu, üsdü var”. Heylə həmşə uşaxlar onu deyirdilər. Onnan sora dedim maa çarix tikin. Çarixların altı qopmur ha”*. Söhbət 1940-cı illərin əvvəllərindən gedir. Burada da ani deyilən sözlə ənənəvi folklor düşüncəsi, deyim tərz, dili arasında bağlılıq, yoldaşlarının kiçik Nailəyə sataşmaları ilə qeyd etdiyimiz cıratma arasında eyni yaxınlıq aydın duyulur.

Nailə ana deyir ki, “*mənim onsuz da nitqim yoxdu*”. O öz danışığında xalq deyim və ifadələrinə geniş yer verməsini, loru, bəzən də vulqar söz-ifadələri işlətməsini öz nitqi üçün qüsür sayır. Lakin bizim üçün bu nitq, xalq düşüncəsini, etnik yaddaşı dildə qoruyub saxlamış misilsiz bir qaynaqdır, informasiya mənbəyidir. Onun dediyi bəzi ifadələrinin üzərində dayandıqda, sual verərək kökünə getdikdə, özü də dediklərinin daşdığı semantik yükün ağırlığına, dərinliyinə, əhəmiyyətinə heyrət edir, təəccüblənir. Bəzən də “nə bilim, belə deyilir, belə deyirdilər” kimi cavablar verir.

N.İmanlı, bir folklor söyləyicisi kimi, mətnə sadıqlıq və improvizatorluq keyfiyyətlərini özündə birləşdirmişdir. Zahirən bu iki keyfiyyətin bir söyləyicidə təzahürü bir qədər qərribə yaxud məntiqsiz görünə bilər. Lakin Nailə anada bu, həqiqətən, belədir. Bəzən söylənilən epik mətnə süjet qırıqlığı, hadisə boşluğu və ya bir atalar sözündə nəşə yarımçıqlıq, çatışmazlıq hiss etdikdə sual verir, yönləndirici fikirlər söyləyirdim. Bu zaman belə sözlərlə qarşılaşdığım hallar da olub: “*Yox, mən yalannan heç nə deyə bilmərəm*”. “*Etibar məlim, bağışda, yadımnan çıxıb e*”. Budur mətnə sadıqlıq. İmprovizatorluğunu isə daha çox bayatı-

larda hiss etmişik. Ənənəvi məhəbbət bayatılarının yaxud ağrıların yurd nisgili, qaçqınlıq-köçkünlük ağrıları ovqatında yenidən təqdimində görmüşük.

Ananı heç vaxt tərک etməyən yurd nisgili və ağrıları onun söylədiyi alqış, qarğış, bayatılarda və xatirələrində daha çox duyulur.

Mən təəssüf edirəm ki, Nailə ana ilə gec tanış olmuşam. Amma atalar demişkən, gec olsun, güc olsun. Nailə ana nə qədər yaddaşından gileylənsə də, çox şeyi unutduğunu söylə-sə də, onun yaddaşına və o yaddaşın hifz etdiyi informasiya zənginliyinə ananın hər bir yaşdaşı həsəd apara bilər.

2. Milli folklor və etnoqrafiyanın Qubadlı layı

Artıq, qeyd etdiyimiz kimi, təqdim olunan kitaba daxil edilmiş etnoqrafik materiallar, folklorun müxtəlif janrlarına aid mətnlər, xalq danışığı dili örnəkləri Qubadlı bölgəsinin yertirməsi Nailə İmanlıdan yazıya alınmışdır. Qubadlı adı bizim üçün nəyi ehtiva edir? Şuşamız, Laçınımız, Ağdamımız, Ağdərəmiz, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Zəngilan, Füzulimiz kimi, Qubadlıdan da söz açanda duyğusal olmamaq olmur.

Qubadlı – Azərbaycanın tarixi Zəngəzur və Qarabağ mahallarının qovuşduğu ərazilərdə yerləşən rayon!

Qubadlı – bu gün müvəqqəti olaraq əlimiz yetməyən, övladlarının isti nəfəsi üçün qərubsəyən bölgələrimizdən biri!

Qubadlı – çörəyi dizinin üstündə olan xain düşmənlərin tapdağı altında qalmağın ağrı-acısını yaşayan, ulu çinarlarının boynubükük qaldığı, bulaqlarının qız-gəlinlərin məhrəm söhbətlərinə sirdaşlıq edə bilmədiyi obamız!

Qubadlı – hər daşının altında bir tarix yatan müqəddəs torpaq! Qayalarında Səlcuqların, Atabəylərin, Ağqoyunlula-

rın, Qızılbaşların, Qarabağ igidlərinin odlu qılınclarının səslərinin daşlaşdığı məkan!

Qubadlı – körpələrinin onsuz və ondan uzaqlarda dünyaya göz açdığı; yeniyetmələrinin onunla ağsaqqal və ağbirçəklərin – böyükərin söhbətlərində qiyabi tanış olduğu ürəyi-qübarlı Ana!

Qubadlı – eyni zamanda özünəməxsus zəngin regional folkloru olan, yüz illərin arxasından gələn adət-ənənələri, mərasimləri ikinci minilliyin sonlarına qədər yaşada bilmiş bölgələrimizdən biridir. Qubadlı torpağının övladları olan folklorçularımız Bəhlul Bəhcət, Əhliman Axundov XX əsrdə bölgənin folklor və etnoqrafiyasına aid toplama və araşdırma yolunda əhəmiyyətli işlər görmüşlər. Hər ikisinin Qaçaq Nəbi ilə bağlı topladığı materiallar folklorşünaslara yaxşı məlumdur. Ə.Axundovun iki cildlik “Azərbaycan folkloru antologiyası” kitabındakı materialların bir çoxunun məhz Qubadlı bölgəsindən yazıya alındığı şübhə doğurmur. Xalq yazıçıları Süleyman Rəhimov və Əli Vəliyevin nəsr əsərlərində onların doğma yurdu Qubadlıda eşidib-öyrəndikləri qiymətli folklor, görüb-şahidi olduqları etnoqrafik həyat, müxtəlif mərasimlər ustalıqla əks olunmuş, istifadə edilmişdir. 1980-ci illərdə AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutunun bölgəyə təşkil etdiyi folklor ekspediyası zamanı dəyərli folklor mətnləri yazıya alınmışdır. Folklor İnstitutunun “Qarabağ: folklor da bir tarixdir” çoxcildliyində çağdaş qubadlılılardan yazıya alınmış maraqlı örnəklər əks olunmuşdur. Bu zənginlik, təbii ki, Nailə İmanlıdan toplanmış materiallarla tükənmir. Görülən işlər bu kitabla tamamlanmır, bitmir. Bu kitab yolun davamıdır, sonu deyildir.

Kitabdakı etnoqrafik materiallar həcmcə çox yer tutmasa da, mövzuca əhatəlidir və bayramlar, mərasimlər, adətlər, köç-yaylaq həyatı, milli mətbəx və s. haqqında zəngin etno-

qrafik informasiya daşıyır. Bu materiallar, əsasən, son bir neçə görüşümüzdə yazıya alınmışdır. Əslində etnoqrafiya söhbətlərimizin əsas obyektı deyildi. Nailə ananın: “*Xıdırnəbi xəşilinə döndü*” – cümləsi diqqətimizi çəkdi, ardınca sual, onun ardınca söyləyicinin əslində çox gözəl bələd olduğu yeni mövzu ətrafında söhbətləri... Novruz adətləri, oyunları, yas adətləri və s. haqqında böyük həvəs və nostalgiya duyğusu ilə danışdıqları...

Yenidən qayıdaq “*Xıdırnəbi xəşili*”nə. Aydın olur ki, söyləyici Xıdırnəbi bayramını, mərasimini görməyib. Deməli, artıq 1930-40-cı illərdə bölgədə (ən azı söyləyicinin kəndində) bu mərasim keçirilmirmiş. Onun Xıdırnəbi bayramı haqqında məlumatları öz nənəsindən eşitdiklərinə əsaslanır. Diqqəti çəkən odur ki, mifoloji köklərə malik olan mərasim tamamilə yoxa çıxmır: onun konkret elementini bildirən söz, ifadə frazeologiləşərək dilin yaddaşında yaşayır, beləliklə də, arxaikləşmiş mifoloji ritual barədə informasiyanı kodlaşdıraraq bacardığı qədər hifz etmiş olur.

Əldə edilən folklor mətnləri arasında rəvayətlər, nağıllar, lətifələr də mühüm yer tutur. Nağılların arasında bir sehrli nağıl vardır: “Mələk və Qaraquşun nağılı”. Digərləri didaktik məzmunu ilə seçilən məişət nağıllarıdır. “Yazıya pozu yoxdu” ənənəvi süjetə (“Talehdən qaçmaq olmaz”) əsaslanır. Lətifələrin bir qismi janrın poetikasının tələblərinə tam cavab verən maraqlı regional örnəklərdir. Məsələn, “Səni yandırmasın, məni yandırmaz”, “Ye öz malın kimi”, “Anam qoymadı” kimi lətifələr. Bölmədə əks olunan örnəklərin bəziləri isə lətifəvari olmuş əhvalatlardır.

Rəvayətlər müxtəlif mövzulara həsr olunmuşdur. Tarixi, didaktik, məişət və s. mövzularda olan bu rəvayətlərin bəziləri məlum nümunələrin müəyyən dərəcədə fərqli variantlarıdır, bəziləri isə yeni qeydə alınmış orijinal rəvayətlərdir.

Aralarında gəlin-qaynana münasibətlərinə həsr olunmuş yumoristik məzmunlu məişət rəvayətləri daha maraqlı doğurur.

Burada qeydə aldığımız bütün janrların üzərində ayrıca dayanmaq istəmirik. Diqqəti söyləyicinin repertuarında və təqdim olunan kitabda xüsusi yer tutan atalar sözlərinə, bayatılara və xalq deyimlərinə yönəltmək istəyirik.

3. Atalar sözü – sözlərin gözü

Bu kəlam Nailə ananın özünə məxsusdur və onun janra verdiyi qiymətdir. Atalar sözü və məsəlləri Nailə anadan necə topladıq? Bir qismini məhz bu mövzuya həsr etdiyimiz söhbətlərdə qeydə aldığımız. Atalar demişkən, söz sözü çəkər. Bir qismini söyləyici özü yadına düşdükcə dəftərlərə yazmışdır. Bunları da sonradan onun özünə bir daha söyləmiş, səsinə yazmışdır. Bir qismini isə danışdığı nağıl, rəvayət, əhvalat, xatirə mətnlərindən seçmişik. Ümumiyyətlə, Nailə ana, təhkiyə-sində atalar sözü və ya məsəllərdən istifadə etməyi, danışdığı əhvalatı, epik nümunəni onlarla tamamlamağı xoşlayır. Bu onun söyləyicilik tərzinə xasdır. Bu zaman “*necə deyirlər*”, “*belə yerdə deyiblər*” kimi formullardan da istifadə edir.

Nailə anadan qeydə alınan atalar sözləri və məsəlləri işləklilik dərəcəsinə, müvafiq toplularda nəşr olunub-olunmamasına görə, şərti olaraq, belə qruplaşdırmaq olar: 1. Ümum-mill folklor örnəyi kimi geniş yayılmış və əsas nəşrlərdə əks olunanlar; 2. xalq arasında məşhur və məlum olsa da, əsas toplulara düşməyənlər; 3. məlum atalar sözü və məsəllərin fərqli ekvivalentləri yaxud variantları; 4. regional-lokal səciyyəli orijinal örnəklər.

Oxucu və tədqiqatçılardan onu nəzərə almağı rica edirik ki, Nailə ananın atalar sözü yaxud məsəl kimi söylədiyi mətnlərin təxminən yarısını bu kitaba daxil etməmişik.

Müəyyən seçim olmuşdur. Kitaba daxil etmədiyimiz nümunələrin çoxu məlum nəşrlərə düşmüş, çox yaygın olanlarıdır. Düzdür, onların burada verilməsi folklor atlasının tərtibi baxımından əhəmiyyətli olardı: konkret mətnin konkret bölgədə işlənməsinin təsbiti və təsdiqi olardı. Lakin kitabın həcmi və müəyyən mülahizələri nəzərə alaraq onları burada verməməyə çalışdıq.

Qeydə aldığımız atalar sözləri və məsəllər arasında elələri var ki, çox məşhurdur, bəllidir, işləkdir. Lakin əsas atalar sözləri nəşrləri ilə¹ tutuşduranda aydın olur ki, onlar nəşrlərə düşməyib. Məsələn, “*Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi*”, “*Hər şərdə bir xeyir var*”, “*İgidin adını eşit, üzünü görmə*”, “*Tora həmişə qızıl balıx düşməz*”, “*Burda Kərəmi ağlamax tutdu*” və s. Bu bir daha onu göstərir ki, xalqımızın yaşayan pəmioloji fondu olduqca zəngindir və örnəklərinin qeydə alınması işini heç vaxt bitmiş saymaq olmaz.

Söyləyicidən məlum atalar sözü və məsəllərin maraqlı variantlarını da əldə etmişik. Bir neçəsinə diqqət yetirək. Məsələn, “*Qarğa nə vaxtdan qırğı olub?*” Variant həm ifadə tərz, forma baxımından, həm funksional baxımdan, həm də kontekst baxımından nəşrlərə düşmüş “*Qarğadan qırğı olmaz*” (ƏH, s.183) variantından fərqlənir. Semantik çaları da müəyyən qədər dəyişir. “*Qarğadan qırğı olmaz*” variantında bacarıqsız, layiqsiz hər hansı bir şəxsin bacarmayacağı yüksək, pozitiv bir işə uyğunluğuna inamsızlıq hökm şəklində ifadə edilir. “*Qarğa nə vaxtdan qırğı olub?*” variantında isə, belə bir inamı ifadə edənlərə təəccüb və etiraz əks olunur.

¹ ƏH – Atalar sözü. Toplayanı: Ə.Hüseynzadə, tərtib edəni: H.Qasımzadə, B.: Yazıçı, 1985; CB – Atalar sözü. Tərtib və ön sözün müəllifi: C.Bəydili (Məmmədov), B.: “Öndər nəşriyyat”, 2004; MY – Atalar sözləri. Tərtib edəni və ön sözün müəllifi: M.Yaqubqızı, B.: “Nurlan”, 2013

“*Yağ yanmasa, iyi çıxmaz*”. Məşhur atalar sözünün fərqli ekvivalentini eşidirik Nailə ananın dilindən. “*Od yanmasa, tüstü(sü) çıxmaz*” (ƏH, s.521; MY, s.328); “*Od olmasa, tüstü çıxmaz*” (CB, s.191) variantlarında olduğu qədər fikrin sərrast, obrazlı ifadə olunduğunu görürük. Hər ikisində səbəb-nəticə əlaqəsi, “səbəbsiz heç bir hadisə yoxdur” yaxud “hər hadisənin bir səbəbi vardır” müddəaları xalq müdrikliyinə xas lakonik, mənalı tərzdə, mükəmməl bədii biçimdə təqdim edilmişdir.

“*Döyər-söyər ərim yox, yel aparan evim*”. Topplularda bu məsəlin müxtəlif variantları nəşr edilmişdir: “*Döyən, söyən ərim yox, yel aparan unum var*” (ƏH, s.283); “*Döyən, söyən ərim yox, yel aparan yunum var*” (CB, s.95). Son ikisinin arasında fərq çox cüzidir, yox dərəcəsidir. *Un // yun* sözlərinin deyil, *ev* sözünün iştirak etdiyi nümunə əslində digərlərindən ciddi şəkildə fərqlənir. Bu variantda mətnin ifadə etdiyi semantika fərqlidir və o fərqli situasiyada işlənir. Nəşr olunmuş variantlarda o nəzərə çarpdırılır ki, danlayacaq ərim, kimsəm yoxdur, lakin itirə biləcəyim müəyyən şeylər (yun, un) var. Mətnaltı qatda itirmək ehtimalının yaratdığı narahatlıq ifadə edilir. Nailə ananın söylədiyi variantda o vurğulanır ki, mənim itirəcək heç nəyim yoxdur: nə ərim, nə evim. Ona görə də “məsəl müəllifi” heç nə üçün narahat deyil, azaddır, sərbəstdir, ən əsası heç kimdən çəkinmir. Bu məsəl uyğun vəziyyətdə və ovqatda olan insanlar tərəfindən işlədilir. Söyləyicidən semantika, kontekst eyniliyinə və ifadə yaxınlığına malik olan başqa maraqlı bir nümunə də yazıya almışdır: “*Xoruzum yoxdu bannıya, ərim yoxdu dannıya*”.

Belə bir atalar sözü var: “*Əzizim əzizdir, canım ondan əzizdir*” (ƏH, s.321). Nailə anadan qeydə aldığımız variantda deyilir: “*Əzizim əzizdi, tərbiyəsi onnan da əzizdi*”. Fikir verin, variantda bir sözün dəyişməsi atalar sözünün funksional-

semantik yükünü nə dərəcədə dəyişir. Məlum nəşrlərdəki variantda o vurğulanır ki, hər hansı bir can yandırdığım yaxın adamım mənim üçün nə qədər əziz olsa da, özüm daha əhəmiyyətliyəm. Bu atalar sözü əziz bir adamı üçün həyatını təhlükəyə atmamaq, canını əziyyətə salmamaq fikrinin ifadəsi kimi də yozula bilər. Qeydə aldığımız variantda isə tərbiyə məsələsi önə çəkilir. Övladı, uşağı nə qədər sevsən, əzizləsən də, tərbiyəsi daha mühümdür. Yeri gəlsə, o, danlanmalı, hətta cəzalanmalıdır ki, həmişə düz yolda olsun.

Məlum atalar sözü və məsələlərin qeydə aldığımız variantlarından bəziləri məntiqi model, strukturun formalaşma tərzini, ifadə edilən semantika, işlənmə situasiyası, konteksti mühafizə olunmaqla **metaforik törəmə** yolu ilə, yəni sadəcə müqayisə obyektini – bənzədilən dəyişməklə meydana çıxır. Nümunələrə baxaq. Heç bir işə yarımayan, bivec adam haqqında tənqidi-istehzalı tərzdə deyilir:

Nə altda undur, nə üstə kəpək. (ƏH, s.503)

Nə coraba yamaqdır, nə tumana bağ. (ƏH, s.509)

Nə tüfəngə çaxmaqdır, nə dümbəyə toxmaq. (ƏH, s.509)

Nailə ananın təqdimində:

Nə üsdə aşdı, nə altda qazmaq.

Başqa nümunələri də müqayisəli gözdən keçirmək olar.

Məlum olan və ya nəşr olunanlar:

1. *Nə diriyyə həy verər, nə öliyyə pay.* (CB, s.187)

2. *Qazan deyir, içim qızıldı, qaşığı deyir bulayub çıxmışam.* (MY, s.277); *Qazan deyər: dibim qızıldı, // Çömçə deyər: bulanmışam, çıxmışam.* (CB, s.160)

3. *Təzə kuzə suyu sərin saxlar* (ƏH, s.599).

4. *Arvadı bəd olanın saqqalı tez ağarar.* (ƏH, s.67); *Arvadın deyingəni kişini tez qocaldar.* (CB, s.38)

Söyləyicinin dedikləri:

1. *Haylıyana hay verməz, ağlıyana pay.*
2. *Çömçə deyər yandım, yandım, // Qazan deyər bəsmən necə dayandım?*
3. *Təzə süpürgə yaxşı süpürər.*
4. *Arvadı yanşağ olan kişi tez qocalar.*

Məlum olduğu üzrə, atalar sözü və məsəllərin formalaşmasında, üslubi fiqurlardan biri kimi, sintaktik paralelizmədən geniş istifadə olunur. Sintaktik paralellər mətnyaradıcı vasitə olaraq janrın strukturunu müəyyən edir, mətndə ahəngdarlıq, ritm, obrazlılıq yaradır. O, eyni zamanda semantik baxımdan fikri qüvvələndirir, hökmün məntiqilik dərəcəsini artırır. Sintaktik paralel şəklində olan paremioloji mətnin komponentləri ya öz aralarındakı semantik yaxınlığı analogiya yolu ilə ifadə edir, ya da semantik qarşılaşdırma, təzad yaratma yolu ilə əsas fikri qabarıqlaşdırır. Nailə anadan qeydə aldığımız atalar sözü və məsəllərin arasında belə nümunələr çoxdur. Məsələn:

Axşam bəzəyi – yar bəzəyi, // Səhər bəzəyi – çöl bəzəyi;
Həvəs gedər, gələr, // Nəfəs gedər, gəlməz;
Adam var gıjdığınnan duzağa düşür, // adam da var biddığınnan və s.

Sintaktik paralellərin atalar sözü və məsəllərin variantlaşma prosesində də mühüm rolu vardır. Əldə etdiyimiz örnəklər bu barədə söz açmağa imkan verir. Sintaktik paralellər vasitəsi ilə atalar sözü və məsəllərin variantlaşmasının üç yolunu qeyd edə bilərik:

1. sintaktik genişlənmə;
2. sintaktik daralma;
3. komponentlərdə dəyişiklik edilməsi.

Sintaktik genişlənmə dedikdə, sintaktik paralelizm şəklində olmayan hər hansı bir paremioloji mətnə ikinci komponentin artırılması vasitəsi ilə sintaktik paralel formasında

yeni mətnin törənməsini nəzərdə tuturuq. Nümunələrə diqqət yetirək:

*Allah dağına baxar, qar verər.*² Nailə ananın söylədiyi:
Allah dağına baxar, qar verər, bağına baxar, bar verər.

Can candan ayırır. (ƏH, s.678) – *Can cannan ayırır, heç kəs bilməz kim nə çəkir.*

Bayquş xarabalıq sevər. (CB, s.52) – *Bayquş xarabalığı, yarasa qarannığı sevər.*

Çay görməmiş çırmanır. (ƏH, s.668) – *Çay görməmiş çırmanır, arx görməmiş hoppanır.*

Sintaktik daralma dedikdə, siktaktik paralelizm şəklində olan hər hansı bir paremioloji mətndə komponentlərdən birinin (çox zaman ikincisinin) ixtisarını nəzərdə tuturuq. Bu zaman mətn sintaktik paralellikdən çıxır. Bu proses əslində dilin daxili qanunauyğunluğu, nitqin yığıcmlaşma meyli ilə əlaqədar təbii bir hadisədir. Yenə misallara müraciət edək:

Haynan gələn huynan gedər, selnən gələn suyunan gedər. (MY, s.205) – *Haynan gələn huynan gedər.*

Günah öləndə olar, öldürəndə yox. (CB, s.120) – *Günah öləndə olar.*

Bayramalsız toy olmaz, Qəmbərsiz dünyin. (CB, s.52) – *Bayramalsız toy olmaz.*

Qız qapısı – şah qapısı, mini gələr, biri razı gedər. (ƏH, s.198) – *Qız qapısı, şah qapısı.*

Bir çox hallarda isə atalar sözü və məsəllərdə variantlaşma zamanı sintaktik paralelizm qorunur, **komponentlərdə dəyişiklik edilir**. Bu dəyişiklik özü müxtəlif tərzdə təzahür edə bilər. Ya ikinci komponent bütövlükdə eyni semantik yükü daşıyan başqa bir ifadə ilə əvəzlənir. Məsələn: *Allah dəvəyə qanad versəydi, uçurmadığı dam-daş qalmazdı.* (ƏH,

² H.Zeynallı. Azərbaycan atalar sözü. B.: “Elm və təhsil”, 2012, səh.164

s.55) – *Allah dəviyə qanad versə, aləmi kor qoyar. Ya da komponentlərdən birində və ya hər ikisində müəyyən söz, ifadə dəyişikliyə uğrayır. Məsələn: Verdin – doydur, vurdun – yux. (ƏH, s.165) – Versən doyunca, vursan ölüncə. Yaxud: Uşaqsız ev – məzar, uşaqılı ev – bazar. (MY, s.396) – Uşaxılı ev – gülüstan, // Uşaxsız ev – zimistan.*

Qeydə aldığımız atalar sözü və məsəllər arasında müvafiq toplularda təsadüf etmədiyimiz, lakin məna və məzmun siqlətinə, poetik təqdimatına görə mükəmməl olan örnəklər az deyil: *Adam tamahına tüt deyər; Çox fət iş görüb, hələ bir bərəkalla da isdiyir; Dana başına bir çatı? Özü gedirdi yolunan, əcəli gəldi kolunan; Vur ölüm, qanımın bahasını ver! Töş deyirəm getmir, hoş deyirəm dayanmır; Aşığa söz dəyməz, çirkinə göz; Atın su icənə qədər qamçını ver mənə; Ay bərəkallah, sizə dərbəntdilər, həşdat adam bir putu tərptədilər; Əyağa dururam başıma vırır, otururam əyaxlarıma* və s.

Bunların bir qismi ola bilsin ki, lokal səciyyə daşıyır, yalnız regional folklor mühitində işlənir: Qubadlı bölgəsinin, yaxud bir qədər geniş dairənin – Qarabağ və Zəngəzurun insanlarının folklor yaddaşında yaşayır, nitqində funksionallaşır. Onların və ya variantlarının başqa regional folklor mühitlərində də mövcudluğu istisna edilmir. Milli folklorun regionlar üzrə toplanıb yazıya alınması işinin davam etdirilməsi, atalar sözü və məsəllərin regional variantları üzərində xüsusi araşdırmaların aparılması gələcəkdə konkret hallara aydınlıq gətirə bilər.

İndilik bəzi örnəklərə diqqət yetirək. Xəsislər və xəsislik haqqında xalq müdriklərinin yaratdığı müxtəlif deyimlərlə çox qarşılaşmışıq. Bildiyimiz kimi, pulunu xərcləməyə, malını işlətməyə qiymayan, bu səbəbdən də ehtiyacı olan birinin ondan hər hansı bir maddi istəyi, təmənnası olduqda imtina edən adamlar xəsis sayılır. Nailə anadan qeydə aldığımız nü-

munədə xəsis adamlar haqqında deyilir: “İlan öldürənə çomax verməz”. Məsəldə iki obraz var: ilanı öldürmək üçün çomax istəyən şəxs və çomağın xəsis sahibi. Burada əks olunan miniatürə iki cəhətə fikir verək. Birincisi, çomağı istəyən şəxs olduqca çıxılmaz vəziyyətdədir: çomax ona ölüm-dirim problemini həll etmək, həyatını xilas etmək üçün lazımdır. Bu, susuzluqdan ölmək üzrə olan birinin bir qurtum suya ehtiyacı ilə müqayisə oluna bilər. İkincisi, xəsis çomağını istəyənlə bir anlıq verməklə heç bir maddi itki ilə üzləşməyəcəkdir. Bu, xərclənəsi pul, korlana bilən əşya, yeyiləsi yemək deyil. Digər tərəfdən, ilanının yaxınlığında olan xəsisin həyatına da təhlükə yaranmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, o, “ilan öldürənə çomax vermir”. Deməli, xəsislik düşüncəsi və vərdişi bu şəxsi insanlıqdan, humanizmdən uzaqlaşdırdığı kimi, normal, pragmatik düşüncədən də məhrum etmişdir. Bu məsəldə xəsisliyin ifrat təzahürünə uğurlu tərzdə verilən obrazlı qiymət poetik tapıntı sayıla bilər.

Başqa bir örnək: “Saxla evini təmiz – qəfil qonağın gələr, // Saxla özünü təmiz – qəfil ölümün gələr”. Bu atalar sözlünə də nəşrlərdə təsadüf etmədik. Lakin onun Bakı folklor mühitində də işlənməsi mənə məlumdur. Anam onu tez-tez bu şəkildə işlədirdi: “Evivü təmiz saxla – qəfil qonağın gələr, // Özünü təmiz saxla – qəfil ölümün gələr”. Onu demək istəyirik ki, Nailə ananın söylədiyi nümunələrin arasında elələri var ki, ilk dəfə qeydə alınsa da, təkcə Qubadlı bölgəsinə aid deyil, lokalizm sayıla bilməz. Onların digər bölgələrdə də işləndiyi müşahidə olunur.

Digər tərəfdən, onu da nəzərə alaq ki, buradakı atalar sözü və məsələlərin bir çoxu əsrlərdən gələn türk-oğuz həyat təcrübəsinin ifadə olunduğu, XXI əsrə gələn qırxan, yaddaşlarda obrazlı təfəkkürlə qovuşaraq daşlaşan, qəlibləşən xalq aforizmlərindən ibarətdir. Təsadüfi deyil ki, müasir atalar sözü

toplularında görmədiyimiz nümunələrin bəzilərinin qədim izlərinə orta çağ əlyazmalarında rast gəlirik. Bu baxımdan Oğuz atalar sözü və məsəllərindən ibarət olan “Oğuznamə” (XV-XVI əsrlər) maraq doğurur. Bir neçə örnəyin “Oğuznamə”dəki arxaik və bizim qeydə aldığımız müasir regional variantlarına müqayisəli nəzər salmaq yerinə düşər:

“*Düşü görəndə degil, yorandadır*”.³ – “*Yuxunu görənənən dəyil, yozannan soruş*”.

“*Zəman şimdi yüzüzündür*”.⁴ – “*Zamana arsız-gorsuz zamanasıdı*”.

“*Eşəgün yoğ isə, güyəgün də mi yoq?*”⁵ – “*Allaha şükür, eşşəyin olmasa da, kürəkənin var!*”

Yeri gəlmişkən, sonuncu ilə bağlı onu qeyd edək ki, atalar sözü və məsəllərimiz arasında kürəkən, yeznə, bacanaq, qayınana, baldızlar haqqında zarafatyana söylənən belə nümunələr var və onlar xalq gülüşünün folklordakı təzahürü kimi qiymətləndirilə bilər.

Müqayisələrə qayıtsaq, görürük ki, qeydə aldığımız atalar sözü və məsəlləri (ən azı buradakıları) sadəcə və yalnız regional folklor nümunəsi kimi qiymətləndirmək olmaz. Qədim və müasir variantlar arasında müəyyən dil təzahürü fərqlərinin olduğunu da görürük. Məzmun fərqi olan başqa nümunələri də misal göstərmək olardı. “Oğuznamə”dəki nümunələri müasir paralel vahidlərlə müqayisə etmiş prof. S.Əlizadə fərqlərin səbəbi haqqında haqlı olaraq yazırdı: “...bunun səbəbi etnik təfəkkür deyil, dilin (nitqin) fərdiləşməsi və müəyyən dərəcədə differensial-tarixi inkişaf yolu keçməsidir”.⁶

³ Oğuznamə. Çapa hazırlayanı: S.Əlizadə, B.: Yazıçı, 1987, səh.102

⁴ Yenə orada, səh.111

⁵ Yenə orada, səh.65

⁶ S.Əlizadə. Müdrikliyin sönməyən işığı // Oğuznamə. B.: Yazıçı, 1987, səh.10

4. Dilin yaddaşı: xalq deyimləri və dialekt sözləri haqqında

Kitabın bir bölməsi “İzahlı xalq deyimləri” adlanır. Bil-diyimiz kimi, xalq deyimləri geniş anlayışdır: daha çox pare-mioloji vahid termininə uyğun olub, onun termin qarşılığı ki-mi başa düşülür. N.İmanlıdan qeydə aldığımız deyimlər ara-sında atalar sözləri, məsəllər, frazeoloji ifadələr çoxluq təşkil edir. Qeyd etdiyimiz bölmədə xalq frazeologiyası nümunələ-rini verməyə çalışmışıq.

Söyləyicinin nitqindən yazıya aldığımız deyimlərin ço-xu Azərbaycanın əksər bölgələrində işlənən, dilimizin pare-mioloji fondunda möhkəm yer tutan ifadələrdir. Bu da təbii-dir: deyimlər bütövlükdə Azərbaycan türkcəsinin tərkib hissəsinə daxildir. Qeydə alınan nümunələrin müəyyən qismi isə az təsadüf edilən, yalnız bölgədə işlənən dil vahidləridir.

Bir neçə kəlmə xalq deyimlərinin tərtib və təqdim prin-sipləri haqqında. Kitabda deyimlər əlifba sırası ilə, izahlı lü-ğət prinsipi ilə təqdim edilmişdir. Cümlə formasında olan de-yimlər böyük hərflə, söz birləşməsi formasında olan deyimlər isə kiçik hərflə başlanır. Xalq deyimlərinin izahlarında onla-rın semantikasını, yaxud işləndiyi konteksti dəqiqləşdirməyə çalışmışıq. İzahlar Nailə xanımın fikirlərinə əsaslanmaqla bə-rabər, “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” (4 cildlik, 2006) və “Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti” (2015) ilə tutuşdurularaq hazırlanmışdır.

Materiallar bu ardıcılıqla təqdim olunmuşdur: 1. xalq deyimi; 2. deyimin izahı; 3. söyləyicinin nitqindən mətn par-çaları. Söyləyicinin nitqinə aid mətn parçaları kursivlə fərqləndirilmişdir. Məsələn: **balaxəndəyə bir şey atmax** – nəse yemək: *Balaxəndəyə bir şey atmısan?* Və ya: **axmırasını ...**

üsdünə tökməh – deyingənliyi, ah-vay etməsi ilə başqasını bezdirmək: *Axmıraı camaatın üsdünə tökmə.*

Bir sıra hallarda deyimın birbaşa leksik anlamını, semantikasını deyil (bu heç də həmişə mümkün olmur), onun kontekstini – işləndiyi məqamı, situasiyanı, işlənmə tərzini izah etməyə, yəni konkret ifadə nə zaman işlənir, kimlərə xitabən deyilir, hansı tərzdə, aspektdə işlədilir? – kimi sualları cavablandırmağa çalışmışıq. Məsələn: **Ağlaa cəyən əkim.** // **Ağlaa kül əliyim.** // **Kül ağlaa.** – Axmaq məsləhətlər, yersiz təkliflər verən, mənasız fikir yürüdən adama müraciətlə deyilir. İfadədə ərək, qınaq və zarafat da duyulur və s.

Əldə edilən deyimlərin bir çoxu, üzərində müşahidə aparmağa, ətrafında dil, folklor, etnoqrafiya, mifologiya baxımından söz açmağa, haqqında müxtəlif elmi fikirlər söyləməyə imkan verir. Məsələn, bizə “dədə” sözünün iştirakı ilə düzələn və çox işlək olan “*dədəsini yandırmaq*”, “*dədəsinə od vurmaq*”, “*dədəsini dalına şəlləmək*” frazeoloji ifadələri məlumdur. Ümumən hamısının semantikasında az, ya çox dərəcədə “cəzalandırmaq” mənası durur. Qubadlıda həmin mənada və həmin “dədə” ünsürünü qorumaqla deyimın belə bir variantı da işlənir: **dədəboyu verməh** (*Bizə dədəboyu verir-sən?*)

Başqa bir misal. Sırr saxlamağı bacarmamaq, eşitdiyini dərhal başqalarına söyləmək, yaymaq mənasında işlənən bir çox frazeoloji ifadələr məlumdur. “*Ağzında söz qalmamaq (durmamaq, saxlamamaq)*”, “*hülqumu olmamaq*”, “*ağızdan-boş olmaq*”⁷ bu qəbıldəndir. Bu birləşmələrin az işlənən regional variantına, yaxud ekvivalentinə Nailə ananın dedikləri sırasında rast gəlirik: **ağzında su ilinməməh** (*Ağzında su*

⁷ Məhərrəmli Q., İsmayılov R. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti. B.: “Altun kitab”, 2015, səh.17

ilinmir). Nə qədər uğurlu ifadədir. Ümumişləkliyə, dilin əsas leksik fondunda yer tutmağa nə qədər haqqı çatan bir deyimdir. Müqayisə, analogiya, məcazlaşma, obrazlaşma elə ustalıqla həyata keçirilmişdir ki, sanki qüdrətli bir şairin istedadının məhsuludur. “İlinmək” – “ılıq olmaq” deməkdir.⁸ “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”nə düşsə də, ümumişlək deyil, məhəlli səviyyədədir. İfadənin, öncə, həqiqi mənasına baxaq. İstər isti, qaynar su olsun, istər soyuq su olsun, insan içərkən onu ağzında bir anlıq, azacıq saxlayır ki, su azca ılıqlaşsın, içilməsi mümkün olsun. Suyun ağızda ılıqlaşması cüzi, çox cüzi zaman istəyir. Ağızda suyun ilinməməsi belə bir anı zamanın gözlənilməməsi deməkdir. İfadə məcaziləşərək eşitdiyini başqalarına dərhal yayan adamın belə kiçik bir anı da gözləməyərək, öz vərdişini həyata keçirməsini ifadə edir.

Daha bir misal. “Ara qarışdırmaq”, “aravuranlıq etmək” mənasında işlənən “**atı torbasıynan döyüşdürməh**” deyimi. Söyləyici ifadəni belə izah edir: “*Araqarışdıran adam haqqında deyilir ki, atı torbasıynan döyüşdürəndi, atı torbasıynan döyüşdürür*”. Yenə deyimin mahiyyətinə baxaq. At və onun torbası çox yaxınlığı əks edən sözlərdir, ifadələrdir. Hətta at və onun sahibi, minicisi arasında olan yaxınlıqdan da fiziki anlamda daha yaxınlığı bildirir. Arpa ya qeyri yem tökülmüş torbanı atın başına keçirirlər ki, yesin. Burada ki fiziki yaxınlıq göz qabağındadır. Digər tərəfdən gərəklilik baxımından da burada bir yaxınlıq var. Bu yaxınlıq çox dəyərlidir. İçində yem olan torba at üçün həyatını, bioloji varlığını təmin edən çox əhəmiyyətli bir nəsnədir. Yəni bunlar o qədər yaxındırlar ki, aralarında konflikt qeyri-mümkün görünür. Deyimin semantikasında o qabarıq nəzərə çarpdırılır ki,

⁸ Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə, II cild, B.: “Şərq-Qərb”, 2006, səh.530

“atı torbasıynan döyüşdürən” adam, sadəcə adi aravuran deyil, bir-birinə bütün mənalarda (qohumluq, dostluq, hörmət, etibarlılıq, etimadlılıq və s.) çox yaxın, çox əziz olan insanları belə bir-birindən incik salmağı bacaran bir şəxsdir. Şərh etdiyimiz hər iki nümunə haqqında “Əhsən bu deyimi yaradan müəllifə – xalqa!” deməkdən insan özünü saxlaya bilmir.

Bəzi deyimlər özündə əski türk mifoloji düşüncəsinin, yaxud islam mifologiyasının izlərini yaşadır. Deyimdə mifoloji informasiya pərdələnmiş, yeni semantikaya transformasiya olunmuş, lakin öz ilkin mahiyyətini də qorumuş bir vəziyyətdədir. Məsələn: “*hal aparmax*”, “*hal cınsı*”, “*qərəmət basmax*”, “*cinnəri başına yığışmax*”, “*qaraçuxası yatmax*”, “*Xıdırnəbi xəşilinə dömməh*”, “*İsrafil zır düdüyün çalanda*”, “*damdabaca görməh*” kimi deyimlər kifayət qədər mifoloji informasiya yükü daşıyır.

“**Hal aparmax**” ifadəsinə diqqət yetirək. “Türk mifoloji sözlüyü”ndə qeyd edildiyi kimi, “Hal anası Azərbaycan türk inanışlarında ən geniş yayılmış olan mifoloji varlıqlardan biridir... Xtonik demon olan Hal anası xalq demonoloji təsəvvürlərincə yerin altında yaşayan cinlərin anasıdır. Hal anası bu mənada yeraltı dünyanın, ölümlər səltənətinin stixiyası ... ilə bağlanır... Hal anası boylu qadınların düşmənidir, özü də gəlin ciyərinə yeriklər”.⁹ Etnik yaddaşın daşıyıcılarından olan söyləyici də öz şərhində deyimin mifoloji köklərinə və çağdaş semantik transformna diqqəti çəkir: “*Hal aparmağ ölümdü də. Əsasən, təzə doğuş vaxtı qadınnarda olur. Qan aparır. Həkim də bilmir, hadıxçı da bilmir. Qan o qədər gədir ki, qadın ölür. O vaxtı keçmişdə deyirdilər hal aparmax. İndi kişilərə də, qadınnara da deyillər səni hal aparır? Yəni*

⁹ Bəydili (Məmmədov) C. Türk mifoloji sözlüyü. B.: “Elm”, 2003, səh.143

özü nə itirmisən?” Beləliklə, deyim müasir xalq danışığı dilində “bayılmaq”, “huşunu itirmək”, “çaşbaş qalmaq” kimi mənalarda işlənir.

“**Hal cinsi**” ifadəsində də eyni mənzərənin şahidi oluruq. Bir daha “Türk mifoloji sözlüyü”nə müraciət edək. Orada Hal anası haqqında yazılır: “Xtonik aləmdən gəlmə bütün varlıqlar kimi ona da nə deyilərsə tərsinə eləyər, məsələn, “get” deyiləndə gələr, “gəl” deyəndə gedər”.¹⁰ Mifoloji təsəvvürləri yaşadan xalq məhz o təsəvvürlərə əsaslanaraq, analogiya yolu ilə metafor yaratmış – deyilən hər hansı bir işin əksini edən adamlara “hal cinsi” demiş, belələrini Hal anasının törəmələrinə bənzətmişdir. Başqa sözlə, insani normalılığın itirilməsini, hərəkətin normanın ziddinə yönəlişini xtonik anormallıqla əlaqələndirmişdir. İfadənin çağdaş semantikası söyləyicinin sözlərində aydın şəkildə öz əksini tapır: “*Hal cinsidi, hər şeyi tərsinə eliyir. Deyirsən filan işi elə. Görürsən ki, tərsinə eliyir.*”

Dilimizdə işlək bir ifadə var: “**qiyamətə qalmaq**”. “Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti”ndə mənası “bir işin nə vaxt gerçəkləşəcəyini bilməmək”¹¹ kimi izah edilmişdir. Fikrimizcə, bu şərh bütün hallar üçün özünü doğrultmur, kontekstə görə dəyişə bilər. Belə ki, ifadə hansısa bir işin nə vaxtsa reallaşacağına inamsızlığı da ifadə edir. Qiyamət, dini təsəvvürlərə görə, yaşadığımız dünyadakı həyatın sonu, yeni bir həyatın başlanğıcıdır. İnsan düşüncəsinə görə, kainatda baş verəcək bu kosmik dəyişikliyin zamanı həm çox-çox uzaqdır, həm də olduqca qeyri-müəyyəndir. Ona görə də nəyinsə icrasının qiyamətə qalması qeyri-müəyyənliyə

¹⁰ Bəydili (Məmmədov) C. Göstərilən əsəri, səh.143

¹¹ Məhərrəmli Q., İsmayılov R. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti, səh.193

məhkum olmaq deməkdir, “çətin ki həyata keçsin” deməkdir. Qubadlı bölgəsində “qiyamətə qalmaq”ın semantik ekvivalenti kimi maraqlı bir ifadə işlədilir: “**İsrafil zır düdüyün çalanda**”. Burada həm “İsrafil” sözü, həm də “zır düdüy” ifadəsi diqqəti çəkir.

İsrafil kimdir? Dini təsəvvürlərə görə, o, Allahın mələklərindən biridir, Əsas vəzifəsi qiyamət günündə o günün çatdığını xəbər verməkdir. “Quran”da İsrafil sözü işlənməmiş, yalnız Qiyamətin qopması və axirət həyatının başlanması ilə əlaqədar surun üfürülməsindən, yenidən dirilişin xəbər verilməsindən və bu işi icra edəcək carçıdan – mələkdən danışılmışdır. “İslam ensiklopediyası”da oxuyuruq: “Qiyamətin qopacağından bəhs edən ayələr ... bu hadisənin sura ilk üfürülmə ilə başlayacağını, ikinci üfürmə ilə də hər kəsin dirildilib məhşərə getməyə hazır duruma gətiriləcəyini ifadə edir (“ən-Nəml” surəsi, 87-ci ayə; “əz-Zümər”, 68). Bu qəbil bəyanlarda yer alan “üfləmə” vəzifəsini yerinə yetirəcək və insanları hesab meydanına çağıracaq mələyin (“Qaf”, 41; “əl-Qəmər”, 6-8) İsrafil olduğu barədə İslam alimləri yekdil fikirdədirlər”.¹²

Deməli, islam esxatoloji miflərinə görə, İsrafil dünyanın sonunun çatmasını xəbər vermək funksiyasını daşıyır. O bu vəzifəni sura – şeypura, fit borusuna bənzər bir alətə üfürməklə yerinə yetirir. Xalq öz dilində “sur”u “düdük”lə, “üfürmə”ni “çalmaq”la əvəzləmiş, “İsrafil zır düdüyün çalanda” ifadəsini yaratmışdır.

Yeri gəlmişkən, ifadənin yaxın və fərqli variantlarına bədii ədəbiyyatda və bəzi dialektlərdə rast gəlinir. Nəcəf bəy Vəzirovun “Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük” əsərində ma-

¹² Cebeci L. İsrafil // İslam Ansiklopedisi. 23.Cilt, Türkiyə Diyanət Vəqfi Yayınları, 2001, səh.181

lını-pulunu gəminin batması ilə itirmiş və havalanmış Hacı Qəmbər pulunun geri qayıdacağına inamsızlığını, ümitsizliyini: “*O qaldı İsrafilin düdək çalmağına. Yat ki yatacaqsan...*”, “*Gedək yataq. İsrafil zurnasını çalanacan...*”¹³ – kimi sözlərlə bildirir. Naxçıvanın Şərur bölgəsində “rüsvey etmək” mənasında “zır düdüyünə qoyub çalmaq” ifadəsi işlənir: “*De:rsən, yanı kətdə bizi zır düdüyünə qoyub çalsınnar*”¹⁴

Burada “zır düdüy” birləşməsində “zır” hissəsinin hansı mənə ifadə etməsi də maraqlıdır. Ağla ilk gələn “sur” sözünün fonetik dəyişikliyə uğrayaraq “zır” şəklində işlənməsi ehtimalıdır. Lakin bu halda “düdüy” sözü deyimdə artıq görünür. Onda deyim “İsrafil zırı (ya da zuru) çalanda” şəklində olmalı idi. Fikrimizcə, deyimdəki “zır” “zurna” sözünün qısaldılmış və təhrif edilmiş forması ola bilər. Belə ki, dilimizdə “zurna-balaban” sözü var və “balaban” “düdüy”lə eyni semantikaya malikdir. Bundan əlavə, “zurna” sözü frazeologiyamızda müxtəlif semantik çalarlarda aktiv işlənir: “zurna bağlamaq”, “zurna çalmaq”, “zurnası çalınmaq”, “zurnası sonraya qalıb”, “zur-düdüy etmək”¹⁵ və s. Sonuncuda “zur-düdüy” “zurna-balaban”ın sinonimi kimi çıxış edir və onun kimi, yaxın mənalı sözlərin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sözdür. Deyimin N.Vəzirovdakı variantı da (“İsrafil zurnasını çalanacan”) “zır” sözünün “zurna” ilə əlaqəli olması fikrini qüvvətləndirir.

Beləliklə, “İsrafil zır düdüyünü çalanda” deyimi: 1. İslam mifologiyasının obraz və motivini əks etdirir; 2. xalq arasında variantlara malikdir: “*İsrafilin düdək çalmağına qaldı*”, “*İsrafil zurnasını çalanacan (yaxud çalanda)*”; 3. N.Vəziro-

¹³ Vəzirov N. Əsərləri. B.: “Şərq-Qərb”, 2005, səh.82

¹⁴ Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. B.: “Şərq-Qərb”, 2007, səh.560

¹⁵ Məhərrəmli Q., İsmayılov R. Azərbaycan dilinin frazeoloji lüğəti, səh.285

vun qeyd etdiyi variantlarla bərabər, bir işin alınacağına inamsızlığı; alınmayacağına əminliyi; həyata keçmə ehtimalının zamanca əlçatmazlığını yaxud uzaqlığını ifadə edir. Söyləyicinin deyimə yanaşması da belədir: “*Bir alınmıyan işdi, deyir ha vaxt oljey? Deyir İsrəfil zır düdüyün çalanda*”. Yeri gəlmişkən, Qubadlı bölgəsində bu deyimlə eyni funksional semantikada belə bir ifadə də işlədilir: *İş qaldı qal oğlu qala*.

Bəzi deyimlər nitq prosesində müəyyən hərəkətlə müşayiət olunur. Yəni deyim davranış stereotiplərinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Məsələn: “**irax qulaxlardan**” deyimini. Bir ağır, bədbəxt hadisədən danışarkən, əllə qulağı dartır və bu ifadəni işlədirlər. Və ya “**hamsı sənin**” deyimini çəçəyən şəxsin (daha çox uşağın) kürəyinə əllə vurularaq təkrar-təkrar söylənir. Bu zaman edilən jestlər təbii ki, deyimlə birlikdə müəyyən funksiya daşıyır və bu, ayrıca bir araşdırmanın mövzusuudur.

Bir sıra deyimlər sırf dialekt sözünün iştirakı ilə düzəldiyindən daha lokal xarakter daşıyır, yalnız Qubadlı rayonunda və yaxud bütöv bölgədə – Zəngəzurda, Qarabağda işlənir. Məsələn: *həng almax* (dözmək, duruş gətirmək), *hər baratası bir dərədə qalmax* (dağılmaq, birliyi pozulmaq, bir-birindən ayrılmaq), *həsbəndin çəkməh* (həsrətin çəkmək), *hət-hüt qam-mamax* (heç nə başa düşməmək), *hul getməh* (burnunun dikinə getmək, təkəbbürlü olmaq), *xiriyhqudu kimi eşməh* (çox yemək), *xotux kimi içini arıtdamax* (hıçqıraraq, öskürərək danışmaq), *illacı kəsilməh* (çarəsiz qalmaq), *kirişə çəkməh* (əzab-əziyyət vermək), *hozuluğunnan qalmamax // hozakılığinnan qalmamax* (kobudluq etmək), *kirkıra kimi yarmalamax* (hər sözün xırdalıqlarına varmaq, xırdaçılıq etmək) və s. Qeyd edilən deyimlərin heç biri “Azərbaycan dili şivələrinin

frazeologiya lüğəti”¹⁶ düşməmişdir. Bunların arasında hətta yalnız bir-iki yaxın kənddə işlənənlərin ola bilməsini də istisna etmirik.

Toplanmış materiallar arasında üzərində xüsusi dayanılmalı deyimlər əslində çoxdur. Burada şərh edilən nümunələr onu göstərir ki, xalq deyimləri – frazeologiyası Azərbaycan dilinin obrazlaşma imkanlarını üzə çıxaran, dilin leksikasını zənginləşdirən, özündə mifoloji, etnik, etnoqrafik informasiya daşıyan əsas qaynaqlardan biri kimi dəyərləndirilməlidir.

Bir neçə kəlmə də kitabın **“Dialekt sözlüyü”** haqqında. Biz söyləyicini təbii yerli şivədə danışdırmağa və kitabda da mətnləri eşitdiyimiz kimi təqdim etməyə çalışmışıq. Mətnlərdəki dialekt sözlərinin mənası bütün oxuculara aydın olsun deyə onların sözlüyünü tərtib etdik. Sözlərin mənasını dəqiqləşdirmək üçün aparılan söhbətlər söyləyicini necə maraqlandırdısa, o, bölgə şivəsində işlənən sözləri yadına salıb qeyd etməyə həvəsləndi. O sözləri də sözlüyə daxil etdik. Nəticədə 400-dən çox leksik vahidi əks edən bir sözlük yarandı. Qeyd edək ki, buradakı sözlərin bir qismi “Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti”ndə (2007) əks olunmamışdır. Bir qismi fərqli fonetik variantda qeydə alınmışdır. Bir qismi həmin lüğətdə olsa da, işləndiyi rayonlar barədə verilən məlumatlarda Qubadlı qeyd olunmamışdır. Bir qismi isə lüğətdə qeyd edilən mənalardan fərqli anlamda təqdim edilmişdir. Fikrimizcə, bölgənin şivələrini araşdıran, həmçinin xalq frazeologiyası ilə maraqlanan dialektoloqlar buradakı materiallardan yararlı bilərlər.

¹⁶ Bax: Behbudov Ş. Azərbaycan dili şivələrinin frazeologiya lüğəti. B.: “Elm və təhsil”, 2011

5. Dağların harayı: bayatı fəryadı

Ümumən bütün bayatı deyən Qarabağ qadınları kimi, Nailə ananın da söylədiyi bayatların aparıcı motivi dərin bir vətən sevgisi, yurd həsrəti, oba nisgili, qaçqınlıq dərvidir. Ən çox işlənən obraz dağlardır – övladlarını itirmiş, oğullarının qanına bələnmiş, şəhidlərinə məzar olmuş dağlar! “Üzü gülməyən”, “arançıları gəlməyən”, “aşıqları aralı”, “obaları didərgin düşən”, “solub-saralan” dağlar! “Yaslı-yaralı qalan” dağlar!

Bayatılarda Azərbaycan qadını dağlarla dərdləşir, onun həsrətindən qovrulduğunu yana-yana dilə gətirir. Bu qadın ötən günlərinin şirin xatirələrini sanki nağıl kimi öz-özünə danışır. Ellərin yenə də dağlara sığınmasını arzu edir: “*El sə-nə sinə, dağlar*”, – deyir. Bu bayatılarda ənənəvi olaraq zalım fələk, tale lənətlənir, yurdu işğal etmiş düşmənlər qəzəb, nifrət obyektinə çevrilir. Belə bayatılarda qarğış elementinin də əks olunduğunu görürük. Onların bir qismini qarğış-bayatılar başlığı altında ayrıca təqdim etməyi məqsədəuyğun saydıq.

Nailə ananın söylədiyi bayatıların bir qismi ağılardır. Bayatı-ağıların bir çoxunda əsas obrazlar torpaq uğrunda şəhid olan vətən oğlu və ona göz yaş axıdan el ağbırçəyidir – anadır. Bu ağıların çoxunda “Burda bir igid ölüb” tipli misralardakı “igid”, “qərib”, “oğul” kimi sözlərin şəhid sözü ilə əvəzlənməsi ağı obyektinin sadəcə qəhrəman-igid, yaxud qərib olduğunu deyil, şəhidlik zirvəsinə yüksəlmiş obraz olduğunu əks etdirir. Ağıların semantikasında şəhidlik məqamı, missiyası məntiqi vurğu altında qabarıqlaşdırılır. Söyləyicinin repertuarında həтта məzmununa görə ağı olmayan bayatıların belə, formasını, poetik modelini (qafiyə, məntiqi qarşılaşdırma, metaforik yanaşma tərzini) qoruyaraq ağıya çevril-

məsinin – semantik transformasiyaya uğramasının şahidi oluruq. Məlum bir laylada deyilir:

*Mən aşiq quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Hər səbah boyun görsəm,
Kəsərəm quzu qurban.¹⁷*

Nailə ananın ifasında ayrı-ayrı zamanda bu bayatının iki variantını qeydə almışıq:

*Əzizim quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Nakam şəhid oğula
Ananın özü qurban.*

*Əzizim quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Hər şəhid balamıza,
Hayların yüzü qurban.*

Yazıya alınmış bayatların bir qismi müxtəlif nəşrlərə düşmüş məlum örnəklərdir. Bu səbəbdən həmin bayatları bu kitaba daxil etmədik. Lakin kitabda verdiyimiz nümunələrin arasında belələrinin olması da mümkündür – bu hal istisna edilmir. Bayatların bir qismi əvvəllər rastlaşmadığımız bayatılardır. Onların arasında ideya-məzmun baxımından maraqlı, dolğun, bədiilik baxımından bitkin, orijinal olanları az deyil. Məsələn:

¹⁷ Bayatılar. Toplayanı və tərtib edəni H.Qasimov, B.: Azərənəşr, 1960, səh.101 (Bu nəşrdən verilən bayatların mötərizədə səhifəsi göstəriləcəkdir.)

*Kür çayı qardaşımdır,
Mənim səbir daşımdır.
Bu çay qəmdən-qüssədən,
Tökülən göz yaşımdır.*

– kimi nümunələr. Burada Kür çayının həm dərqli insanın göz yaşından yaranması, həm ona yoldaşlıq, qardaşlıq etməsi, yəni dərдинə şərik olması, həm də səbir daşı kimi sanki onu səbirli olmağa səsləməsi ilə orijinal metaforik obrazı yaradılmışdır.

Bayatıların bir qismi günün ovqatına köklənməsi səbəbi ilə yenidən doğularaq variantlaşmış bayatılardır və bu variantlarda bəzən bir, yaxud iki misranın dəyişməsi ilə, hətta bir-iki sözün əvəzlənməsi ilə ənənəvi bayatı mövzu və ideyasını təzələyə bilmişdir. Bəzi bayatıları müqayisə edək:

Bayatılar” kitabında
(H.Qasımov,1960):

Əzizim daşdı dağlar,
Çınqıllı, daşdı dağlar.
Sən yatıbsan naqafil,
Mehmanın köçdü, dağlar.

(s.156)

Əziziyəm nərgizlər,
Top-top bitər nərgizlər.
Bu gün bir maya gördüm,
Qoltuğunda nər gizlər.

(s.64)

Nailə ananın söylədiyi
variantda:

Əzizim daşdı dağlar,
Çınqıllı, daşdı dağlar.
Yaylax yolun bağlandı,
Ləzzətin qaşdı, dağlar.

Əzizinəm nərgizdər,
Dəsdə-dəsdə nərgizdər.
Bu şəhidin nəşini,
Torpağ örtər, yer gizdər.

Bülbül gül barabarı,
Ceyran çöl barabarı.
Burda bir oğlan ölüb
Bütün el barabarı. (s.216)

Aşığı el barabarı,
Şana tel barabarı.
Burda bir şəhid yatıb,
Tamam el barabarı.

Göründüyü kimi, misra və sözlərin günün ovqatına uyğun dəyişilməsi, yəni uğurlu improvizasiya bayatıların ahəngini də, məzmun və semantikasını da yeniləmiş, nəticədə torpaq-yurd ayrılığını, qaçqınlıq harayını ifadə edən yeni bayatı variantları meydana çıxmışdır. Bu kimi bayatılar Nailə ananı improvizatorçu bayatıçı adlandırmağa imkan verir. Onun söylədiyi bayatıların arasında bilavasitə günümüzün hadisələrinə həsr olunmuş nümunələrə də rast gəlirik. Məsələn, bu bayatı Azərbaycan ordusunun konkret döyüşdəki qəhrəmanlığının xalq yaradıcılığında operativ poetik əks-sədası kimi qiymətləndirilə bilər:

*Əzizim Horadizdən,
Qar yağdı oldu dizdən,
İgidlər diğaları,
Qovdular Horadizdən.*

Dağların qoynunda keçən analı-atalı illərin, qonaq-qaralı günlərin xatirələri ilə yaşayan, yurd ayrılığının dərmini çəkən Nailə ananın doğma torpaqların geri alınması arzusuna – hər bir azərbaycanlının müqəddəs əməlinə biz də qoşuluruq və sözüümüzü bu el ağbırçəyinin inam dolu bir bayatısı ilə tamamlayırıq:

*Əzizinəm, səksənə,
Keçib yaşıım səksənə.
Qarabağım alınsın,
Sevincimdən səksənəm.*

2020-ci il, iyul-avqust

Etibar Talıblı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

PS. Kitab çapa gedən ərəfədə Qarabağ torpaqlarının rəşadətli ordumuz tərəfindən addım-addım azad edilməsi xəbərlərinin sevincini yaşadıq. Qubadlı da azadlığa qovuşdu. Gözün aydın, Azərbaycan! Eşq olsun qəhrəman xalqımıza!

26 oktyabr 2020-ci il

ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

Xıdırnəbi bayramı ilə bağlı mətnlər

Xıdırnəbi bayramı

Xıdırnəbi bayramı Noruz bayramından əvvəlki çərşəmbələrdən birində keçirilir. Həmin gün, adətən, xəşil bişirilir, ya da bığda qavırıb kirkırada çəkillər. Sora onu doşablı suyanan yoğurub qavıt hazırlıyılar. Onu taxçada bir yerə qoyullar ki, Xızır peyğəmbər gəlib ona əl çəkəcəh.

Xıdırnəbi xəşili

Onu mən belə eşitmişəm ki, hardasa fevralda bir cür xəşil bişirirdilər. Nəsə qatıllar, bilmirəm neylilər. Mən özüm görməmişəm. Xıdırnəbi zamanı da var. Nə deyillər? O vaxt bişirilən xəşilə deyirdilər Xıdırnəbi xəşilidi. Bişirilən bir yeməh bir-birinə çox qarışanda Xıdırnəbi xəşilinə dönüb diyirih. Mən biləni Xıdırnəbi xəşilini buğdanın ya yarması, ya da qovudunnan bişirillər. Axı biz qovudu sütdə həll edirih.

Novruz bayramı ilə bağlı mətnlər

Novruz mərasim, adət və inancları

Novruz bayramında birinci üç gün necə keçirsə yaz, yay, payız ayları da ona uyğun keçir.

* * *

Validəyinnərimiz bizə həməşə deyirdi ki, axır çərşəmbədə, nooruz bayramı günnərində dalaşmaq olmaz, bir-birə pis söz deməy olmaz, qeybət qırmağ olmaz, nə bilim kiminsə

haqqında pis söz danışmağ olmaz. Buları yadımızda saxlıyır-dıx.

* * *

Hər çərşəmbədə ocax qalıyrdılar. Hamısında qalıyrdı-lar. Buğda qavırırdılar, aş bişirirdilər hər çərşəmbədə. Amma o biri oyunnar ancax axır çərşəmbədə olurdu.

* * *

Həmin axşamı qonşuya ələk verməzdər, un verməzdər. Borca getməzdər. Deyirdilər də nənələrimiz bizə. Sora çər-şəmbə axşamı bir-birnə qonax gedəllər. Yaşdı, qoja adamlar-ın yanına bayramlaşmağa gedəllər. Pay verəllər. Bir-birne hədiyyə alallar. Ən çox da yaşdılara, bir də körpə uşaxlara. Ata-anamız çalışdırdılar ki, Nooruzda təzə paltar geyək.

* * *

Axır çərşəmbə axşamı lampa və şamları ertədən yandırıl-lar.

* * *

Axır çərşəmbədə bütün aylə üzvləri bir ocağın başına yığılmalıdı.

* * *

Canım saa desin, küsülü qalmağ olmazdı. Lap neçə vaxtın küsülüsü də olsa, Nooruz bayramı adamlar barışar-dılar. Özü də, deyilənə görə, kim ki barışığa birinci başdadı, savabı ona düşər. Biri isdiyir barışa, o biri isdəmir. Birinci yaxınnaşır ki, barışa, o savab düşür ona.

* * *

Nooruz bayramı evə bənəfşə gətirərdiy. Kol dibində bizdə bənövşə çox bitirdi. Bənəfşə yığıb gətirirdih. Amma nergizgülü, yox. Deyirdilər ki, ölü gülüdü nergizgülü.

* * *

Üzərriy yandırardılar. Üzərriy yandıranda bir sözü var, onu deyirdilər:

*Üzərriyəm, həvayam,
Min bir dərdə dəvayam.
Hər kəsin gözü balama dəysə,
Gözdərini oyaram.*

Belə bir bayatı kimi deyərdilər. Onu nənəmiz deyərdi, əsasən.

* * *

Yaxınlıqda olannar bir-birə aş göndərirdilər. Qonşudu, qohumdu. Belə şeylərdən düzəldirdilər. Qoz ləpəsi qoyurdular içinə, xonça da düzəldirdilər. Bir də ki, aş payı, xörəy payı göndərirdilər. Məsələn, ana göndərirdi uşaxlarına, uşaxlar göndərirdi analarına. Əmi, dayı, bibi, xala, kim yaxındadısa. Yaxın qonşuya da mütləq göndərilirdi. Yaxın qonşu, mənim nənəm deyərdi ki, uzax qohumdan yaxşıdı. Pis qohumnansa, elə yaxşı qonşu yaxşıdı.

* * *

Bayram xonçasında yanan şamı yarımçıx söndürməzdər. Özün söndürməməlisən. Deyir o özü axıracan yanıb qurtarmalıdı. Adbaad hər adama bir dənəsi qoyulur. Məsələn, bir aylədə beş nəfər yoxdu? Biz elə indi də elə eliyiriy. Beş nəfərin şamın qoyurux. Özü də rəngbərəng. Bu filankəsin, bu filankəsin, filankəsin... Kimin şamı yarımçıx kəssə, deməli, bırdə nəşə var, xoş olmayan.

Bayram süfrəsi

Hər çərşənbədə biğda qavırdılar. Xonçanın içinə tut qurusu, qoz ləpəsi, mövüc qoyurdular. İndi kişmişdi, o vaxt mövüc. Üzümün qurusudu da. Belə-belə şeylər tökürdülər içinə, qoyurdular stolun üsdünə. Anam deyərdi ki, bayram axşamı, ilaxır axşamı stolun üsdündə yeddi ləvin şey olmalıdı. Qoz, fındıx, alma qurusu, armut qurusu, tut qurusu, sora boyammış yumurta, əyirdəy bişirib qoyurdular analarımız. (Əyirdək nədir? – topl.) Nə təhər deyim, şirin xəmirdən sütnən, yağnan bişirilirmiş. Yağlı xəmir olur. Sora onu kündəli-yillər. Xəmirin içində belə yasdılıyıb, düzəldilər. Belə qulax formasına oxşuyur, içi deşiy. Çöl tərəfinə də naxış qoyurdular. Bu bir bəzəhli şey olur. Bını sajda bişirirdilər, o vaxt du-xofka-muxofka yoxuydu. Çox ləzzətli olurdu. Şirin kökə kimi.

Hamı otururdu. Yeməhdən sora çay içəndə başdıyırdılar bılardan yeməyə. Bayrama ki gedirdih qədir saxlamağa, onda özümüznən aparırdıx.

(Sizdə bayram axşamı, yaxud axır çərşənbədə yeməyə nə bişirilərdi?– topl.) Başqa yeməhlər də olurdu. Soyutma eliyirdilər, dolma bişirirdilər. Amma ən çox, ən baş xörəyimiz plov olardı.

Baca-baca

O vaxtı anaları həriyə bir torba tikirdi. Torba sallıyırdılar. O vaxtı, əslində, evlərin qapısının yox, bacasının atırdılar torbanı. Ev yiyəsi də nəsə pay qoyurdu ora. Rəngləmiş yumurta, nə bilim müxtəlif yeməli şeylər qoyurdular. Soralar başdamışdılar pul qoymağa. (Bu adətin adı nə olub? Papaqatdı, yoxsa başqa ad? – topl.) Yox o vaxtı mən papaqatdı eşitməmişəm. Papax soradan çıxdı. Kənd camaatı bına baca-baca

deyiblər. Məsələn, deyirdin ki, oğlannar baca-bacıya getdilər. Bizim vaxtımızda papağ atmırdılar. Son illərə qədər kəntdə torba atırdılar. Torbanı bacadan tulluyurdular içəri. (Bu baca-baca, yəni pay yığmaq bayram axşamı olurdu, axır çərşənbə, yoxsa hər çərşənbə? – topl.) İləxir axşamında, axır çərşəmbədə.

Qədir saxlamaq

İləxir gecəsi qədir saxlıyırdı uşaxlar. Biz ona qədir gecəsi deyirdih. Bizdə çərşəmbənin axır axşamı həmməşə, bayram gecəsinə qabaxki çərşəmbə axşamı bu bayramı keçirirdilər. İndi təzəliyə hamsını döndəriblər bayram axşamına, amma o vaxt ən böyüy tədbirlər iləxir axşamı keçirilirdi.

İləxir gecəsi gənc oğlan və qızdar on beş-iyirmi nəfərdən ibarət dəsdə düzəldib kəndin ayrı-ayrı yerrərində qədir saxlıyardılar.

Günüzdən, hardasa saat ikidən-üsdən sora yığışırdıx. Amma cavannar yığışırdıx da bir yerə. Hardasa, ən çoxu otuz yaşı olardı, ən aşağısı da on beş-on altı yaşında. Məsələn, biri deyirdi ki, gəlin bizim evdə keçirdəy. O birsi deyirdi bizim evdə. Harda ki kəntərdə böyüy damlar olurdu, o damı olanların evinə yığışırdılar. Mənim atam katib idi, elə şeylər bizim evdə olmazdı. Amma mən gedirdim.

Hər birimiz evdən ət, yağ, düyü, çörək, mer-meyvə, qoz, fındıx, xülasə, kimin qolunnan nə gəlirdi, buşqağında olannan-olmazdan yığıb qədir saxlayacağımız evə aparardıx. Ev yəəsi qızdarın köməyliyənən xörək bişirməyi öz üzərinə götürərdi. Orda, əsasən, plov bişirilirdi.

Qızdardan ən bacarıqlı olanını özümüzə şah seçərdiy. O da münasib olannardan özünə vəzir, vəkil seçərdi. Onnar geyinib-kecinib taxtın üstündə əyləşərdilər və yerdə qalan qızdardan üç-üç, dörd-dörd dəsdə düzəldib onnara ayrı-ayrı

tapşırıqlar verərdilər. Şah zakaz verirdi ki, gedin filan işi görün, gedin filan yerdən xəbər gətirin. Bular da eliyirdi. Məsələn, şah deyərdi: Şaham, əmr edirəm! Birinci dəsdə qulax falına getsin! Yaxud: ikinci dəsdə gedib bulaxdan su gətirsin! Gecəyarısı, bulax da uzaxda. Üçüncü dəsdəni başqa yerdə qədir saxlıyannarın yanına kəşviyata göndərər, həm də tapşırırdı ki, onlardan bir şey gətirsin. Başqa bir dəsdəyə süfrəni hazırlamaq tapşırırdı. Hər kəs öz işiynən məşğul olurdu. Kim öz işini yarıda bilmirdisə, şah tərəfinnən cəzalandırılırdı, yəni başqa işə göndərilirdi. Nəhayət, hamı süfrə başına keçib yeyib-içirdi. Bu vaxtdan qarannıx düşərdi, bir dəsdə oğlan – başqa yerdə qədir saxlıyannar kosa, keçəl qiyafətində gəlib oynunlar çıxardır, bizi o ki var güldürərdilər. Keçəlin mahnısını oxuyub paylarını yığar, məzəli hərəkətlər edərək oynuya-oynuya çıxıb gedərdilər.

Sora qızdar yeməh bişirirdi, yeyirdiy, içirdiy. O ki qədir gecəsi, səhərəcən oyax qalırdıx. Qızdar otururdular, yarınlımac deyirdilər. Orda da bir-birmizə söz atarax bayatılardan deyirdiy. Qızdar yallı tuturdular, oynuyurdular. Nə bilim rəqs eliyirdilər. O vaxt nə vardı, vedrənin dalına vurmaxnan, ya kimnənsə bir qavaldan-zatdan olanda çalmaxnan, belə də təşgil eliyirdilər. Küpyelli oynuyurdular. Sora haxışta eliyirdilər. Beləliynən, səhərəcən çal oynasın, vur çatdasın kəndi başına alardı.

Səhərə yaxın – il təhvil olunanda gedirdiy bulağ üsdünə. Arx variydi, kəndin arxı, ortadan arx gedirdi. Orda hamı yuyunurdu, eliyirdi. Oğlannar ayrı yerdə, qızdar ayrı yerdə. Arxın üsdünnən hoppulurdular. Suyun üsdünnən. Su aydınnıxdı da. Hə, nətəər odun üsdünnən hoppulmurdular? Arxın üsdünnən də heylə hoppulurdular. Bacarannar. Bacarmıyan, yox. Düşərdi suyun içinə. Sora hamı əlüzünü yuyurdu, deyirdi ki, dərdim-bələm getsin bu suynan, nə bilim, xoşbaxt olum

bu sunan, yüngüllüy gətsin. Bu arzuları eliyə-eliyə sora işıxlananda hər kəsən çıxıb gedirdi evinə. Hamımız dağılışırdıx evimizə. Özümüznən su gətirib evə çiləyirdiy. Çox maraxlı keçirilirdi. Mən onu indi qısa deyirəm. Hardasa əllinci illərə qədər bu gedirdi. Soralar bir qədər zəiflədi. Tay qabaxkı kimi olmurdu, amma eliyirdilər.

* * *

O qədir gecəsi uşaxlar nəysə şişə, ya nəyəsə məşəl düzəldirdilər. Başına böyük əsgı sarıyirdılar. Neftinən zad eliyirdilər. Ona lopa deyirdilər. O ki qapıları gəzirdilər ha, onda əllərində yandırıb kəndin içində gəzirdilər.

* * *

Qədir saxlıyannardan başqa analarımız da tezdənnən, obaşdannan durub suya gedirdi. Onnar deyirdi ki, su dəyişilib. Gedib təzə su gətirib evə səpirdilər, uşaxların üzünə səpirdilər. Yəni yeni su kimi.

Qəbirüsdü

İlaxır çərşəmbədən qabaxkı cümə axşamı yeypur bütün kənt camaatı hamsı birdən çıxır qəbir üsdünə. Hə, bu bizim adətimizdi... Tezdənnən durub bişirillər, nələri var yığıb aparıllar. Dolma bişirillər, aş bişirillər, filan. Aparıllar qəbirsanığa. Kimin ölüsü təzədi, köhnədi, fərqi yoxdu. Gedillər, hərə öz ölüsünün üsdündə ağlaşıllar. Qəbir üsdünü ziyarət edillər, sora qayıdıb gəlillər qəbirsannıxdan bir az aralı yerdə süfrə açıllar, palaz-paltar açıllar. Oturullar hər kişi öz qohumlarıynan dəsdə. Yeyillər, bir-birnə də pay göndəriillər. Elə bil on yerdə palaz açılıb, on yerdə dəsdə oturub, olar hamısı bir-birnə pay göndərir. (Bunu ancaq Novruzda edirdilər, yoxsa

Ramazan, Qurban bayramlarında da? – topl.) Yox ancax, ancax ilaxır axşamınnan qabaxkı cümə axşamında edillər.

Bizim rayon çəltiy rayonuydu. Bizdə çəltiy əkilirdi. Stalin ölənnən sora bu çəltiyi dəyişdilər pambığa. Elə həmin ili Mahmıtdıda bir kişi durur ayağa, düyüdən, bişmiş düyüdən bir ovuc götürür, atır qəbirrərin üsdünə. Deyir ölülər, ta arxayın olun, gözdəmiyin. Böyünnən belə qəbirüsdü yoxdu. Ta çəltiy əkmirix.

Novruz falları

Üzük falı. Qızdar ilaxır gecəsi üzüy falı eliyirdilər. Qızıl üzüyü ipdən sallıyrdılar, salırdılar stakanda suyun üçünə. O üzüy neçə dəfə firranırsa, deməli o qadar vaxdan sora saa nişanı gələjey, nə niyyət eliyirsən də. Niyyətin tutajey-tutmuyujey, onu orda yoxluyurdular. Bını qədir saxlıyan geje eliyirdilər.

* * *

Qulaq falı (I mətn). Hə, niyyəti deyim. Siz sual verəndə mənim yadıma düşür də. Niyyət beləydi ki, kim ki, məsələ, bir şey isdiyirdi, ürəyində bir şey tuturdu, olar gedirdilər qapılara. Qulax falına. Qapının ağzında qulağın diriyirdi qarıya, orda gözdüyüdü. İlk söz nə çıxsə, deyilsə, o sözü özünə yozurdu ki, yəni mənim niyyətim nətəər olar. Burda bir misal deyim? (Söyləyici razılığımızla aşağıdakı əhvalatı danışır. – topl.) Həmin o Gülüş bibim bir az nasaz idi. Öd kisəsində daş var idi. Hərdən pristup keçirirmiş. Nəsə, deyir gedim qonşuya, qaynının qapısına. Kişi də axund idi, savatdı adam idi. Gedir qaynının qapısına qulax versin ki, görsün nə deyillər. Bının gələcəyi üçün, özüyçün. Gedir qarıya çatanda kişi, ev yiyəsi deyir ki, əvi, işığı söndürün, yatışax. O vaxt lamışka varıydı uje. Axşamlandı e, hələ deyir çox geje

dəyildi. Onda mən də kəntdə idim. Yazıx gəldi mənə üsdümə, ağladı, dedi: “Nəylə, səni də gətirdim buraya, bəlaya saldım. Bala, maa belə fal çıxdı da qulağıma”. Dedim ki, sən nə söz danışırın? Heç bir ay çəkmədi. Pristup tutdu. Atam gəldi, apardılar Gorusa, operasiya elədilər. Əmələ gəlmədi. Deyirəm, yəqin, inanıb da bu inanjdara.

* * *

Qulaq falı (II mətn). Qonşu qızdar yığırdılar gedirdilər bir qapıya. Əvvəllər bacadan boylanardılar. Damların bacasından. O vaxt evlər bapbalaceydi axı, dam vardı. Hə, çixirdilər bacadan boylanırdılar ki, görəy evdə nə danışılır. Ona görə bizə atalarımız, analarımız deyirdilər ki, ilaxır gejesi, bayram gejesi – bu günərdə pis söz danışmaq, qarğış etməy, dalaşmaq, bax bu-bu şeylər olmaz. Biz də elə dilimizi fərağat qoyardım. Amma deyir o vaxtı adam varmış. Onu mənə qaynım arvadı dedi. Görüb ki, qonşunun qızdarı gəlib bini bacadan güdür. Bı da bilir də qızdar kimdi. Bı da bılara sataşır. Deyir ki,

Kəkotu, kəkliyotu
Öz yerində dinc otu.

Yəni get yerində otur da. And içirdi ki, o qızdarın heç biri ərə getməyib. Yəni deyib ki, ot yerində də, qarğış eliyib.

Bir də var görür ki, qonşu gəlib güdür. Deyir ki, ay səni xoşbəxt olasan, xoş gəlmisən, beş gəlmisən. Ay sənin qabağaa yaxşı işlər çıxsın. Guya elə-belə danışmış da. Həmin adamların işdəri yaxşı gedirmiş. Deyilənə görə. Hə... Bılar sınınanmış şeylərdi də.

* * *

Yumurtanı qoyurdular bir ağacın dibinə. Yanına da qırmızı, qara karandaş qoyurdular. Niyət eliyirdilər. Onda deyirdilər ki, yumurtaya qırmızı xəstə çəkilsə, hə, deməli, bının taleyi yaxşı gələjey, qara çəkilsə, deməli, taleyi pis gəlir.

Onu indi niyyət eliyənnər – bizdən böyüy qızdar idi. Biz heylə şeyləri qammırdıx. Yetgin qızdar bını eliyirdilər. Kimi deyirdi ki, mənimki qırmızı çəkildi, kimi deyirdi ki, mənimki qara çəkildi. (Yumurtaya xətt necə çəkilirdi?- topl.) Vallah, onu mən bilmirəm axı. Yadıma düşmür.

* * *

Bını balaca vaxtı eşitmişdim. Qulax falı kimi bir şeydi. Qohum var, qaynım arvadı. Onnan da soruşdum. Deyir ki, iki dənə karandaşı – qırmızı, qara karandaşı, bir də yumurtanı qoyurdular bar ağajının dibinə. Bar verən ağajın. Sora səhər tezdən işıxlananda gedib baxırdılar. Kimsə deyirdi ki, filankəsin yumurtasına qırmızı xətt çəkiblər. Deyirdilər, hə, bının gələceyi yaxşı olajey. (Yumurtanın üzərinə xətt öz-özüne necə çəkilir? – topl.) Hə, qaynım arvadınnan da soruşdum. Dedi ki, bilmirəm, mən də eləməmişəm onu, amma eşitmişəm ki, belə eliyillər. (Qaynınız arvadı, yəqin ki, yaşlıdı? – topl.) Hə, yaşdıdı. Mənnən çox yaşdıdı, doxsanı keçib.

* * *

Su falı. Bir qız iki boş nəlbəkini əlində tutur. Gedir qonşunun qapısını döyür. Qonşu qapını açır. Qız da heç zat dillənmir. Ev yiyəsi gəlir nəlbəkinin birinin içinə su tökür. Ona su falı da deyillər. Niyyətin hansı nəlbəkiyə tutmusansa, ora su töksə, deməli, niyyətin qəbul olunujey. Qız da nəzərdə tutur ki, işim düzəlsə, ya maa nişan olsa, ya oğlum olsa, məsələn, tutduğum niyyət alınsa, sağ əlimdəki qaba – nəlbəkiyə töksün. Tutmasa, sol əlimdəki nəlbəkiyə töksün. Nəlbəkini tutannan asılıdı da, isdiyər ürəyində sağdakını tutar, isdiyər soldakını. Niyyəti tutajey sə, həmin nəlbəkiyə su tökülür, tutmursa o biri nəlbəkiyə tökülür.

* * *

Mən bını eşitmişəm ki, belə bir adət də olub. Deyirdilər ki, məsələn, elə oğlannar vardı ki, gedirdi atın axurunda otururdu. Səhərəcən atın gəvşəməyin gözdüyüydülər. At gəvşəmir axı. Deyilənə görə, ildə bir dəfə ilaxır gecəsi at gəvşiyir. Onu da deyir kim görsə, onun niyyəti nəydisə, o baş tutur.

Mən onu eşitmişdim o vaxtı oğlannar gedib atın yanında oturub gecə səhərəcən gözdüyür ki, ilaxır çərşəmbə at gəvşəsin. Atın gəvşəməy vaxtında atın yanında olsun ki, onun niyyəti hasil olsun.

* * *

Belə bir adət də var. Belə deyillər ki, ildə bir dəfə söyüd ağacının budaxları başın sallıyır suya. Suya dəyir. Çox vaxt axı söyüd ağajdarı arxın kənarında olur. Bizdə də çoxiydi elə söyüd ağajdarı. Uşaxlar danışırdılar ki, getdiy, oturdux, gözdədiy. Söyüdün başı suya dəydi. Nə bilim, belə söhbətdər olurdu.

Novruz oyunları

Küpyelli. Yadıma düşür ki, Nooruz bayramında çərşəmbə axşamları qız-gəlin bir yerə yığışardıx. Həyətdəki ağajdan küp asıladı. Yelləncəyə biz küp deyirdiy. Ona görə də oyunun adı qalıb “Küpyelli”. Bunu ancax çərşəmbə axşamlarında, ilaxır axşamda oynuyurdular. Adi vaxdarda oynamırdılar. Küp sijimnən asılırdı, böyüy ağajdardan. Ona qadınnar, gəlinnər, qızdar bir-bir minirdilər, otururdular. İki nəfər də hərəsi bir başda onnarı geri çəkər, sürətnən irəli itəliyərdilər. Bu vaxt küpdəki qadın şən bayatılar deyərdi. Onu yelliyənnər, qalannar birriydə “Ha yelli-yelli-yelli!”-deyərdilər. Məsələn:

Köynəyi sarı oğlan,
Ha yelli-yelli-yelli!
Könlümün yarı oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!
Yamanca darıxmışam,
Ha yelli-yelli-yelli!
Gəl bizə barı, oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!

İki quyu yan-yana,
Ha yelli-yelli-yelli!
Su işdim yana-yana.
Ha yelli-yelli-yelli!
Kaş ki qaynanam olsun
Ha yelli-yelli-yelli!
Sənə süt verən ana.
Ha yelli-yelli-yelli!

Maşın gəlir, bərk gəlir,
Ha yelli-yelli-yelli!
İçi dolu qənt gəlir.
Ha yelli-yelli-yelli!
Mən şirinçay içəndə
Ha yelli-yelli-yelli!
Qaynanama dərt gəlir.
Ha yelli-yelli-yelli!

Çuxası yaşıl oğlan,
Ha yelli-yelli-yelli!
Əcəb yaraşır, oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!
Səndə mənim gözüm var,
Ha yelli-yelli-yelli!
Kaş ki qovuşax, oğlan!
Ha yelli-yelli-yelli!

Çıxdım dağın başına,
Ha yelli-yelli-yelli!
Şal bağladım başıma.
Ha yelli-yelli-yelli!
O qız yaman yaraşır,
Ha yelli-yelli-yelli!
Mənim bu qardaşıma.
Ha yelli-yelli-yelli!

Gəlinə bax, gəlinə
Ha yelli-yelli-yelli!
Əlin qoyub belinə.
Ha yelli-yelli-yelli!
Gəlinə söz deməyin,
Ha yelli-yelli-yelli!
Çıxar gedər elinə.
Ha yelli-yelli-yelli!

Kim ki, bayatı deyə bilmirdi, oyunun çıxırdı. Ən çox bayatı deyən qalib sayılırdı. Bu oynu mən uşaxlıxdə Qəyəlidə görmüşəm. Küpyellidə qonşu arvatdar, daha doğrusu, cavan gəlinnər iştirak edirdi. Mənim Gülüş bibim də iştirak edirdi. Bibimnən çox bayatı deyən olmazdı. Rəhmətdiy savadsız idi, amma çox doluydu. Çoxlu bayatılar bilirdi.

* * *

Qızın biri minirdi küpə. O biri bərkədən dartırdı geri, itəliyirdi irəli. O küp gedirdi. Qayıdanda deyirdi ki, nişannının adın de. Çubuxnan da vırırdı ayağına. Desə, deyirdi. Deməsə, vırırdı da çubuxnan. (Küpyellidə ayrıca bu variant da var idi, bayatı demək də var idi? Yoxsa ikisi də bir oyunda baş verirdi? – topl.) Bayatı da deyirdilər. Bını da eliyirdilər. Birin bir yerdə görmüşəm, birin bir yerdə görmüşəm. Ola bilər ki, lap ikisi də bir yerdə olsun. Bir azdan sora o biri oyunu da oynasınar. Onu anışdıra bilmirəm. Ama ikisin də mən görmüşəm.

* * *

Haxışta. Bir də “Haxışta” oyunu keçirərdilər. Arvatdar otururdular xalça-palazın üstündə evdə. Biri ortalıxdə hopbula-hopbula bayatı deyirdi. O birsilər də onun yanında dövrələmə otururdular, haxışta deyirdilər. Kimin ki bayatısı qurtarırdı, o çıxırdı. Kim ki bayatı bilirdisə, ortaya girirdi, başdıyırdı deməyə. O birsilər də haxışta deyirdilər.

A qırmızı, qırmızı,
Haxışta!
Gəl eyləmə mız-mızı.
Haxışta!

Sən dərdimin dərmanı,
Haxışta!
Ölürəm, a dəllək qızı!
Haxışta!

İlana bax, ilana. <i>Haxıştə!</i>	Oğlu evə gələndə, <i>Haxıştə!</i>
İlan göydə firrana. <i>Haxıştə!</i>	Hamıdan zirəy qaynana. <i>Haxıştə!</i>
And içmişəm Qurana <i>Haxıştə!</i>	Qaynanam əfi ilan, <i>Haxıştə!</i>
Gedəcəyəm xulqana. <i>Haxıştə!</i>	Qaynatam cənnətməkan. <i>Haxıştə!</i>
Kürün suyu lillidi, <i>Haxıştə!</i>	Baldızım çuvalduzum, <i>Haxıştə!</i>
Hər tərəfi güllüdü. <i>Haxıştə!</i>	Ərim ayım-ulduzum. <i>Haxıştə!</i>
Burda bir qız sevmişəm, <i>Haxıştə!</i>	Araxçının dardarı, <i>Haxıştə!</i>
Əcəb şirin dillidi. <i>Haxıştə!</i>	Gəl başımın sərdarı. <i>Haxıştə!</i>
Əzizim atdı oğlan, <i>Haxıştə!</i>	Evimizə gəlmirsən, <i>Haxıştə!</i>
Qollu-qanatdı oğlan. <i>Haxıştə!</i>	Qonşumuza gəl barı. <i>Haxıştə!</i>
Məhləmizdən keçəsən, <i>Haxıştə!</i>	Ay qız, adın Bənəvşə, <i>Haxıştə!</i>
Görəm, boz atdı oğlan. <i>Haxıştə!</i>	Buxağın tər bənəvşə. <i>Haxıştə!</i>
A qaynana, qaynana, <i>Haxıştə!</i>	Əgər mənə yar olsun, <i>Haxıştə!</i>
Dama dirəy qaynana. <i>Haxıştə!</i>	Əzizdərəm həməşə. <i>Haxıştə!</i>

Mənim o yadımdadı ki, haxıştalar məzəli, gülməli olurdu. Zarafat bildirən haxıştalar olurdu. Görürdün arvatdar bir-birənə sataşırdılar, filan. Qaynanıya söz atırdılar. Bu oynu mən ancax Qəyəlidə görmüşəm, uşaxlıxda. Ayrı yerdə nə görmüşəm, nə eşitmişəm. Nə də toylarda görmüşəm.

* * *

Yumurta döyüşdürmək. Əliquluuşağınnan deyirəm bunu. Biz onda təzə məlim işdiyən iliydi. Mən evdə, heş nədən xəbərim yox. Bir də gördüm ki, uşaxlar papaxları yumurteynən gətirillər. A bala bu nədi? Deyillər ki, Surxay məlim udub. Rəhmətliy yoldaşım. Mən də belə şey görməmişəm. Bizim kəntdə olmuyuf. Orda gəldi məni öyrətdi ki, onların belə adəti var. Məsələn, on-on yumurta düzüllər. Hər kəsən on-on yumurta gətirir, düzür. Orda ambar vardı, ambarın üsdündə. Kalxoz ambarıydı, üsdü elə bil alçaxıydı. Küçədən gedən üsdünə çıxı bilirdi. Dağ yeridi də. İndi bir adam başdıyır bularnan oynamağa. Əlnən yumurtanı alır, dişinə vurur, yoxluyur. Bilirsiz də, söz var ki, məni lax yumurta kimi dişinə vurursan? Yoxluyur da bərkdiyən, boşduğun. Bir yumurtanın mij təpəsin o biri yumurtanın mij təpəsinə vurursan. Elə o yumurtanın birincisin sındırdın, elə o on yumurtanın onu da o adamındı. Sonra o biri on yumurtaya yaxınnaşır. Sındırdın, deməli, onda o on dənə yumurta da sənindi, uddun. Hə belə bir adət varıydı.

* * *

Maral oyunu. Maral oyunu çox qəribə bir oyundu. Vallah, havası yadımda dəyil, nə hava çalırdılar. İki qadın elə bil, cavan gəlinnər, qızdar arxa-arxıya dururdular belə çöm, belə əlləri dizdərində. Arxa-arxıya bir-birərinə yapışılı kimi. Biri elə bil quyrux tərəfiydi, o biri tərəf də baş tərəfdi. O baş tərəfdə barmaxlarıynan maralın başını-zadı nəşə düzəldir-

dilər, elə maral başına oxşuyurdu. Yadımda dəyil, onu əlləriynən düzəldirdilər, yoxsa, yox. Başdarına da böyüy şamaxı atırdılar. Şamaxını atırdılar üsdərinə. Kənardan baxan heş kəs bilmirdi ki, bı oynuyannar kimdi. Onnar bir yerdə elə cüt hərəkət edirdi ki, elə bil bir adamdı. Marala oxşuyurdu da fiqurasınnan. Guya maral rəks eliyir. Maral kimi rəks edirdilər. Müxtəlif hərəkətdərnən adamları gah güldürür, gah qorxudurdular. Öz məzəli hərəkətdəriynən hamını cəlb edirdilər. Elə bil bir adam oynuyurdu. Axırda oyun qurtaranda bilirdiy ki, oynuyannar filankəsdərdi. İki adamdı. Mahımtı kəndində Müşgünaz varıydı, bir də Seyid Səkinə deyirdilər, Səkinə. Olar oynuyurdu. Bu rəqsi hamı edə bilmirdi, ancax bir-iki qadın bacarırdı. Bircə o yadımmnan çıxıb ki, nə havasıydı, həməşə o havaya oynuyurdular. (Maral oynunu adi vaxtda da oynayırdılar, yoxsa ancaq Novruz zamanı? – topl.). Bını Nooruz vaxtı da oynuyurdular, hərdən şirinniy olsun deyə toylarda da oynuyurdular.

* * *

Yallı. Bu rəkslər (“Yallı”, “Maral” rəqs-oyunları nəzərdə tutulur – topl.) çox maraxlı, çox da məzəli olardı. Mühəribə vaxtı olduğuna görə toy edən o qədər də çox olmurdu. Toylar, əsasən, 1946-cı ildən – mühəribə bitdiydən sora başladı. Neçə illərdi qırışığı açılmıyan camaat yeniyetmə balalarına, əsgərriydən sağ-səlim qayıtmışdarına toy eliyirdilər.

Yallı havası çalınan kimi, başçı meydana çıxıb əlindəki dəsmalı havada yellədən kimi gənc oğlan və qızdar başına yığışıb düzülürdülər bir-birinin dalınca, oynuyurdular. On-on iki nəfər olardı. Qadınını-kişili çıxırdılar yallıya. Yallı havasın o vaxtı ancax qara zurneynən çalırdılar. Qara zurnanın səsi gələndə hamsı dururdu əyağa. Sora dururdular olar əllərində dəsmal bir gediş gedirdilər.

Başçı bir əlində şiv çubuğu olurdu, o biri əlində də, qəfildən görürdün ki, cibinnən ya təsbeh, ya mıncıx, nəsə bir şey çıxardırdı. O çıxardan kimi oynuyan adamlar, qadınni-kişili hamsı onnan çıxartmalıydı. Adətliydi ki, çıxartsınnar. Kimin vardı, kim hazırıxlıydı, çıxarırdı. Çoxları bına hazırraşırıdılar. O demirdi mən nə çıxardejəm. Elə qəfildən nəyi çıxardırdısa, oynuyannar onu çıxartmalıydı. İndi bir nəfər, iki nəfər ki kimdə yoxdu, olları vırırdı çubuxnan ayaxlarına. Bu zaman yerdə oturannar – tamaşaçılar kimin sancağı, cibində bıçağı, ya yaxasında iynəsi vardsa, ya boynunda mıncığı vardsa, çıxardıb tez verirdi o oynuyan əliboşdara ki, oları vırmasın. Hətdə köynəynin yaxasınnan düyməsin qırıb verənnər də olurdu. Hə, bı qaydeynən gedirdilər. Oyun axıra qədər belə-belə davam eliyirdi. Ən axırda başçı bir uşax götürürdü qucağına, ordakı qadınların birinin qucağındakı uşağı alırdı əlinə, oynuya-oynuya. O berrər də baxırdılar o tərəfə, bu tərəfə. Kim ki tapırdı, tapırdı. Görürsən qadınnar kimin qucağında vardı verirdi. İki yaşında, üç yaşında. Birdən görürdün elə olurdu ki, on yaşında, on iki yaşında oğlan uşağını tutub alırdılar qucaqlarına. Hamı gülüşürdü. Elə axırda uşaxlarnan qurtarırdı. Hə, bu tamaşa kimi bir şeydi, oyundu. Mən bını heş harda görməmişəm.

* * *

Eşşəkbeli. Oğlannar elə bil əllərini qoyurdu dizinin üstünə, üzüaşağa dayanırdılar. Arxadan uşaxlar gəlirdi, bir-bir iki əlin vururdu onun belinə, atdanırdı o tərəfə. Qaç-a-qaça gəlirdilər, iki əlin vurub o dayanan oğlanın belinə, vurub atdanırdılar o tərəfə. İndi elə uşax var atdana bilirdi, elə uşax var atdana bilmirdi də. O atdana bilməyən qayıdıb bir də təzədən atdanırdı. Buna qeyri-mədəni təbiri-nən deyirdilər eşşəkbeli.

* * *

Dilədüymə. Sora oğlannar dilədüymə oynuyurdular. (Dirədüymə, yoxsa dilədüymə? – topl.). Vallah, biz dilədüymə eşitmişiy. Mənim belə yadıma gəlir. Amma, mənçən, o dizədüymədi. Çünki uşaxlar qayışdarın alırdılar əllərinə. Bir nəfər girirdi ortuya, qayışı əlinə alırdı, tokqadı da. O biri uşaxlar onun həndəvərində firranırdı. Yetdi-səkgiz uşaxdı elə, firranırdı ətrafında, oğlannar ancax. İndi orda neynirdilər, o yadıma düşmür. Onnarın dizdərinə-dizdərinə döyürdü. Mənçə, o dizədüymə olar, dilədüymə olmaz.

Yeni doğulmuş uşaqla bağlı adətlər

Uşağın başının altına çörəy, duz qoyardılar. Sancax, qayçı, bıçax – belə bir şeylər qoyardılar ki, uşax ya qorxməsın, ya ruzulu olsun. Bələyin yaxasına sancax sancırdılar. Guya qorusun da şeytannardan, cinnərdən. Nə bilim, o birisi-bu birisinnən qorumax üçün.

* * *

Qırx gününə qədər uşağın üsdünə başqa adam qoymazdılar. Uşağın üsdünə başqa adam gəlməzdi, gəlsə də, uşağı çıxardardılar o adamın üsdünə, yəni aparırdılar qucaxda o adamın qarşısına, keçirdərdilər o tərəfə. Qonax girərdi içəri. Sora uşağı gətirərdilər təzdən evə. Bax, bu adət varyıdı. Qırxlı uşağın üsdünə hər adamı qoymazdılar. Düşər-düşməzi olardı. Görürsən, həməən gün uşax xəsdələnerdi, qışqııardı.

* * *

Uşağın adın, adətən, evin ağsəqəli qoyardı. Keçmişdə qulağına duaynan deyərdilər. Ama soralar elə-belə dedilər uşağın adın filankəs qoyuram, vəssalam. Sora adqoydu eliyirdilər. Qohum-əğraba yığışırdı, bir yerdə yeməy-zad bişirirdi-

lər, uşağa adqoydu eliyirdilər. Daha əvvəllər necə olub bilmirəm, onu bilirəm ki, evin ağsəkqalı uşağı alırdı qucağına, qaynata, qaynata yoxsa, qaynana, ya əmi, dayı alırdı qucağına. Uşağın qulağına xeyir-dua verərdi, deyərdi ki, sənın adın filankəs oldu. (Nəçə dəfə deyirdi? – topl.). Deyəsən, üç dəfə olurdu. Adətən, ata-babanın adın, ananın adın götürərdilər, uşağa qoyardılar. Babamın adın əmim oğluna qoyublar. Bir də qardaşım qızının adın qoyub Fatma, anamın adın qoyub. Amma qardaşdarımın addarını – Mahir, Məzahir, Heydər – bu üçünün adını yuxuda veriblər anama.

* * *

(Anadan olan uşağın qırx gününün tamam olmasına siz nə deyirsiniz? – topl.) Uşağın qırxı çıxdı. (“Uşağın çiləsi çıxdı” ifadəsini işlətmirsiniz? – topl.). Ay sağ ol! Çilə elə qırx mənasındadı da. Hər ikisi ağırırax deməkdi. Bir çilə də var, deyillər uşax çiliyə düşüb. Məsələn, uşaxda xəsdəliy-zad əmələ gəlir. Sağalmır, o gedir qırxınacan. O, xəsdəliy keçirir. Uşax, deyillər, çiliyə düşüb. Çilə əslində ağırırax deməkdi. Qırx, çilə vabşə ağırırax deməkdi. Qırx çıxanda yüngülləşir də vəzyəti. Qırx qurtaranda, o ölünün də qırxı çıxanda insan bir az yüngülləşir də. Elə bilirsən ki, üsdündən bir dağ götürülür. Eləmi? Uşaxların da xəsdəliyi, o ağlamağı, yatmamağı elə bil çəkilib gedir.

(Uşağın qırx günü tamam olanda nələr edilirdi? – topl.) Uşağı çimizdirirdilər, yuyundururdular, təmiz pastelləşdirirdilər, filan. Evdə də ev xörəyi, bayramsayağı da, aylə şənniyi kimi, day elə bir xüsusi cəhət bilmirəm. Yalannan deyə bilmərəm. Gəlin özü də çimirdi. Həmən qırx çıxanda uşağı da çimizdirirdilər, gəlini də. Gəlinin anası, yaxın qadın qohumları da gəlirdi. Pay-pürüş gətirirdilər. Yeməli, nə bilim, palpaltardan, zaddan. Yüngülvarı şeylər bişirib gətirirdilər.

Qayalının toy adətləri

Mən sizə Qubatdı rayonunun Qəyəli kəndinin toy adət-dərinnən danışım. Qırxıncı illərdən, hardasa 1950-ci ilə qədər olan toylardan. O vaxtı mən məktəbdə oxuyurdum, yeniyetmə qızıyım. Oğlannan qız az da olsa, görüb him-cim edən-nən sora, oğlan ata-anasına deyirdi ki, bu qızı alın maa. Ata-ana da fikirrəşirdilər, məsləhətdəşirdilər. Elçiliyə əvvəlcə qadınnar gedirdi, qız evinnən söz alırdı. Sora kişilər gedirdi, qadınnar getmirdi. Yannarına da ağsaqqal – qohumdan, qonşudan, kəntdən bir-iki ağsaqqal götürüf gedirdilər qız evinə. (Kişilər gedəndə artıq razılıq alacaqlarını bilirdilər də? – topl.) Hə, bilirdi, ama eləsi olurdu ki, heş razılıx vermirdi. Lap üç dəfə gedirdilər. Qız yəəsi razılıx vermirdi. Onda da ya qızı götürüf qaçırdırdılar, ya da birdəfəliy əl çəkirdilər. Kişilər gedir, razılığ alıllar. Onda ev yəəsi aş bişirirdi. O bilirdi ki, razılıx verəjey, razılıx verəndə yeməh verirdilər. Əgər razılıx yoxdusa, onda yeməh vermirdilər.

Sora yüngülvarı nişan aparırdılar. Bir üzüy aparırdılar, bir şamaxı, o vaxtı şamaxı deyirdilər. Sora görürdün birez imkannı adamlar bir dəst paltar aparırdı, qırmızı ipəydən. Birez də şirniyyat aparırdılar. Qızın barmağına üzük taxardılar.

O vaxtı həməşəki kimi oğlan evi qız evinə toyxərçi verirdi. Bir dana, ya beş-altı qoyun verirdi, yağ verirdi, düyü verirdi, nə bilim un, qənd, belə şeylər verirdi. Qız eviysə qolunnan gələn cer-cehiz əşyalarını hazırlayardı.

Toydan qabax qız evində paltarbiçdi olardı. Oğlan evi qıza aldıkları pal-paltarı, zinət əşyalarını gösdərməy üçün bir gün paltarbiçdi keçirərdilər. Qız evi yeməh-içməh hazırlayar, kəndi qapı-qapı gəzib evə bir adamı paltarbiçdiyə dəvət edə-

di. Bura gələnər əllərində bir əl-üz sabununu, bir aşix sapı, yaxud bir cüt əldə toxumma yun corab gətirərdilər. Bir nəfər ortada dayanıb əvvəlcə qıza gələn əşyaları göstərər, sora gələn şeyləri bir-bir elan edərdi. Məsələn, “Məsmə xala bir cüt yun corab, Allah xeyir versin, onun da subaylarına borc olsun”, “Xuraman bir aşix sapı, Allah xeyir versin”, belə-belə sözdər.

Bılardan sora toy mərasimi başdıyardı. Oğlan evi qız evinə bir neçə ulax yükü odun göndərərdi. Bir gün qız evi, başqa bir günsə oğlan evi çörəh bişirirdilər. Hər kəs öz qohum-əqrabasını başına toplayıb toy çörəyi bişirməy üçün həyətdə üş-dört yerdə sac asar, qız-gəlin deyə-gülə toy çörəyini bişirər, ev yəəsinin bişirdiyi ləzzətdi plovu yeyib evlərinə dönərdilər.

Toy üç gün çəkirdi. Böyün gündədən başdıyardı, gecə də çalırtdılar, sabah da bütün günü çalırtdılar. İki gün oğlan evində çalannan sora səhər, hardasa on birdə-zadda, toyçular gedirdilər qız evinin qapısına. Orda birez çalırtdılar, bir üş saat, dörd saat, beş saat belə orda çalırtdılar. Günortadan sora, yeməy-içməy verilirdi. Toyun xərcin oğlan evi verirdi qız evinə. Qız evində çalınan var ha, o qız toyu sayılırdı.

Üş-dört saat qız evində çal-oynasın, vur-çatdasın olan-nan sora gəlini evdən çıxardıb allah-allahla oğlan evinə aparırlar. Bu zaman oğlanın qohumlarınınnan biri bərkdən deyirdi:

Verdiy bir dana,
Aldıx bir sona.
Ay xatın ana,
Qal yana-yana!

Belə deyib, qız anasına yandix verib çırtma çala-çala oynuyur. Ana da gözünün qoravasın axıdır.

Ordan qızı götürüb gəlirdilər oğlan evinə. Gəlin gətirirdi, oğlan evində toy davam edirdi bir xeyləh. Orda da axşamcaqan oğlan evinin qapısında çalırdılar. İndi o toy yəəsinin kefinə baxırdı. Kefi varsa, gecə də aşığı saxlıyırdı, çaldırırdı. Olmasa buraxırdı, gedirdi.

Kəntdən kəndə qız aparanda atınan gedirdilər. Onda da çaparrar olurdu yaxşı belə. Yaxşı qoçax oğlanlar at çapırdılar. Cıdırı çıxırdılar, belə bir-biriynən yarışa çıxırdılar. Çapaçap düşürdü orda. Kim qabağa getdi, getdi. Kəndin içində olanda qolunnan tutub aparırdılar, əyağnan.

Burda üç günnən sora elə bil ki adətiydi. Bına üçgünnüy deyirdilər. Qız evi hazırıraşır, gəlirdi oğlan evinə. Qız evində yeməh bişirirdilər, gəlirdilər oğlan evinə. Bir on nəfər, on beş nəfər belə. Beş-on nəfər də oğlan evindən yığılırdı. Hə, gəlirdilər orda həm qızın cehizdərin gösdəririrdilər, onda nə iydi, cüzi şeyləriydi. Sora oturub, yeyib-içib, söhbətdəşib dağılışardılar. Oğlan evi qız evinin qazannarının içinə paltar qoyardı, toxumma corab qoyardı.

* * *

Kəndimizdəki, hər bir toya bizi Rza əmim aparardı. Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin. O, adətən iki at gətirərdi, birinə atam, o birnəysə anam minərdi. Əmim isə mənə həmişə qucağına alardı. Sonralar atam işiynən bağlı gedə bilmiyəndə mən israrınan atama gələn ata minirdim. Artıx birez böyüdü-yümnən atın üsdündə tək otura bilirdim. Uzun sözün qıtası, kəndə çataçatda qara zurnanın səsini eşidən atdar bir himə bəndmiş kimi götürülürdülər düz toy evinə qədər, çap ki, çapasan. Biz atdan düşən kimi toybaşı bizi rəqsə dəvət edərdi. Əmim o vaxt çox gənc və şuxuydu. Biz əmi-bala elə rəqs edərdiy ki, heş kəs ürəy eliyib oyuna qatılmazdı. Axşama qədər toy çalınardı. Sonra iki-üç saatdığa fasilə olardı. Camaat evinə dağılışib yır-yığışın edər, ev heyvan-

narını rahlıyıb, yenidən toy evinə qayıdardılar. Əgər toy yay vaxtına düşsə, öz həyətdərində olurdu. Payız-qış aylarına düşəndə isə camaat Eyvaz əminin damında toplaşardılar. Bu dam kəntdə, deməy olar ki, ən iri damiydi. Kimin böyüy damı vardısı, orda olurdu.

Toy sahibi toya mütləq aşıx gətirərdi. O vaxtı ancax aşıx çağırırdılar. Aşıxlar gəlirdi. Aşıx deyişməsi olurdu. Sora dasdan deyirdilər. Bu toy gecələrində səhərə kimi aşıxlar dasdan deyər, deyişmələr edərdilər. Mən aşıx dasdannaını ancax o vaxdar eşitmişəm. O vaxkı aşıxlar xüsusi geyimdə olardı. Onnar tünt-yaşıl mahud parçadan qalifeyi şalvar, üsdən həmin parçadan olub ortadan enli qayışnan bağlanan uzun köynəy, başdarına buxara papax qoyar, ayaxlarına isə qara dəridən uzunboğaz çəkmə geyərdilər. Aşıxların yanında balabançı, nağaraçı və züü tutanı olardı. Aşıx dasdanın mahmılarını deyəndə balabançıya yaxınnaşıb çiyiniyənə ona ustufca toxunardı. “Hə, balabançı qardaş, aldı görəy Zərnigar xanım nə dedi”, – kimi sözdərnənə ona müraciyyət edər, onnar çiyin-çiyinə ortalıxda var-gəl edərdilər.

Toy qurtarannan üç gün sonra gəlinin “üçgünnü”ünü keçirərdilər. Burada da yaxın qohumlardan, qonum-qonşulardan dəvət edilmiş qız-gəlin iştirak edərdi. Oğlan evi yeməy hazırlasa da, mütləq qız evinnən plov bişirilib gətirilirdi. Yeyib-içənnən sora gəlini gərdəydən çıxardırdılar, üzəçixartma eliyirdilər də. Bına “üzün ağ olsun”, “üzün ağarsın”, “xöşbaxt ol” kimi sözdər deyirdilər. Bununnan da toy mərasimi başa çatardı.

* * *

Qız evində oğlan evi pul bağlıyırdı qızın qoluna. Gəlin ata evinnən çıxanda onun biləyinə lent kimi ipəynən, dəsmalnan pul bağlıyırdılar. Əsasən qaynata. Yəni ruzulu olsun, bı mənada.

Gəlin oğlan evinə çatanda – atdan düşəndə, ya atsız gedəndə, piyada gedəndə ayağının altında bir qoyun kəsillər.

Ayağının altında çini sındırdılar. Ayağının altına çini qab qoyardılar. O da ayağıynan vırıb çinini sındırırdı. İndiyəcən də var. Bütün kəntdərimizdə olub o adət.

Gəlin oğlan evinin qapsına gələndə başına kanfet atardılar, tökərdilər. Hələ çini sındırmazdan qabax. Kişilər, yaxın adamlar qızın başına pul atardılar. Balaca uşaxlar yığıb götürərdilər.

Elçilik deyimləri

Əl bizdən, ətəh sizdən.

Otax bizdən, çirax sizdən.

Oğul bizdən, qız sizdən.

Allahın izniynən, Peyğəmbərin razılığıynan qızınızı oğlumuzu isdiyiriy.

Yas adətlərindən

Bir də halvanı o vaxdar süfrəyə qoymurdular. İndiki kimi bəziyib tarelkaya qoymurdular. Paylaşdırırdılar hər evə. Meyidin yanında qalan arvatdar olmur? Onda adət idi, ölü öləndə yanında qalırdı arvatdar. Olara paylıyırdılar. Yuxuya büküb paylıyırdılar arvatdara. Olar da aparırdı evlərinə. (Kimsə ölən kimi başlayırdılar halva çalmağa? – topl.) Hə, mütləq. Əgər günüz də ölsə, gecə də ölsə, mütləq halva çalınmalıydı. Ümumiyyətnən, deyirdilər ki, halvanın iyi meyidi vurmalıdı. Ölünün iyi getməliydi. Belə söz varıydı. (Yəni dəfn olana qədər mərhumun halvası hazır olmalıydı? – topl.). Bəli, mütləq o halva hazır olmalıydı. Halvanı da büküb orda işdiyənnərə, gecə meyit yanında qalannara verirdilər.

* * *

Bir adəti də deyim, bizim kəntdərdə çox gözəl bir adətiydi. Ölü düşdü, ölü yəəsinin başı qarışıq olur da. Heş nə eliyə bilmir axı. Qonaxları olur, gecə meyidin yanında qalannar olur. Onu qonum-qonşu, hamısı evinnən yeməklər bişirib gətirir, olara yedirillər. Evlərdən ərişdə aparırdılar, sulu ərişdə, sora sütdü çilə aparırdılar. Nə bilim, kimin qolunnan nə çıxır – yumurta qaynadıf aparırdılar, kartofu qaynadıf, soğan dağında qızardıf aparırdılar. Ümumiyyətlən, ordakı adamları ac qoymurdular.

* * *

Səhər tezdən ölənnəri elə həməən günü basdırırdılar. Günortadan sora ölənnəri ta uje gejqə qalırdı, səhər basdırırdılar. Yoxsa, səhər öləni gejiyə saxlamırdılar.

* * *

Əvvəllər üç də verirdilər, yeddi də verirdilər. Hələ bir on da verirdilər. Mənim yadımdadı. Qəyəli, Mahımtı, o yaxın kəntdərdə varıdı. Soralar on yendi yeddiyə. Sora isə yeddiyənnən üçü birrəşdirdilər. Çox adam üç də verir. Ama bir məclis eliyib camaatı yola salıllar. (On? – topl.) Hə, o, qədimdə varıydı. Mənim yadıma düşür, uşax vaxtı eşitmişdim. On eliyirdilər. Soradan onu tərgitdilər.

Sora cumaxşamları eləmmirdi o vaxlar. Cuma axşamları eləmiridilər. Deməy olar ki, ev yəəsinin – yazığın beli qırılırdı. Gündə dəsdə-dəsdə arvatdar gəlirdi. Ağlaşırđılar, yeməy verilirdi. Ama onu camaat özdəri təşgil eliyirdi a, çoxun. Günorta yemək bişirib gətirirdilər. Üçünəcən o heç. Ama qırxınacan da ev-ev görürdün ki, yemək bişirif gətirirdilər. Hərə bir miqdar yemək bişirif gətirirdi. O günü onnan savışdırırdılar. O qırxa qədər o adamın, ölünün hörmətinə baxırdı. Kimə getmişdi, hamı o adamın evinə

gəlirdi. Yemək bişirib gətirirdilər. Onda cumaxşamı məsələsi yoxuydu. Cumaxşamın soradan çıxartdılar. (Cumə axşamı yox idi, amma qırxa qədər hər gün adam gəlirdi? – topl.) Hə, qırxa qədər. Soralar bını yığışdırdılar. Xüsusilə, cavan öləndə get-gəl çox olurdu. Soradan yığışdırdılar elədiklər cumaxşamı. Camaat birez dincəldi.

* * *

Arvatdar mərsiyə deyirdilər. Ama bayatılar da yaraşdırıb deyirdilər. Ağılar deyirdilər. Şah Hüsen, vay Hüsen, o mərsiyələr olurdu. Bir də ayrı zətdar deyirdilər.

* * *

Ölünün üç günündə o geydiyi, işlətdiyi əşyaları yuyurdular. Yatdığı alt paltarın yuyurdular, qusulluyurdular. Sora da kim isdiyir, verirdilər. Bir də özünün ayrı paltarrarı varsa, onu da genə soyxa kimi kəndin kasıb-kusubuna paylıyırdılar. Amma cavan ölənnərin paltarın, adətən, gəlin paltarın, cavan oğlan paltarın çox vaxtı görürsən tökürdülər qəbrə.

* * *

Mənim bacımın qırxın üç gün qabağa saldılar ki, üç uşağı var. Amma soralar çox vaxtı görmürəm onu eləsinlər. Bəli, uşax saymax var idi, bəli, neçə uşağı var idi. (Səbəbini izah edə bilmədi. – topl.). Onu bilmirəm, mollalar nə eliyirdisə, nə eləmirdisə, onu bilmirəm. Mənim atamda yox, anamda yox, elə qırx qırxnan hesablandı getdi. (Sizdə qırxdan sora əlli iki eliyiblər? – topl.) Yox, onu sünnülər eliyir. Mənim qardaşımın birinin arvadı şəkili qızıydı. Qardaşım öləndə onun arvadı öz adətdəriynən getdi, qardaşım üçün əlliki keçirtdi.

Ağıclar haqqında

Rəhmətliy Gülüş bibim savadsızıydı, amma çox doluydu. Çoxlu bayatılar bilirdi, çoxlu ağıclar bilirdi. Soralar kəntdə ən məşhur ağıcı kimi ağı deyirdi. Daha pulnan-zatnan yox e. Bir yüz adam, əlli adam oturur da məclisdə, bir ölü yerində. İrax qulaxlardan. Təpədən-dırnağa o yüz adamın hamsının ölüsünün adını çəkərdi bir bayatıyan. Bir bayatını başdıyardı, axırını adamda o bayatını yekunlaşdırardı. O da ayrı ləzzətli şeydi. Yadımda qalmıyıb ki, nə deyirdi. Hamsının ölüsünün adını çəkirdi, hamsına qurban deyirdi. Filankəsə də mən qurban, filankəsə də mən qurban, filan-filan. Bu müharibə dövrü yoxuydu? (II Dünya müharibəsi nəzərdə tutulur – topl.) Müharibə dövrü axı ölən çoxuydu. Gündə bir qara xəbər gəlirdi. Ta o kəndin bir ölüsünə, nəinki o kəndin, üç-dört kənt ki o ətrafda varıydı, hamsının ölüsünə, bibim bir ağıcı kimi gedib ağı deyirdi. Bir nəfər də yazıx adam demişdi ki, oğlu yox, qızı yox, sifariş eləmişdi ki, niyə o özünü öldürür, niyə o qədər ağlıyır? Anama gəldi dedi ki, onnar bacı kimiydilər, baldız-gəlin kimi deyildilər. Bu sözü maa niyə deyirsən? Mən onnara ağlıyram, onnar da maa ağlıyeylər. Oğlum, qızım olmuyanda noolar? Həqiqətən də, o bibim öləndə, beş kəndin, altı kəndin bütün arvatları, kişiləri yığışdı ora. Camaat elə ağlaşdı, anam dedi ki, hə, Gülüş düz deyirmiş. Bax bu el-oba ona ağladı. Nənə deyən kim, bacı deyən kim, ağı deyən kim. Təxminən, 57-58-ci il olardı.

Bibimnən sora yaxşı ağıclar varıdı. Mahmıtdıda Güllər arvat varıdı. Bibimnən kiçiy idi, sora yaşdandı. Hardasa həşdat beşdə-zatda rəhmətə getdi o arvat. Qəyəlidə Zərnişan, bibimnən sora birinci ağıcıydı. Xanpəri, Şamayıl, Güləndam. Mahmıtdıda Güllər, Gülnisə. İndi bu saat Güləndam da durur,

Şamayıl da durur. Yaxşı ağıçılardı. Yəni məclisə getmirlər e, amma bını bacaran adamlardı. Amma məclisə gedən bir nəfər var, Mahmıtdıdan Gülnara.

Xalq mətbəxindən

Xamralı. Xamralı çörəhdi. Xamra vurulmuş xəmiri, onu kündəliyillər . Hələ kündədə bir xeyli qalır ki, xəmir gəlsin. Gəlmiş xəmiri sora taxdanın üsdündə əlinən yasdılıyılar. Daa oxlonan yaymıllar. Qoyullar sacın üsdünə. Bir az sacın üsdündə o üz-bu üz bişənnən sora onu sacın altında odun üsdündə bişirillər, isdi qorun üsdündə. Ama elə eliyillər ki, o üzü bu üzü təndirdə qızaran kimi qəşəncə qızarıp. Ama tən-dir çörəyinə oxşamır. Onun dadı-tamı başqa olur. Bişirilən çörəyə xamralı deyiriy. Onu da pendirən-zadnan yeyillər. Onun haqqında deyillər ki, xamralı xas – ürəyimi bas.

* * *

Mıxaşər. Mıxaşər nədi, axda zoğal. Zoğalın yetişən vaxtında tumunu çıxardıb, duzduyub qurudurdular. Ona deyillər axda zoğal. Zoğaldan lavaşa turşusu da eliyillər. O yuxa kimi olur ha. Görmüsüz, bilmirəm. Hə, onnan da eliyillər, bir də axda zoğal eliyillər, mıxaşər də eliyillər. (Mıxaşər necə hazırlanırdı? – topl.) Zoğalın yetişmiş, tam yox, yetişməyə az qalmış, bir az bərkin dəirirdilər. Onu yuyur, təmizdiyirdilər. Sora dənəsin çıxardırdılar. Elə basırsan barmağınan, tum çıxır. Ta həfkələmirlər e. Tumu çıxardırdılar, sora duzduyub, ora-burasına duz səpib, sərirlər xəlbirə, nə bilim, ələyə, zada. Belə şeylərin üsdünə ki, suyu qalmasın üsdündə. Orda quruyur. Quruyannan sora yığillər cuna torbalara, göydən asıllar. Yəni orda da nəm çəkməy olmaz. Gərəy elə yer ola ki, ora qarışqa-zad daraşmasın. Onu

da aş qarasına, turşulu şorbaya atıllar. Soyuxdəymeyə çox xeyirdi.

* * *

Çöçə. Qışda quru lobyanı qaynadıllar. Suyun töküllər o tərəfə, möhkəm əzirdilər. Onnan sora onu soğan qovurub soğannan qızardırdılar. Sora balatanı xəmir eliyirdilər, kündəliyib kündəni yayırdılar. Belə iri kündələr tuturdu. Xamralı kündəsi boyda, bir az yekə. Kündəni əlnən yasdılıyırdılar. Lobyanın qovrulmuşun yığıllar bının içinə, kətə kimi. Sora o biri tərəfin qatdıyırdılar üsdünə, üsdünə də yumurta vurub yapırdılar təndirə. Onu da bayramda bişirirdilər. Adına çöçə deyirdiy.

* * *

Fəsəli. Sora fəsəli bişirərdilər. Qoynun quyruğun doğruyub töküllər qazana. Quyruğu dağ eliyirdilər. Tamam yağı çıxırdı. Yağın götürürdülər, qalırdı narıncı rəngdə cızdığı, yəni ət hissəsi. Quyruğun yağı çıxıb geridə qalan hissəsi. O cızdığı taxdeynən möhkəm döyüb əzirdilər. (O nə taxta idi? – topl.). Ət taxdası. Döyməy üçün, kartof-zat əzməy üçün taxdalar olur a, onnan. Onu əzirdilər, arasına da azca pesok, azca un vururdular. Təzdən yumurluyub yuxa kimi yayırdılar. Sacın üsdünə atıb bişirirdilər, olurdu fəsəli. O da çox əntiqə olurdu. Əsasən, genə bayramlarda bişirirdilər.

* * *

Qəysava. Qəysava əriy qurusunnan olur. Əriy qurusun tərtəmiz yuyub isdi suda isdadıllar axşamnan. Səhərəcən bir az papaxlanır da. İsdı suda papaxlanır. Qoyursan elə həməən suynan bir az qaynıyır. Sora bir başqa tavada yağı əridillər. Soğannan yox ha. Qəysavaya soğan vurmazdar. Özü də çox yağ ola gərey. Yağı əridillər, dağ olanda əriyi töküllər yağın

içinə. Yağ dağ olanda yəni tam ərimiş formaya düşəndə. Orda yağda da bişir. Sora da ona pesok əlavə eliyillər. Hə, olur çox gözəl, yeməli bir şey.

Adamlar varıdı onu soğannan dağ eliyib, ona soğan da vurub. Onu soyuxdəymədə işlədirdilər. İçinə düyü-zat da atırlar. O ta qəysavalıxdan çıxdı.

* * *

Omac halvası. Bizdə omac halvası eliyillər. Əvvəlcə unu südünən omac eliyillər. Omacı südünən eləməyin bir yaxşı cəhəti budu ki, omacı eliyəndə yağı az aparır, bir, ikincisi yaxşı ovulur, asan ovulur. Suynan eliyəndə çətin ovulur, sütnən eliyəndə asan ovulur.

Unun üsdünə əvvəlcə duzun atıllar. Az duz atıllar, çox miqdarda yox, bir toz, bir çimdiy və ölünün adın çəkillər. Bı ölüyçün bişir də. “İmam ehsanıçün”, “ölümüz üçün”, “ocaxmızdan gedənnərin xətrinə” – bax belə söz deyib duz atıllar una. Sora başdıyıllar unu südünən oxalamağa. Az-az çiliyillər sütdən, oxalıyıllar, oxalıyıllar. Elə çiliyirirsən ki, un xəmir olmur. Ancax xırda-xırda hissələr olur da. Bını başdıyırsan ovursan, ovursan. Bir kilo un üçün bir saatdan çox vaxt sərf olunur ki, onu ovub hasilə gətirəsən. Olurdu omac.

Ovannan sora hazırrammış omacı xəlbirdən keçirdirdilər. Kəndin qaydasın deyirəm də. Xəlbirin altındakın da bir dəfə əliyirdilər, unın çıxardırdılar, bir gengöz ələkdən. Yəni iriləri qalır, qalannarı tökülür altına. Üsdündə qalanı saxlıyıllar, qoyullar bir qırağa, töküllər bir qabın içinə. Üsdə qalanı. Altınnan keçəni halvalıxdı. Üsdə qalan iriləri sora əldə təzdən oxalıyıllar, bir az da xırda hissələr alınır. Onu bir də təzdən xəlbirdən keçirdib töküllər qabaxcadan götürülənin içinə. Elə bil darı mıncığıdı. Əl-əyax dəyməz yerdən təmiz bir palaz açırdılar. Üsdünə də təmiz süfrə açırdılar. Hissə-hissə çıxdıxcan omacı tökürdülər süfrənin üsdünə, qurudurdular. Hamsı

tökülürdü ora, quruyurdu. Sora hissə-hissə sajda qourardılar az yağnan. Sajda qourulurdu quru-quru. Azca yağ atırdılar ki, yanmasın. Quru-quru qourulurdu. Yığılırdı bir qaba. Sora mis testi qoyurdular ocağa. İçinə də xeylax yağ tökürdülər. Omaca görə. Yağı dağ eliyillər. Geniş qabda gərəy olsun. Mis teşdərdə eliyirdilər. Sora da omacı tökürdülər yağın içinə başladırıdılar qarışdırmağa. Onu orda özü də bir nəfər qarışdırı bilməzdi. İki nəfər, üç nəfər qarışdırırdı. Ölü düşən yerdə bişirəndə heç olmasa bir on nəfər ora cəlb olunurdu. Köməhləşirdilər. Aşağısı bir on nəfər işdirak eliyirdi. Unun ovulması, omacın sərilməsi, qurudulması, suyunun qaynadılması, qourulması, şirənin hazırramması – bütün bunnar hamısı bir adamın işi dəyildi. Bunu təxminən on adam işləməynən eliyirdi.

Hə, omacı başladırırsan yağda qovurursan. Tam hasilə gələne qədər, yəni rəngin dəyişənə qədər. Nə rəng deyim mən? Qırmızı da olmur, çox sarı da götürməy olmaz. Onda yaxşı alınmır. Yəni sarı olannan bir az tez götürülür. Nə də ötürməy olmaz, vaxtın keçirməy olmaz. Vaxtı keçirəndə o yanır, omac dadın dəyişir, rəngində, dadında olmur.

Sora şirə hazırlıyılar. Əgər bir kilo onun halvaslın çalırınsa, onda bir litir yarım qaynammış suya bir kilo yarım kimi, bir kilo üç yüz qram pesoku töküüb həll eliyillər. Bir az qaynıyır, şərbət halına gəlir. Kəntdə pesok olmurdu, əvvəllər doşapnan bişirirdilər. Dədə-babadan doşapnan eliyiblər də. Hazırrammış şirəni bir az soyudullar. Omac hazır olanda ki, qovruldu, tam bildin ki, uje hazırı, bir nəfər tökür şirəni, o biri nəfər qarışdırır. Tam qarışdırır. Ocağı da bir az seyrəldilər. Qazdadısa, qazın xodun da bir az alıllar. Yavaş-yavaş başladırıy orda dəm almağa. Elə fırırırsan çömçəni içində, yavaş-yavaş qatılaşıy, qatılaşıy. Halva şəklinə gəlir. Bırda deyillər yağın qusur. Yağ qusma iki dəfə olur. Hə, iki dəfə yağ

qusur. Bir dəfə omac hazır olana macal. Omac ki, qarışır, qarışır, başdıyır yağın qusmağa, yəni omacın yağı başdıyır çıxmağa. Bir var bayaxdan baxırdın, yağı yoxdu elə bil. Qarışdırırsan, qarışdırırsan, bir də görürsən yağ başdıyır pırtapırt çıxmağa. Ona deyillər yağın qusur. İkinci dəfə də, o şirəni ki tökənnən sora qarışdırırsan, genə yağ bilinmir. Elə məqama kimi firriyirsən ki, başdıyır yağ çıxmağa üzə. Ona da deyillər yağın qusdu. (Halvanı nə vaxt götürürsünüz, nə vaxt hazır olur? – topl.) Şirəni tökənnən sora ki, qarışdırırsan, yağın qusur. Görürsən ki, yağ halvadan ayrıldı, onda götürürsən. Asan bişirmey üçün yağın bir az çox eliyiriy. Sora o artıx yağı süzüb aş altına, nə bilim, belə şirin şeylərə-zada işdədiriy.

Bizdə halvanı bişirməy demillər, halvanı çalmax deyillər. Bir də deyillər ki, ağız acısı. Filankəsin adına ağız acısı bişirdiy. (Halvaya deyirdilər? – topl.) Hə, hə, halvıya. (Halva şirin olur axı, niyə belə deyirdilər? – topl.) Onu dəqiq bilirməm. Onu bilirəm ki, halvanın bir adı da ağız acısıdı.

* * *

Tərhalva. Yağı dağ eliyillər, yağa görə un töküllər. Məsələn, orda kiloya kilodu. Yəni bir kilo yağa bir kilo un. Hələ, bəlkə də, birez çox yağ atıllar ki, un həll olsun. Onu da qarışdırırlar tam öz yağın qusana qədər. Rəngin dəyişir. Bizdə qızardıllar. Yağın tamam qusur, qusanda şirnisin töküllər içinə. Bir kilo da pesokun şirnisin eliyillər. Şərbətin hazırlıyıllar. Şərbətə də sarıkök, ədviyat vurullar, töküllər içinə. Suyu quruyanda olur tərhalva.

* * *

Qavırğa. Qavırğanı bizdə isdadıb qavırdıdılar. Axşamnan bığdanı qaynanmış suda isdadırdılar. Bir buğum da qaynadırdılar. Bircə buğum. Yəni qaynara düşən kimi də. Götürürdülər, tökürdülər süzgəcə, süzülürdü. Sora da

tökürdülər quru dəsmalın üsdünə. Dəsmalda da bir az quruyurdu, sora onu az-az, hissə-hissə qavırırdular. O daha datdı olur, nəinki quru bığdanın qavrılması. Ən axırda bir azca, hər sajdə qavırılan qavırğaya bir az yağ atırdılar. Onda qavırğanın həm dadı dəyişilirdi, həm də rəngi parıldıyırdı. Bayramda ləpə-zad qatırdıx, tut qurusu qatırdıx, elə qoyurdular stola. Hər kişi də onnan götürüb yeyirdi, çərəz kimi.

* * *

Qavırğanı biz bişmiş südün içinə töküdüydü stakanda. Anam stakanın içinə süd töküdü yarından çox. Sora içinə bir avıç qavırğa töküdü, südün içinə. O da bayramın ləzzətədi bir yeməyiydi. Axşam yeməyinə qədər uşaxlar əllərində isdifadə eliyirdilər. Sütdən içirdilər, qavırğanı da çeyniyib udurdular.

* * *

Qavıt. Bizdə qavıt eliyirdilər. Bığdanın qavrılmışını kirkırada çəkirdilər. Kirkırada duz da çəkirdilər, elə-belə yarma da eliyirdilər. Bir də qavıt çəkirdilər. Qavıdı qavrılmış, bir az tez götürülmüş, yəni tam qavrılmamış bığdadan eliyirdilər. Kirkıradan keçirdirdilər. Olurdu un kimi də, day çox da un kimi yox. Sora onu yığırdılar iri mis cama. Doşapnan suyu məyyən miqdarda qarışdırıb sora töküdülər onun içinə. Tökürdülər, orda həl olurdu. Başdıyib qarışdırırdılar tam xamır vəzyətinə düşənə qədər. Xamır kimi olurdu. Sora onu yumruluyub külfətin hər adamına paylıyırdılar. Da bını bişirməh lazım gəlmirdi. Uje olurdu qavıt ki, bu da yeməyin, çərəzçi yeməyin bir növüdü. O, halva kimi datdı olur, ama bişirilmir də.

* * *

Sütdü şilə, sütdü aş. Sütdü aş bir az bərk olur. Adətən, sütdü şilə işdənir bizdə. Südü qaynadıllar. Sora məyyən qədər su da töküllər. Sora südə görə düyü töküllər südün içinə, qaynıyır. Düyü həl bişəndə uje hazır olur. O bir az sulu olur. Buna diyillər sütdü şilə. Amma sütdü aş suyu az olur. Suyu quruyur deməy olar ki. Elə bil suyu çəkir canna. Onun üsdünə yağ da əridib töküllər.

* * *

Qavırma. Bir də qavırma eliyirdilər. Dağda yağlı qoyunu kəsif quyruğuynan bir yerdə qavırma eliyirdilər. Onu da yığdırlar qarına. Qarını mən deyən kimi qurudurdular, hazırlıyırdılar. Hə, yeməli vəzyətdə hazırdı, yağlı, tam yağın içində. Soyuduf qoyurdular qarnın içinə. O tamam yağın içində olmalıdı ki, yağdan qırxda olan xarab olur da. Tamam yağın içində olmalıdı. Soralar onu ta qarına yox, çuğun balonnar, vedrələr var e, ona yığdırlar. Bax olara yığdırlar. Ağzın da bağlıyf gətirirdilər arana, saxlıyırdılar qışa. Onu qışda bir azca, məsələn, yeməyə görə, ayləyə görə az-az çıxarırdılar, nə desən bişirirdilər. Kartof vurub qavırma kimi, bozartma kimi də eliyirdilər, sup da eliyirdilər, nə bilim ərişdəyə də qatırdılar. Yəni o qavırmanın dadı başqa cür olurdu da. Onnan isdifadə eliyirdilər.

* * *

Quymax. Gəlinnərin uşağı olanda bizdərdə quymax bişirillər. İki cür bişirillər. Bir yuxaynan quymax bişirillər. Yuxa quymağı. Quru yuxanı ovullar. Barmax boyda xırdaxırdada ovullar. İsdadıllar sütdə. Sora yağı tam dağ eliyillər. İsdammış yuxanı töküllər yağın içinə. Yağ da çox olmalıdı. Yağın içində qızardırsan. Oyüz-buyüzə çevirirsən, qızarıp. Qəşənk qazmax da bağlıyır. Sora ona bir azca pesok atıllar, yəni şirniyat atıllar. Və olur yeməli. Bu oldu yuxa quymağı.

Bir quymax da var. Unu ya suda, ya sütdə həl edillər. Olur horra kimi. Genə yağı dağ eliyillər, xeyləh yağı. Tökül-lər yağın içinə. O yağın içində də bişir, o horra. Rəngi-zadı da qəşənk qırmızılaşır, datdanır. Bir az da şərbət töküllər içinə. Verillər, yeyillər. O da çox ləzətdi olur.

* * *

Sucux. Qoz ləpəsinən sucux da hazırlıyılar. Qozın ləpəsin ipə düzüllər. İyneynən salıllar ipə. Bı da çox yerdə var. Sora da doşaplı su hazırlıyılar, şərbət. Onu salıllar o doşaplı suyun içinə. Birez qalır. Sora onu sərillər, qurudullar. Bına da sucux deyillər.

* * *

Kətəməz. İnək təzə doğanda ilk sağılan südə ağız deyillər. O lap sifdə, birinci dəfə sağılanı kətəməz bişirillər. Vam odda qoyullar ocağın üsdünə. Vam odda qazanda bişir, tərətmillər, nə qarışdırmıllar, nə də heş nə eləmillər. Elə qoyullar öz yoluna bişir. Pendir kimi olur. Ama pendir dadı vermir, şirin olur. Ona kətəməz deyillər.

* * *

Bulama. İneyin bir neçə gün axı əmcəyinnən gələn süt-dən qatıx çalmax olmaz, bişirməy olmaz. O südü başqa hey-vannarın südüynən qarışdırıb bulama bişirillər. Bişirmillər e, onu südə töküllər, başqa südnən qarışdırırlar. Doğanı buluyan kimi buluyullar. İsdı ocağa qoyub buluyullar. O yavaş-yavaş başdıyır qatılaşmağa. Hə, yavaş-yavaş qatılaşır, qatılaşır. Ona deyillər bulama. Onu süt kimi içirsən. Yağlı olur, datdı olur.

Köç-yaylaq xatirələri

Əvvəl, lap uşax vaxtı, Qəyəlidə yaşıyırdıx. Sora rayonda yaşamışıx. Hər ikisində biz dağa gedirdiy. Təxminən 39-50-ci illər arası. Mayın axırları, iyunun əvvəlləri köçərdih. Anam yorğan-döşəyi hazırladırdı. Fərməşdəre yığılırdı. Onnan qabax da ərzax hazırrığı görölürdü. Düydü, kartofdu, nə bilim, ora dağdı axı, orda bazar yoxdu. Bazara getməy üçün otuz-qırx kilometr ordan yenməy lazım idi Gorusa. Bizdə köç belə gedirdi də, qoy onda yeriynən deyim. Biz əvvəlcə köçürdüh Gorusa. Gorus Qannıcaynan Qubatdının arasında böyük erməni şəhəriydi də. Əvvəl köçürdüy Gorusa. Çünki atnan pryamoy (birbaşa – topl.) getməy olmazdı. Gedib bir on gün, on beş gün qalırdıx Gorusda. Yəni Gorusun qaşı deyilən, Burunkənt deyilən, Köhnə Gorus deyilən ərazilərdə alaçix qurardıx. Bir aylə yox e, rayonun (Qubadlının – topl.) işçiləri hamsı bir sahədə yer tutub alaçix qururdular. On beş günnən sora kim isdiyirdi, uşaxların göndərirdi dağa, yəni Qannıciya. Ordan da təzdən ata yüklənirdi genə fərməşdər, xurcunnar, nə bilim evin lazım olan şeyləri, qazan, samavar, belə-belə şeylər. Hamsı yığılırdı atdara, yüklənirdi. Bizi də mindirirdilər atın üsdünə. Biz də o dağın döşüynən yavaş-yavaş çıxırdıx Qannıciya. Qannıca çox hündürdə, Gorusdan aşağısı bir otuz-qırx kilometr aralı, hündür bir dağın döşü, başındaydı. Özü də çox dolama yolları varıydı oranın. Yəni getdiyın yolu sanki bir də firranıb qayıdırdın. Onu pryamoy çıxmax olmazdı. Beş-altı saata rahat gedib çatmağ olurdu. (Qanlıca indiki sərhədlə Ermənistan ərazisindədir, eləmi? – topl.) Hə, Ermənistan ərazisindədi. Ama qədimdən Zəngəzurun yeri olub. Qannıcadı, Üştəpədi, Ağbulaxdı, sora Göybulaxdı, bular hamsı oralarda olan dağlardı, dağ addardı. (Qaldığınız

yerə yaxın kənd var idimi? – topl.). Urutdan*, Zağalıdan* ora gilaz-zad gətirirdilər satmağa. Elə bilirəm ki, olar yaxınıdı.

(Yaylaq həyatı ilə bağlı yadınıza düşən, söyləmək istədiyiniz hadisələr? – topl.) Gorusdan gedəndə at gətirib bizi aparannar baldırğan yığdırdılar. Ordan çay keçirdi. Balaca çaylar axırdı, bulaxların çaylarıydı o. Onnarın qırxalarında baldırğan bitirdi. Onu yığdırdılar, gətirirdilər, qabığın soyub verirdilər hərəminizin əlinə, yeyirdih. Orda çox mənzerəli yerrər vardı. Adam isdəmirdi gözün çəksin. Qannıcanın başına, dağın başına çıxanda atdan düşürdü, başdıyırdıx orda qaçımağa. Axı at da yorur adamı. Ora bir gözəl çəmənliy idi ki, o qədər gözəl çiçəylər, gözəl otdar. Nə bilim, oları mən heş harda görməmişəm. Təsəvvür eliyə bilmirəm ki, hardasa belə bir şeylər olub.

(Nə vaxtacan yaylaqda qalırıdınız? – topl.) Avqustun on beşinə qədər, iyirmisinə qədər orda qalırdıx. Adətən, deyirdilər ki, quyrux doğana qədər dağda qalın. Biz də elə bilirdiy ki, quyrux doğana qədər. Ama quyrux donana qədər. Quyrux donanda çobannar deyirdilər ki, uje hava sərinləşdi, getməy olar. Qoynun quyrugun asırdılar alaçıxdan. Səhər baxıb görüllər ki, quyrux donub, elə bil xaladennikdəki kimi buzduyub. Onda deyirdilər ki, uje quyrux donub. Avqustun beşinə çatırdı. Təxminən avqustun beşi. Onnan sora bir on, on beş gün də qalırdılar, yavaş-yavaş köç edirdilər. Ferma bir az gej gedirdi, ama biz aylələr tez gedirdiy, çünki dərşdərimiz-zadımız vardı da.

(Kəntdən köç gedəndə camaat bir vaxtda çıxırdı yola? – topl.) Eyni vaxtda köçənnər də olurdu. İki-iki köçənnər də olurdu. Aylələr vardı, bizdən qabax gedirdi. Eləsi vardı ki, bir həfdə sora gedirdi. Eləsi vardı ki, heç çıxmırdı, qalırdı oralarda. Köhnə Gorusun qaşı, Körpünün yanı, soram Burunkənt, bir də Köhnə Gorus. Bax, oralarda qalannar olurdu.

Soradan ki bu erməni-musurman davası hələ başdamamışdı, hələ biz ayılmamışdıx, olar uje başdadılar bizi dağa buraxmadılar, bizim camaatı. Bir-iki nəfər də İmişdidən-zaddan çobannarı öldürmüşdülər. Ona görə tay dağa çıxmaq xatalıydı. Qeyri-rəsmi çıxmaq tay qadağan oldu. Sora heç camaat da getmədi. Köhnə Gorusa qədər, Burunkəndə gedirdik, ordan yuxarı çıxmırdıx. Ancax fermalar gedirdi. Sora da elə qurğu qurdular ki, day fermalar da getmədi. (O yerlər əslində dədəbabadan azərbaycanlıların yaylaq yeri olub. – topl.) Hə, hə, o vaxt ki Zəngəzuru Ermənistanı veriblər ha, o Zəngəzuru Ermənistanı verəndə belə bir qərar qoyublar ki, bu dağlar bizimdi, bizim camaat orda gedib, yaylağa köçməli idi. Bax elə bir qanun olmuşdu, vardı. Ona görə biz rahat gedib-gələ bilirdik. Soradan ki məsələni bılar altdan-altdan ciddiləşdirdilər, elə şərəyit yaratdılar ki, hələ heç bir dava yox, bir şey yox, öz adamların elə öyrətdilər ki, bizə qarşı nifrət, kin. Gedən çobannarı döyürdülər, hadisə olurdu, adamları öldürürdülər.

* * *

Yadıma o düşür ki, Zəhra xalam bizi aparırdı, oynadırdı. Aparırdı evciy-evciy oynuyurdux. Evin çörəyin-zadın yığış aparırdıx, qoyurdux daşdarın arasına, qayıdış gələndə gətirmirdik. Nə də yeyilirdi, yeyilirdi, qalannarın gətirmirdik. Anam da tez-tez çörəy bişirməydən ta bezirdi. Bir gün anam gedir görür ki, daşdarın arası çörəynən doludu. Evciy qururdux axı daşdarnan. Deyir ki, bu nə çörəydi? Qonşu qızdar deyillər ki, bunu Nayləgili gətirif qoyuf. Sən demə, anam xalama demişdi ki, kəndə gedəndə səni evləndirəjəm. Bu uzun söhbətdi... Gorusda on beş gün qaldıx. Ordan dağa gedəndə bizə əlavə atdılar gəldi, atamın göndərmişdi atdılardan başqa. Hə, bıları da rayonun qlavraçı göndərmişdi. Özü Fizulidən

idi. Həmi də xalamnan yaşca böyüyü idi... Atı göndərib ki, xalamı aparsın da rayona. Anam da deyir neyə verəy, yetim qız-zad dəyil ki. Mən bunu mindirim atın tərkinə deyim ki, götürün gedin? Nəysə vurdu xalamın alnın-zadın çapdı, o heç... Hə, tarelkanı nətəhər çırpdısa, tarelka sındı, xalamın qaşu ortadan bölündü iki yerə. O çapıx ölüncən yazıxda getdi. Sən demə, o da anama deyirmiş ki, biz haçan köçəjeyik kəndə, rayona? Anam da deyirdi ki, bax bu çuvaldakı un qurtaranda. Bu da qəşənk-qəşənk unı tez qurtarsın deyə çörəyi daşıyıb qoyurmuş daşdarın arasına. O da uşağıydı da. Elə bil on yeddi-on səkkiz yaşu heç olmazdı.

* * *

Dağa gedənnər özdəriynən heyvan aparırdılar. Orda saxlıyrdılar. Bizim tərəflərdə o vaxtı xaladennik-zad olmu-yanda, o camaat ki dağa gedirdi ha, orda yağı qoyunun qarnına yığırdılar. Qoyun qarnın təmizdiyirdilər. Sora onu üfürürdülər. Qarnın üfürüb için doldururdular haveynan, ağzın möhkəm bağliyb asırdılar alaçığın başınnan da, yuxardan, bir əldəyməz yerdən. Orda quruyurdu. Tam quruyannan sora təzdən onu açırdılar, için boşaldırdılar, havasın. Təzdən isdadırdılar, tərtəmiz gənə yuyurdular, yağı yığırdılar o qarnın içinə. Nehrədən çıxmış yağı. Qarina yağ yığmamışdan qabax onu bir az duzduyurdular. Yağa da bir az duz vururdular, basırdılar möhkəm-möhkəm qarına. Onu o vəzyətdə gətirirdilər arana. Və orda aranda işdəirdilər. Dağa gedənnər bını dağdan arana gətirirdilər.

* * *

Dağda bir də qavırma eliyirdilər. Yağlı qoyunu kəsif quyruğuyunan bir yerdə qavırma eliyirdilər. Onu da yığırdılar qarına. Qarını mən deyən kimi qurudurdular, hazırıyrdılar. Hə, yeməli vəzyətdə hazırı, yağlı, tam yağın işində. Soyuduf

qoyurdular qarnın içinə. Ağzın da bağlıyf gətirirdilər arana. Aranda da onu az-az işdədirdilər.

* * *

Yaylax məsələsində maraxlı oydi ki, arançılar gəlirdi dağa. Həfdədə bir dəfə. Birinci gün gedirdilər, altıncı gün işdən çıxannan sora gəlirdilər. Bazar günü qalıb o biri günü təzdən gedirdilər. Ən yaxşı arançılar gələndə olurdu ki, mermeyvə, yemiş-qarpız gətirirdilər. Orda biz heş hara gedə bil-mirdik axı. Elə bil ki bayram olurdu həməən gün. Atam da altıncı gün gəlirdi, birinci gün tezdən gedirdi. Hamsı arançıydı. Arannan gələnnərə arançı deyirdilər.

* * *

Yazı düzünün Aldalannı başında kiçik kümbəz var. El arasında ona Cavanşir Ata künbəzi deyillər. Aran rayonnarın elat yolu, Yazı düzündən keçirdi. Bina görə də Abdalannı başındakı gümbəz bu susuz ərazidən keçən yolçular üçün çox əlverişli olub. O vaxdar nəqliyat olmadığından elatın köçünü atnan, ulaxnan, öküznen daşıyırdılar. Bizim rayonun əhalisi də yazı yolunda düşərgə edə-edə dağa çıxırdılar.

Anam deyərdi: adətən, kümbəzdə dincələrdiy. Bir dəfə genə kümbəzdə köç salan anam samavarı yükədən çıxarıb qaynadır, çay dəmləyib süfrə salır. Elə bu vaxt iki atdı gəlir. Anamnan xəbərsiz atdılardan biri o birinə deyir: “Ə! Şirin kişi sağ olaydı, burda bir yaxşı çay içib dincələydiy”. Kümbəzin arxasından bınarı eşidən anam irəli çıxıb deyir ki, Şirin kişi yoxdu, nəvəsi burdadı, özü də pürrengi çay dəmləyib! Buyurun, süfrəyə! Yolçular anamın mərdanəliyini görüb bir qədər ürəklənilər, atdan düşüb çay süfrəsinə oturlar. Süfrə arxasında onnar Şirin babanın qonaxpərvəriyinnən, igitdiyinnən xeyli danışıllar. Qonaxlara

başı qarışmış anam iri bir kolun dibində kölgəliydə qoyduğu körpəsini bir annığa unudur. Yəni məni. Mənim əynimdə qırmızı don və başımda qırmızı çalma varmış. Birdən böyük qardaşım Arif qaçarax gəlib anama xəbər verir ki, iri bir qara quş məni caynağına alıb aparmağ isdiyir. Artıx quş məni yavaş-yavaş havaya qaldırırmiş. Bını görən anam cəld qaçıb atdılarından birinin qamçısını götürüb quşu necə vurursa, quş mənimnən bərabər kolun üsdünə düşür. Anam məni koldan güjnən aralıyb sakitdəşdirir. Bayağ olannarı heyrətnən izdiyən qonaxlardan biri deyir: “Bacı, sən Şirin kişinin nəvəsiyəm deyəndə tərəddüd edirdik, amma indi gördüy ki, doğrudan da, Şirin kişinin nəvəsisən, halal olsun. Çox ürəyli qadın imişsən. Anan namaz üsdəymiş, yaxşı qurtardın...”

Elə bu vaxt atam iki atnan ora gəlir. Atdılar əhvalatı atama söyləyillər və bizimnən yol yoldaşdığı edillər.

* * *

Bir də görürdün ki, dağda kor duman gəlirdi. Çisginni, yağışdı duman. Onnan hamı çəkinib girirdi içəri. Özü də neçə günnərnən çəkirdi. Adam bezirdi lap. Qəfildən bir də görürdün şıdırğı yağış gəldi. Şarıltıynan yağış gəldi. O yağış kəsənnən sora göyün üzü açılırdı. Bir də görürdüyd çöldə uşaxlar çağırılar. Anam deyirdi ki, çıxın baxın, çıxın baxın, Fatma ananın hanası görükür. Fatma ana hana toxuyur göydə. Biz də çıxıb baxırdıx. Altı-yeddi rəng sayırdıx da göyün üzündə. Biz, həqiqətən, elə bilirdiy ki, Fatma ananın hanasıdı, o, xalça toxuyur. Sonradan bildiy ki, bu göy qurşağıdı.

Etnoqrafik deyimlər

Ac yolçunun qarnını ancaq çoban doyura bilər.
Aca darı çörəyi də versən, ləzzətnən yeyər.
Acımuş yağın aşısı da acı olar.
Ağsaqqalın bir mənölümünə qan yatırılırdı.
Arana qayıdanda sürünü çıxdaş edəllər.
Aşın dibi, bozbaşın üzü.
At yəəsinə sədaqətli olar.
Bərşadın aşısı, kürdün bozbaşısı.
Bir qığ apararı su mındar götürməz.
Bostançının qonaqlığı yemiş, qarpızdan olar.
Boz ay bozara-bozara çıxar.
Çay qırağı yaşillığı olar.
Çiy ət, ət gətirər, çiy çörəy dərt.
Çoban dağ sevər.
Çoban iti hürəyəni olar.
Çoban yayı yaylaxda, qışı qışlaxda keçirər.
Çobanın çuxası yırtıx, çarığı cırıx olar.
Çobanın heybəsi boş olmaz.
Dəni dəyirmanı arıdıb, qurudub aparallar.
Dəyirmanı götür pendir, orda bişir kələpətir.
Dəyirmanın ağnağazı bir ayləni saxlıyar.
Dəyirmannan gələnin torbasında dəyirman kökəsi olar.
Dibəh düyüsünün aşısı datdı olar.
Əvvəl alaçığın arxın çəkib sora keçəsini örtəllər.
Xalça toxuyar, mahnı oxuyar.
Xalı toxuyan əldən zirəy, gözdən iti olar.
Xalı-xalça toxuyanın əlləri zərif, ürəyi kövrəy olar.
Xırmanın tozu da bərəkətli olar.
Kəntçininki odur ki, axşam yağa, səhər gün çıxar.

Kirvəynən qız alış-verişi düzgün deyil.
Kömürçünün üzü qara olar.
Qızı toyda bəyənellər.
Qovun-qarpız yetişər, xiyar gözdən düşər.
Lal axan lilli çaydan keçməzdər.
Nehrəni çatma saxlar, nehrə də yağ çıxardar.
Oduna gedənin ipi uzun, baltası iti olar.
Pasdı dəmirdən dəhrə çıxmaz.
Sürünün qabağın axsax təkə çəkər.
Şam odununnan kömür çıxmaz.
Toyux kökələndə yumurtadan kəsilər.
Yağışdan sora çıxan gün adamı isitməz.
Yaş dəni dəyirməndə üyütməy olmaz.
Yayın yıxantısı, qışın yavannığı.
Yaz əkər, yay yetirər, payız yığar, qış dağıdar.
Yolda acdın, çobanın yanına get.
Yükünü yüngül edən mənzil başına tez çatar.

MİFFOLOJİ MƏTN VƏ ƏFSANƏLƏR

Qulyabani

Uşaqlıxdan anamnan eşitmişdim ki, adamlar qulyabani görüblər, hələ tanıyıblar da. Bəziləri onu xortdamış ölü, bəziləri isə cin-şeytan hesab ediblər. Anam danışardı ki, qulyabaninin qorxunc görkəmi, uzundraz bədənini görən adamların dəhşətdən özünü itirəni də, hətta ürəyi gedəni də olub. Anam deyərdi ki, əgər qulyabani görən adam özünü itirməyib onun yaxasına sancax, iynə taxsa, yaxud da elə oradaca ona dəmir bir şey – şiş, mismar, şana göstərsə, qulyabani oradan qaçar və heç vaxt onun gözünə görünməz.

Bir dəfə Mahmutdu İslam kişi dəyirmannan gələndə qəbiristannığın yaxınlığında qarşısına uzun, bədheybət bir canını çıxır. İslam kişi onun qulyabani olduğunu annıyır. O, çox bərk qorxsə da, özünü itirmir. Cibindəki bıçağın ağzını açıb, iti ucunu ona sarı keçirir. Bunu görən qulyabani tez qaçıb gözdən itir.

Allah arada şahıtdı

Bir kişi yoldaşınnan şübhələdir. İndi bilirsiz də qısqanj-dıxdı, nədi, amma qadın təmiz qadındı. Şübhələdir, bir gün bını götürür, aparır bir dəriyə. Ağacsız, susuz bir dəriyə. Deyir ki, səni öldürüjeyəm, başını kəsəjeyəm. Deyir axı niyə? Deyir ki, belə də. Bu dedihcən, deyir, a kişi, əlu qana bulama, Allah arada şahıtdı. Allah bilir də mən halal adamam. Sən niyə maa bu sözü deyirsən? Çox deyir, kişi eşitmir. Nəysə bının başın kəsir. Başın kəsir, elə orda da qoyur gedir. Deyilənə görə, orda gəlinin qanı su kimi axan yerdə bir ağaj bitir, bu da olur tut ağacı. Qanınnan da qurtdar əmələ gəlir. Qan qalanda

axı qurtdandır. Qurtdar çıxır o ağacın yarpaxlarınnan yeyillər və orda başdıyıllar barama sarımağa. Olar axı ağaja çıxıllar, şaxın üsdündə gəzir, yarpaxlarınnan yeyillər. Qurt da barama toxuyur. Sora camaat – gələn-görən bilillər ki, burda bu yaxşı bir şeydi. İsdifadə eliyillər, görüllər ki, bu ipəhdi, nədi. Buna görə deyillər ki, xırıyqurdu ən halal qurtdu. Qadın günah-sızıydı. Ona görə də deyir, onu Allah-taala elə yaradıb ki, o qurtdar axırda barama verir, camaata xeyir verir.

RƏVAYƏTLƏR

Ayax yox, baş lazımdı

Bir padşah olur. Bı bir gün yıxılır, ayağı sınır. Onun üsdünə sınıxçı gətirillər. Sınıxçı şahın ayağını yavaş-yavaş sıgallıyır. Sora da məlhəm düzəldib onun ayağını sarıyır. Sınıxçının asdagəlliği şahı əsəbləşdirir. O, sınıxçıya əmr edir ki, onun ayağını tez sağaltsın.

Sınıxçı təmkinnən işinə davam eliyir. Deyir:

– Şah sağ olsun, bu qədər tələsməh nəyə lazım?

Şah deyir:

– Görmürsən bütün ölkəni mən idarə edirəm? Mənsiz bu ölkənin aqibəti necə olar?

Sınıxçı deyir:

– Şah sağ olsun, ölkəni idarə etməy üçün ayax yox, baş lazımdı.

Milçək olmayan yer

Padşah vəzirinə deyir ki, get elə bir yer tap ki, orda milçəy olmasın. İyrənirmiş də milçəydən. Orda gedəy, oturax, yeyəh-içəh. Vəzir də gedir gözəl bir yer tapır, deyir ki, hə, tapmışam. Padşah da öz adamlarıynan, əyannarıynan gəlir,

ora tökülürlər. Heyvan kəsillər, ov ovliyıllar. Başdıyıllar kəsib-doğrıyıb bişirmeyə. Elə hazır olan zaman bir də görür ki, süfrənin başında milçəy gəlir. Şah bına – vəzirə acıxlanır. Deyir:

– Ay vəzir, mən saa demişdim məni milçey olmıyan yerə gətir. Sən məni niyə bıra gətirib çıxartdın? Bırda da milçey var.

Deyir:

– Padşahım, milçey harda olar?

Deyir:

– Milçey adam olan yerdə olur.

Deyir:

– Bəs biz adam dəyiliy?

Xanın qatırı

Bir xanın böyük bir at ilxısı olur. O, həməşə nökörrərə tapşırır ki, at ilxısına yaxşı baxsınnar. Bir gün onun atdarınnan biri bir qatır doğur. Xan nökörrərə tapşırır ki, qatıra yaxşı baxın. Elə olsun ki, o, atdardan seçilməsin. Deyir bax buna yaxşı baxın, necə lazımdısa. Özü də tez-tez gəlib onu yoluxurmuş.

Günnərin bir günü at balası qatır böyüyür, yekəlir. Nökər yaxşı baxdığına görə qatır günü-gündən gözəlləşir. Nəysə bir gün xanın ağına gəlir ki, bunu atdarnan yarışdırın. O elan eliyir, car çəkdirir hər yerə ki, hər kəsin atı mənim qatırımı keçsə, ona hədiyyə verəjəm. Əgər mənim qatırım onun atını keçsə, atını əlinnən alıb öz ilxıma qatejəm. Nəysə, bir neçə dəfə belə yarışdar keçirilir. Hər dəfə də qatır bunnarı yarı yolda qoyur, hamısınnan qabaxda gedir. Ona görə də xan bu adamların atdarın alıb qatır öz ilxısına.

Bir gün bir qoca kişi qoca bir yabısını götürür, gəlir xanın yanına. Deyir ki, mən sənin qatırınnan atımı yarışdırmağ isdiyirəm. Xan bının yabısına baxır, gülür. Deyir:

– Ə, sənin bu yabın özün kimi qocalıb əldən düşüb. Bunnan cıdırı çıxan olar? Bunnan yarışan olar?

Qoca deyir ki:

– Sənin nə işinə qalıb. Sən mənim atımı yarışdırginən.

Nəysə xan çox deyir, qoca az eşidir. Yarış təyin olunur. Çarəsiz qalıb xan yarışı təşkil edir. Özü də çox maraxlanır ki, görüm bu yarışın axırı nə təhər olur. Özü də gəlib baxır. Qoca müdrük, ağıllı olduğuna görə öz işin bilirdi. O əyilib qatırın qulağına pıçıldırır:

– Toqquş, ay eşşəy!

Bunu eşidən qatır əyaxların mıxlıyır yerə, yəni yerinnən tərپəmmir. Qoca öz yabısını çapıb gedir. Deməli, xan bunnan çox hirsdənir. Qocanı çağırır yanına. Qoca gəlir ki, ənam alsın, hədiyyə alsın. Xan deyir:

– Nə təhər oldu ki, qatır indiyəcən belə hərəkət eləmir. Sən onun qulağına nə dedin ki, dayandı, tərپənmədi yerinnən.

Qoca deyir:

– Nə var, nə deyəm? Mən ona dedim ki, indiyəcən öz yerini bilməmişən, indi yerini bil. O da ağıllı idi, məni başa düşdü, yerinnən tərپənmədi. Xan dodağaltı gülümsədi. Hirs-dəmmiş olsa da, kişiyə hədiyyələr verdi, ənam verdi və yola saldı.

Pəltək bacılar

Bir arvadın üç qızı olur. Üçü də pəltəy olur. Bular böyüyür, yekə qızdar olurlar. Ancax pəltəy olduxlarına görə kəntdə oları heş kəs almır. Nəhayət, bir gün qonşu kəntdən

xəbər gəlir ki, bulara elçilər gəlir. Arvad yazıx sevincəy olur, ev-eşiyi sahmana salır. Qızıdara da bərk-bərk tapşırır ki, bax qonaxlar gedənə qədər heç biriniz səsinizi çıxartmayın, dillənmiyin. Nəysə, həməən gün gəlir çatır. Qonaxlar gəlillər, oturullar. Söhbətin şirin yerində kiçiy qız qaça-qaça gəlir ki:

– Nənə, nənə, pisiy südü nan elədi.

Bunu deyəndə arvad qızına gözünü ağardır. Qız başa düşür ki, səf eliyib. Bu zaman ortancıl qız qaça-qaça gəlir, bacısının qolunnan tutub çəkir, deyir ki, səni nanasan, nənəm demədi, dimala?

Arvad çox pərt olur. Ümüdü böyüy qıza qalmışdı ki, elçilər, bəlkə, onu bəyəndilər. Elə bu vaxt böyüy qız anasının yanında özünü öyərək deyir:

– Mənjəz nə dimisəm, nə də dimala!

Elçilər görüllər ki, qızdarın üçü də pəltəhdi. Kor-peşman çıxıb gedillər. Arvad da o ki var oxlou əlinə alıb qızdarı döyəjdədi.

Ona beş manat, mənə üç manat?

Bir ağa iki nökrə saxlıyır. Birinə beş manat muzd verir, o birinə üç manat. Üç manat alan çox fikirrəşir ki, bu görən işi mən də görürəm, niyə buna da eyni pulu vermillər. Diyir bu işi o da görür, mən də görürəm. Niyə ona beş manat verirsen, maa üç manat verirsen? Diyir yaxşı, get bazara, taxılın qiymətin öyrən, gəl. Qaçə-qaçə, yüyürə-yüyürə gedir, buğda, arpa, çəltiy neçiyədi öyrənir, qaranəfəs gəlir. Öyrəndiyini ağıya diyir. Ağa diyir indi sən dur burda. O biri nökrənin göndərir, diyir get bazarda taxılın məzənnəsin öyrən gəl. Bu birsi gedir yavaş-yavaş. Az pul alan fikirrəşir, sən öl, bu bir saata gedib gəlincey, mən uddum. Bu birsi bir-iki saatdan sora yavaş-yavaş gəlir. Diyir, ağa, çəltiy bir belə,

buğda bir belə, arpa bir belə, yağ bir beləyədi, qatıx bir beləyədi, armud bir beləyədi. Bazarı bütün firranır, hər malın qiymətin öyrənir, gəlir diyir. Ağa diyir indi gördün ki, niyə ona beş manat verirəm, saa üç manat? Diyir, hə, ağa, gördüm.

Tuluğu axıtma ha!

Bir kişinin nökeri olur. Çaydan bılar su gətirillər tuluğnan. O vaxt səhəng-zad yox idi axı. Bu tuluğu hər dəfə suya aparanda ağa tapşırırmış ki, a bala, tuluğu gözdə, axıtma ha. Hər dəfə tapşırırmış. Bir dəfə də çay gur gəlir. Tuluğu bının əlindən alır, aparır. Başına-gözüne döyə-döyə gəlir ağanın yanına. Ağa deyir noolub, niyə ağılırsan? Deyir:

– Ağa, başaa dönüm, tuluğu axıtmışam.

Deyir ki, əvvəl axıtmıyıydın. Axıtmısansa, ta niyə ağılırsan? Axıtmısan, gedib.

Dilimə bağla!

Biri yolnan gedirmiş. Bizim tərəflərdə belə çox olurdu. Elə yolnan keçəni görürdü, diyirdi düş atdan, qonağım ol. Yolnan keçən də atdan düşür. At yedəyində gəlir, diyir, atı hara bağlıyım? İndi axı adam elə-belə diyirdi. Diyir, gəl dilimə bağla.

Bəs zınqravı pişiyin boğazına kim assın?

Siçannar yığışır bir yerə. Pişiydən gileylənilər. Deyillər bizi vurur, asır-tuttur, yeyir. Bir-birinnən iclas edillər. Siçannardan biri deyir:

– İndi biz neyniyəy? Bunun əlindən necə qurtarax?

Nəsə hamı fikrə gedir. Siçanın biri deyir ki, mən bilərəm, mən tapdım. Deyillər nəyi tapdın? Deyir ki, pişiyin boynuna zınqırav asax, gələndə zınqıldasın, səs çıxsın, biz biləh, qaçax gizdəney. Hə, hamı urrey eliyir, əl çalır. Deyillər ki, lap düz fikirrəşmisən. Hə, indi yaxşı... İndi neyniyey? Pişiyin boynuna zınqıravı kim assın? Kim asa bilər ki?

Dostların səfəri

Üç dost dağa gəzməyə çıxır. Onnardan biri özünən palaz, biri keçə, o birisi keçi dərisi götürür. Yolun ortasında bərk qar yağır, yolu bağlıyır. Onnar elə orda gecələməli olurlar.

Kim ki bürümmüşdü palaz,
Axşamnan oldu xilas.
Kim ki bürümmüşdü keçə,
Qoymadı gecə yarıdan keçə.
Kim ki bürümmüşdü dəri,
Evə apardı o xəbəri.

Qayğıkeş qaynana

Qaynana özünü öyərəh deyir: Mən gəlinnərimi oğlannarımnən ayırmıram. Həmişə aşın başını, bozbaşın altını gəlinnərimə, aşın altını, bozbaşın başını oğlannarıma verirəm.

Xəsis qarı və gəlinləri

Qarının iki gəlini olur. Qarı çox xəsis olduğunən hər şeyi onnardan gizdədir. Bir gün kiçiy gəlin bir az qənd oğur rıyıb qoynunda gizdədir. Qarı gəlinnən şübhələnilib deyir:

– Qızım, bir dur oyna görüm, necə oynuyursan.

Böyüh gəlin qarının kələyini annıyıb o biri gəlinə him-cim eliyir ki, başa düşsün. Deyir:

– Bu da bir fənddi, bacı.

Kiçih gəlin də oynuya-oynuya deyir:

– Tumanbağı bərkdi, bacı.

Ay pır, mənnən işin olmasın

Soltan Həsənağa nökrə əmr edir ki, pirdən bir tir kəsib gətirsin. Bının günah olduğunu bilən nökrə gedib ağacı kəsir və deyir:

Ay pır,
Sənnən kəsirəm bir tir.
Mənnən işin olmasın,
Həsənağaynan özün bil.

“Xıladakı söz”

Bəylər qonaxlıxda yeyib-içirdilər. Bınnardan birinin nökrə görür ki, ağasının bığında iki düyü qalıb. Nökrə tez deyir: Ağalar ağası, bəylər ərəni ağam, bir söz deyim, öldürmə məni. Uca dağ başına bir cüt hərəmi, göndər beş qardaşı ordan yendirsin. Ağa nökrənin işarəsini annıyıb, barmaxlarıynan düyüləri aşağı salır. Bını görən başqa bəy ayaxyolu adıynan çölə çıxır. Nökrə də onuynan çıxır. O, nökrə deyir: Gördün o nökrə necə elədi. Mən də gedirəm oturam. Bığimdakı düyüləri görüb bı sözdəri deyərsən. O gedib yeməyə davam edir, iki düyünü də bığına ilişdirir. Ama nə qədər qaş-göz eliyirsə, nökrədən səs çıxmır. Sən demə, o, ağa öyrədən sözdəri unudub. Hannan-hana özünə gəlib, “ağa, xıladakı söz” deyir. Bını eşidənnər gülüllər.

Getdi nəyini deyim, gəldi nəyini deyim

Bir palançı olur. Bının da yanında bir şeyirdi olur. Bı palançı öz qazancının bir hissəsin, nə qədər ki artırır bilir aylədən, o artığı tikir palanın içinə, üsdünə də yamax vurur. Bir dəfə palançı xəsdələnin, işə çıxmır. Öz palanı pınələməyə verən bir hambal gəlib palanı isdiyir. Palançının şeyirdi çalışıb usdanın pul gizlətdiyi palanı ona verir. Palançı gəlir, görür bının palanı yoxdu. Deyir:

– Vay, mənim palanımdı hanı?

Şeyirt deyir ki, bəs bir hambal gəldi, palanın isdədi. Mən də verdim, getdi. Kişi başına döyür, gözüne döyür. Deyir, adə, dəlisən sən, mənim palanımdı verdiyin. Şeyirt deyir:

– Ağa, nə bilim vallah, gördüm elə hazır palandı, tikili palandı, verdim.

Bı kişi başdıyır başına döyüb, gözüne döyüb ağlamağa, sısqamağa. Şeyirt deyir:

– Ağa, qurban olum, axı nooldu, palan palandı da. Sənin palanın gedib, onunkun götür işlət də.

Kişi deyir, yox. Şeyirt deyir, axı niyə? Bı da deyir:

– Getdi, nəyin deyim?

Nə qədər eliyir ki, bı niyəni maa izah elə görüm sən niyə baş-gözaa döyürsən. Elə deyir ki, getdi, nəyin deyim?

Bir il keçir. Kişi gəlir görür ki, öz palanı gəlib çıxıb. Həmin hambal palanı pınələməyə gətiribmiş. Palanı aşırır o üz-bu üzə. Görür ki, həmin yamaxlar yerindədi. Sökür, görür ki, pullar da yerindədi. Başdıyır çirtig çalır, oynuyur. Şeyirt baxır bına təcübənən ki, ağa niyə oynuyursan? Deyir:

– Gəldi, nəyini deyim?

Şeyirdi heş nə başa düşmiyib genə soruşur:

– Ağa, bir ildi, “getdi, nəyin deyim” – deyib, ağlayırdın. İndiy sə, “gəldi, nəyin deyim” – deyib, oynayırsan. Axı nə baş verib?

Deyir:

– Ay səfeh, nə deyim? Palanı aparmışdılar, bir il sonra gətirdilər. İndi daha nəyini deyim?

Şəyirt genə heş nə başa düşmədi.

Bir keçilik gəlin

Bir kasıb kişi oğlunu evləndirməy isdiyir. Qərara gəlir ki, bacısı qızını oğluna alsın. Bının bacısı başqa kəntdə yaşır. Gedir bacısıgilə. Bacısıynan məsləhətləşib razılığını alır. Nəysə bacısıynan sövdələşillər öz aralarında. Kişi çox kasıbydı. Bacısı deyir ki, onda el adəti bir dənə heç olmasa keçı gətir mənım qapıma. Bilinsin ki, sən nə sə gətirmisən mənım uşağıma. Adət var axı, o vax oğlan əvi başdix verirdi. Kişi deyir yaxşı. Nəysə vaxt olur. Bılar bir keçı gətirillər. Toy eliyillər. Bı qızı götürüb gedəndə yolda bı qız oğlanı sınamax fikrinə düşür. Atının yüyənni bir az buraxır, çapır yarağana sarı. Dərə-təpədi də. Toy aparannar oğlana qışqırillar:

– Ə, gəlin atdı getdi. Yarağannan bı saat düşəcəh.

Oğlan deyir:

– Ə, bir keçilih gəlindi də. Atam bir keçı verib başqa-sını alar.

Qız eşidir. Atın başın döndərir, gedir dədəsi əvinə. Oğ-lana da deyir ki, get, havaxt qanun-qaydeynən mənım qapıma gələrsən, toy xərci gətirərsən, mənı alarsan. Oğlan da kor-peşman qayıdır evə. Məcbur olur, bir il gedir başqa yerdə iş-diyir, pul qazanır, gətirir. Bı dəfə qanun-qaydeynən gedir qı-zın qapısına. Toy eliyillər. Genə gəlini gətirəndə qız həməən

yerdə atın sürür yarağana sarı. Sürəndə qışqırıllar ki, əyə, gəlin bı saat qayadan düşəcəh. Deyir:

– Ə, hara düşür? Bir il ona zəhmət qoymuşam.

Atı çapır, gedir, qızı qaytarır.

Qız deyir:

– Hə, indi sənə arvad ola bilərəm.

Üzli qonaq

Yay vaxtı dağda alaçıxlar salınıb, obalar yaşıyır. Bərk şıdırğı yağış yağır. Bir yoldan ötən kişi suyun içində, cumculux keçəndə bir nəfər bını evə dəvət edir. Deyir ki, yağışa düşmüşən, gəl, bizdə qal. Bı da dönür qalır. Vax olur da bulud çəkilir, yağış da kəsilir, gün də çıxır. Beləcə neçə gün keçir. Bı qonax getmir ki, getmir. Alaçıx evi dar, hələ qonax da içində, uşaxlar. Bı ev yəəsi narahat olur, amma üz vıra bilmir də qonağa ki, getsin.

Bı kişinin uşağı bir gün pişiyi alır qucağına, pişiyi səvir:

Pişiyim, pişiyim, mavrəsər,

Çölə çıxma, yel əsər.

Qonax bı il bırdadı,

Gələn il də sərəsər.

Bı sözü eşidən qonax utanır, durur çıxır gedir. Uşağın sözünnən sora gedir. Amma bınnan sora genə hava bir az qarışır. Arvat tez qazan qoyur, su isidir, ayləni çimizdirir. Qonax gedib də, bir az arxayınçılıxdı. Hamı çimir, təmizdənir, gəlir oturullar. Kişi deyir:

– Uşaxlar kimə oxşıyır?

Arvat deyir:

- Bəy balasına.
- Mən kimə oxşayıram?
- Bəyə oxşayırsan.

Nəysə, belə bir söhbət. Bı zaman alaçığın çətəni aralanır, qonax içəri girir. Deyir:

- Bəs, mən kimə oxşayıram?
- Deyir:
- Sən də mürdəşir pişiyinə.

Gəlinin əməli

Arvat çox xəsis olur. Nə bişirirsə, onu gizdiyir. Gəlinə qənaətnən verir. Bir gün kəndə başqa yerə gedir, ölü yerinə, harasa. Çörəyi bişirir, xamrallını bişirir, qoyur taxçıya, gedir. Yerə də, evin içinə, samannan pəlçığı qarışdırırlar, şirə kimi, onu çəkir. Fikirrəşir ki, gəlin gedib o çörəyi götürsə, ayağının rəddi düşər. Gəlin də görür də nə təhərdi məsələ. Gedir eşşəyi gətirir, minir eşşəyə. Eşşəynən gedir, taxçanı açır, çörəyi götürür, doyunca yeyir. Bir az da çörəydən doğruyur, tökür yerə ki, guya eşşəy girib içəri, taxçanı açıb, ordan çörəyi götürüb. Arvat gəlir. Görür ki, eşşəy evə girib çörəyi yeyib. Deyir:

- Rədd eşşəyin rəddi olsa da, əməl gəlinin əməlidir.

Şarap-şupdadı

Bir kişinin iki arvadı olur. Arvatların birinin adı Şap olur, o birinin adı Şup olur. Kişi onları belə çağırırdı. Hərəsi bir kəntdə. Bı kəntlərin arasından bir çay axır. Bir dəfə o tərəfə keçəndə çay güjdü gəlir, bını aparır. Çay aparır, bı eşlə-nir, nə qədər çalışırsa, gücü çatmır da, sel bını götürür. Köməynə gələn olmur. Başına döyür, deyir ki,

Şap elə bilir Şupdadı,
Şup elə bilir Şapdadı.
Day demir ki,
Çayda şarap-şupdadı.

Əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə

Bir kişinin qonağı olur. Bılar yeyillər, içillər. Çörəh yeyənnən sora söhbət vaxtı qonax başdıyır əsnəməyə. Qonax əsniyir, birdən kişi fikir verir, görür ki, arvat da əsniyir. Bir neçə dəfə qonağ əsniyir, arvad əsniyir. Kişi şübhələnir. Ürəyində deyir bıların arasında nəsə var. Durur, gedir, arvada him-cim eliyir, çağırır çölə. Arvadı aparır samannıxda öldürür. Qayıdır gəlir. Gəlir oturur. Qonağın da xəbəri yoxdu. Oturullar, söhbət, o yan-bu yan. Genə qonax əsniyir, bı da əsniyir. Kişi deyir ki, vay, dədə vay, əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə.

Evimi sökürəm*

İki qardaş olur. Bılar vaxt gəlir, ayləli olullar, ayrılıllar. Bıların evi ikimərtəbəli olur. Böləndə böyüh qardaş üsdəki otağı götürür. Kiçih qardaşa verir altdakı otağı. Altdakı da zirzəmi kimi olur. Kiçih qardaş başa düşür ki, bı, bına ədalətsizdiy eliyir. Deyir, aşağını sən götür, yuxarını verərdin də maa. Böyüh qardaş razı olmur. Nəysə, bı minvalnan bir neçə vaxt beləcə yaşyıllar.

Bir gün kiçih qardaş səhər obaşdannan, hələ camaat yatanda durur gülüngü alır əlinə, başdıyır taqqatarax birinci mərtəbədən divarı sökməyə. Səsə qardaşı çıxır. Deyir ki, nağayırısan? Deyir bıranı maa vermiyibsən, öz evimdi, sökürəm. Sökürəm, gedib ayrı yerdə ev tikəm. Öz evimdi özüm

bilərəm neynirəm. Böyüh qardaş görür ki, işdər fırxıdı, o dediyin edəcəy. Başdıyır qardaşına yalvarmağa. Ama qardaşı yenə yola gəlmir.

Axırda böyük qardaş deyir:

– İndiki belədi, evə dəymə, gəl köməhləşib o tərəfdə sənə ikimərtəbəli bir ev tikəh. Sən köç orda yaşa, mən də burda.

Kiçik qardaş kələynin baş tutduğunu görüb deyir: “Bunu bayaxdan de də!” Onnan sora qardaş da köməy eliyir, bı gedir ayrı yerdə ev tikir.

Hər nədisə, bas belimə

Bir xan uzax səfərdən nökeriynən gəlir. Yolda bərk tufan qopur. Soyux, çovğun buları alır. Nəysə, nökerə deyir ki, nəyimiz var pal-paltar, hamsını geyindir mənə, soyuxdan ölü-rəm. Nöker başdıyır nə varsa, hamsın geyindirir. Axır xan deyir ki, mən soyuxdan ölürəm axı. Soyux mənim əhətmi kəsir. Tay gör nə qaldı. Gör oralarda nə qaldı genə mənə geyindir. Nöker qorxa-qorxa, əsə-əsə deyir ki, xan sağ olsun, day heç nəyimiz qalmıyıb. Ancax eşşəyin palanının başqa, heç nə qalmıyıb. Xan əmr verir ki, səsini çıxartma, hər nədisə, bas belimə. Bəlkə, o mənim soyuğumu saxlıya.

O ağ şey nədisə, sizi öldürüjey

Biri əsgərriydən gələndə özüynən bir rus qızı gətirir. Bular da Qubatdının ucqar kəntdərinən birində yaşayırdılar. Kasıbcılıx idi də. Axşam şor, səhər şor yeyillər. Rus da görmiyib axı. Kalbasa isdiyir, o birsin isdiyir. Bir gün çıxır ki, mən daa gedirəm. Deyir mən gedirəm, o ağ şey nədisə, sizi öldürüjey.

Un yeyən kişi*

Bir kişi başqa kəntdən bir dul qadın alır, evlənir. Nəşə bılar bir müddət yaşayıllar. Bı qadın görür ki, bı nə ətdi, nə balıx. Ağılı binnan bir şey kəsmir. Bir gün götürür kartofu qaynadır, süfrəyə qaynanmış kartof qoyur. Duz əvəzinə duzqabına un qoyur. Kişi heş pəşm eləmir. Götürür kartofu basır una yeyir. Bına arvat fikir verir. Deyir ki, ta mənim sənnən işim qurtardı. Mən sənnən yaşıya bilmərəm.

– Niyə?

Deyir ki, sən ki duznan unu ayırd edə bilmirsən, maa nə qiymət qoyacaxsan? Bunı deyib çıxır gedir.

Dağların gülün-çiçəyin verməmişəm

Biri gedir başqa kəntdən, dağ kəndinnən inəy alır, gətirir. Hə, orda sağıllar, bir vedrə süt verir. Axşam bir vedrə, səhər bir vedrə. Sora gəlir, bir üç-dört gün qalır. İnəy əvvəl yaxşı süt verir. Sora başdıyır südü azalmağa. İnəy alan gedir inəy satanın üsdünə. Deyir ə, sən maa inəy satanda dedin ki, bı bir vedrə süt verir. Axı, hanı, bir kilo da indi vermir. O biri kişi cavab verir ki, mən saa inəy verməmişəm e, bı dağların gülün-çiçəyin verməmişəm, suyun-otun verməmişəm.

Qaçax Nəbi

Bir dəfə gecə yarısı Şirin babam həyətdə at ayağı səsdəri eşidib çölə çıxır. O, silahlı atdıları görüb təəccüblənir. Çox qarannıx olduğunna gələnnəri tanımır. Bu vaxt Nəbi sıçrayıb atdan düşür və deyir:

– Şirin dayı, mənı tanımadın?

– Tanıdım, tanıdım, a bala, bu gecə vaxtı hardan gəlib, hara gedirsən?

Nəbi gülə-gülə deyir:

– Şirin dayı, qaçaxlar elə gecələr gəzər də! De görüm, bu gecəgözü qonaxları qəbul edə biləcəysən, ya yox?

– Sizin kimi igid oğulları kim qəbul etməz? Tez olun atdarı kahya çəkin.

Babam ancax indi atdarın ikisinin sahibsiz olduğunu gördü. O, sual dolu nəzərrərini Nəbiyə dikdi. Nəbi başına gəllənnəri ona danışdı. Onnar gülüşdülər. Sən demə, onnar Gorusun qazamatının pristavın atdarını çıxarıb və erməniləri azdırmaq üçün atdarı el yoluynan dəyil, dərə-təpəynən, kol-kosnan bura gətirmişlər.

Şirin babam atdarı evinin arxasındakı – dağın döşündəki kahalarda rahatdırdı. Nəbigili yedirdib o biri kahada onnara yer rahatdırdı və onnarı xata savışana qədər elə gizdin saxladı ki, heç kəndin camaatı da xəbər tutmadı.

* * *

Şirin babam çox qoçax və ürəhli kişi olub. Onun oğlanları Cəbrayıl və İbadulla da onun kimi igid və mərd olublar. Onnar Qaçax Nəbini dönə-dönə erməni pristavının qoruyub gizlədiblər. Onnarın kəndi Gorusa yaxın olduğundan Nəbi Həcəri Gorusun qazamatının qaçıranda heç bir gediş-gəliş, iz olmayan kəsə gədiylərdən keçirib Şirin babanın kahalarında gizlədiblər. Pristav kəndə gələndə isə biz nə Nəbini, nə də Həcəri görməmişiy, deyiblər. Onnar Nəbiynən Həcəri xeyli kahalarında necə gizlətdilərsə, heç kəsin xəbəri olmadı.

Bu olannarı Şəmdin babam oğlu Asifə danışib. O da mənə danışib.

Aşiq Sarı

Anamın dediyinə görə, Laçında Sarı adlı çox yaxşı bir aşığı olur. Onun qoşmaları, gəraylıları dildən-dilə gəzir. Aşix Sarı Yaxşı adında bir qıza vurulur. Aşix Sarını Yaxşıynan qoşa dəfn ediblər. Deyilənə görə, Yaxşı dəfn ediləndə Aşix Sarı bir bayatı deyir:

Əzizim tərsinə qoy,
Düz götür, tərsinə qoy.
Yaxşının qibləsinə
Sarıni tərsinə qoy.

Yadımdadı ki, biz rayonda olanda onların qəbirrəzinin üsdünü götürəndə həmin bayatını qəbir daşına yazmışdılar.

Aşığın sağollaşması

Aşix toy evində bir neçə gün qonax qalır. Ev yəəsi ilə halallaşmış getməy isdiyəndə birdən ağına nə gəlibsə, sazı torbasınnan çıxarıb sinəsinə basır. “Ya qismət, bir də bu yerlərə gəlləm, ya gəlməyəm”, – deyir. Dalıycan da bir neçə bənt gözəlləmə deyir. Ama axırncı bənt hamıya maraxlı gəlir:

Mən aşığam, gəlin yaz.
Gəlin payız, gəlin yaz.
Aşın payız bişirdi,
Yağın tökdü, gəlin yaz.

Bu bəndi heç kəs annıya bilmir. Sağollaşanda ev yəəsi onndan əl çəkmir ki, çəkmir. Axırda aşığ əyilib onun qulağına pıçıldır: “Əşi, burda annamalı nə var ki, aşı bişirən

sənin arvadındı ki, həyatının payızını yaşıyır, yağını da gəlinin əridib tökdü ki, o da həyatının yazını yaşıyır”.*

Ana qızının cibinə daş qoyur

Qızı ərə gedəndə ana cibinə daş qoyur. Deyir qızım bı daş dillənməsə, sən də dilləmmə. Nə olursa, dilləmmə. Qızın ağlına batır da. Deyir ki, anam deyib dilləmmə, dilləmmir. Ev yəsi söz də soruşanda dilləmmir. Elə-belə, səy qoyun kimi hara buyururlarsa, gedir-gəlir. Ancax hə-yoxdan başqa dilləmmir. Sora bir gün anası gedir görsün ki, qızı nə təhərdi. Orda qaynana deyir ki, bu uşağın axı heş bir dili yoxdu bir söz deyə, bir danışa. Elə bil cibinə daş qoymusan. Deyəndə arvat gülür. Yadına düşür, deyir vay, hə qızın cibinə daş qoymuşam. Demişəm daş danışmıyınca sən də danışma. Baxıb görüllər ki, daş elə qızın cibindədi. Avamdı da. Daşı götürüb atıllar o yana. Onnan sora dili açılır, nə açılır.

NAĞILLAR

Mələk və Qaraquşun nağılı

Biri var idi, biri yox idi. Mələk adında bir qız var idi. Mələk on altı yaşdarında idi. Bircə anası var idi. O, həmişə evi silir, süpürür, bulax başına suya gedərdi. Anası isə evdə xalı toxuyardı. Bir gün o bulağa suya gedəndə bir də görür ki, onu səsdiyillər:

– Ay qız, ay qız! Anan hananı kəsdi, kəsmədi?

Qız oyan-buyana baxdı, heç kəsi görmədi. Bir də səs gələndə o baxdı gördü ki, bulağın yanındakı çinar ağacının başında bir qaraquş var. İkinci dəfə, üçüncü dəfə soruşanda deyir ki, yox kəsmiyib. Dedi və kor-peşman evlərinə qayıtdı. Gəlir evə, ancax anasına heç nə demir. Bir neçə gün iş belə davam edir. Hər gün quş gəlir soruşur:

– Ay qız, anan hananı kəsdi, kəsmədi?

Qız da deyir ki, yox kəsmədi. Bu minvalnan bir qədər dolanıllar. Amma qız günü-gündən saralır, solur. Bekef olur, heş nə eliyə bilmir. Anası deyir:

– A qızım, saa nolub axı? Saa kim nə deyib? Sən niyə belə bekefsən?

Nəysə, qız bir gün başına gələnnəri anasına nağıl edir. Anası deyir ki, burda nə çətin şey var ki, bir gün sənnən soruşanda hə de, qoy çıxıb getsin. Sənnən əl çəksin! Qız deyir ki, axı sən hələ hananı kəsməmişən. Anası da deyir:

– Qızım, o nə bilir, hə de, qoy çıxıb getsin.

Qız səhərisi gün suya gedəndə genə qaraquş gəldi, çağırdı:

– Ay qız, anan hananı kəsdi, kəsmədi?

Bunu deyən kimi qız cavab verir:

– Hə, kəsdi.

“Kəsdı” sözünü eşidən kimi qaraquş şığıdı qızı götürdü. Qızın əlinnən səhəng düşüb dərəyə sarı yumbalandı. Bir xeyli keşdi, anası gözdədi, qız gəlmədi. Durub bulağa gəldi. Gəldi gördü ki, qız yoxdu. Səhəng də düşüb dərəyə. Arvad annadı ki, qızı qaçırdıblar. Ancax kim qaçırır, necə qaçırır, xəbəri olmadı. Ana başına-gözünə döyə-döyə evinə qayıtdı.

İndi sizə kimmən deyim, qaraquşdan və qızdan. Qız gözdərini açanda özünü hər tərəfdən hasara alınmış gözəl bir sarayda gördü. Saray nə saray? Dünyadan nə isdəsən, hər şey varıydı. Qız əvvəl bir az huşsuz vəziyyətdə qaldı, sora durub otaxları gəzdi. Baxıb gördü ki, vallah, otaxlar bir-birinnən gözəldi. Hər şey var, amma bir dənə bəni-insan yox idi ki, bu qız onnan söhbət eləsin. Otaxlardan birində tutuquşu var idi. Qızı görən kimi tez-tez: “Bura Məlikməmmədin evidi”, – dedi. Mələk nə edəcəyini bilmirdi. Görəsən, bu kimsəsiz evin yiyəsi olan Məlikməmməd hardadı? Onu bura gətirən qaraquş necə oldu? Bu evin işdərini bəs kim görür? Axşamacan gəzdi, yoruldu. Otaxları gəzəndə çörəy, su, yeməy tapdı. Bir şey yedi, bir fincan da su içib gedib yatdı. Gecə keçdi. Səhər olanda qız gördü ki, bir az halsızdı, yorğundu. Ancax heş nə başa düşə bilmədi.

Mələk qapısı bağlı bir otaxdan başqa bütün otaxları gəzib yoruldu. Həyəətə düşdü. Gördü ki, burada bir güllü bağ var. Bura lap cənnətməkan idi. Gül gülü çağırır, bülbül bülbül çağırır. Mələk ətrafa göz gəzdirdi. Kimsə görünmürdü. Bağın ortasında gözəl çərhovuz var idi. Qız fikirşədi ki, çərhovuzda çimim rahatdanım. Çərhovuza girib çimdi, rahatdandı və bu vaxt çərhovuzdan çıxanda baxdı gördü ki, gözəl paltar asılıb onunçün. O öz paltarrarını yox, həmin paltarrarı geyindi, bağı gəzməyə başdadı. Amma buranın qapısı-bacası yox idi. Heş hardan çıxmağa yolu yox idi. Qız nələj qalib təzədən həmin saraya qayıtdı. Hə, qızın adı

Mələk idi. Doğurdan da, mələk kimi gözəl olan bu qız geyinənnən sora daha da gözəl oldu. Genə gedib içəri girdi. Axtarib yeməh tapdı özünə. Yedi, içdi, genə heş kəsi görmədən bir fincan suyu içib gedib yatdı. Bu minvalnan bir neçə ay bu vəziyyət keçdi. Qız bir gün özündə ağırırax hiss elədi. Nəysə, çox nəgəran qaldı.

Bir gecə yuxuda çox əcəyib şeylər gördü. Gördü ki, həmişə bağlı olan otağın qapısı açıldı. Baxır görür ki, otaxda dülgərrər işdiyir. Qız deyir:

– Burda neynirsiz?

Deyir:

– Məlikməmmədin oğlu Məlikəhməd üçün beşiy düzəl-dirih.

O biri otağa gedir görür ki, dörd-beş qadın oturub körpə uşax paltarı tikillər. Qız deyir:

– Burda neynirsiz?

Onnar deyir:

– Məlikməmmədin oğlu Məlikəhməd üçün köynəh tiki-rih.

Mələk yuxudan hövlək oyanıb ətrafa göz gəzdirdi. Gedib həmin bağlı qapını itələdi. Qapı taybatay açıldı. İçəri girəndə yuxuda gördüyü uşax paltarrarını mizin üstündə gördü. O, öz-özünə dedi: “Bəs adamlar hanı”? Təəccüb elədi. İkinci otağa da baxdı. Orda da bir hazır beşiy var idi. Mələk başa düşdü ki, hamilədi. Özü də oğlu olajax. Həmin gecə çox ağladı və yatdı. Yuxuda o anasını gördü. Başına gələnəri anasına danışdı. Anası dedi:

– Ay qızım, niyə ağlamısan? Niyə bu gündəsən?

Deyir:

– Ana, soruşma, vəziyyətim budu. Bəs belə bir yerdə-yəm, heş hara çıxa bilmirəm. Özüm də belə.

Arvad dedi:

– Ay qızım, bunnan asan nə var ki, bir gecə yatma, gör yanına gələn kimdi?

Sora anası qızdan soruşur ki, nə yeyirsən, nə içirsən? Qız deyir ki, hər gecə yatanda bir fincan su içirəm. Deyir: “Onda o suyu içmə”.

Qız yuxudan ayılır. Görür ki, çox ağlayıbdı. Anasını da gördüyü yuxuymuş. Həmin gün axşamacan genə narahat qalın Mələk axşam genə nə lazımdısa, yedi, ancax yatanda suyu içmədi. Suyu başqa yerə tökdü. Getdi, girdi yerinə, ancax yatmadı.

Gecənin bir vaxtı görür ki, qapılar şaqqıldadı, pencərələr şaqqıldadı, bərk gurultu gəldi. Pencərələr açıldı və pencərədən bir quş içəri girdi. O, yadına saldı ki, bu həmənin bunu gətirən qaraquşdu. Bir an da keçmədi, qaraquş silkələndi, dönüb oldu gözəl bir oğlan. Mələk özünü qoydu yuxuluğa. O, gördüylərinə inana bilmirdi. Oğlan gəlib onun yatağına girdi. Mələk özünü yuxulu kimi gösdərirdi. Bir neçə gün belə keçdi. Bir gün genə oğlan guya qızı yuxuda qoyub həməşəki qaydeynən gedəndə qız oğlanın əlinnən tutdu, dedi ki, bə niyə gedirsən? Sən ki məni almısan, gətirmisən bura, tay mənənin niyə gizlin yaşırısan? Elə qal yanımda.

Oğlan genə çırpımış iri bir qaraquşa döndü. Pencərəyə qonub, qıza dedi:

– Sən vaxtından əvvəl mənim sirrimi açdın. Daha məni görməyən. Mən gedirəm. Əgər məni görməy isdəsən, əyağaa dəmir çarix geyərsən, əlaa dəmir hasa alarsan, harda gördün ki, çarığın dabanı deşilib, dəmir hasanın ucu dağılıb, onda bil ki, mən oralardayam, məni oralarda axtararsan.

Oğlan bunu deyib quş olub uçdu. Qız kor-peşman baxdı gördü ki, nə ev var, nə bağ var, nə heş nə yoxdu. Bunnan çox həyacannanan qız başına-gözünə döyüb ağladı. Ancax fikir-rəşdi ki, daha çarə yoxdu. Getdi bazara. Bazarda bir dəmirçi

tapdı. Dəmirçiyə dəmir çarix sifariş verdi, bir də dəmir hasa. Dəmirçi buları hazırlayannan sora çarixları geydi, hasanı aldı əlinə, düşdü kəndbəkənd, yerbəyer oğlanı axtarmağa.

Bir gün getdi, getdi, yolun qırağında bir çay gördü. Deyir gedim bu çayda yuyunum-eliyim, bir az dincəlim. Çayda yuyummax isdiyəndə ayaxlarını soyunur. Baxıb görür ki, çarığın dabanı deşilib. Tez ağacın ujunə baxır. Görür ki, hasanın ucu da yırtılıb. Sevincəy fikirrəşir ki, hə, indi mən Məlikməmmədi buralarda axtarıb taparam. Nəysə, əl-üzünü yuyub, çarığını-patavasını geyindi, düşdü yola. Oyan-buyanı gəzirdi ki, gördü bir çoban qoyun otarır. O, çobana yaxınlaşdı yeməyə bir şey isdiyirdi ki, oğlanı tanıdı. Sən demə, çoban elə Məlikməmməd özüyümüş. Onnar sevindilər. Bir-biriyənən qucaqlaşdılar, söhbət eliyib dərtdəşdilər. Axşam düşəndə Məlikməmməd sürünü qabağına qatdı, qızı da süpürgə eliyib çiyinə aldı və evə gətirdi. Süpürgəni bir küncə qoyub, qoyunnarı yerbəyer elədi. Bu vaxt qoca bir qarı gəlib dedi:

Adam-badam iysi gəlir,
Yağlı badam iysi gəlir.
Kim nə deyir, qoy desin
Burdan adam iysi gəlir.

Nə qədər deyirsə, oğlan heş nə demir. Qarı özünü ora-bura vurdu. Süpürgəni götürüb: “Nə qəşəng süpürgədi”, – deyib qapını süpürməyə başdadı. İşi belə görən Məlikməmməd səhəri gün süpürgəni çomax eliyib əlinə götürdü. O, hər gün sürünü otlığa buraxıb, çomağın ovsununu oxuyur, onu döndərir edir qız, başladıyıllar söhbət eləməyə. Axşam olanda genə qızı çomax edir, qayıdır evə. Bir neçə vaxt belə dolanıllar. Artıx qızın doğuş vaxtı çatır. Bir gün genə yamajda olanda

qızın uşağı olur. Bir oğlu olur, adını da Məlikəhməd qoyullar. Axşam evə qayıdanda Məlikməmməd uşağı almıya döndərüb cibinə qoyur, qızı da çomax eliyir. Bir müddət də belə dolanıllar.

Ancax qarı şübhələnməsin deyə Əhməd fikirrəşir ki, biz belə gizdin yaşıya bilməriy. Axşamnan atı hazırıyır. Oğlan qıza bir neçə tapşırıx verir. Deyir ki, bir xurcunun bir gözünə duz tök, bir gözünə aftafanı doldur suynan qoy, bir xeyləh də şüşə qırıntısı yığ torbaya, atginən xurcunun içinə. Qız bunnarı hazırıyır. Səhər obaşdanna – hava işıxlamamış bular düşüllər yola. Oğlan qızı alır tərkinə gedirlər. Nəysə, qarı duyux düşür. Düşür buların dalıncan. Bular çapa-çapa nə qədər gedillərsə, qarı onnardan qoçax çıxır, dallarınca qışqıra-qışqıra gəlir. Bu vaxt oğlan deyir ki, o şüşə qırıntılarını at onun qabağına. Qız şüşə qırıntıları olan torbanı açıb tökür arvada tərəf. Qarının qarşısında böyük bir şüşə təpəsi yaranır. Arvadın əl-ayağını şüşə doğram-doğram eliyir. Amma genə buların dalıncan gəlir. Oğlan deyir ki, yaxşı, indi duz torbasını at qabağına. Mələk duz torbasını qarının qabağına atdı. Bunun qabağında böyüy duz qalağı yaranır. Duzun üsdündən keçəndə duz dolur ayaxlarının yarasına, ayaxları yanmağa başladıyır. Genə dayanmıyıb onnarın dalıncan qaçmağa davam eliyir. Bunu görən Məlikməmməd Mələyə deyir:

– Ay Mələk, sən bu dəfə aftafanın suyun gen ağzın qarıya sarı tut, tulla. Mələk karıxır. Bu dəfə aftafanın gen ağzını öz qabaxlarına tərəf tutur, balaca ağzını arvada tərəf tutur, atır. Arvadın qabağında balaca bir arx, buların öz qabaxlarında isə böyüy çay əmələ gəlir. Oğlan baxır görür ki, işdər şuluxdu. Atı genə məhmizdiyir çaya vurur. Arvad da arxdan tez hoppanır, gəlir buların dalıncan girir çaya. Əl atır atın quyruğunnan tutur, dartmax isdiyir. Ancax əli çatmır. Onnar atı çapır qırağa çıxır. Qarını sel aparır.

Mələk soruşdu:

– Niyə öz ananı bu günə saldın?

Məlikməmməd deyir:

– O qoca qarı mənim anam dəyil. Bir cadugar qadınıdı.

Məni uşax vaxtı anamnan oğurruyub, aparıb saxlayıb cadugarrığı öyrətmişdi. Mən də qaraquş şəkliində gəzib səni tapıb gətirdim.

Onnar bir xeyli gedib yaşıl bir çəməndə atdan düşdülər. Məlikməmməd almanı çıxardıb uşax etdi. Mələk onu əmizdirib rahatdatdı.

Sora Məlikməmməd dedi:

– Məni itirməy istəmirsənsə, daha mənnən heç nə soruşma. İndi isə gözdərini yum.

Mələk gözlərini yumdu və açanda özünü həmin gözəl qəsirdə gördü. Mələk bağlı otağın qapısını açanda həmin uşax paltarını və beşiyi gördü. Dönüb oğlannan nəysə soruşmaq istədi, ancaq yadına düşdü ki, daha onnan heç nə soruşmaq olmaz.

Onnar ömürrərinin sonuna qədər həmin qəsirdə şad-xürrəm yaşadılar.

Hərə öz dölünə çəkib

Deyilənə görə, bir kişinin* bir dənə gözəl-göyçəh qızı olur. Qız çox gözəl olur. Bir gün səhər-səhər kişinin qapısına elçilər gəlir. Deyillər ki, qızını isdiyirik. Deyir nə deyirəm, qızı verdim sizə. Üç gününə sonra gəlib apararsız. Həmə gün günorta bir dəsde elçi də gəldi. Onnar da dedilər ki, qızını almağa elçiliyə gəlmişik. Ata razılaşır. Üç gününə sonra gəlib qızı apararsız – deyir. Axşam üçüncü bir dəsde də gəldi. Kişi bu dəfə də elçilərə deyir ki, hə, yaxşı, verdim, üç gününə sonra axşam gəlib qızı apararsız. Bunu eşidən arvad

bərk hirsdəndi. Qonaxlar gedənnən sonra kişiynən başladı ki, nə danışırsan? Mənim bircə qızım var, sən üç elçiyə söz vermişən. Biz neyniyərik, nətəər edərik? Deyir:

– Allah kərimdi.

Arvad deyir:

– A kişi, Kərimin quyusu dərindi. Biz gələn elçilərə nə cavab verəjəyik?

Genə deyir ki, arvad, Allah kərimdi.

Üç gün keçir. Bu üç günü kişi səhərdən axşama, gecə səhərəcən namaz qılır, Allaha dua eliyir, istixarə eliyir. Yalvarır Allaha ki, məni gələnnərin yanında peşman eləmə. Mən, düzdü, söz verdim, ürəyiyumşaxlıx elədim. Amma düz eləmədim. Nəysə, gecə yatdı. Yatar vaxtı bir də gördü ki, bərk göy guruldadı, yağış yağdı, şümşad oynadı. Aləm qarışıb bir-birinə, səs-küy. Hay-küy yatannan, yağış bir az səngiyənnən sonra görür itin səsi çıxmır. Bu itin niyə səsi çıxmır sübh vaxtıdır? Gəlir iti bağladığı yerə. Baxır görür ki, itin yerində gözəl, göyçəy, elə öz qızına oxşar bir qız dayanıb. Kişi işi duyur, başa düşür, qızı ipdən açır gətirir evinə. Arvada deyir ki, narahat olma, ikinci qız da oldu. Bu dəfə gedir eşşəy olan tövləyə. Baxır görür ki, eşşəyin yerində genə həməən qıza bənzər gözəl bir qız dayanıb. Kişi çox sevinir. Deyir ki, ay Allah, sən gör nələrə qadirsən. Mən neçə gündü namaz qılıram, dua eliyirəm. Sən mənim dualarımı qəbul eləmişən. Allah, saa şükür, – deyib qızı tövlədən çıxardır gətirir evə. Arvad buları yudu, çimizdirdi. Əyinnərinə təzə paltar geyindirdilər. Üç qızı otuzdurub gözdədilər. Səhər tezdən elçi dəsdəsi gəldi. Birinci gələn elçilərə kişi, söz verdiyi kimi, öz qızını verdi. Bunnar gedənnən sora ikinci dəsdə gəldi. İkinci dəsdəyə itdən əmələ gələn qızı verir. Üçüncü dəsdəyə isə eşşəhdən əmələ gələn qızı verir.

Bir müddət keçir. Bir neçə ay keçənnən sora kişi arvadına deyir ki, dur gedək görək qızdarımız nə vəziyyətdədi. Arvadı alıb yanına gəlir birinci öz qızı olan evə. Gəlir görür ki, hər şey əmin-amannıxdı, qızı çox yaxşı yaşayır, evi, ayləsi. Bunnar outrub yeməy-içməh yeyillər. Qız da hamilə olur, ağırəyax olur. Qızın qaynatası qıza deyir:

– Qızım, get çardaxdan bir yaxşı qarpız gətirginən, ye-yək.

QIZ ÇIXIR yuxarı, qarpızı gətirir. Kişi qarpıza baxır deyir:

– Yox, bu o qarpız deyil, get o birisin gətir.

QIZ dimməz-söyləməz qarpızı alır əlinə, özü də ağırəyax. Bu qarpızı alır qoltuğuna, çıxır çardağa. Genə qayıdır gəlir, qarpızı gətirir qoyur kişinin qabağına. Kişi baxır deyir:

– Yox, bu da mən deyən qarpız deyil. Get, o birisin gətir.

Üçüncü dəfə gedir, genə də dimməz-söyləməz qarpızı gətirir. Gətirəndə kişi gülür. Buna deyillər niyə gülürsən? Deyir:

– Gör bu qız nə qədər halal uşaxdı, əsl insan övladıdı. Mən bilirdim ki, bir dənə qarpızımız var. Üç dəfədi gedir, eyni qarpızı gətirir. Bir dəfə demir ki, ay ata, elə ordaca bir qarpızımız var, taa məni niyə incidirsən? Bu söz bunun dilinnən çıxmadı.

Ata-ana sevinillər qızdarının belə insanlığına, qabiliyyətinə. Ordan sevinə-sevinə çıxıb gedillər o biri qızın evinə. Burda da buları çox yaxşı qarşılıyılar. Qızın qoçaxlığınnan danışıllar. Hər şey yerri-yerindədi. Hər şey öz axarınyan gədir. Qaynata deyir, heyif, bircə xəsyəti xoşuma gəlmir. Adamın üzünə çimkirir. Yəni adamın üzünə qayıdır. Kişi ürəyində deyir, hə, bu itdən olan qızımızdı.

Burdan çıxıllar gedillər bu dəfə o biri qızın evinə. O biri qızın evində genə yeməy-içməy, oturullar söhbət eliyillər. Qaynata başdıyır qızı tərifləməyə. Çox yaxşıdı, nə kimidi, nə qədər desən, ağır işdəyə gedir. Hansı işimiz lazımdı, gedir görür. Ancax bircə xəsyəti xoşuma gəlmir, çox ağır tərənir. Ata barmağını dişdiyib deyir, hə, bu da eşşəhdən olan qızımızdı. Gej tərənir, sözü gec eşidir. Beləliynən, onnar qızdarının hər birinin ayləsində ancax öz dölünə uyğun münasibət görüllər. Birinci qız öz insanlığıynan, ikinci qız öz itdiyiynən, üzə çəmkirməyiynən, üçüncü qız isə eşitməməzdiyiynən, qanmazdığıynan özünü gösdərir. Beləliynən, ata-ana şad qayıdılar evlərinə, bilillər ki, buların hərəsi öz dölünə çəkib.

Həmişə bu nağılı anam danışanda biz fikrə gedərdih, görəsən, biz hansı döldənih. Anamız deyərdi ki, bala, siz əsl insan övladı olmağa çalışın. Çalışın ki, o birinci qız kimi hər bir şeyi yerri-yerində eliyin, yəni əsl insan olduğunuzu gösdərin.

Yazıya pozu yoxdu

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Padşah həməşə libasın dəyişib vəziriyən birriydə öz ölkəsin gəzərdi ki, görsün ölkəsində nələr baş verir. Bir gün genə o, ölkəsini gəzirdi. Axşam düşür, gəlib çıxıllar bir kəndə. Orda da görüllər ki, heş harda işıx yammır, ancax bir yerdə işıx yanır. Onnar işıx gələn yerə üz tutdular. Orda qapını döydülər. Kiçih bir daxmeydi. Orda bir cavan aylənin yaşadığını gördülər. Salamlaşib: “Allah qonağı isdiyirsiz?” – dedilər. “Allaha da qurban olum, qonağına da”, – deyib ev yəəsi onnarı qəbul elədi. Çaydan, çörəhdən, axşam yeməyi yedilər. Qadın onnara yaxşıca yer saldı. Hamısı yerrərinə girmişdi. Bir az keçmişdi ki, bir çığırtı gəlidi, səs gəlidi. Qonaxlar

çığırtıdan bağırdaş oldular, ayıldılar. Kişi durub o biri otağa keçdi. Gördü ki, arvadı doğur. Qonaxlar da məsələni bildilər. Nəysə qadının bir oğlu oldu.

Bu zaman bir gurultu, bir nəriltili səs gəldi. Elə bil ki, difar yarıldı, difardan bir üzüörtülü, rübəntdi adam çıxdı və uşağı qucağına alıb nəsə onun qulağına dedi. Bunu görəndən padşahın vəzir çox mətəl qaldılar ki, bu kim idi? Nətəər oldu? Onnar arxa qapıdan keçib həmin adamın qabağını kəsillər. Soruşullar ki, bu nəydi, ona nə dedin? Deyir ki, onun taleyin yazdım. Soruşullar nə yazdın onun taleyinə? Deyir, onun taleyini filan şahın elə indicə doğulan qızına yazdım. Yazdım ki, filan padşahın qızıynan evlənsin. Padşah bərk hirsəndi. Səhərəcən onnar yatmadılar. Səhər tezdən durdular. Bu zaman gördülər ki, bu uşağın bir əlində altı barmağı var. Onnar səhər çörəhlərini yeyib yola çıxdılar. Padşah dedi:

– Vəzir, bir tədbir. Neynəyək? Bu dedi ki, sənin qızının taleyini yazıram bu oğlana.

Vəzir deyir:

– Padşah sağ olsun. Taledi, qismətdi, bunu heş kim pozma bilməz.

Padşah əsəbləşib dedi:

– Yox, mən bu yazını pozaram. Mən qızımı belə bir şərayətdə yaşayan oğlana verə bilmərəm.

Sən demə, həməndə gecə padşahın da bir qızı olur. Onnar qayıdış gəlillər. Padşahın yeganə qızıdı bu da. Onnar sevinillər, toy-bayram qurullar ki, padşahın qızı olub. Amma padşahı fikir götürmüşdü. Rübəntdi adamın sözdəri qulağından getmirdi. Nə qədər götür-qoy etsə də, bir qərara gələ bilmirdi. Səhəri gün qırmızı geyinib taxta çıxdı, vəziri çağırub onunun məşvərət elədi. Vəzir nə qədər: “Yazıya pozu yoxdu”, – desə də, şah, “Mən pozaram”, – deyib, qəti qərarını verdi. Vəzir

naəlac qalıb bir söz demədi. Fərraşları çağırıb ətraf kəntdəre yola saldılar. Onnar kəntbəkənt gəzib, həmən gecə doğulan oğlan uşaxlarını tapıb öldürməliydilər. Elə də eliyillər.

Bunu eşidən ev yəəsi həmən kişi gəlir arvadına vəziyyəti deyir. Deyir evləri axtarıllar, uşaxları yığıllar. Arvadı başdıyır ağlaşmağa ki, bəs bizim neçə ildə bir uşağımız olub, onu da bizim əlimizdən alacaxlar. Kişi deyir ki, mən bir şey fikirrəşərəm. Nəysə, o bir səbət toxuyur. Uşağı bələhdə səbətə qoyub aparır dərənin boğazında bir qayanın başınan asır. Arvadına gəlir deyir:

– Hə, tay arxayınıx, uşağa heş nə olmaz. Bir gün keşsin, gedib oğlumuzu gətirərəm.

Fərraşdar bıların da evinə gəlir. Soruşdular ki, bəs uşağınız hanı? Dedilər:

– Uşax öldü, basdırdıx.

Evləri gəzdidilər, heş bir şey tapmadılar, çıxıb getdilər. Səhəri gün kişi getdi qayadan uşağı gətirsin. Getdi gördü ki, qayada ancax səbət asılıb. Bəs bu uşax necə oldu? Nətəər oldu? Kişi başına, gözüne döyə-döyə gəlir arvadına deyir ki, uşax bəs səbətdə yoxdu. Sən demə, həmən gün, günün günorta çağı o vaxtı çox məşur olan bir ovçu yolnan gedirmiş. O baxır görür ki, bir qaraquş qırmızı bir şeyi caynağında gətirir. O biri quşdar da onun dalınca qarıl-daşa-qarıl-daşa gəlillər. Ovçu diqqətnən baxır görsün ki, bu nədi? Quşdar caynağındakını aparıb bir təpədə qoyur. Ovçu atını çapır bulara sarı. Dimdihləməy isdiyəndə ovçu binnara yaxınnaşır. Quşdar uçub gedillər. Ovçunu marax götürür. Gəlir, baxır görür ki, bələhdə bir uşaxdı. Çox sevinir. Sevincəy uşağı götürür, gəlir evlərinə. Sən demə, bular da neçə ildi evlidilər, uşaxları olmurmuş. Arvad da, kişi də deyir ki, bunu bizə Allah qismət göndərib. Bu uşağa başdıyırlar çox yaxşı, necə ata-ana kimi, doğma balaları kimi qulluğ eləməyə.

Nağılın dili deyillər qısa olar. Vaxt gəlir, keçir. Oğlan böyüyür. Ovçu ov ovlamağı, at çapmağı, ox atmağı, pəhləvannığı – hər şeyi, igitdiyi bına öyrədir. Oğlan on dörd-on beş yaşdarına çatanda artıx sərbəst ova çıxma bilirmiş. Vaxt gəlir, bı on səkkiz-on doqquz yaşına çatır.

Günnərin bir günü padşah öz əhli-ayalıynan genə gəzməyə çıxır. Onnar gəlib bir yaşıl çəməndə çadır qurullar, heyvan kəsillər, isdirahət edillər. Bu vaxtı bir də görüllər ki, bir ceyran balası qaça-qaça bulara sarı gəlir. Ceyran elə qaçırdı ki, elə bil dırnağı yerə dəymirdi. Ancax ceyran gəlib bulara çatanda bir oxnan ceyranın dal ayağı qulağına bitişdirilir. Baxdılar ki, ceyranın dalıncan gələn ovçu oxu atanda həməən ox necə nişan qoyubsa, ceyranın qulağıynan dal ayağı bir-birinə bitişib. Hamı məətəl qalır. Oğlan gəlir çıxır bura. Buna deyillər ki, sən kimsən, haralısan? Deyir ki, filan ovçunun oğluyam. Ovçu da tanınmış ovçu olur. Bular deyillər ki, ov sənindi, götür get. Deyir ki, yox, bu ovu mən sizə bağışdıyırım. Bir halda ki, o gəlib sizin yanınıza çıxıb, bunu bağışdıyırım sizə, neynirsiz edin. İsdıyır getsin, vəzir padşahın qulağına pıçıldıyır ki, bu uşax kimdisə, bunun əlində altı barmağı var. Oğlanın da xəbəri yoxdu. Padşah gözaltı baxır görür ki, doğurdan da, oğlanın altı barmağı var. Deyilənə görə, altı barmaxlı uşaxlar həm cəld, həm qoçax, həm də çox ağıllı olurmuşlar. Nəysə, padşah bu oğlanı yaxına çağırır, deyir: “Bura gəl”. Oğlana bir namə verir. Deyir ki, apararsan filan yerdə mənim sərkərdəm var, ona verərsən. Oğlan məktubu cibinə qoyur, atını çaparax gəlir həməən yerə. Yolda bir də görür ki, qabağına bir dəsdə qız çıxır. Qızdar seyrana çıxıbmiş. Bular gəzişillər. Qızdar görüllər ki, bu çox gözəl oğlandı. Padşahın qızı da onların arasındaydı. Soruşur oğlannan ki, kimsən, nəçisən, hara gədirsən? Deyir ki, mən ovçuyam, padşah mənə məktub verib.

Bunu filan sərkərdəyə çatdırmalıyam. Qız deyir ki, ver görüm, o nə namədi. Qız baxır görür ki, orda yazılıb ki, məktubu gətirən oğlanı gələn kimi öldürürsən. Qız baxır görür ki, oğlan çox gözəl oğlandı. Qızın gözü düşür bu oğlana, çox xoşu gəlir. Deyir, bəs heyif dəyil, onu mənim atam niyə öldürsün ki. Götürür məktubu dəyişib başqa məktub yazır ki, ay filankəs, bu oğlan gələn kimi ona pal-paltar verirən, onu özün kimi sərkərdə, qoşunbaşı edirsən. Yəni ona vəzifə verirən. Hə, orda məktubda bir də yazır ki, mənim qızımı təcili bu oğlannan evləndirərsən. Mən gəlincən toy büsatı qurulsun. Nəysə, padşah qayıdıb gəlir görür ki, hardadı, bu oğlanı oturdublar bəy masasında qızıynan bir yerdə, toy edillər. Sərkərdəyə deyir: “A kişi, nağayırısan, mən sənə nə yazmışdım məktubda?” Sərkərdə məktubu gösdərir. Padşah görür ki, bu onun məktubu dəyil. Bilir ki, bunu qız yazıb. Nəysə, kişinin əlacı kəsilir, bu oğlannan qızı evləndirir. Burda sözüüm qutardı. Onnar da şad-xürrəm yaşayıllar.

Bir almanın halallığı

Biri var idi, biri yox idi. Bir oğlan var idi. O, uzax səfərdən gəlirdi. Bir gün o, çay qırağıynan getdiyi yerdə baxır görür ki, çayın üzünən üzü aşağı bir qırmızı şey hoppula-hoppula, silkələnə-silkələnə gəlir. Baxır görür ki, bu, almaadı. Əl atır almanı tutur. Almanı tutur, elə dişinə çəkəndə yadına düşür ki, bay, bu alma, görəsən, kimin alması idi ki? Axı mən onun halallığını almamışam, niyə yeyirəm? Elə alma əlində başdıyır altdan yuxarı gedə-gedə bağ yəəsini axtarmağa. Gedir, gedir, nəhayət, bir bağa çıxır. Görür ki, çox gözəl bağdı. Bağdan alma ağajdarının qanatları çölə tökülür. Alma yerə də tökülüdü. Ancax ev yəəsini çağırır.

– Ay ev yəəsi, ay ev yəəsi!

Ev yəəsi çıxır. Deyir ki, a bala, nə isdiyirsən? Deyir:

– Heş nə. Bir dənə alma belə çayda tutdum, dişimə çəkəndə yadıma düşdü ki, halallığın almamışam.

Kişi gülür, deyir:

– A bala, o nə şeydi ki. Bir almadı da. Görürsən, bağdan çölə tökülənnər bizim dəyil. O hamıya halaldı. Kim isdiyir, yeyə bilər.

Deyir:

– Yox, mən bunun halallığın almalıyam.

Kişi baxır ki, oğlan çox ağıllı oğlandı, halallıx sevən oğlandı. Deyir elə isə, mənənnən yuxarıda bir qardaşım var. Onun da bağı elə mənim bağım kimi yol üsdündədi. Bəlkə, onun ağacınnan düşüb çaya. Onda get onnan da halallığın al. Mən halallığın verdim. Get indi də onnan halallığın al. Oğlan düşür yola. Bir qədər gedənnən sora ikinci bağı da görür. Baxır görür ki, vallah, bağ, nə bağ. Tay belə, o qabaxdakı bağdan da gözəldi, hər şey də var. Almalar da, armud da bağdan tökülür çölə. Yenə bağ yəəsin çağırır. Bağ yəəsinə deyir ki, halallıq almağa gəlmişəm. Deyir:

– A bala, bir alma nədi ki? Çölə tökülən almalar hamısı halaldı. Götürüb yeyə bilərsiniz.

Deyir:

– Yox, mən özüm götürdüyüm, tapdığım almanın halallığın isdiyirəm.

Kişi deyir ki, əgər halallıq isdiyirsənsə, görürəm çox düzgün, halal oğlansan. Onda mənim bir kar, kor, lal qızım var. Onu alarsan, mən almanın halallığın verərəm. Oğlan heş fikirəşmədən deyir:

– Alaram. Halallıq almağ üçün mən o qızı alaram.

Kişi deyir:

– Onda mənim yuxarıda bir evim var, get ora, mən də gəlirəm.

Oğlan evə sarı gedir, deyir:

– Ay ev yəəsi, ay ev yəəsi!

“Ay ev yəəsi”, – deyəndə qapını bir gözəl qız açır. Baxır görür ki, vallah, çox gözəl qızdı. Deyir, ev yəəsi hanı? Görür ki, ev yəəsi – bağda gördüyü həməən kişi arxasında dayanıb. Elə onnan dabanqırma gəlib. Qız deyir ki, atam odu ha, gəlib. Oğlan görür ki, bu qız nə kordu, nə də lal-kardı. Nəysə, kişi oğlanı dəvət eliyir evinə. Deyir keç içəri, ye-iç. Qıza deyir ki, get çay gətir, içək. Qız gedir samavarı qaynadır, çay dəmliyin, gətirir. Bular oturullar çay içməyə. Oğlan kişiyə deyir ki, bəs sən maa dedin ki, qızım laldı, kardı, kordu. Hanı o qız? Deyir:

– Bax sənin gördüyün bu qız elə həməən qızdı. Mənim bircə qızım var. O da nə laldı, nə kordü, nə də kardı. Ancax laldı, ona görə ki, heş bir kəsənən kəlmə kəsib danışmıyıb, yad adamnan. Kordu, ona görə ki, heş bir adam görmüyüb. Yad kişi görmüyüb. Kardı, ona görə ki, heş bir yad kişinin səsini eşitmıyib. Oğlan sevinir ki, bu, doğurdan da, əsl o deyən qızdı. O, kişiyənən razılaşır. Kişi bulara yaxşı bir toy eliyir, oğlanı da saxlıyır evində. Onlar yedilər, içdilər. Göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri özümün, biri də nağıl deyəninin.

LƏTİFƏLƏR

Səni yandırmasın, məni yandırmaz

Birinin qapısında usda işdiyirmiş. Bına çay verillər. Qəntdən çox tökür çaya. Ev yiyəsi diyir ki, a bala, səni yandırar e, bir elə tökmə. Diyir ki, nənə, səni yandırmasın, məni yandırmaz.

Ye öz malın kimi

Biri qonşunun xoruzun kəsir, yeməh bişirir. Qonşu da axtara-axtara təsadüfən gəlir çıxır bunnara. Gəlib-görür ki, nəse yeyillər. Onu süfrəyə çağırıllar. Yeyəndə ev sahibi deyir ki, ə, ye öz malın kimi.

Anam qoymadı

Bir arvat keçmiş günnərini yada salarax ərinə deyir:

– Elə isdiyirəm ki, ilk görüş yerimizdə görüşəh.

Kişi razılaşır və bir dəsdə gül alıb həmin yerə gedir.

Ama nə qədər gözdüyir, arvadı gəlib çıxmır. Kişi hirsdənib evə gəlir. Gül dəsdəsini mizin üsdünə çırpıb deyir:

– Niyə gəlmədin?

Arvad yetim quzu kimi boynunu büküb uşaxlara işarəy-nən deyir:

– Anam qoymadı.

Sənin atan tövləsində

Üç gopçu oturub söhbət edirdi. Onnardan biri deyir:

– Mənim atamın bir tufəngi vardı. Qundağı vardı, lüləyi yox. Bir qəməsi vardı. Qını vardı, tiyəsi yox. Qazanı vardı.

Qapağı vardı, altı yox. Atam getdi bir quş vurdu, başın kəsdi, qazanda bişirdi. Özü yedi, bizə də gətirdi.

İkinci gopçu deyir:

– Bu nədi ki, mənim atamın bir tövləsi var. Bir ilxı atı orda saxlamaq olar.

Üçüncüsü deyir:

– Mənim atamın bir çomağı vardı. Göyün üzünü bulud alanda çomağıynan onnarı dağıdırdı.

İkinci soruşur ki, bəs atan o çomağı harda saxlıyır? Üçüncü özünü itirmədən cavab verir:

– Sənin atamın tövləsində.

Sən quşdarının sayını azalt, mən də tağlarımı qısaltım

Qonşuluxda iki əmoğlu yaşayır. Onnar gop eləməkdə bir-birinnən geri qalmazdılar. Bir gün oturub söhbət edillər. Biri deyir: “Ə, əmoğlu, heş bilirsən nə eləmişəm?” O biri deyir: “Ə, əmoğlu, neynəmişəm?”

– Əmoğlu, dünən bir güllə atdım, üç kəklik gəlib yerə düşdü. İki güllə atdım, altısı düşdü, üçüncünü atanda doqquzu yerə düşdü.

O biri əmoğlu dillənir:

– Əmoğlu, sən ovçu Pirimnən də betərmişsən ki. Amma mən sənnən də qoçağam.

– Əmoğlu, mənnən qoçax nə edə bilərsən ki?

– Əmoğlu, mən burda bir bostan salacağam ki, tağları Kürün o tayına addıyıb oralarda bar versin.

– Bu qədər gop olar? Bostanın tağı Kürün o tayına necə keçə bilər?

– Sən üç gülləyə o qədər quş vura bilirsən, mən tağları o taya addada bilmərəm? Sən quşdarımın sayını azalt, mən də tağlarımı qısaltım.

Hayıf şalvarımnan, təzəydi

Bir məlim olur, çıxır kəndin aralığına. Məktəbə gedəndə bını it tutur. İt tutanda camaat tökülür gəlir. Özü də görülər ki, çox yapışmış, şalvarın da cırıb, ətinnən də xeyli qoparıb. İndi camaat bına hayıfılanır ki, vay-vay, adamı it parçalayıb, dağıdıb. Deyir, əşi, ətim cəhənnəm, qaynıyıb qarışıjey, hayıf şalvarımnan, təzəydi.

Ta deynən, öl İrbahım, öl da!

Kişi gedir həkimə. Həkim baxır, deyir onu yemə, bını yemə. Onnan pəhriz saxla, bınnan pəhriz saxla. Deyir ta deynən, öl İrbahım, öl da!

Hüsü də kişidi

Bir ərnən arvad çox mehriban dolanıllar. Qadın həmşə qadınların arasında olanda, təndir üsdə-zadda söhbət eliyillər. Hər kəsən öz ayləsinnən, yaşayışınnan danışır. Bı baxır görür ki, hamı deyir, ərim məni döydü, söydü filan. Bir gün gəlir evə, söhbətin şirin yerində ərnə deyir ki, Hüsü! Deyir, can!

Deyir:

– Hüsü, sən dədamı goru, al bı ağacı, sən qavala, mən qaçım, qoy desinnər Hüsü də kişidi, kişi.

Deyir:

– Necə? Deməli, mən səni döymirəm, söymirəm, kişi dəyiləm?

Durur ayağa, ağacı alır əlnə. Deyir:

– İndi sən qaç, mən qavalayım.

Qaçmamış birin vurur. Bını çırpır əməlli-başdı. Deyir:

– İndi get arvatdara gösdər. Qoy desinnər Hüsü də kişidi, kişi.

Gördün nədi? Hələ yedim də

Bir kürd gəlir Bakıya. Qayıdıb gedəndə camaat soruşur, nə var, nə yox? Nə gördün, neynədin? Kişi deyir: “Vallah, orda elə şeylər gördüm ki, onnardan buralarda yoxdu”. Qonşulardan biri soruşur ki, ə, tramvay da gördün? Kişi deyir, gördün nədi? Hələ yedim də!

Arpa yemir, saman yemir düt deyir

Bir kürd gəlir Bakıya. Çox şey görür, tramvay da görür. Kəndə qayıdanda gördüylərinə danışır. Tramvay barədə belə deyir:

– Bir də küçədə iri qırmızı bir şey gördüm, dayananda evə oxşayırdı, içi adamnan doluydu. Yeriyəndə isə ata, özü də arpa yemir, saman yemir, düt deyir.

Təndir məsələsi

Bizim kəntdə biri hardansa gətirir təndir qoyur. Əvvəl bizdə olmuyuf da. Arvat təndirə çörəyi yapanda xamdı hələ təzə-təzə. Təndirə yapırmiş xamırı. Xamır düşürmüş təndirin içinə. Ona deyirdilər xamır küt getdi. Bı olmuş hadisədi. Bı kişi də çox qənaətcil adam olub da. Kişi deyir ki, bu təndiri yığışdırın. Deyillər niyə? Deyir: “Mənim xamırımın göydə nə işi var ki, düşə külün içinə”.

Bəylər dayının zarafatları

Bir gün Bəylər dayı Qubatdından gələndə Ləpəxeyrannı-da yaşayan Göyçəh mamagilə dönür. Salamsız-kalamsız arva-da xəbər verir ki, Şəmdin əmi ölüb və atını qamçılıyıb aradan çıxır. Amma yenə fərəğat durmur. O, Abdalannıya çatanda Şəmdin babama xəbərriyir ki, bacın Göyçəy ölüb. Babam di-

zinə-başına döyüb ağıya-ağıya Ləpəxeyrannıya sarı götürülür. Göyçəh mamam da bir dəsdə arvadnan şaxsey-vaxsey qopara-qopara üzü yuxarı Abdalannıya gəlir. Onnar yolu bir dar cığırda qarşılaşıllar. Babam bacısını görəndə gözdəri kəlləsinə çıxır: “Ay qız, Göyçəh, sən sağsan, bəs bu oğlan ölmüş xəbər gətirdi ki, ölmüsən?” Göyçəh mama tir-tir əsə-əsə qardaşına sarılıb deyir ki, qardaş, saa canım qurban! Bəs bu qaraxəbər, ciyəri yanmış mənə dedi ki, sən ölmüsən? Allaha şükür ki, sən də sağsan. Bu uzundraz hər ikimizi aldadıb. Canı yanmış ikimizi də biman elədi.

* * *

Əsgərlikdən qayıdıb gələn Bəylər dayını anası evləndirmək üçün qız soraqlayırlar. Onlar Dəmirçilər kəndində bir qız tapırlar, onu qızı görmək üçün Dəmirçilərə göndərirlər. O, qonşu evdə gecələməli olur. Ona ayrıca bir otaqda yer salırlar. Bəylər dayının gözlərinə yuxu getmir. Gecənin bir vaxtı görür ki, qapı açıldı, evin xanımı içəri girdi. O sobanın ağzını açıb maşa ilə oradan bir kösöv götürüb düz onun yatağına yaxınlaşıb kösövü üç dəfə Bəylər dayının üstünə – ayağına, başına qıcanır. Sonra kösövü aparıb sobaya qoyaraq gəldiyi kimi də yavaşca çıxıb gedir.

Bəylər dayı belə bir yad adəti olduğunu bilsə də, özünü yuxululuğa vurub axıra qədər səsini çıxarmır.

O, qadın gedəndən sonra maşa ilə sobadan bir köz götürüb üstündəki yorğanın ayağına qoyur və yerinə girir. Yorğan tüstüləyə-tüstüləyə yandıqca Bəylər uzun qıçlarını yavaş-yavaş qarnına yığır, o qədər gözləyir ki, evi tüstü bürüyür. Artıq yorğanın içindəki yunun qəliz iyindən nəfəs almaq mümkün olmur. Yorğan ortasınacan yanır. Bəylər durub çölə qaçır və ev yiyəsini köməyə çağırır. Ev yiyəsi yanıq yorğanı bir təhər toplayıb həyətə atır. Onlar Bəylər dayıdan dönə-dönə üzr istəsələr də, o, bir də həmin kəndə qayıtmır.

ANDLAR

Ağ hasar haqqı!
Allah arada şahiddi!
Allahıma and olsun!
Allahın göndərdiyi bu Quran haqqı!
And olsun yeri-göyü, ərşi-kürşü yaradana!
Balamın başı üçün!
Bərəkət haqqı!
Bizi yaradana and olsun!
Bu duz-çörəyə and olsun!
Çörəy haqqı!
Dədəan, dədəmin goru haqqı!
Dədələrimizin goruna and olsun!
Dədəmin goru haqqı!
Dədəmin üz qoyduğu torpax haqqı!
Həşəxeybər!
Həzrətabbas haqqı!
İmam haqqı!
İmamlarımızın nahax tökülən qannarına and olsun!
İmamzada haqqı!
İmamzadadakı üç qəbrə and olsun!
Kəsdiyimiz duz-çörəy haqqı!
Qardaşdarımın canına and olsun!
Mir Sədi ağanın cəddi haqqı!
Mir Sədi ağanın ocağına and olsun!
Mirrərdəki qəbirrərə and olsun!
O bir yerdə kəsdiyimiz duz-çörəy haqqı!
Oğlumun başı üçün!
Pir haqqı!
Seyid Həsən ağanın cəddi haqqı!

Seyid İsmayılın cəddi haqqı!
Sən babaan goru!
Sən balalarının canı!
Sən dədaan başı!
Sən dədaan canı!
Sən dədaan heykəl başı!
Tobalar tobası!
Vallahi-billahi!
Vijdan haqqı!
Yaradanımıza and olsun!

ALQIŞ VƏ DUALAR

Ahın dağlara-daşlara getsin!
Ahın yerdə qalmasın!
Allah adamı sonrakı bədnamçılıxdan qorusun!
Allah adamı şeytanın şərinnən qorusun!
Allah adamın ömrünnən kəsib bəxtinə calasın!
Allah adamın ürəyincə versin!
Allah afsaniya salsın!
Allah ağzınnan eşitsin!
Allah axırın xeyir eləsin!
Allah amanatı olasan!
Allah balaları gözaa çırağ eləsin!
Allah başınnan töksün, əyağınnan yığasan!
Allah bərəkət versin!
Allah bərk əliynən versin!
Allah bizi bunnan betərinnən qorusun!
Allah bizi çörəynən imtahana çəkməsin!
Allah bizi mərdiməzardan uzağ eləsin!
Allah bizi pis adamların dilinnən, şərinnən qorusun!
Allah bizi sudan, çörəydən imtahana çəkməsin!
Allah bunu düşmənə də qismət eləməsin!
Allah dadaa yetsin!
Allah gözü dolusu versin !
Allah heç evi uşaxsız etməsin!
Allah heç kəsi arxasız qoymasın!
Allah heç kəsi dara salmasın!
Allah heç kəsi el içində xəcil etməsin!
Allah heç kəsi quru yurdda qoymasın!
Allah heç kəsi neynim, necə edimə salmasın!
Allah heç kəsi zarıncı xəsdə eləməsin!

Allah heç kəsin işini düyünə salıb, nataraz əlinə verməsin!

Allah heç kəsin pərgarını pozub, yaman günə qoymasın!

Allah heç kəsin sağ gözünü sol gözünə möhtac eləməsin!

Allah heç kimi başqasının ümüdünə qoymasın!

Allah heç kimi dilə-dişə salmasın!

Allah heç kimi kimsiz-kimsəsiz qoymasın!

Allah heç kimi övlad üzünən dilin qısa etməsin!

Allah heç kimi tay-tuşunnan geri qoymasın!

Allah heç kimin işin düyünə salmasın!

Allah heç kimin ruzgarını pozmasın!

Allah heç kəsə belə dərdi gösdərməsin!

Allah hər kəsə ürəyincə versin!

Allah xeyir versin!

Allah imanını kamil eləsin!

Allah kəmfürsətin əlinə fürsət verməsin!

Allah köməyi (köməy) olsun!

Allah qıymasın!

Allah qüvvət versin!

Allah məni dilimin bəlasınnan saxlasın!

Allah mərdiməzarı bizdən uzağ eləsin!

Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin!

Allah saa qıymasın!

Allah sağ əli, sol ələ möhtac eləməsin!

Allah sağ gözü sol gözə möhtac eləməsin!

Allah səbəb salsın!

Allah səni bizim başımızın üstünnən əsgiy eləməsin!

Allah səni neyniyim, neyə eliyimə salmasın!

Allah səni sevindirsin!

Allah sənnən (sizdən) razı olsun!

Allah sənnən götürməsin!
Allah sənnən yerdən göyəcən razı olsun!
Allah sizə pis gün gösdərməsin!
Allah ta artıq eləsin!
Allah ulduzdarın bərişdırınsın!
Allah ürəyaa görə versin! // Allah ürəyincə versin!
Allah zalımın əlinə girəvə verib məzlumun üsdünə
salmasın!

Allah, bunnan bətərinən saxla!
Allah, zülüm qan yağma hey!
Allahım, bütün qapıları aç, bizimki də içində!
Allahın hər gününə şükür!
Allahın verdiyinə şükür!
Allahın yanında bəxtin olsun, qalanı düzələ.
Ananın südü sənə halal olsun!
Arxan yerə gəlməsin!
Arzuların çin olsun!
Atanın sənə verdiyi çörəy halalın olsun!
Ay səni atdar tərkində Təbrizə gedəsən!
Ay səni görüm qəyim-qədəm olasan!
Ay sənə sabahın xeyirə açılsın!
Ayağı düşərri olsun!
Ayağı sayalı olsun!
Azarın-bezarın dağlara-daşlara!
Balaların xeyrin görəsən!
Balaların yaxşı günnü görəsən!
Balalarından görəsən!
Başaa gəlsin!
Başaa xeyir gəlsin!
Bazar olsun!
Bazarın bazar olsun!
Bir yasdıxda qocalasız!

Bıy səni qayımqala olasan!
Bıy səni yanmıyasan!
Bizi yaradana şükür!
Bu dünyasınnan olub, o biri dünyasını Allah versin!
Cərgələrdən geri qalmıyasan!
Çırağın yansın, sorağın gəlsin!
Dərdin dağlara-daşlara!
Dil-ağız üçün var olasan!
Dırnağı bərk olsun!
Dizində ağ tük bitsin!
Evin abad olsun!
Əli kəmərinə qurşasın!
Əlin düşərri olsun!
Əllərin Fatimeyi-Zəhranın əlləri kimi şəfalı olsun!
Əsgiy olmiyasan!
Gerilərə qalmıyasan!
Gözdə gözün var olsun, düşmənnərin xar olsun!
Gözlə gözün var olsun, gəlib-gedənin sağ olsun!
Günaa qan yağmasın!
Heç bir igid arxadan vurulmasın!
Heç gerilərə qalmıyasan!
Heç igid namərt gülləsinə tuş olmasın!
Heç kəsdən qəza göz əyməsin!
Heç kəsi xanımlığınnan düşməsin!
Heç kəsi itgin dərdi çəkməsin!
Heç kəsi neynim necə eliyimdə qalmasın!
Heç kəsi neynim, necə eliyim deməsin!
Heç kəsi yerinnən dərbədər olmasın!
Heç kəsin sağ gözü sol gözünə möhtac olmasın!
Heç vaxt mərdi namərdə möhtac olmasın!
Həyatda heç kəs arxasız, köməksiz olmasın!
Həzrəti-Yusif qayudan çıxaran kişi dayağın olsun!

Hörmətin artıq olsun!
Xata-bala bizdən uzaq olsun!
Xatası bizdən uzaq olsun!
İlahi, heç kəsi cəlayi-vətən eyləmə!
İmanın kamil olsun!
İrağ evlərdən!
İrağ olsun!
İşdərin avand olsun!
Kərəm ağa kərəmini əsirgəməsin!
Kərəminə şükür, kərəm yiyəsi!
Kərəminə şükür, Tanrı!
Kişinin dönəlgəsi dönməsin!
Qaçqınıxdə keçən illərim ömrümə yazılmasın!
Qəyim-qədim olasan!
Qılçan qırılmasın!
Qoşa qarıyasız!
Qoşa yarıyın, qoşa yarıyın!
Qurbanın qoyun olsun!
Mən çəkəni heç kəs çəkməsin!
Mıxı mismar edən kişi köməyin olsun!
Min budağ olasız!
O günnərim ömrümə yazılmasın!
Olana şükür!
Ömrün kəsilməsin!
Övlatdarınnan yarıyasan.
Ruzi verənə şükür!
Səni görüm ağgünnü olasan!
Səni görüm alacağın olsun, verəcəyin heç olmasın!
Səni görüm bütün arzuların çin olsun!
Səni görüm cənnətməkan olasan!
Səni görüm çörəyin bişmiş, suyun gəlmiş olsun!
Səni görüm dizində ağ tük bitsin!

Səni görüm ev olub evlərə qoşulasan!
Səni görüm ər çörəyi yiyəsən!
Səni görüm gəlin olub gəlinlərə qoşulasan!
Səni görüm hara getsən, xoşbəxt, xoştaleh olasan!
Səni görüm hara getsən, qarşına xeyir çıxısın!
Səni görüm heç dara düşmüyəsən!
Səni görüm heç zavala gəlmüyəsən!
Səni görüm hər günün xeyirriyə açılsın!
Səni görüm xeyir xəbər olasan!
Səni görüm xoşbəxt olasan!
Səni görüm qollu-budaxlı olasan!
Səni görüm minbudağ olasan!
Səni görüm neynim, necə eliyim demiyəsən!
Səni görüm nəvəli-nəticəli olasan!
Səni görüm yarıyannardan olasan.
Sözünün arasında əkizdərin dursun!
Su kimi get, su kimi gəl!
Subaylarına borc olsun!
Sübaylardan görəsən!
Süfrən Əli süfrəsi olsun!
Şəkər olsun!
Tanrı səni saxlasın!
Təhnən ruzulu olsun!
Təki sağ-sədan gəlsin!
Torpağı sanı yaşıyasan!
Üstaa qar yağmasın!
Üzün ağ olsun!
Üzün ağarsın!
Verən əlin var olsun!
Yarıyannardan olasız!
Yeddi biyan yad da bu dərdi çəkməsin!
Yeddi biyan yadı da şər-şəbətəyə düşməsin!

Yeri(n) behişt olsun!
Yeyənin çox olsun, deyənin az!
Yolun açıq olsun!
Yolun uvand olsun!
Yuxun çin olsun!

QARĞIŞLAR

Ağzınan çıxsın, qoynua girsin!
Allah heç dadaa yetməsin!
Allah illacını kəssin!
Allah qotur versin, dırnax verməsin!
Allah saa bir ucuz ölüm versin, ha Allah!
Allah saa duzsuz ölüm versin!
Allah saa qənim olsun!
Allah saa ölüm versin!
Allah səni döysün!
Allah səni kəssin haa, Allah!
Allah səni zəlil eləsin haa, Allah!
Allah üzəa tüpürsün!
Allah, zülüm qan yağasan hey!
Allahın qəzəbinə gələsən!
Araqarışdıranı qana düşsün!
Arzun içində qalsın!
Ay Allah səni yox eləsin!
Ay anan sənə mələsin!
Ay ananın sümüyləri yansın!
Ay kül qoyum sənə bivec başaa!
Ay kül qoyum sənə küllüyünə!
Ay mənim göbəyimi kəsənin barmaqları qırılısın!
Ay sənə Allah qotur versin, dırnax verməsin!
Ay səni dəliy-deşiy olasan!
Ay səni gorbəgor olasan!
Ay səni görüm daş olasan!
Ay səni görüm əlin əldən üzülsün!
Ay səni heç umduğunu yemiyəsən!
Ay səni ilan dilinnən çalsın!

Ay səni ilan vursun!
Ay səni kəfənsiz öləsən!
Ay səni qaraciyər olasan!
Ay səni qərəbəxt olasan!
Ay səni qudurub qırx gün gedəsən!
Ay səni qurda-quşa yem olasan!
Ay səni öküz vursun!
Ay səni param-parça olasan!
Ay səni yana-yana qalasan!
Ay sənin dərənəyin dağılsın!
Ay sənin ocağın qaralsın!
Ay sənin arzun gözündə qalsın!
Ay sənin arzun ürəyində qalsın!
Ay sənin ayağın durduğu yerdə başaa qaya düşsün.
Ay sənin başaa həlləmə düşsün!
Ay sənin başaa yekə bir daş düşsün!
Ay sənin belin qırılsın!
Ay sənin bəxtin heç üzünə gülməsin!
Ay sənin boyu yerə quyluyum!
Ay sənin canıa od düşsün!
Ay sənin çarxın çevrilsin!
Ay sənin dediyin dilində, isdədiyin ürəyində qalsın!
Ay sənin dədən yansın!
Ay sənin dərdinə dərman tapılmasın!
Ay sənin dilin ağzında kababa dönsün!
Ay sənin əlin quru yerə dəyməsin!
Ay sənin göbəyini kəsənin əlləri qurusun!
Ay sənin güllə ciyərini deşiy-deşiy etsin!
Ay sənin heç əlin ələ dəyməsin!
Ay sənin qiyamatın yansın!
Ay sənin mürdəşir üzəu görsün!
Ay sənin nənən yansın!

Ay sənin sümühlərin it sümüyünə calansın!
Ay sənin sümühlərin yansın!
Ay sənin üzünü mürdəşir yusun!
Ay sənini yurdun kor qalsın!
Ay sənini yurdunda bayquşdar ulasın!
Ay yiyəsi ölmüş!
Ay yurdu viran qalmış!
Başaa gəlsin!
Başaa mən ağırıxılda daş düşsün!
Bildiyin qədər çəkəsən!
Biy səni yanasan!
Biy sənini əndamın yansın!
Boyaa qamış ölçüm!
Boynun boş dağarcığı altında qalsın!
Boyuu yerə quyluyum!
Boyuu yerə soxum!
Burnun ovulsun!
Cəhənnəmdə yeri dar olsun!
Çər tutsun səni!
Çıxdığın yerə qan yağsın!
Çox biləni çox çəksin!
Çoxbilmişini çox dərdə düşsün!
Çörəy səni tutsun!
Çörəy üzənin ürəyi üzülsün!
Dabanın dağlansın!
Dalınca qara bir daş getsin!
Dənəyin dağılsın!
Dədəan küllü göyə sovrulsun!
Dədəan kürəhləri yansın!
Dədəan sümühləri yansın!
Dəfdərin bağlı qalsın!
Dəli vırğın kürəyinnən vırsın!

Dilaa qıyıx keşsin!
Dilin əşədənə gəlməsin!
Doğduğun qız olsun, doğradığın bez!
Döşəyinnən əriyəsen, yorğanınnan çürüyəsən!
Dünəndən öl, bu gün də beş olsun!
El içində rüsvayı-cahan olasan!
Elə dərdə düşəsən, dərdə dərman tapılmaya!
Evin yıxılsın məni qınıyan!
Əlimnən verdiyim çörəy irin-qan olub piltə-piltə
burnunna gəlsin!
Əlin boşa çıxsın!
Əməlaa qurt düşsün!
Əməy itirənin əməyi itsin!
Əməyin əlində qalsın!
Əməyini it yesin, yaxanı bit!
Əriyəsen səni!
Əşədəni demiyəsən!
Ətin ərisin, gönün çürüsün!
Ətin tökülsün, gönün çürüsün!
Əyağın durduğu yerdə başaa daş dəysin!
Gedəcəyin olsun, heç gələcəyin olmasın!
Gedər-gəlməzə gedəsən!
Gedər-gəlməzə gedəsən, qayıtmıyasan!
Gedəsən, gəlmiyəsən!
Gedişin olsun, gəlişin heç olmasın!
Gəldiyin yerə qan yağsın!
Gəldiyin yola-irizə qan yağaydı!
Gözü dağlansın!
Gözünnən olasan!
Günaa qan yağsın!
Günaa, saatı qan yağsın, hallah!
Havan öz başında çatdasın!

Havan yansın!
Havası başında çatdasın!
Heç başacan olmıyasan!
Heç yarıyannardan olmıyasan!
Hər iki cahanda üzün qara olsun!
Həvəsin gözündə qalsın!
Xatan öz başında çatdasın!
Xay boyuu yerə quyluyum!
İçaa qurt düşsün!
İçaa nəhlət!
İllacın kəsilsin sənin elə!
İllacın kəsilsin, qız yəəsi!
Kəndirin qırılısın!
Kitabın bağlı qalsın!
Kul sənin dədaa təpəsinə!
Külü qoyum təpaa!
Qabağaa bedəsil övlat çıxsın!
Qara vırğın ciyərinə dağıtsın!
Qara yer səni yesin!
Qara yerdə çürüyəsən!
Qara yerə girəsən!
Qarnının qurtdarı üzə vırsın!
Qılçan qırılısın!
Qır quyusuna düşəsən!
Qır quyusunda bişəsən!
Qiyamətdə də yerin dar olsun!
Qudurub ətinə dariyasan!
Qudurub qırx gün gedəsən!
Lap hərçibətərin qırılısın!
Məni qınıyanı ürəyimmən su içsin!
Nahax qana düşəsən!
Nə deyirsən özəə, beş barmağım gözəə!

Nə deyirsən özaa, tikan batsın gözaa!
Nəhlətə gələsən!
Ocağın kor qalsın!
Onnan da betər günə qalasan!
Öz başı yeyəsən!
Öz əməlinə düşəsən!
Öz havan öz başında çatdasın!
Öz xatası öz başında çatdasın!
Pərgarın pozulsun!
Pis oğulun eninə-boyuna ağlıyım!
Sağ canın xəsdə canına tamaşaçı qalsın!
Sağ gözün üzünən axsın!
Səni bildiyin qədər çəkəsən!
Səni bimar olasan!
Səni çay aşağı axıdım, çay yuxarı axtarım!
Səni dərə aşağı itirim, dərə yuxarı axtarım!
Səni görüm Allahın cəzasınnan qurtarmıyasan!
Səni görüm anadan əmdiyyin süd burnunna piltə-piltə
gəlsin!
Səni görüm anan mələr qalsın!
Səni görüm ata-ananın əməyi sənə haram olsun!
Səni görüm başının ağrısı heç əsgiy olmasın!
Səni görüm bəxdin üzünə gülməsin!
Səni görüm bir gözün gülsün, o biri ağlasın!
Səni görüm bu dünyada da üzün qara olsun, o dünyada
da!
Səni görüm cəhənnəmliy olasan!
Səni görüm ciyərin yansın!
Səni görüm çörəyin qannan yoğrulsun!
Səni görüm dədən, nənən qəbrı qucaqlasın!
Səni görüm dəfdərin bağlansın!
Səni görüm dilin lal, gözdərin kor olsun!

Səni görüm diri-diri odda yanasan!
Səni görüm dizdərin yerdə qalsın!
Səni görüm doğduğun qız olsun, doğradığın bez olsun!
Səni görüm əllərin qurusun!
Səni görüm əriyəsən!
Səni görüm əriyəsən, yorğan altı çürüyəsən!
Səni görüm gəlin olub gəlinnərə qoşulmıyasan!
Səni görüm gözdərinin yaşı heç qurumasın!
Səni görüm hər iki cahanda üzün qara olsun!
Səni görüm xar olasan!
Səni görüm ildırım tərənnən vırsın!
Səni görüm ildırım vırsın!
Səni görüm qan əndərəsən!
Səni görüm qan qusasan!
Səni görüm qanı bələnəsən!
Səni görüm qara geyinib göy çalasan!
Səni görüm qara gün heç başınnan əsgiy olmasın!
Səni görüm qarayıb evdə qalasan!
Səni görüm qılçaların qırılısın!
Səni görüm qır qazanında pülüşüyün çıxsın!
Səni görüm qolların şikəst olsun!
Səni görüm qurda-quşa yem olasan!
Səni görüm o dünyada yerin cəhənnəmə dönsün!
Səni görüm sinənə çalın-çarpaz dağ çəkilsin!
Səni görüm şər-xəta yaxannan uzağ olmasın heç!
Səni görüm şil-küt olasan!
Səni görüm tikə-tikə olasan!
Səni görüm ümütdərin puç olsun, əməyin heç!
Səni görüm ürəyin ağzaa gəlsin!
Səni görüm üzün qara olsun!
Səni görüm üzünə cəhənnəm qarası çəkilsin!
Səni görüm yadığın daş olsun, yorğanın qar!

Səni görüm yeddi yerdən dağlanasan!
Səni görüm yediyin-işdiyin irin-qan olsun!
Səni görüm yediyin-işdiyin zəhərə dönsün!
Səni görüm yorğan-döşəh sürüncəhlisi olasan!
Səni görüm yorğan-döşəh zarıncısı olasan!
Səni görüm yorğanınnan əriyib, döşəyinnən çürüyəsən!
Səni görüm zəhər udub, qan qusasan!
Səni görüm zəlili-bimar olasan!
Səni qərəbəxt olasan!
Sənin başaa mən boyda daş düşsün!
Sənin xanımanın yansın, kül olsun!
Sənin ömrün kəsilsin!
Sənin yarandığın günə-saata qan yağeydi!
Sinənə çalın-çarpaz dağ çəkilsin!
Şər deyəni şərə düşsün!
Şər diyənə lənət!
Təpaa dəysin!
Üzünü gor görsün!
Vay səni yanasan!
Vırğın kürəyinnən vırsın!
Vırğının güjdü gəlsin!
Yadı yağı doğrasın, qanı yerə dammasın!
Yaxanı bit yesin, çörəyini it!
Yalansa ağzın dalına əyilsin!
Yanıma şüglüzmə gələsən!
Yarandığın günə daş yağeydi!
Yarandığın günə qan yağsın!
Yavaş yavaş ilan vırsın!
Yediyin çörəh burnunna gəlsin!
Yediyin-içdiyin irin-qan olub burnunna piltə-piltə
tökülsün!
Yerə girəsən!

Yerində bayquş ulasın!
Yerində qalsın!
Yerlə yeksən olasan!
Yurdun kor qalsın!
Yurdun viran qalsın!
Yurdunda bayquş ulasın!
Zamana qan yağsın!

Qarğış-bayatılar

Artıx yetişdih dara,
Xəbərsiz düşdüh tora.
Bizi oda salanın,
Balası getsin gora.

Eləmi obam yandı,
Yurdum oda qalandı.
Erməni, yurdun yansın,
Elim-obam talandı.

Mən aşiqəm qalasız,
Daş-divarsız, qalasız.

Ay erməni, bizim tək,
Siz də evsiz qalasız!

Əzizim Qarabağa,
Yolun sal Qarabağa,
Dığa, yolun kəsilsin,
Həsrət qal Qarabağa.

Erməniyə görk ola,
Öz qanında boğula.
Milyon erməni qurban,
Mübariz tək oğula.

İNANCLAR

Adamı ata qarğışı tez tutar. // Atanın qarğışı pis olar.
Ağartını yerə tökməzdir.
Ana südü ana qarğışının qabağın alar.
At muraddı.
Axşam zibil atmazdar, evin bərəkəti qaçar.
Axşamçağı bədnıyabətliy etməzdir.
Ayaqqabılarını tərsinə qoyma, işin tərs gələr.
Babal yumax günahdı.
Balaca uşağ əlinə süpürgə alırsa, anası qız doğacax;
ayağının baş barmağın ağzına salırsa, oğlan doğacax.
Bar verən ağacı kəsməzdir! // Barrı ağacı kəsməzdir.
Bayquş gələn yer xaraba qalar.
Bayquş uluyan qapıda vay-şivən olar.
Bəy öz toyunda oynasa, ucuzdux olar.
Bir loo xəbər eşidəndə qulağın ucun dartıb “kiş-kişdər
olsun” deyəllər.
Bıy, səni gördüm tanımadım, ömrün uzun olacax.
Dağdağan ağacı müqəddəs ağajdı.
Dar vaxtı əlləri qoyna qoymağ olmaz.
Dar vaxtı səfərə çıxmazdar.
Dar vaxtı yatmazdar.
Dəsmal ayrılıx salar.
Dəsmal bağışlamağ ayrılığ əlamətidı.
Diyir bir qadın getmiş imiş mağazinə. Qucağınnan iki
yaşdı uşax düşür. Süpürgəci də süpürgəni götürüb başdıyır
yeri süpürməyə. Qadın diyir ki, bu uşağın dalıycan bacısı ola-
cax, qız gələcəh. Həqiqətən də, sora o qadının qızı olur.

Diyyir bir-iki yaşında, yaş yarımliq olan uşax otduq yerdə görürsən ki, ayağının baş barmağın ağzına salıb sümü-rür. Onda diyillər ki, özünə qardaş isdiyir.

Dul arvadın qarğışı pis olar.

Duz töküləndə dava düşər.

Əncir ağacını budamazdar.

Əncir ağacının dibində yatmazdar.

Eşşəyə min, baxtın açılısın!

Eşşəyi tərsinə minənin bəxti tez açılar.

Evdə güzgü sınmağı pis əlamətdi.

Evdə çini qabın sınmasına heyifsiləmməzdir. Ona yan-ma, qada-balan olsun.

Evdə sınıx qab saxlamazdar, pis əlamətdi.

Evdən gecə vaxtı duz, od və pul verməzdir.

Əzizlədiyin adama əl yaylığı hədiyyə eləmə, düşməzi olar.

Gecə vaxtı ev süpürəndə evin bini-bərəkəti gedər.

Gecə vaxtı evdən pul çıxarmazdar.

Gecəgözü qonax getməzdir.

Göyərçini ovlamazdar.

Göz dəyənnən Allahın xəbəri yoxdu.

Gözdü və uğursuz adam yoluna çıxsa, yolunu dəyiş, ya da getmə.

Hamilə qadın yuxuda alma, nar görsə, qızı olar.

Hamilə qadın yuxuda armut, yumurta görsə, oğlu olar.

Həlimi yerə tökməzdir.

Hər adama yuxu danışmazdar, düşər-düşməzi olar.

Hər ayağın düşər-düşməzi olar.

Hərənin göydə bir bəxt ulduzu var.

İsdi suyu yerə tökəndə “bismillah” deyəllər.

Nişanda ayaqqabı, corab aparmaq darrıx əlamətidi.

Pirdən odun kəsib yandırmazdar. Günahdı.

Pis yuxu görəndə günortaya qədər heç kəsə danışma, qoy yuxunun bağı çatdasın.

Pis yuxunu suya danışallar.

Qara pişih qarşıya çıxması pis əlamətdi.

Qaranquş yuvasını uçurmağ olmaz. Qaranquş hər il gəlib bizim aynabəndin qabağında, bir də balkonumuzda o aynabəndin şüşələrinin qırağına zılın qoyurdu, bala çıxardırdı. Biz gəlməmiş axırıncı il kişi rəhmətliy onnarın yuvasın sökdü. Özü də bilə-bilə aa. Deyirsən ki, qaranquş yuvasın dağıtmağ olmaz. Deyir ki, nə olacaq, dağıdıram. Həmən il biz evimizdən didərgin düşdüh.

Qaraqudum adamnan rasdaşanda yolu dəyişəllər.

Qarğa qarıldıyanda qar yağar.

Qarğalar qarr edər, xeyir xəbər gətirər.

Qarğa-qarğa, xeyir gətir, sənə verim yağlı fətir.

Qarğışdı baş bərk olar.

Qarşına ağırayağ adam çıxsə, işin düz gəlməz.

Qazan dibi sivrəninin toyunda qar yağar.

Qəbri barmaxnan gösdərməz.

Qorxuluğu qorxuluxnan götürəllər.

Qoz ağacının altında yatmazdar.

Sarılığa düşən adamı qəflətən qorxutsan, sarılığı gedər.

Səfərə gedənin arxasınca su atallar.

Şər vaxtı dırnax tutmazdar.

Şər vaxtı it ulaması pis əlamətdi.

Su aydınnıxdı.

Su mındar götürməz.

Toyda yağış yağarsə, il bərəkətli olar.

Toyuğun bannaması pis əlamətdi, onu saxlama, başını kəs ki, ziyan çəkmiyəsən.

Uluyan iti qapıda saxlamazdar.

Xeyir işə nəş gətirməz!

Yanan ocağı söndürəndə üsdünə su tökməzdər.

Yaxınlarına dəsmal vermə, ayrılıx salar.

Yeriyində ayran içənin qızı olar.

Yeriyində balıq arzulıyanın oğlu olar.

Yuxu görmə, gördün, əvvəlcə suya danış.

Yuxuda ağ paltar geyinməh yaxşı əlamətdi.

Yuxuda ağ saç ağ gün, qara saç qara gün deməhdi.

Yuxuda ayaqqabı, corab geyməh darıx əlamətidi.

Yuxuda ilan görməh yoldu.

Yuxuda ölü görən adam ona “Yasin” oxutdurar.

Yuxuda ölü görməh düşərri-düşərsiz ola bilər.

Yuxuda parça almağ uzun yol əlamətidi.

Yuxuda pul, qoz görməh səs eşitməhdi.

Yuxuda qara paltar geyinməh darıq əlamətidi.

Yuxuda qorxan adam üç gün baş soğanı çeynəyib çölə atar.

Yuxuda qorxan adamın balışının altına duz, çörəh, qayçı, çərəkə qoyallar.

Yuxuda qorxan adamın yaxasına sancax taxallar.

Yuxuda soğan, sarımsax, bibər görməy acılıx gətirir.

Yuxuda su görməy aydınnıxdı.

Yuxuda taxıl, un görməh ruzi-bərəkət gətirər.

Yuxuda üzüm görməh göz yaşıdı.

Yuxuda üzüy, qolbax taxmax darıxdı.

Yuxunu axşam və gecə danışmazdar.

Yuxunu yuxu yozmağı bacaran adama danışallar.

Uşaqlığımız sovet-alman müharibəsi illərinə düşdüyündən elə uşaqlıqdan ürəyimiz qırıq, yaralı, səksəkəli olub, hər kəsin dayısı, əmisi, atası və ya qardaşı cəbhədə olduğundan bizə nə deyilərdisə, onu həvəslə edərdik. Biz kənddə yaşayırdıq. Həyətlərimizdə akasiya ağacları var idi. Hər gün qarğalar bu ağacların budağına qonaraq bərkdən qarılıdayırdı, biz isə

sevincək pəncərəyə yaxınlaşıb: “qarğa-qarğa, xeyir xəbər, xeyir xəbər” – deyərdik. “Fıllankəs (atam, əmim ...) cəbhədən qayıtsın, qurbanlıq qoyunun yağlı bağırsağını sənə verəcəm” – deyərdik. Yaxud da “qarğa-qarğa, mənə xeyir xəbər gətir, sənə verim yağlı fətir”. Biz bu sözləri elə həvəslə deyərdik ki, elə bil arzularımız o anda həyata keçəcək. O vaxtdan çox illər keçsə də, elə bu yaşım da qarğaların hər qarılısını eşidəndə həmin hissləri keçirir və ürəyimdə həmin sözləri deyirəm.

TAPMACALAR

Altı çəpər, üsdü çəpər, içində atdı çapar. (göz)

Atdım, adama dəydi,
Çöldə kotana dəydi.
Dəryada balığa,
Düzdə dovşana dəydi. (yağış, dolu)

Ay gedir, il gedir,
Gecə-gündüz yol gedir,
Metrə yarım yol gedir. (qapı)

Bağ bağçanı gəzər gələr,
Zılın qoyar, aləm yeyər. (arı)

Bir evim var, dörd pəncərəsinin hər birinnən üç quş
çıxır. (il, ilin fəsilləri, ayları)

Bir inəyim var, quyruqlamasam, içəri girmir. (qaşığı)

Bir sürü atdar,
Çəməndə otdar.
Vaxtı gələndə
Dərisi çatdar. (pambıq)

Bir yemişdim,
Yeməsəydim, ölmüşdüm.
İndi olsa, yemərəm,
Yeməsəm də, ölmərəm. (ana südü)

Burda vurdum qılıncı,
Misirdə oynadı ucu. (şimşək)

Çaylaxda bitər, xoş ətir verər,
Acı olanda dərib yeyəllər. (yarpız)

Çil toyux, çiləmə toyux, başın kəsdim, qanı yox.
(balıq)

Dağdan gəlir dağ kimi,
Qolları budax kimi.
Əyildi su içməyə,
Bağırtdı oğlax kimi. (ıldırım)

Dağlarda qar əridi,
Ayağ alıb yeridi.
Dərə görər şırıldar,
Dərya görüb kırıldar. (çay)

Dam dam üsdə,
Dam dirəy üsdə.
On iki motal
Bir dirəy üsdə. (il və on iki ay)

Əlimə alıram əlimi yandırır, yerə qoyuram yeri. (dərd)

Əlimə alıram əriyir, yerə qoyuram bərkiyir. (qar)

Əti yeyilməz, gönü geyilməz. (insan)

Əvvəli verdi, sonrası gül, iyi də gəlmir, o hansı güldü?
(vergül)

Əyrim-üyrüm, hara gedirsən?
Təpəsi dəliy, sən nə deyirsən? (tüstü bə baca)

Gecə yazar, səhər pozar. (gəlin)
Girdim təndirə, sildim, süpürdüm, silkindim, çıxdım.
(kəfkir)

Göydən bir ip sallanır, tut ucunna, göyə çıx. (yağış)

Gündüz bəzər budağı,
Gecə gəzər otağı. (ditdili)

Gündüz yatar, gecə uçar. (yarasa)

Halalar ha halalar,
Çöldə doşan balalar.
Ayağınna su içər,
Dimdiyinnən balalar. (sünbül)

Halalar, ha halalar,
Göydən yerə nur damar. (yağış, günəşin şüaları)

Hallanar, ha hullanar,
Keçi qayadan tullanar. (qurbağa)

İçi qış, çölü yay. (soyuducu)

İki kürküm var – on qardaşa bəs edər. (əlcək)

Qaşırıram, qanım çıxır,
Qaşımırım, canım çıxır. (qotur)

Qoyun dəyil – otdıyır, toyux dəyil – yumurtdıyır. (tıs-
bağa)

Məməli məstan, dişdəri yox. (motal)

Mən gedirəm, o da mənimmən gedir. (kölgə)
Mən gedirəm, o qalır. (iz)

Nə alovdu, nə ocax,
Adamı yandırır ancax. (dərd, övlad)

Nə yerdədi, nə göydə, nə çöldədi, nə evdə. (pəncərə)

O nədi ki, bir üzü ağ, bir üzü qara. (gecə-gündüz)

O yanı çəpər, bu yanı çəpər, içində atdı çapar. (nehre)

O yanı taxda,
Bu yanı taxda,
Şaqqulu bəy otaxda. (barama)

Odda yanmaz, suda batmaz. (buz)

On altısı altdadı,
On altısı üstədi,
Hamsı bir rəngdədi.
Deyin görüm o nədi? (dişlər)

Özü özünün kökün kəsir. (balta)

Özü yolu düz gedə bilmir, xalası qızını da dalına alır.
(tısbağa)

Özünə yuva qurdu,
Nə qapı qoydu, nə baca. (ipəkqurdu)

Özünü apara bilmir,
Evin dalında gəzdirir. (tısbağa)

Sarı-sarı sandıxlar,
İçi dolu findıxlar. (balqabaq)

Şıdırığı yağış yağdı,
Göydə hana uzandı. (göyqurşağı)

Taxçadan düşdü, tapp elədi,
Qızxanım onu happ elədi. (siçan)

Tap tapmaca,
Gül yapmaca.
On iki dirəy,
Bircə baca. (il və ayları)

Uzun-uzun uzanar,
Özünə köynəh qazanar. (qarğıdalı)

Yağışdan sonra gələr,
Torpağın bağrın dələr. (göbələk)

Yerə vursan, darı kimi dağılar,
Əldə sıxsan, cam dolusu qan olar. (nar)

YANILTMACLAR

Getdim gördüm bir dərədə yeddi qara qaşqa səkəl təpəl çəpiş otduyur. Dedim, ay yeddi qara qaşqa səkəl təpəl çəpiş, niyə bizim yeddi qara qaşqa səkəl təpəl çəpişin yerində otduyursuz. Dedi sizin yeddi qara qaşqa səkəl təpəl çəpiş bizim yeddi qara qaşqa səkəl təpəl çəpişin yerində otdamıyeydi, bizim də yeddi qara qaşqa səkəl təpəl çəpiş sizin yeddi qara qaşqa səkəl təpəl çəpişin yerində otdamıyeydi.

* * *

Cim-cim altı, cim altıdı, cim altı, inanmırsan dur gəl say, on altıdı, on altı.

* * *

Bir yumax tut, sarı getsin, bir inəydi bir buzov, bir camışdı bir balax, bir qoyundu bir quzu, bir keçidi bir çəpiş, bir dävədi bir köşəy.

OXŞAMALAR, ƏZİZLƏMƏLƏR

İşim-gücüm bucağa,
Balam gəlsin qucağa.

Ananın əziz balası,
Qısır əmən danası.

Ayağına batan tikan
gözümə
batsın!

Dağda darılar,
Sünbülü sarılar,
Qoca qarılar
Bu balama qurban.

Balama qurban dayçalar,
Balam nə vaxt əl çalar?
Balama qurban ilannar,
Balam nə vaxt dil annar?
Balama qurban inəylər,
Balam nə vaxt iməylər?
Balama qurban alçalar,
Balam nə vaxt dil açar?

Çəməndə otdar,
Bir sürü atdar,
Qızdar, arvatdar
Bu balama qurban.

Yağdı yağışdar,
Bannadı quşdar.
Göldə camışdar
Bu balama qurban.

Baxçamızda gül açıb,
Bülbül gülə dolaşıb.
Balama qurban olum,
Təzə-təzə dil açıb.

BAYATILAR

Qarabağda talan var,
Zülfün üzə salan var.
Erməniyə inanma,
Onnarda çox yalan var.

Əzizim, baxtı bağlı,
Baxtımın taxtı bağlı.
Fələy bir kələy qurub,
Olmuşam baxtı bağlı.

Əzizim əkməz idim,
Bağ salıb əkməz idim.
Bilsəm yağıya qalar,
Evləri tikməz idim.

Əzizinəm, acam mən,
Üç daş üstə sacam mən.
Vətənçün darıxmışam,
Yurduma möhtacam mən.

Aşığ eldən aralı,
Bülbül güldən aralı.
Yağı yolumu kəsdi,
Düşdüm eldən aralı.

Əzizim yəhər oldu,
At oldu, yəhər oldu.
Qaçqın düşənnən bəri,
Çörəyim zəhər oldu.

Əzizim qara üzüm,
Ağ üzüm, qara üzüm.
Yurda dönə bilmirəm,
Olubdu qara üzüm.

Aşıq, qara boyandı,
Elim qara boyandı.
Mənim bu ah-naləmnən,
Göydə fələy oyandı.

Əzizim quzqulağı,
Yığardıx quzqulağı.
Qovulsun vətənimnən,
Rusun uzunqulağı.

Əzizim yada qaldı,
Zəhmətim bada qaldı.
Özüm üçün tikdiyim
Yağıya-yada qaldı.

Əzizim qar əridi,
Gün çıxdı, qar əridi.
Fələydən dəm istədim,
Qəm üstümə yeridi.

Dağları qar aldı, vay,
Yurdumu sar aldı, vay.
Vətən-vətən deməydən.
Dilim də qaraldı, vay.

Kür axar, Araz baxar,
Qış keçər, gələr bahar.
Mənim Vətən həsrətim,
Məni yandırır-yaxar.

Kür gələr axar gedər,
Yollara baxar gedər.
Əgər elimə dönsəm,
Qəlbimnən qubar gedər.

Əzizinəm qar aldı,
Qarabağı qar aldı.
Yağı düşməni kor olsun,
Gülzarımı xar aldı.

Əzizim Qarabağlar,
Ağ açar, qara bağlar.
Vətən dərdi çəkməydən,
Ürəyim yara bağlar.

Əzizim nə gün gördüm,
Qara saçı ağ hördüm.
Yurddan ayrı düşəni,
Sinəsi dağlı gördüm.

Aşix, o gün oleydi,
O gün bu gün oleydi.
Qara göl kənarında,
Çadırın quruleydi!

Əzizim budağ ilən,
Gül sınar budağ ilən.
Dağlar yanar-yaxılar,
Mən ölsəm bu dağ ilən.

Əzizim Vətən sarı,
Gəl gedək Vətən sarı.
Qəbrim burda qazılsa,
Qibləm qoy Vətən sarı.

Əzizim dağlar ağlar,
El gəlməz, dağlar ağlar.
Yaylaxda buz bulaxlar,
Aranda bağlar ağlar.

Əzizim sinə dağlar,
El sənə sinə, dağlar.
Desəm öz dərtdərimi,
Dağlıyar sinə, dağlar.

Əzizinəm yüz yol var,
Yüz yamac var, yüz yol var.
Namərd mərdə çevrilməz,
Yüz ətəylə, yüz yalvar.

Aşğ el barabarı,
Şana tel barabarı.
Burda bir şəhid yatıb,
Tamam el barabarı.

Əzizim nələr gördüm,
Dərd dağı dələr gördüm.
Mən bacımın yasında,
Anamı mələr gördüm.

Bir yaralı qoçam mən,
Qovan yoxdu, qaçam mən.
Sinəm qəm dəftəridi,
Oxuyan yox, açam mən.

Analar anar ağlar,
Sinəsi yanar ağlar.
Dönər göy göyərçinə,
Kollara qonar ağlar.

Əzizim, quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Nakam şəhid oğula
Ananın özü qurban.

Quzular mələr gələr,
Dağları dələr gələr.
Oğlu ölən analar,
Öluncə qalar mələr.

Aşığ ellər ayrısı,
Bülbül güllər ayrısı.
Bircə günə dözməzdiy,
Olduğ illər ayrısı.

Əzizim axar gedər,
Dolanar çarxa, gedər,
Dünya bir pəncərədi,
Hər gələn baxar gedər.

Qızıl gül oyum-oyum,
Dərim sinəmə qoyum.
Yağış yağar, yer doymaz,
Mən sənnən necə doyum?

Əzizinəm yaxşı at,
Yaxşı arvad, yaxşı at.
Ata-ana şad olar,
Övlad alsa yaxşı ad.

Əlimin içinnən gəlir,
Sərçə biçinnən gəlir.
Ev dağıdan söz-sovlar
Evin içinnən gəlir.

Əzizim anam qaldı,
Oduma yanan qaldı,
Qürbətdə cavan öldüm,
Nə bir nişanam qaldı.

Alçalar çiçəylədi,
Yarpağı ləçəylədi,
Qalmağın yalan oldu,
Getməyin gerçəylədi.

Araxçının yandı, yar.
Gözün can alandı, yar.
Sənin bir şirin sözün,
Dərdimə dərmandı, yar.

Çaxmağ alışdı, neynim,
Yandı, alışdı, neynim?
Mənim bu kür bəxtimə,
Qürbətliy düşdü, neynim?

Qəlbim açə bilmirəm,
Yuxum seçə bilmirəm.
Dalımda qəm şələsi,
Qoyub qaça bilmirəm.

Qardaş demə, qan olar,
Yel əsər, tufan olar.
Qardaş gələn yollara
Bacılar qurban olar.

Arxalığı büzmə yar,
Qaş-gözünü süzmə, yar.
Çox uzağa getmirəm,
Dodağını büzmə, yar.

Gəlin, gəlin, ay gəlin,
Şaşdarını yay, gəlin.
Böyüylərə yaxşı bax,
Etmə əməy zay, gəlin.

Mən aşıq nə qarası,
Qaş-gözün nə qarası.
Könül sevən gözəlin,
Nə ağı, nə qarası.

Əzizinəm aldı yar,
Yanaxların aldı, yar.
Dodaxların qənd-şəkər,
Dilin tamam baldı, yar.

Bağda gəzən qara qız,
Qaşdarı aypara qız.
Bağına mehman ollam,
Aşıqəm cüt nara qız.

Tut ağacı boyunca,
Tut yemədim doyunca.
O dağların qarınnan,
Yeyəydim kaş doyunca.

Qoyun, quzu yanında,
Otu-duzu yanında.
Anam məni neyniyir,
Oğlu, qızı yanında.

Əzizim donum qara,
Şal qara, donum qara.
Fələk vurdu yan keçdi,
Elədi günüm qara.

Aşığı naçar ağlama,
Gündür, keçər, ağlama!
Qapı bağlayan kişi,
Bir gün açar, ağlama.

Əzizinəm göllərə,
Sonam düşməz göllərə.
Yağları xar olsun,
Bizi saldı çöllərə.

Mən aşıx qarğıyana,
Əyilib qarğı yana.
Yüz min loğman neyləsin,
Bir fələy qarğıyana?

Əzizinəm gözə də.
Qara qaşa, gözə də.
Sənə də qurban olum,
Sənə baxan gözə də.

Əzizinəm bir başa,
Karvan gedər birbaşa.
İlahi, necə qoydun,
İki yumruş bir başa?

Əzizim xan arxına,
Əhli-irşan arxına.
Mərifətdən su gəlib
Tökülür can arxına.

Əzizinəm, yarğana,
Tərhan qonar yarğana.
Həmişə gözəl olar,
Yar deyəndə yar qana.

Əzizinəm, səksənə,
Keçib yaşım səksənə.
Qarabağım alınsın,
Sevincimnən səksənəm.

Dərdini de bilənə,
Başına dərd gələnə.
Demə dərdini əsla,
Hər üzünə gülənə.

Beləmi kəsdi yolu,
Qar-boran basdı yolu.
İstədim yurda dönəm,
Erməni kəsdi yolu.

Alma məndə, nar məndə.
Bağca məndə, bar məndə,
Dərdimi tərptəməyin,
Bütün dərdədən var məndə.

Əzizim, a güneylər,
Quzeylər, a güneylər.
Qaçqınnar yurda dönsə,
Bayramın o gün eylər.

Mərcan dişlər düzüldü,
Qara gözlər süzüldü.
Fələk, səni yanasan,
Əlim eldən üzüldü.

Dağlarda laçın ağlar,
Görəsən neyçün ağlar?
Vətən yada düşəndə,
Başımda saçım ağlar.

Əzizim nə səfərdi,
Bu səfər nə səfərdi?
Qaçqın düşənnən bəri,
Bal da yesəm, zəhərdi.

Əzizim həşəm oldu,
Bağ-bağcam həşəm oldu.
Vətənnən ayrılannan,
Ağlamax peşəm oldu.

Əzizim viran bağlar,
Quruyar viran bağlar.
Yurdu tapdağ olanın
Ürəyi vərəm bağlar.

Haray, ellilər, haray,
Əli bellilər, haray!
Dəhnəm dibdən uçubdu,
Gəlin ellilər, haray!

Köynəyimi dağa sər,
Necə dözsün dağa sər.
Dərdim desəm dağlara,
Dağlar da tır-tır əsər.

Görün fələy neynədi?
Bağrım başın teylədi.
Girib güllü bağıma,
Ələy-vələy eylədi.

Dağlarımın başıynan,
Torpağıynan, daşıynan.
Yurdum deyib ağlaram,
Gözlərimin yaşıynan.

Əzizim daşdı dağlar,
Çınqıllı, daşdı dağlar.
Yaylax yolun bağlandı,
Ləzzətin qaşdı, dağlar.

Arazam, Kürə gəlləm,
Axaram, Kürə gəlləm.
El-obama qayıtsam,
İmana-dinə gəlləm.

Kür çayı qardaşımdı,
Mənim səbir daşımdı.
Bu çay qəmədən-qüssədən,
Tökülən göz yaşımdı.

Durnalar qatar gedər,
Lələyin salar gedər.
Əgər vətənə dönsəm,
Qəlbimdən qübar gedər.

Aşiq aralı dağlar,
Yasdı-yaralı dağlar.
Obaları didərgin,
Solub-saralı dağlar.

Əzizim hey ağlaram,
Başa qara bağlaram.
Yerim gülzar olsa da,
Vətən deyib ağlaram.

Aşiq ellərdə çoxdu,
Sona göllərdə çoxdu.
Burda bir cavan ölüb,
Dünyada tayı yoxdu.

Çalınmamış bir neyəm,
Hansı dərdimi deyəm?
Vətəndə vətənsizəm,
Nə yerdə, nə göydəyəm.

Əzizinəm nərgizdər,
Dəsdə-dəsdə nərgizdər.
Bu şəhidin nəşini,
Torpağ örtər, yer gizdər.

Dağlar, üzün gülmədi,
Çiçəyin üzülmədi.
Yağı yolun bağladı,
Elim sizə gəlmədi.

Əzizim bala dərdi,
Olmasın bala dərdi.
Hər dərdi çəkməy olar,
Yamandı bala dərdi.

Aşiq, saralı yollar,
Ağlı-qaralı yollar,
Arançılar gəlmədi,
Qalıb yaralı yollar.

Əzizim lala dağı,
Alıbdır lala dağı.
Hər bir dərddən yamandı,
Sağalmaz bala dağı.

Əzizim Horadizdən,
Qar yağdı oldu dizdən,
İgirdər dığaları,
Qovdular Horadizdən.

Ocağın daşı yandı,
Qazanın aşısı yandı,
Balam elə ah çəkdi,
Sinəmin başı yandı.

Əzizim anar ağlar,
Halıma yanan ağlar.
Məni anam ağlasın,
Yad ağlar, yalan ağlar.

Əzizim qara yazı,
Ağ kağız, qara yazı.
Bu gəlinin bəxtinə,
Yazılıb qara yazı.

Əzizinəm Milə get,
Muğana get, Milə get!
Gördün əcəl yetişib,
Ölməmişkən elə get!

Əzizim quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Hər şəhid balamıza,
Hayların yüzü qurban.

Mən aşix tərsinə qoy,
Düz götür, tərsinə qoy.
Qürbətdə ölənnəri,
Vətən qibləsinə qoy.

Əzizinəm badamı,
Gözlərindi badamı,
Heç kəs şərə düşməsin,
Şər yandırar adamı.

Yatmış idim, oyandım,
Dərdə-qəmə boyandım.
Daş olsaydım, ərirdim,
Torpağ idim dayandım.

Bağda gülə nə gəldi?
Soldu, gülə nə gəldi?
Bizim gülü xar vurdu,
Sizin gülə nə gəldi?

Başında ağ şalı var,
Ağ şalın göy xalı var.
Burda ölən gəlinin
Bacıma oxşarı var.

Keşdi günüm, ağlaram,
Oldu zülüm, ağlaram.
Bivədə tufan qopdu,
Tökdü gülüm, ağlaram.

Əzizinəm qardaşdar,
Yağış yağar, qar başdar.
Ölsə, bacılar ölsün,
Heç ölməsin qardaşdar.

Bir günahsız bəndəyəm,
Nə yerdə, nə göydəyəm.
Gəlin deyim dərdimi,
Görün ki, nə gündəyəm.

Əzizim necə dərddi?
Çəkməyə necə dərddi?
Düşsən mən düşən dərdə,
Görəsən necə dərddi.

Pəncərədən baxan yar,
Canım oda yaxan yar,
Camalın gül qönçəsi,
Qoy bir sənə baxım, yar.

Əzizim qala yeri,
Gəzməyə qala yeri.
Yardan bir busə allam,
Üzündə qala yeri.

Əzizinəm elimə
Zülümə bax, zülümə.
Burda bir şəhid ölüb,
Haray salın elimə.

Əzizinəm yarısın,
Kəs almanın yarısın.
O günə qurban olum,
Hər kəs tapsın yarısın.

Əzizim yan içində,
Qaldıx güman içində.
Yağı bir qurğu qurdu,
El-obam qan içində.

Qaradır qaşın, ay qız,
Tərdi qumaşın, ay qız.
Qardaşım alar səni,
Ollam baldızın, ay qız.

Fələyin qəhri mənə,
Tuş etdi qəhri mənə,
İstədim şərbət içəm,
İcirtti zəhri mənə.

Anam-anam, ay anam,
Xanım anam, ay anam.
Məni yarımə versən,
Sənin qurbanın ollam.

Əzizim gilə-gilə,
Şeh düşər gilə-gilə.
Gözümən axan yaşlar,
Üzümde gilə-gilə.

Başındakı şaldı, yar,
Yanağında xaldı, yar.
Sənin bu nazı-qəmzən,
Ürəyimi aldı, yar.

Əzizinəm yüz qara,
Yüz qırmızı, yüz qara.
Həyat mənasız olar,
Əgər olsa üz qara.

Aşığı lal olarmı heç?
Çaylar lal axarmı heç?
Qardaşı ölən bacı
Deyin, lal olarmı heç?

Əzizinəm Dərbəndə,
Karvan gedər Dərbəndə.
Qəlbimdə bir yara var,
Onu bilməz hər bəndə.

Əzizim gülə bir də,
Gedənnər gülə bir də.
Vətənim alınaydı,
Gedəydiy Güləbirdə.

Əzizim Güləbirdə,
Kaş könlüm gülə bir də,
O gün qurban kəsərəm,
Qayıtsax Güləbirdə.

Zamana, ha zamana.
Güllə dəysin yamana.
Eşşəklər arpa yeyir,
At tamarzı samana.

Əzizim, yasdı dağlar.
Qar yağdı, basdı dağlar.
Üç ay toylu-busatdı
Doqquz ay yasdı dağlar.

Əzizim, nə küləydi?
Bu küləy nə küləydi?
Yardan gülzar istədim,
Gül yerinə kül əkdi.

Qaşdarın qarasına,
Xal qoyum arasına.
Mən qurban, özüm qurban
Ürəyinin yarasına.

ŞEİR PARÇALARI. MAHNILARDAN

Bir tufandı gəlib keşdi,
Gənc ömrümü biçib keşdi.
Allah, görən bu nə işdi?
Düşmüşəm nadan əlinə.

* * *

Mənim toyuğum ağ idi,
Dərisi dolu yağ idi.
Səni yanasan, toyux tutan,
Oddanasan, toyux tutan.

Mənim toyuğum çil idi,
Toyux dəyil, bir fil idi.
Səni yanasan, toyux tutan,
Oddanasan, toyux tutan.

* * *

O ağ buxağın,
Alma yanağın,
Baldan da şirin,
Püsdə dodağın.

* * *

Qızıdır qızıldır,
Yüz tümən azdır.
MİN tümən verin,
QIZI aparın.

ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

Abrını arsızdan, həyanı həyasızdan qoru.

* * *

Ac qulağım, dinc qulağım.

* * *

Ac qurt sürü basar.

* * *

Acdın çobana, yoruldu sarbana.

* * *

Acgöz deyər nə gördüm, nə də doydum.

* * *

Acgözün qarnı doyar, gözü doymaz.

* * *

Acı danışan şirin eşitməz.

* * *

Acıdır-ucudur, dərdimə qalan bacıdır.

* * *

Acığın cana zərəri var.

* * *

Acın gözü təkndə olar.

* * *

Acın nəyi var ki, yalavaca nə verə?

* * *

Acın zəhləsi sudan gedər.

* * *

Acınnan küt gedir, könlünnən darğalix keçir.

* * *

Ad mənim, yar özgənin.

* * *

Adam adama ağız açar.

* * *

Adam adama gərəy olar.

* * *

Adam adama oxşar.

* * *

Adam başına iş gələr, dağ-daş başına yox.

* * *

Adam başınnan böyüy danışmaz.

* * *

Adam çıxdığı budağı kəsməz.

* * *

Adam darqursax olmaz.

* * *

Adam kəsdiyi çörəyi əyaxlamaz.

* * *

Adam özünə elədiyini heç fələy də edə bilməz.

* * *

Adam tamahına tüt deyər.

* * *

Adam ürəydən, heyvan budunna dağlanar.

* * *

Adam var gıjdığınınna duzağa düşür, adam da var
bıjdığınınna.

* * *

Adam var ipəh kimi, adam var köpəh kimi.

* * *

Adam yediyi qabı batırmaz.

* * *

Adama Allah dayağ olsun, bəndə nə karədi ki?

* * *

Adama arxa gərəy, tısağıya çanağı.

* * *

Adamı adam yerinə qoyanda hayıxmaz.

* * *

Adamı bərkdə-boşda sınıyallar.

* * *

Adamı dilinnən dara çəkəllər.

* * *

Adamı gəldiyi yerəcən qavallar.

* * *

Adamın adama işi düşər.

* * *

Adamın barmağının hansını kəssən, canı ağrıyar.

* * *

Adamın başına nə gəlsə, ağlının yoxluğunnan gələr.

* * *

Adamın dəyirmanda da adamı ola!

* * *

Adamın əvvəlinnənsə, axırı yaxşı olsun.

* * *

Adamın hər yerdə adamı gərəy.

* * *

Adamın özününkü özünə qənim olar.

* * *

Adı mənim, dadı özgənin.

(Adı mənim, dadı sənin?)

* * *

Adım Xıdır, bacardığım bıdır.

* * *

Adım pisə çıxınca, canım çıxsə yaxşıdı.

* * *

Adın çək, qulağın bur!

* * *

Adını mənə qoyur, məni də yana-yana.

* * *

Aftafanın ağzından ölü salsan, lüləyindən diri çıxar.

* * *

Ağ daş, qara daş, mənə bir yoldaş.

* * *

Ağ günə çıxdı, qara günün untdu.

* * *

Ağ paltar tez ləkələnər.

* * *

Ağ paltara qara yamax?

* * *

Ağa Nəzərəm, belə gəzərəm,

Bir qılınca yüzün əzərəm!

* * *

Ağac meyvəni dəyənə qədər saxlar.

* * *

Ağac sınında, budax gərəksiz olur.

* * *

Ağac yaş ikən əyilər.

* * *

Ağac yıxılında baltalı da yüyürər, baltasız da.

* * *

Ağaca çıxıb oturduğu budağı kəsir.

* * *

Ağacdən təndir, ipəhdən kəndir olmaz.

* * *

Ağacın biri qurtdu olar, biri qurtsuz.

* * *

Ağamsan, gəl çıx başıma.

* * *

Ağanın malı gedər, nökrənin canı.

* * *

Ağası Gülüm olanın başına külüm olar.

* * *

Ağıla gəlməyən başa gələr.
(Ağıla gələn başa gələr.)

* * *

Ağıldan seyrəy – uzaxda gərəy.

* * *

Ağıllı ağıllılığın edəncən dəli vırdı çayı keşdi.

* * *

Ağıllı kişi arvad malına göz tikməz.

* * *

Ağıllı məsəl çəkər, ağılsız and içər.

* * *

Ağıllınız kimdir? – Qabaxdakı zəncirri.

* * *

Ağıllıya bir işarə, nadana bir kötəh.

* * *

Ağılsız başa papax neynəsin?

* * *

Ağıza dad, qarına şivən?

* * *

Ağlamıyana əppəy verməzdir?

* * *

Ağlı topuğunda olanın başı qoltuxda olar.

* * *

Ağlıyanın bir dərdi olar, ağlamıyanın min.

* * *

Ağrımayan başa buz bağlamazdar.

* * *

Ağsaqqal sözünü yerə salmazdar.

* * *

Axar su bir yerdə qalmaz.

* * *

Axırda gülən bərk gülər.

* * *

Axmağın başı bəlalı olar.

* * *

Axsəğ at arpa yemir?

* * *

Axsax eşşəyin çolax nalvəndi olar.

* * *

Axşam bəzəyi – yar bəzəyi,

Səhər bəzəyi – çöl bəzəyi.

* * *

Axtardığım yar idi, yetirdi pərvərdigar.

* * *

Ala dana çoxbilmişdiyinnən duzağa düşər.

* * *

Ala itdən məhşurdu.

* * *

Alacağım olsun, verəcəyim olmasın.

* * *

Alanda alıcı quş kimi,

Verəndə qanadı sınımış kimi.

* * *

Alçaxda oturma sel aparar,

Hündürdə oturma yel aparar.

* * *

Aldın payını, çağır dayını.

* * *

Aləm aləmnəndi, kor qız da xalamnan.

* * *

Aləmə ağıl öyrədir, özü dəlidən betərdi.

* * *

Alın yazısınan qaçmağ olmaz.

* * *

Alınan alınan yerdə qalar.

* * *

Alqışnan yaranmamış ki, qarğışnan da öləy?!

* * *

Allah açan qarını heç kəs bağıya bilməz.

* * *

Allah adamı arvad əməlinnən qorusun.

* * *

Allah adamın ağlın alınca, canın alsa yaxşıdı.

* * *

Allah adamın ömründən kəsib, bəxdinə calasın.
(Allah ömrümnən kəssin, bəxdimə calasın.)

* * *

Allah adamnan alanda əvvəl ağlını alar.

* * *

Allah bağıyan qarını heç kim aç bilməz.

* * *

Allah bilən məsləhətədi.

* * *

Allah böyüylərin xəsyətini kəssin.

* * *

Allah bu zülmü yerdə qoymaz.

* * *

Allah dağına baxar qar verər, bağına baxar bar verər.

* * *

Allah deyər: – Sənnən hərəkət, mənnən bərəkət.

* * *

Allah dərd veribsə, dərmanın da verər.

* * *

Allah dəviyə qanad versə, aləmi kor qoyar.

* * *

Allah eliyənə bəndə neynəsin?

* * *

Allah əl tutanın əlinnən tutar.

* * *

Allah gec edər, güc edər.

* * *

Allah hər kəsə elədiyinin əvəzini verər.

* * *

Allah istəsə, qumu da göyərdər.

* * *

Allah kərimdi, Kərimin quyusu dərin di.

* * *

Allah qaraquş dəyil ki, caynağınan göz tökə.

* * *

Allah qoruyana bəndənin gücü çatmaz.

* * *

Allah qoruyana zaval yoxdu.

* * *

Allah qoruyanı qurt yeməz.

* * *

Allah paxıla verməz, versə də xeyrin görməz.

* * *

Allah pisdiyi yerdə qoymaz.

* * *

Allah var, rəhmi var!

* * *

Allah var, səbri var.

* * *

Allah verdiyi canı Allahdan başqa heç kim ala bilməz.

* * *

Allah verəndə bəndə gümana düşər.

* * *

Allah verəndə yaxşıdı, alanda pis?

* * *

Allah yazanı bəndə poza bilməz.

* * *

Allaha xatir görülən işin savabı çox olar.

* * *

Allah-Allah deməynən qarın doymaz.

* * *

Allah-Allahla day öyrədirdik, bu da ipin qırdı buraxdı.

* * *

Allahdan gizdi dəyil, bəndədən nə gizdi?

(Allahdan gizdi dəyil, sənnən nə gizdədim?)

* * *

Allahdan qorxmayan bəndədən heç qorxmaz.

* * *

Allahdan qorxmur, bəndədən utanmır.

* * *

Allahın yolunna çıxan onun bəndəsi dəyil.

* * *

Allahın bir adı da səbirdi.

* * *

Allahın dərdi də var, çarəsi də.

* * *

Allahın işinə iş qatmağ olmaz.

* * *

Allahın işini bilməy olmaz.

* * *

Allahın işinnən bəndənin xəbəri olmaz.

* * *

Allahın qismətinnən qaçmağ olmaz.

* * *

Allahın min dərdi var, min bir dərmanı.

* * *

Allahın verdiyinə də şükür, aldığına da!

* * *

Alma almıya bənzər, insan insana.

* * *

Alma oğlua, qoyma qonşua.

* * *

Alver – iman yanan yer.

* * *

Aman isdiyənə aman verəllər.

* * *

Ana nə tökərsə, qızı onu yığışdırar.

* * *

Analar övladına taxt qurar, baxt yox.

* * *

Analı qızın özü böyüyər, anasızın sözü.

* * *

Anan namaz üsdəymiş.

* * *

Ancağ ac bilər yalavac nə çəkir.

* * *

Arabana görə darvaza tik.

* * *

Aralıq atı, kor Fatı.

* * *

Araz axar, göz baxar.

* * *

Arxı hoppan, sonra bərəkallah al.

* * *

Arı olmuyanın goru da olmaz.

* * *

Arığin qoruxda nə işi var ki, vuralar qıçı sına?

* * *

Arıxlıyıb çöp oldu, iynələrə sap oldu.

* * *

Arım var, arım var – it arısı!

* * *

Arif olan sözü sözdən seçər.

* * *

Arifə bircə işarə də bəsdı.

* * *

Armudun yaxşısı meşədə ayıya qismət olar.

* * *

Arpa-buğda çuvala, darıcıx dağarcığa.

* * *

Arpaya qatsan at yeməz, kəpəyə qatsan it.

* * *

Arsız kişidən ərsiz arvad qeyrətdi olar.

* * *

Arsız-gorsuz gec qocalar.

* * *

Arsızın öhdəsindən həyasız gələr.

* * *

Arşın gətir, bez verim,

Çuval gətir, qoz verim.

* * *

Arşın olmayan yerdə, qarış da ölçüdür.

* * *

Artıx pul cib cırmaz.

(Artıx pul göz çıxartmaz.)

* * *

Artıq tamah baş yarar.

* * *

Arvad evi abad da edər, bərbad da.

* * *

Arvad harda, qeybət orda.

* * *

Arvad malı qapının başından asılı toxmaxdı,

İçəri girəndə də kişinin başına dəyər, çölə çıxanda da.

* * *

Arvad malı şirin olar, əgər toxmağa çevrilməsə.

* * *

Arvad öz evinin xanımı da olar, qulluxçusu da.

* * *

Arvad var bərbadı abad edər,

Arvad var abadı bərbad edər.

* * *

Arvad yıxan evi heç fələy də yıxa bilməz.

* * *

Arvadağız kişidən kişi olmaz.

* * *

Arvadı yanşağ olan kişi tez qocalar.

* * *

Arvadın hulğumu olmaz.

* * *

Arvadın pısdı – boşa qurtar,

Qonşun pısdı – köç qurtar,

Dişin ağrıyır – çək qurtar.

* * *

Arvatdar oğlan doğar, koxaya minnət qoyar.

* * *

Asda gedən çox gedər.

(Asda gedən mənzil kəsər.)

* * *

Asda qaçan namərtdi.

* * *

Asda qaçana imam qənim olsun.

* * *

Asdagəlliy adamı geridə qoyar.

* * *

Asdarına bax, üzün al,

Anasına bax, qızın al.

* * *

Aslanın erkəyi-dişisi olmaz.

* * *

Aş yeyənin qaşığı cibində olar.

* * *

Aşağanı bəyənmiş, yuxarıda da yeri yox.

* * *

Aşağı-aşağı, ayrınnı aşdan da aşağı?

* * *

Aşan işi düyünə salmazdar.

* * *

Aşı başqasının əli ilə yeyənin qarnı doymaz.

* * *

Aşı bişirən yağ olar,

Gəlinin üzü ağ olar.

* * *

Aşığa söz dəyməz, çirkinə göz.

* * *

Aşığı dasdanda sınıllar.

* * *

Aşığın sözü qurtaranda kərəneyi çalar.

(Aşığın sözü qurtaranda neynim-neynim deyər.)

* * *

Aşığın tökdüyünü şəyirdi yığar.

* * *

Aşığı gördüyünü çağırar.

* * *

At axtardım, çulum getdi.

* * *

At almamış, axur kəsir.

* * *

At görəndə axsıyır, su görəndə susuyur.

* * *

At igitin yaraşığıdı.

* * *

At ilən yola çıxdı, eşşəyin canı çıxdı.

* * *

At mənim altımda büdrəməsin.

* * *

At muratdı, qadasın aldığı arvatdı.

* * *

At olanda ot olmur,

Ot olanda at olmur.

* * *

At öləndə itdərini bayramı olar.

* * *

At ölür, yəhəri qalar,

Adam ölür, adı qalar.

* * *

At təpiyinə at dözər.

* * *

Ata-anıya kəm baxanın kəndiri kəsilər.

* * *

Atalar üşdən deyib.

(Ərənnər üşdən deyib.)

* * *

Atam bicdi kündəni sayır, anam bicdi kündədən kəsir.

(Qaynana bicdi kündəni sayır, gəlin bicdi kündədən
kəsir.)

* * *

Atdan qalanı eşşəyə atallar.

* * *

Atdını atdan yendirər, piyadanı ata mindirər.

* * *

Atı atn yanına bağlarsan, həmrəng olmasa da, həmahəng
olar.

* * *

Atı yabıya dəyişməzdər.

* * *

Atın ağzına baxıb ot verəllər.

* * *

Atın ayağı, aşığın dili yüyrəy olar.

* * *

Atın su icənə qədər qamçını ver mənə.

* * *

Atnan at çəpləşər, arada eşşəy ölər.

* * *

Ay aydı, onun da üzündə ləkəsi var.

* * *

Ay bərəkallah sizə dərbəntdilər,
Həşdat adam bir putu tərətədilər.

* * *

Ay daş atan baxtavar, daşın da bir vaxtı var.

* * *

Ay var, il var, nə tələsiy iş var?

* * *

Ayda-ildə bir bazar, onu da dərviş pozar.

* * *

Ayı görənin ulduza minnəti olmaz.

* * *

Ayıx baş sayığ olar.

* * *

Ayının könlü meşədədir, meşənin xəbəri yox.

* * *

Ayının yəkəsi meşədəymiş ki.

* * *

Ayran içməyə gəlmisən, yoxsa ara açmağa?

* * *

Az ağrı, asan ölüm.

* * *

Az aşım, ağrılmaz başım.

* * *

Az danış, çox eşit.

* * *

Az idi acıdan, bu da düşdü yan bacadan.

* * *

Az olsun, saz olsun.

(Az olsun, tez olsun. // Az olsun, dad olsun.)

* * *

Az ye, özaa bir nökrər tut!

* * *

Aza qane olmasan, çoxa çatmazsan.

* * *

Azar batmannan girər, misqalnan çıxar.

* * *

Az-az xımır, həmişə xımır.

* * *

Azdan az, çoxdan çox.

* * *

Azın az, çoxun çox dərdi olur.

* * *

Azlıx çoxluğa tabe olar.

* * *

Babal yumax günahdı.

* * *

Babam maa kor deyib, gəlib-gedəni vur deyib.

* * *

Babam öldü: ya vəlvələdən, ya da zəlzələdən.

* * *

Bağ bağ olmaz, bağçı bağban olmasa.

* * *

Bağ yiyəsi bağa qıydı, bağban bir almıya qıymadı.

* * *

Bağçı bağıynan, qarpız tağıynan.

* * *

Bağda gülə baxallar.

* * *

Bağdaddan gələn mənəm, xəbər verən sən?

* * *

Baxtını gətir, gəl otur.

* * *

Balalı qarğa isti yemə həsrət olar.

* * *

Balıği tutdun, at çaya, balıx bilməsə də, Xalıx bilər.

* * *

Balta ağacı kəsməzdi, sapı özündən olmasaydı.

* * *

Baltanı qızıldan da hazırlasan, gedib odunun yanında duracax.

* * *

Bannıyan toyuğun başın kəsəllər.

* * *

Başa yumrux, ətəyə qoz?

* * *

Başı ağrıyan ilan yolun ortasında yatar.

* * *

Başı molların, leşi molların?

* * *

Başına gələn başmaxçı olar.

* * *

Başını itirib, papağını axtarır.

* * *

Başqasına duzax qurma, duzağa düşərsən.

* * *

Başqasına quyu qazan, özü düşər.

* * *

Bayxanı üzə vurmazdar.

* * *

Bayquş xarabalığı sevər.

* * *

Bayramalısız toy olmaz.

* * *

Bazara girdin gördün gözüqıpıx, sən də ol gözüqıpıx.

* * *

Bazara pulsuz gedən, gora imansız gedər.

* * *

Beş barmağın beşi də bir dəyil.

* * *

Bəhməz alıb, bal çıxıb.

* * *

Bəxşiş var tümən-tümən, hesab var dinar-dinar.

* * *

Bərşada getdin çörəh götür,
Bərşaddan çıxdın əyax götür.

* * *

Bəydən bir diləy dilə, versə də sağ olsun, verməsə də.

* * *

Bəyə bel bağlıyanın xurcunu çiyində olar.

* * *

Bəyin atı qırıldı qaşdı, nökrin ağıl qaşdı.

* * *

Bəyin mindiyi ata dəh deməzdər, bəh-bəh deyəllər.

* * *

Bəzənirəm xanım döyür, bəzənmirəm ağam.

* * *

Bıçax öz sapını yona bilməz.

* * *

Bir “oturmuram” deyənnən qaç, bir də “yemirəm” deyənnən.

* * *

Bir ağaca çıxıb, min budağı silkəliyin.

* * *

Bir atım barıtı vardı, atdı qurtardı.

* * *

Bir başa iki qapaz?

(Bir başa iki yumrux?)

* * *

Bir dili var, qırx yalanı.

* * *

Bir gözdən o birinə işıx düşməz.

* * *

Bir gün gələn, bir gün gedər.

(Bir gün yaranan, bir gün ölər.)

* * *

Bir il bir igidin ömrüdü.

* * *

Bir iş var, iki əməl.

* * *

Bir it məni dalamasın, dalasa da yalamasın. – *Bir adam məni çalmasın, bir ağır söz deməsin. Qəlbinə dəyir, sora da başdıyır könlün almağa. Deyir nə çalma məni, nə də könlümü al.*

* * *

Bir qarın iki minnət götürməz.

* * *

Bir qəpih verib dindirdih, bir manat verib susdura bilmirih.

* * *

Bir qoltuğa iki xoruz?

* * *

Bir quş bir budağa pənah gətirər.

* * *

Bir oxla iki quş vurmağ olmaz.

* * *

Bir tikənin qədrini bilməyən, min tikəni də bilməz.

* * *

Bir var kannan yanan, bir də var gennən yanan.

* * *

Biri itdi, o biri bitdi.

* * *

Biri kərə deyir, biri kürə.

* * *

Birin yedəydə saxlayır, birin kötəydə.

* * *

Birinə misqalnan, o birinə xalvarnan.

* * *

Birinnən gül dərdiy, o birinnən gülab çəkərik.

* * *

Bivec oğul – kor ocax.

* * *

Bivec oğuldansa, kor qız yaxşıdı.

* * *

Bivec övladın atası dili gödəy olar.

* * *

Biz gəlmişdih gəlin görməyə,

Gəlin getdi təzəh sərməyə.

* * *

Bizə gələn gül iylər, bizdən gedən kül.

* * *

Bizə gələn yarıyar, bizdən gedən qarıyar.

* * *

Borc borc gətirər.

* * *

Borc edən iki dəfə ağlıyar, bir alanda, bir verəndə.

* * *

Borclulux dosluğu pozar.

* * *

Böyun var ye, səhərə Allah kərimdi.

* * *

Böyünnən sabaha etibar yoxdu.

* * *

Böyünün səhəri də var!

* * *

Böyüyün böyüy yeri var, kiçiyin kiçiy.

* * *

Böyüyün üzünə ağ olmağ olmaz.

* * *

Bu çax-çuxudu, top-tüfəngi hələ qabaxdadı.

* * *

Bu gözdən o gözə etibar yoxdur.

* * *

Bu meydan, bu şeytan.

* * *

Bu mənim üzüm, o sənin üzün.

* * *

Bu öküz boyunduruğa girən dəyil!

* * *

Buğda çörəyin yoxdusa, buğda dilin olsun.

* * *

Bulax yerində durar, hamını əyağına gətirər.

* * *

Burda ala qarğa bala çıxartmaz.

* * *

Burda Kərəmi ağlamak tutdu.

* * *

Burnun girmiyən yerə başını soxma.

* * *

Can kannan ayırdı, heç kəs bilməz kim nə çəkir.

* * *

Can sənin, cəhənnəm Allahın!

* * *

Cana gələn mala gəlsin.

(Cana gələn qada mala gəlsə yaxşıdı.)

* * *

Candərdi görülən işin xeyri olmaz.

* * *

Cəfa çəkməsən, səfa görməzsən.

* * *

Cəfası mənim, səfası sənin?

* * *

Cəhd çarix yırtar.

* * *

Cəhənnəmnən kim xəbər gətirib?

* * *

Cütə getmiyəni öküzü kəsəllər.

* * *

Çaqqal var gödəni yırtır, qurdun adı bədnamdı.

* * *

Çaqqaldan toyuxlara çavış olmaz.

* * *

Çarix geyənin patavası da olar.

* * *

Çay görməmiş çırmanır, arx görməmiş hoppanır.

* * *

Çəvir tatı, vur tatı.

* * *

Çıxacaxnan olacağa çarə yoxdu.

* * *

Çıxdıg̃ eldən-ulusdan, olduğ̃ ardan-namusdan.

* * *

Çil demə, çili tökülər.

(Çil demə, çiliyi sınar.)

* * *

Çox bilirsən, az danış!

* * *

Çox fət iş görüb, hələ bir bərəkalla da isdiyir.

* * *

Çox yeməyin cana zərəri var.

* * *

Çomağın iki başı olar.

* * *

Çor desən, çor eşidərsən.

* * *

Çöl quşu, biyaban daşı.

* * *

Çömçə deyər yandım, yandım,

Qazan deyər bəs mən necə dayandım?

* * *

Çörəy açan qarını heş kəs açə bilməz.

* * *

Dağ başında duman olar, çən olar.

* * *

Dağ dağa söykənər.

* * *

Dağal öküzü cütə qoşmax çətindi.

* * *

Dağarcıx da özünü un çuvalına tay eliyir.

* * *

Dağdan gəldim arana,
Aranda düşdüm borana.

* * *

Dağdan gələn nökrəm,
Dinmə dişdərini sökərəm.

* * *

Dağdan gələr, bağdan gedər.

* * *

Dağdan gəlib bağdakını döyür.

* * *

Dala qalan yağıya qalır?

* * *

Dalaşmax var, əylişməh yox.

* * *

Daldan gələn daddı olar.

* * *

Damnan yıxılanın halını damnan yıxılan bilər.

* * *

Dana başına bir çatı?

* * *

Dana-bızavlı köç yurtda qalmaz.

* * *

Daş düşdüyü yerdə ağır olar.

* * *

Daş vermişəm, daşımı ver, aş vermişəm aşımı.

* * *

Dava dağarcığ üsdədi.

* * *

Dava elə yorğan davasıymış.

* * *

Dedi-dedi, axırda özcə başını yedi.

* * *

Dedilər bir ağız ağla, yoxsa aləmi özünə güldür?

* * *

Deyilən doğru olar.

* * *

Deyir, qonşu, gəl dalaşax?

* * *

Deyir xədiməm, deyir neçə oğlun var, neçə qızın?

* * *

Dədə gətir, bala hop. // Dədə gətir, bala hop? – Qazancın israfçılıqla sərf edildiyi, qənaətcilliyin olmadığı ailələr haqqında işlədilir: *Qapıdan girir, bacadan çıxır. Yəni evdar-rıxı yoxdu. Evdarrıx olmuyan yerdə dədə gətir, bala hopdu.*

* * *

Dədə gətirir, nənə ötürür.

* * *

Dədəliyə bütövün, dədəsizə parasın?

* * *

Dəli dəlidən ağıl ummaz.

* * *

Dəlidən doğru xəbər?

* * *

Dəlinin başında palıd ağacı bitmir ki.

* * *

Dəlinin buynuzu olur?

* * *

Dəlisi gözünün qabağında olanın dərdi qarnında olar.

* * *

Dəmirçidən dəmiri soruş, o nə bilir qızıl nədi?

* * *

Dəni olmuyanın, dəyirmanda nə işi?

* * *

Dərd adamı dəli edər.

(Dərd adamı dilləndirər.)

* * *

Dərd bir olsa, çarə etməy asandı.

* * *

Dərdi olan yata bilməz.

* * *

Dərdi verən Allah dərmanını yetirər.

* * *

Dərdimi dağa söylədim, o da belini əydi.

* * *

Dərə mənim, təpə mənim, saa nə var niyə əyilirəm, niyə
qalxıram?

* * *

Dərmansız dərd olmaz.

* * *

Dərtdi danışğan olar.

* * *

Dəryadan su götürməynən suyu əskilməz.

* * *

Dərzinin paltarı yırtıq olar.

* * *

Dəvə bir çəngə otun ucbatınnan qayadan uçar.

* * *

Dəvə doydağa qalxanda qar yağar.

* * *

Dəvəni dəngiynən yeyir, nə gördüm deyir, nə yedim.

* * *

Dəvənin belində qavıt yeyənin qarnı doymaz.

* * *

Dəyirman siçanı göy gurultusunnan qorxmaz.

* * *

Dəyirməndə dəni yoxdu, un isdiyir.

* * *

Dəyməmiş meyvə tökülməz.

* * *

Dığ-dığ qardaşı qardaşa qənim edər.

* * *

Dığ-dığ ocax söndürər.

* * *

Dığ-dığ olan yerdə ruzi qəhəd olar.

* * *

Dikbaşdıx adamı hörmətdən salar.

* * *

Dil çəşar, doğrusunu deyər.

* * *

Dilin də qorux-qaytağı olmalıdı.

* * *

Dilini dinc saxla, başına bəla gəlməsin.

* * *

Dinsizin öhdəsinnən imansız gələr.

* * *

Diş yox ikən, dodax var idi.

* * *

Dişnən dodağa ar yoxdu.

* * *

Doğru sözün qarşısında boynum qıldan incədi.

* * *

Donuzun ölümü şam qozasınnan olar.

* * *

Dosdan yarım ax da baxtınandı.

* * *

Dost adamın sözünü üzünə deyər.

* * *

Dost dostu dar gündə sınayar.

* * *

Dostluğunun tutub düşmənçiliyinən vurur.

* * *

Dostun qazdığı quyuya düşən çətin çıxar.

* * *

Dovşan əyaxlarına güvənər.

* * *

Dozanqurdu özü gedə bilmir, xalası qızını da dalına alır.

* * *

Dövləti çox olanın düşməni də çox olar.

* * *

Döymə qarımı, döyəllər qarını.

* * *

Döymə taxta qarımı, döyməyim dəmir qarını!

* * *

Duman alçaxdan qalxar.

* * *

Duzax quran duzağa düşər.

* * *

Duz-çörəy itirənə heç kim etibar etməz.

* * *

Dünən şeş, böyün beş?

* * *

Dünya gör-götür dünyasıdı,

vay o adamın halına ki, görə, amma götürməyə.

* * *

Dünya malına etibar yoxdu.

* * *

Dünya yaxşı adamlardan xali dəyil.

* * *

Dünyanı yesə də, nə qarnı doyur, nə gözü.

* * *

Düşməni ocağının başındaymış ki!

* * *

Düzə zaval yoxdu.

* * *

Düzəlib hər yarağımız, qalıb saqqal darağımız?

* * *

Düzənən əyri duruşdu, düzün boynu buruşdu.

* * *

El gözü – sərraf gözü.

* * *

El köçər, oba qalar.

* * *

El qınağı yaman olar.

* * *

El yığıla adamı dəli edə bilməz, özünən başqa.

* * *

Elə elə ki, bir də qapaa şor satan gəlsin.

* * *

Elə gəlhagəlin, belə də gethagedi olar.

* * *

Elə ki, varım idi, ellər mənim yarım idi.

(Hələ ki, varım idi, koxa mənim yarım idi.)

* * *

Elə yerdən yıxılım, nə qıçım sınsın, nə qolum.

* * *

Elədiyini deməh çirkinnihdi.

* * *

Elin ağzı torba dəyil ki, tikəsən.

* * *

Ellər bizdə, biz ellərdə?

* * *

Erməni deyir ki, musurmanın sonrakı ağılı məndə olaydı.

* * *

Erməni usdanın dilini kəs, musurman usdanın əlini.

* * *

Ermənini qapında gör.

* * *

Erməninin yaxşısına da nəhlət, pisinə də.

* * *

Eşidən çox olar, öyrənən az.

* * *

Eşşəyə mindin bir ayıb, eşşəhdən düşdün iki ayıb.

* * *

Eşşəyi ya oduna aparallar, ya da suya.

* * *

Ev qalıbdı əyriyə, həm yeyə, həm səyriyə.

* * *

Ev sirri – gor sirri.

* * *

Ev sözsüz, gor əzabsız olmaz.

* * *

Evdə bişmiyib, qonşudan gəlməyib.

* * *

Evində yox urvalıx, könlünnən keçir darğalıx.

* * *

Eyibsiz gözəl olmaz.

* * *

Əcəli özünnən qabax yola çıxıb.

* * *

Əkiblər yemişiy, əkirih yesinnər.

* * *

Əl mənən, ətəh sənən.

(Əl məndən, ətəh səndən – ya əlimi kəs, ya ətəyini.)

* * *

Əl mənən, səbəb Allahdan.

* * *

Əl tutan ətəyi kəsməzdir.

* * *

Əl tutmağ Əlidən qalıb.

* * *

Əldən tutanın əlindən tutallar.

* * *

Ələhdən keçəni xəlbirəməzdir.

* * *

Əli aşınan da oldu, Vəli aşınan da.

* * *

Əlisi dəli, Vəlisi dəli, qırılmışın hamsı dəli.

* * *

Əməli saleh olanın işi avand olar.

* * *

Əməy itirənin əməyi itər.

* * *

Ən böyüy bijdiy düzdüdü.

* * *

Ər evi – gor evi.

* * *

Ər harda, arvad orda.

* * *

Ərim ər olsun, kol dibi yuvam olsun.

* * *

Ərindiyinnən erməniyə dayı deyir.

* * *

Əriyini əzdirir, qəysavasın süzdürür.

* * *

Ərnən-arvadın suyu bir yerdən götürülüb.
(Ərnən-arvadın xəmiri bir yerdə yoğrulub.)

* * *

Ərsiz arvad – yüyənsiz at.

* * *

Əslin danan haramzadədi.

* * *

Əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə.

* * *

Ət, balıx, kəllə – həmişə yeyilər əllə.

* * *

Ətə qatsalar it yeməz, ota qatsalar at.

* * *

Əti dırnaxdan ayırmaq olmaz.

* * *

Ətnən dırnağ arasına girən iylənər çıxar.

* * *

Əvvəl evin içi, sora çölü.

* * *

Əvvəl məsləhət, sora nəsihət.

* * *

Əvvəli gülüstan, axırı zimistan.

* * *

Əyağa dururam başıma vırır, otururam əyaxlarıma.

* * *

Əyağı pilləkənə bir-bir qoyallar.

* * *

Əyağım hara, başım ora.

* * *

Əyağına daş dəydi, onu da mənən bildi.

* * *

Əyağını isdi saxla, başını sərin,
Çox da fikirrəşib, düşünmə dərin.

* * *

Əyax gəldi, daban, qaç!

* * *

Əyax gəzdirər, baş dolandırar.

* * *

Əyrini qoy, düzü danış.

(Əyri oturax, düz danışax.)

* * *

Əziz ölər, boğaz ölməz.

* * *

Əzizim əzizdi, tərbiyəsi onnan da əzizdi.

* * *

Əzrayıl gələndə cavana, qocaya baxmaz.

* * *

Fələy yıxan evi heş kəs tikə bilməz.

(Fələy yıxanı heş kəs qaldıra bilməz.)

* * *

Fərsiz oğul atanı dərdəcər edər.

* * *

Fikir adamın evini yıxar.

* * *

Fikir yıxar, şükür qurar.

* * *

Fürsət həmişə ələ düşməz.

(Fürsəti əldən verməy olmaz.)

* * *

Gapınan gələr, gopunan gedər.

* * *

Gec olsun, güc olsun!

* * *

Gecə yazar, gündüz pozar.

* * *

Gədəri qonağın getməyi qalmağınnan yaxşıdı.

* * *

Get itiyini başqa yerdə axtar.

* * *

Getdi – nəyini deyim, gəldi – nəyini deyim?

* * *

Gəldi qada, verdi bada.

* * *

Gəldi ölüm, etdi zülüm.

* * *

Gəldi-gedər adamnan dost olmaz.

* * *

Gələni geri qaytarmazdar.

* * *

Gəlin atdandı, ya qismət.

* * *

Gəlin işiynən, qaynana biş-düşiyənən.

* * *

Gəlin ocağa, uşax qucağa.

* * *

Gəlini evdən qorusan oğru, çöldən qorusan əyri olar.

* * *

Gəlinimi üç elədim, ömrümü puç.

* * *

Gəlinnən qız olmaz, kürəkənnən oğul.

* * *

Gəlir olan yerdə çıxar da olar.

* * *

Gəlmənin çarığı yırtıq olar, özü sırtıx.

* * *

Gərəynən görəy adamı girinc qoyar.

* * *

Gərəynən görəyi əkiblər, bitmiyib.

* * *

Gətirəndə el də gətirər, yel də,

Aparanda el də aparar, sel də.

* * *

Gəzməyə qərrib ölkə, ölməyə vətən yaxşı.

* * *

Goru var, kəfəni də ola?

* * *

Gördün yarın yar dəyil, tərkin qılmağ ar dəyil.

* * *

Gördün? – Görməmiş ol!

* * *

Görməmiş yaxşı günə çıxdı, yerişini unuttu.

* * *

Görməmişin bir oğlu oldu, vurdu gözün çıxartdı.

* * *

Görülən iş nəticəsinnən bəlli olar.

* * *

Göz ürəyin aynasıdı.

* * *

Gözə göz dəyər, ürəyə söz.

* * *

Gözəl gözəl olmaz, göz tutan gözəl olar.

* * *

Gözügörəti oğruyam, xannan-bəydən doğruyam.

* * *

Gözümüz aydın, pişiyimiz oğlan doğub!

* * *

Guya bura yel əsib, qoz tökülüb?

* * *

Gün gələr, devran keçər.

* * *

Günah öləndə olar.

* * *

Gündüz çaqqaldan qorxur, gecə öküz gönnüyür. – Üzdə özünü təmiz adam kimi göstərən, amma əslində oğurluq edən şəxs haqqında işlədilir: *Oğrudu, oğurruğ etməyi yaxşı bacırır. Amma özünü elə göstərir, guya heş nədən xəbəri yoxdu.*

* * *

Gündüz gəzir obanı, gecə ağrır dabanı.

* * *

Günün yetirib, ömrün bitirib.

* * *

Güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış.

* * *

Hax yerini tapacaq, gec-tezi var.

* * *

Haja gedən gəldi, saja gedən gəlmədi.

* * *

Haqqı danana lənət.

* * *

Halallığı olmayan işdən xeyir gəlməz.

* * *

Halvaçı qızı şirin olar.

* * *

Hamı bu yolun quludu, ancax gec-tezi var.

* * *

Hamı necə, biz də elə.

* * *

Hamıya halal, bizə haram?

* * *

Haram tikə ilan sümüyü olub bogazda qalar.

* * *

Harda aşdı, orda başdı.

* * *

Hayasızın bir üzü olar, min sifəti.

* * *

Hayasızın qabağınnan qaçsan, elə bilər onnan
qorxursan.

* * *

Haylıyana hay verməz, ağılyana pay.

* * *

Haynan gələn huynan gedər.

* * *

Heç kəs başına gələcəyləri əvvəlcədən bilməz.

* * *

Heç kəs öz isdi yerini soyux isdəməz.

* * *

Heç kəsin adı vayqannı olmasın.

* * *

Heç kəsin varrıya verəcəyi, kasıbdan alacağı olmasın.

* * *

Heç kim heç kimin ərzəsini oxumur.

* * *

Heç soruşmullar, Abdal, eşşəyin harda qaldı?

* * *

Heçim ayrı, köçüm ayrı.

(Heçimiz ayrı, köçümüz ayrı.)

* * *

Hədəərə sözün hüdərə cavabı olar.

* * *

Hər adam kirvəliyi axıra qədər saxlıya bilməz.

* * *

Hər anın öz hökmü var.

* * *

Hər aşığın öz devranı var.

* * *

Hər dağ seli kötüh gətirməz.

* * *

Hər dərdi açıb ağartmağ olmaz.

* * *

Hər gərək sözünün bir görəyi də olur.

* * *

Hər güldən gülab çəkməzdir.

* * *

Hər günahın bir cəzası var.

* * *

Hər işi öz vədəsində görəllər.

* * *

Hər işin öz vaxtı var.

(Hər şeyin bir vaxtı var.)

* * *

Hər kəs bir cana borjdudu.

(Hərə bir can borjdudu.)

* * *

Hər kəs közü öz qabağına çəkər.

* * *

Hər kəs öz dəvəsin axtarar.

* * *

Hər kəs öz dilinin bəlasını çəkər.

* * *

Hər kəs öz evinin ağası da olar, nökrəi də.

* * *

Hər kəs öz evinin yol-yolağasın yaxşı tanıyır.

* * *

Hər kəs öz ipliyini bazara çıxarar.

* * *

Hər kəs öz işığını yandırar.

* * *

Hər kəs öz qabınnan yeyər.

* * *

Hər kəs öz şəhərinnən xəbər verər.

* * *

Hər kəsə öz balası şirindi.

* * *

Hər kəsin bir şakəri olar.

* * *

Hər küləh dağ aşırmaz.

* * *

Hər qarannıx gecənin bir nurru səhəri var.

* * *

Hər quşa öz yuvası əzizdi.

* * *

Hər papax qoyannan kişi çıxmaz.

* * *

Hər parıldıyan qızıl olmaz.

* * *

Hər saqqalı ağarmışdan ağsaqqal olmaz.

* * *

Hər sözü açıb-ağartmazdar.

* * *

Hər sözün öz yeri var.

(Hər sözün öz yeri, hər yerin öz sözü var.)

* * *

Hər şey pulun başında, pul da dağın başında.

* * *

Hər şey sağlığın başındadı.

* * *

Hər şeyin bir əndazəsi var.

* * *

Hər şərdə bir xeyir var.

* * *

Hər zamanın öz hökmü var.

* * *

Hərdən dəli şeytanın da sözünə baxallar.

* * *

Hərə öz evinin ağasıdı.

* * *

Hərə öz evinin qibləsini tanıyır.

* * *

Hərə öz tərəzisiynən çəkər.

* * *

Hərənin öz alın yazısı var.

* * *

Hərənin öz dərdi özünə bəsdı.

* * *

Həvəs gedər, gələr; nəfəs gedər, gəlməz.

* * *

Həya olmayan yerdə bin-bərəkət olmaz.

* * *

Həyasıza salam ver, keç!

Yaman qonşuun yanından köç.

* * *

Hirsin cana faydası olmaz.

* * *

Xayın xoflu olar.

* * *

Xeyir de, xeyir eşit!

(Xeyir deyərsən, xeyir eşidərsən.)

* * *

Xeyir işə nəş gətirməzdər!

* * *

Xeyir işə pəl vırmazdar.

* * *

Xeyrin görmədiyim oğlun vayına oturum.

* * *

Xəlbir gətir, ayran apar.

* * *

Xəsdə ziyarəti qısa olar.

* * *

Xəşildən aş olmaz, qarğadan quş.

* * *

Xırmanın tozu da bərəkətdi olar.

* * *

Xış nə bilir kotan nə çəkir?

* * *

Xoruz səsi eşitməyən söz – hünərin var, döz.

* * *

Xoruzum yoxdu bannıya, ərim yoxdu dannıya.

* * *

Xoş söz adamı qocaltmaz.

* * *

İçim özümü yandırır, çölüm özgəni.

* * *

İki at bir axurda arpa yeməz.

* * *

İki yerə baxan kəc qalar.

* * *

İkiarvatdı, iturvatdı.

* * *

İlan ilandı, yenə su içən adamı vurmaz.

* * *

İlan öldürənə çomax verməz.

* * *

İlan vuran yatar, dərdi olan yatmaz.

* * *

İlanın başını vaxtında əzəllər.

* * *

İlanın yuvasını qurdalamazdar.

* * *

İlanın zəhəri dişinin altında olar.

* * *

İlanın zəhləsi yarpızdan gedər, o da gəlib onun yuvasının ağzında bitər.

* * *

İmanı kamil olanın əməli saleh olar.

* * *

İndi gəl, ölünü qoy, dirini ağla!

* * *

İnəyi ekiz doğdu, kosa saqqalın yoldu.

* * *

İnsaf da yaxşı şeydi.

* * *

İnsan dilləşə-dilləşə, heyvan iyləşə-iyləşə.

* * *

İnsan zülmə tabedi.

* * *

İnsana nə xata gəlsə, dilinin ucbatınnan gələr.

* * *

İnsanı söz yandırar, kababı köz.

* * *

İpində varsa, küpündə də var.

* * *

İrəli dururam bij deyir, geri dururam gij.

* * *

İrişə-irişə gəldi, sürüşə-sürüşə getdi.

* * *

İsinmədim isdisinnən, kor oldum tüsdüsünnən.

* * *

İş çətinə düşəndə halva da diş sındırar.

* * *

İş dadda deyil, damaxdadı.

* * *

İş görəndə isbatdı gör.

(İşi isbatdı görəllər.)

* * *

İş ki düşdü (qaldı) arvada, ölən günün sal yada.

* * *

İşi buyur-buyura salmazdar.

* * *

İşi isdi-isdi görəllər.

* * *

İşix düşən yerə barmağını tıxıyır.

* * *

İşin düzələninə gedəllər.

* * *

İt gəldi, örkən apardı?

* * *

İt ilxısı – köpək sürüsü.

* * *

İt motalı buraxdı, motal iti buraxmadı.

* * *

İtdə tamırım var, onda yox!

* * *

İtdən çox çarığ aparan yoxdu, ancax həməşə əyaxyalındı.

* * *

İti haya, qonşunu paya öyrətmə.

* * *

İti olmayan sürüyə qurt girər.

* * *

İti yəəsinə tanıtmazdar.

* * *

İtin səyliyidi ki, qəysəvədən pay umar.

* * *

İynə aləmi bəzər, özü lüt gəzər.

* * *

İynə hara, sap ora.

* * *

İynəni tikənin əlinə verəllər.

* * *

Kar qulağınnan, kor gözünən qorxar.

* * *

Karın könlündəki, korun əlindəki.

* * *

Kasıb evdən çıxanda ev varranar?

* * *

Kasıb mərdana olar.

* * *

Kasıbın cibi boş olsa da, ürəyi geniş olar.

* * *

Kasıbın keçisi ona elə inəh kimidi.

* * *

Kasıbın malı gözünün qabağında gərəy.

* * *

Kasıbın pulun aldın, elə bil canın aldın.

(Kasıbın malın almaxdansa, canın alsan yaxşıdı.)

* * *

Kasıbın nəyi var ki, nə də vəsyət edə.

* * *

Keçəl dərman tapsa, öz başına yaxar.

* * *

Keçəl qızı sel apardı, anası “saşdı qızım” deyib ağladı.

* * *

Keçəl vaxt tapsa, öz başın qaşınar.

* * *

Keçəlin gözü aşında, əli başında olar.

* * *

Keçən ilin keçmişində olannarı üzə vurmazdar.

* * *

Keçən keçib, olan olub.

* * *

Keçənə güzəşt deyəllər.

* * *

Keçidə də saqqal var.

* * *

Keçini camış adına satır.

* * *

Keşiklihdən çıxmısan, ermənilihdən də çıxmamısan ki?

* * *

Kəsih başdan səs çıxmaz.

* * *

Kiçih çilənin soyuğu, təndirə soxar toyuğu.

* * *

Kim əkə, kim becərə, kim yeyə?

* * *

Kimə niyyət, kimə qismət.

* * *

Kirvə kirvənin damının üsdünə çıxmaz.

(Kirvə kirvənin bacasına çıxmaz.) – “Kirvə kirvəyə xəyanət etməz” mənasında işlədilir.

* * *

Kirvənin yolunu saxlamaq çətindi.

* * *

Kişi ağzıbütöv olar.

* * *

Kişi gətirər, arvad balaxəndəyə ötürər.

* * *

Kişi saqqalı ələ verməz.

* * *

Kişi sözü bir dəfə deyər!

* * *

Kişi sözünə naxələf çıxmaz.

* * *

Kişi tüpürdüyünü yalamaz.

* * *

Kişi yıxar, amma kəsməz.

* * *

Kişinin başı qalda gərək.

* * *

Kişinin üzü dönüncə çarxı dönsün.

* * *

Kor dildən, kar əldən zirəy olar.

* * *

Kor quşun yemini Allah yuvasında yetirər.

* * *

Kor tutduğun buraxmaz.

* * *

Korocax oğuldan olmasa yaxşıdı.

* * *

Köhnəni geymir, təzəyə dəymir.

* * *

Kömürüm yanmır, dəmirim yanmır, nə vecimə. – Başqalarının problemlərinə biganə yanaşan adam haqqında işlədilir. Və yaxud həmin adamın dilindən “mənə dəxli yoxdur”, “mənə isti-soyuğu yoxdur” mənasında deyilir.

* * *

Könülsüz tikəni yeməy olmaz.

* * *

Köpəyə ruzu gələndə yuxusu gələr.

* * *

Köşdən qalan qurda yem olar.

* * *

Köşəyini axtarırdı, dəvəsini də itirdi.

* * *

Kötüy üsdündə çox çır-çırpı doğranıb.

* * *

Köz qaynadar qazanı,

Söz yandırar adamı.

* * *

Kül başına küllühlər, qarğalar səni dimdihlər.

* * *

Kürəkən ya güləkən olar, ya küləkən.

* * *

Kürəyi yerə gəlməz, biləyi ələ gəlməz.

* * *

Küsənin payını yeyəllər.

(Yemiyənin payın yeyəllər.)

* * *

Küsəyənin payını yeyib üsdünnən də su içəllər.

* * *

Qabağınnan qaşdıxca ayağını qəlbiyə qoyur.

* * *

Qabaxdan qalanı itə tökəllər.

* * *

Qadın evin dirəyidi.

* * *

Qadın öz evinin xanımı da olar, qulluxçusu da.

* * *

Qahım ətı yesə də, sümüyuu atmaz.

* * *

Qalan işə qar yağar.

* * *

Qanana bir kəlmə, qanmaza min də desən, bəs etməz.

* * *

Qananın da quluyam, qanmıyanın da, dad yarımçığ
əlinnən.

* * *

Qandığın nədi ki, qandırdığı da nə ola!

* * *

Qanı qannan yox, suynan yuyallar.

* * *

Qapazı vur başına, çörəyini əlinnən al.

* * *

Qara daş göyərər, paxıl göyərməz.

* * *

Qara hayı basınca, hay qaranı basır.

* * *

Qaraçuxan yatdı, sən də yat.

* * *

Qaradan qaş olmaz, özgədən qardaş.

* * *

Qardaş yaxşı olsa, Allahın da bir qardaşı olardı.

* * *

QardaşIX, kisəimiz ayrı!

* * *

Qarğa ilə dost olanın səsi küllühdən gələr.

* * *

Qarğa küllühdə, bülbül güllühdə.

* * *

Qarğa nə vaxdan qırğın olub?

* * *

Qarğışın iki başı olar.

* * *

Qarıxan iki yerə oturur.

* * *

Qarnınnan çıxdı qada, mən kimə gedim dada?

* * *

Qaşdı-qovdu iş tutmazdar.

* * *

Qaşixnan yığır, çömçəynən dağıdır.

* * *

Qayğılıya isdirahət haramdı.

(Qayğılıya oturmax haramdı.)

* * *

Qayın arvadı – xayın arvadı.

* * *

Qaz vur, qazan dolsun.

* * *

Qazan dedi: Dibim qızıldandı.

Çömçə dedi: İndicə ordan gəlirəm.

* * *

Qazanan da özününkü, qazan da.

* * *

Qazandığın tək yeyən, yükünü özü qaldırar.

* * *

Qazanı daşdı, çömçə tapılmadı.

* * *

Qəm yükü – dəvə yükü.

* * *

Qəndəhərdən qənd gətirmisən?

* * *

Qərəvəlli adamın tutduğu iş də qərəvəlli olar.

* * *

Qılıxlı aş yeyər, qılıxsız daş.

* * *

Qırxayağı elə gördüm, ilana sığındım.

* * *

Qırılan qoşunnandı.

* * *

Qız anası dərd torbası.

* * *

Qız anasına, oğul atasına çəkər.

* * *

Qız bəy arvadı olsa da, gözü dədə evində qalar.

* * *

Qız xalaya, oğul dayıya çəkər.

* * *

Qız kəsihdi – onun payını kəsməy olmaz.

* * *

Qız qalar – un çuvalına tay olar.

* * *

Qız qapısı, şah qapısı – biri gələr, biri gedər.

* * *

Qız satdıx mal deyil ki, hər isdiyənə verəsən.

* * *

Qızı alanda işinə baxallar, atı alanda dişinə.

* * *

Qızı özbaşına qoysan, ya odunçuya gedər, ya qalayçıya.

* * *

Qızıldan taxtın olunca, gümüşdən baxtın olsun.

* * *

Qızın gözü ata evində olar.

* * *

Qızın oldu, qırmızı donunu çıxart.

* * *

Qocaların yediyi zərər, işlədiyi qazandı.

* * *

Qocalıx da bir kişiləhdən dəyil.

* * *

Qonax bir gün olar, iki gün olar.

* * *

Qonax evin bəzəyidi.

* * *

Qonax gələr quş kimi, oturmaz bəyquş kimi.

* * *

Qonax-qaralı ev toy-bayram olar.

* * *

Qonaxsız ev suyu savılmış dəyirman kimidi.

* * *

Qonşu qonşuya nə gündə gərəhdi?

* * *

Qonşu payıyan qarın doymaz.

* * *

Qonşu payı şirin olar.

* * *

Qonşuluxdan qız aldım,

Başımı bələya saldım.

* * *

Qoradan mövüc olmaz.

* * *

Qorxulu baş salamat olar.

* * *

Quduran qırx gün gedər.

* * *

Quduran quru yurdda qalar.

* * *

Qudurasan qurbağa,
Gəldin bizi vurmağa?

* * *

Qudurmuş it yəəsini də dalar.

* * *

Qulağın birini dar elə, o birini darvaza.

* * *

Qulağın birini kar elə, gözünün birini kor.

* * *

Qulax gündə bir təzə söz eşitməsə, kar olar.

* * *

Qurban olum o günə, yağını sala düyünə.

* * *

Qurd dumannı gündə ova çıxar.

* * *

Qurd yuvası sümühsüz olmaz.

* * *

Qurdalama qurdu çıxar.

* * *

Qurdun oğlu da qurd olar.

* * *

Qurtnan qonaxlığa get, köpəyi özünən apar.

* * *

Quru yurdda qalanın dərdi böyüy olar.

* * *

Quş var ət yeyər, quş var ət yeyilər.

* * *

Qürbət eldə yaşayanın gözü vətəndə olar.

* * *

Qürbətdə keçən ömür nisgilli olar.

* * *

Qürbətdə şah olunca, öz elində nökr ol.

* * *

Lax yumurtadan cücə çıxmaz.

* * *

Leş görəndə qarğa quzğunnan betər olar.

* * *

Loxma var dağ aşırar, loxma var boğaz yırtar.

* * *

Mal itəndə iman gedər.

* * *

Malı mala qatmazdar!

* * *

Malım xarab olunca, canım xarab olsun.

* * *

Meymun baxar güzgüyə, adın qoyar özgəyə.

* * *

Meyvəli ağaca salba atallar.

* * *

Meyvənin kalı dəyər, adamın kalı dəyməz.

* * *

Məclisin başı, ayağı olmaz.

* * *

Mən dingildəməhdən yüküm dingildiyir. – Üzləşdiyi müəyyən problemlərlə bağlı səbir və dözümlə davranan adamın problemin az aidyyəti olanların narazılığına etirazını ifadə edir: *Mən dingildəməhdən yüküm dingildiyir. Yəni mən bu işə dözüürəm, amma mənənnən qıraxdakı, yanımdakı, oğlum, qızım dözmür.*

* * *

Məndən ötdü, qardaşıma dəydi, elə bil saman çuvalına dəydi.

* * *

Mənə verənin oğlu olsun, məndən alanın oğlu ölsün!

* * *

Məni çalmıyan ilanı qoynumda saxlaram.

* * *

Mərd basar, amma kəsməz.

* * *

Mərdiməzar başqalarına duzax qurar.

* * *

Mıxı mismar edən kişi var.

* * *

Min gün yarax, bir gün gərək.

* * *

Minnətnən yeyilən çörəh boğazda qalar.

* * *

Mis ki gəldi bazardan, saxsı çıxdı qapıdan.

* * *

Molla halvanı görüncə Quran yadınnan çıxdı.

* * *

Naxələf oğuldansa, kor qız yaxşıdı.

* * *

Nankor övladdan şeytan da bezər.

* * *

Naşükürün irizği artmaz.

* * *

Nə barım var, nə barxanam.

* * *

Nə bərkdə əli var, nə boşda.

* * *

Nə çəkər öküz çəkər, kotan dalınca gedər.

* * *

Nə dəvə görmüşəm, nə də qığını.

* * *

Nə dosduğu bilinir, nə də düşmənçiliyi.

* * *

Nə gördüm, nə götürəm?

* * *

Nə həət qanır, nə hüt.

* * *

Nə irəli durur, nə geri.

* * *

Nə iyi çıxır, nə səsi.

* * *

Nə üsdə aşdı, nə altda qazmax.

* * *

Nə yardım doyur, nə əldən qoyur.

* * *

Nənən ölsün, Aysaba, yeməmişən qaysava?

* * *

Nimçə aşdan isdi oldu?

* * *

Nisyə götürən iki dəfə ağlar – bir alanda, bir verəndə.

* * *

Nökər nədi, bekar nədi, aç qapını, ört qapını.

* * *

O qədər ölmədi, gordan harayçı gəldi.

* * *

Ocağın tüsdüsü közünə görə olar.

* * *

Ocax söndürənin ocağı sönər.

* * *

Ocax sönər, külü bəllənər.

* * *

Od qonşusu, ev dostu.

* * *

Oda getdin od kimi, suya getdin su kimi.

* * *

Odnan oynamazdar!

* * *

Oduğunun ipi çiyində, dəhrəsi belində gərək.

* * *

Oğlan evində heç nə yox, qız evində zıppazıp.

* * *

Oğru ol, əyri ol, bəxtin olsun!

* * *

Oğru ol, insafı əldən vermə.

* * *

Ox yaydan, söz ağızdan.

* * *

Olub keçəni üzə vurmazdar.

* * *

On barmağında on mərifəti var.

* * *

Otursan yolunna qalarsan, yatsan işinnən.

* * *

Ov atanın deyil, çatanındı.

* * *

Ovu bərəsində, sözü vədəsində.

* * *

Öküzü qaldırıb altınna bala çıxarar.

* * *

Öküzün yekəsi pəyədəymiş ki.

* * *

Öldü var, döndü yox!

* * *

Öldü, dərđini özünən gora apardı.

* * *

Ölən geri qayıtmaz.

(Öləni geri qaytarmağ olmaz.)

* * *

Öləndə də kişi kimi öl.

* * *

Öləndə də üzüsulu ölməh yaxşıdı.

* * *

Ölənnən ölməy olmaz!

* * *

Ölmüşdü Xankişi, həm gülləni verə, həm qırmanı.*

* * *

Ölülüyü diriliyinnən yaxşıdı.

* * *

Ölüm Allah əmriddi, heç kəs onnan qaça bilməz.

* * *

Ölüm həxdı, biz nahax.

* * *

Ölünü öz başına buraxsan, kəfəni cırıb qaçar.

* * *

Ömrə etibar yoxdu.

* * *

Ötən günə gün çatmaz.

* * *

Öymə özuu, döyərsən dizıı.

(Öymə özuu, tökəllər gözuu.)

* * *

Öz bildiyin dədəsinə də verməz.

* * *

Öz əlimdi, öz başım, qazanda qaynar aşım.

* * *

Öz gözündə tiri görmür, özgə gözdə tükü seçir.

* * *

Öz örüşündə qurd ac qalmaz.

* * *

Özgənin sözünü özgəyə deməyə nə var?

* * *

Özünü yorulmuş biləndə məni ölmüş bil.

* * *

Özü gedirdi yolunan, əcəli gəldi kolunan.

* * *

Özü qazıcan da bilir, quzucan da.

* * *

Özün evə buraxmıllar, çuxasın asmağa yer axtarır.

* * *

Özünün boş çanağını mənim dolu çanağıma tay
eliyirsən?

* * *

Paxılın qarnının altını fələy də bilməz.

* * *

Pasdı dəmirdən dəhrə çıxmaz.

* * *

Pay yemə, dilinə pay çıxar.

* * *

Pir mənimdi, kəramətinə bələdəm.

* * *

Pis adama heç nə olmaz.

* * *

Pisdiiyi torpağa əkdilər, göyərmədi.

* * *

Pıışhapıç Nikalayı taxdan saldı.

* * *

Pişiş deyər: yəəmin yeddi kor qızı olsun, hərəsinin
əlinnən bir tikə qarım. İt deyər: yəəmin yeddi oğlu olsun,
hərəsi mənə bir tikə atsin.

* * *

Pul adamı ağladar da, oynadar da.

* * *

Pul kəsən başa sorğu-sual yoxdu.

* * *

Pul məndə (onda; səndə), bir də ingilisdə.

* * *

Pulluya qızıl başmax, pulsuza cırx çarix?

* * *

Pulsuzduğun üzü qara olsun.

* * *

Pulu az olanın qəmi də az olar, dəmi də.

* * *

Pulun çoxdu? Ver qatığa, yax başaa.

* * *

Rəncbər işdər, bəy yeyər.

* * *

Ruzu paylananda, görəsən, biz harda küllənirdih?

* * *

Ruzunu görəy Allah özü yetirsin, çabalamaxnan dəyil.

* * *

Ruzunu verən də Allahdı, alan da.

* * *

Saçın uzununu, sözün qıyası.

* * *

Sağ əlin verdiyini sol əl bilməməlidi.

* * *

Sağ gözün işığı sol gözə düşməz.

* * *

Sağlığında kor Fatıydı, öldü, oldu badamgöz Fatma.

* * *

Satan satır, alan alır, gen baxana nə qalır?

* * *

Satdığımız satılmaz, aldığımız tapılmaz.

* * *

Sayanın quluyam, saymıyanın heç ağası da olmuram.

* * *

Sel həmişə kötüh gətirməz.

* * *

Səbrin də bir əndazəsi var.

* * *

Səksən, doxsan – bu gün varsan, sabah yoxsan.

* * *

Səllimi böyüyən uşağ, elə səllimi olar.

* * *

Sən gedəndə, mən gəlirdim.

* * *

Sən pisdiyinnən qalmırsansa, mən niyə yaxşılığımnan
qalım?

* * *

Sən vırmadın, mən yıxılmadım!

* * *

Sən yaxşılığımı elə, bilən biləcəh, bilmiyən heç bilmə-
sin.

* * *

Sənə görə dəvə hələ uşaxdı?

* * *

Səpilmiyən toxum göyərməz.

* * *

Sikgə yerə yenənnən hax göyə çəkilib.

* * *

Sınmadısa, daş gətirim.

* * *

Sıpa anasınnan qabaxda gedər.

* * *

Sıpa da böyüyüb eşşəy olacax da.

* * *

Soruşa-soruşa dünyanın o biri ucuna gedəllər.

* * *

Soruşdular: Haralısan?

Dedi: Hələ evlənməmişəm.

* * *

Soyulan soğandı, aşpazın gözü yaşarır.

* * *

Söhbət qoyunu qurda verər.

* * *

Söhbətin şirin yerində erməni gəldi: “Allah saxlasın”.

* * *

Söz ağızdan bir dəfə çıxar.

* * *

Söz çərrədəni heç nə çərrədə bilməz.

* * *

Söz deməyə usdadı,

İş görməyə xəsdədi.

* * *

Söz deyilənə qədər sənindi, deyilənnən sonra özgənin.

* * *

Söz sözün dayağıdı.

* * *

Söz var ki, şirin şəkərdi,

Söz var ki, acı zəhərdi.

* * *

Söz var, adamın yeddi qatından keçir.

* * *

Sözü açır, sora da dalınnan qaçır.

* * *

Sözü dalda dəyil, üzdə deyəllər.

* * *

Sözü deməy asandı, arxasında durmax çətin.

* * *

Sözü isdi-isdi deyəllər.

* * *

Sözü qanana deyəllər.

* * *

Sözü söznən çəkəllər.

* * *

Sözü yeri düşəndə deyəllər.

* * *

Sözün də pərsəngi olar.

* * *

Sözün var, üzümə de, dalda it də çox hürər.

* * *

Su tökməynən quyu dolmaz.

(Aftafaynan quyu dolmaz.)

* * *

Suyumsuz adamın işi də suyumsuz olar.

* * *

Sürünü tərət, axsağınnan yapış.

* * *

Sürünün qabağın axsax təkə çəkər.

* * *

Sütnən gələn sümüynən gedər.

* * *

Sütsüz inəh mələyən olar.

* * *

Şah idi, şahbaz oldu.

* * *

Şahın da rəyyətə işi düşər.

* * *

Şahin başa, quzğun leşə.

* * *

Şahlıx quşu hər adamın başına qommaz.

* * *

Şeytannan arpa əkən, saman biçər.

* * *

Şəhər – hündür qalalı, igid – başı bələli.

* * *

Şər demə, şərə düşərsən.

(Şər deyəni şərə düşər.)

* * *

Şər şeytannan, xeyir Allahdan.

* * *

Şər yandıranı heç nə yandıra bilməz.

* * *

Şər-şəbətə – adamı salar dərdə.

* * *

Şərti şumda kəsəh, xırmanda yabalaşmıyax.

* * *

Şükürsüz evdə bin-bərəkət olmaz.

* * *

Taxdadan maşa olmaz, gədədən paşa.

* * *

Talehi kür bəndənin salamı da savaşdı.

* * *

Tamahkarın həyası olmaz.

* * *

Tanrı qoruyan igid basılmaz.

* * *

Tanrı verdiyini bəndə ala bilməz.

* * *

Tarı mənəm, yağmaram.

* * *

Tez evlənənnən tez ayrılan peşman olmaz.

* * *

Təkədən qoç olmaz.

* * *

Təki sən güllə at, mən barıtını verərəm.

* * *

Təklənən öküzü qurd basar.

* * *

Təzə bardağın suyu sərin olar.

* * *

Təzə süpürgə yaxşı süpürər.

* * *

Təzə yurdda köhnə yurdun yeri bilinər.

* * *

Təzəni elə gördü, köhnüyə şükür elədi.

* * *

Topdağıtmaz evim var, bığburma ərim.

* * *

Tora həmişə qızıl balıx düşməz.

* * *

Torpağ adamı çəkər.

* * *

Toş deyirsən getmir, toqquş deyirsən dayanmır.

* * *

Toynan vay əkiz qardaşdı.

* * *

Toyuğ anasından süd əmib ki, balalarına da verə?

* * *

Toyuğa dedilər: Çilədanın doludu, niyə eşlənirsən?

Dedi: Tökülmüşdərim öyrəşib.

* * *

Toyuğa dedilər: yumurtdamadın, yumurtdamadın, bəs
falına nə gəldi?

* * *

Toyun adın toy qoyublar ki, toy yəəsinin bağı
çatdamasın.

* * *

Toyunki oynamaxdı, vayınki ağlamax.

* * *

Tutduğun işi asda gör, amma usda gör.

* * *

Tutulmamış oğruyam, xannan, bəydən doğruyam.

* * *

Tutursan durmur, buraxırsan vurmur.

* * *

Tülkü yatar, yuxusunda cücəli toyux görər.

* * *

Tüt deməydən dilimdə tük bitdi.

* * *

Ucuz alan itirər.

* * *

Ulağa dedilər, mərifətini göstər, anqırıb külə ağnadı.

* * *

Ulağı noxdasınnan, insanı dilinnən.

* * *

Uluyan iti qarıda saxlamazdar.

* * *

Umu-küsüsüz aylə olmaz.

* * *

Urvan mənnən olmasa, xamırın küt gedər. – *Hər işində mənim əlim var, köməyim var. Məsələn, ana qızına deyə bilər. Ata oğluna deyər. Elə bil ki, qonum-qonşu bir-birinə, qardaş qardaşa deyə bilər. Yəni mənim köməyim olmasa, sən heç nə eliyə bilməzsən.*

* * *

Uşağ adamı qannı (düşmən) qapısına göndərər.

* * *

Uşağ aylənin diri-dirriyidi.

* * *

Uşağ aşıx yığar, xəsis pul.

* * *

Uşaq evdə çıxırdı,
Dərtdən-qəmdən uzaxdı.

* * *

Uşaq evin çırağıdı.

* * *

Uşaq üz görən yerə gedər.

* * *

Uşağı yeməy yox, fərəh böyüdür.

* * *

Uşax bir yerə, gəlin min yerə.

* * *

Uşaxlı ev bazardı,

Uşaxsız ev məzardı.

* * *

Uşaxlı ev – gülüstan,

Uşaxsız ev – zimistan.

* * *

Uşaxsız ev, suyu savılmış dəyirman kimidi.

* * *

Uşaxsız qadın – meyvəsiz ağac.

* * *

Utananın oğlu olmaz.

* * *

Uzun saşdının ahı yerdə qalmaz.

* * *

Uzun sözün qızası, uzun yolun kəsəsi.

* * *

Uzundraz, binamaz – xeyrə-şərə yaramaz.

* * *

Uzunun ağılı topuğunda olar.

* * *

Ürəyə zor yoxdu!

* * *

Üsdümü unnu görüb adım dəyirmançı qoyur.

* * *

Üşdə alacağım yox, beşdə verəcəyim.

* * *

Üşdü alanı yoxdu, özünü beşdi satır. – *Yəni özü heylə sən deyən bir şey deyil, amma özünü yekə tutur. Bunu heç sayan yoxdu, qiymətsiz adamdı, amma özünü qiymətli adam hesab edir.*

* * *

Üzə gülür, arxada peyin vurur.

* * *

Üzümə bax, halımı sor.

* * *

Üzünü gösdər, üzgöruncəyini verim.

* * *

Üzüh qaşınan, arvad əriynən sayılar.

* * *

Vaxtında görülən iş tapılmış kimidi.

* * *

Var əvi – kərəm əvi, yox əvi – vərəm əvi.

* * *

Vardan verən utammaz.

* * *

Varı olan taxar, olmuyan baxar.

* * *

Varın azdığı eyib deyil, aqlın azdığı eyibdi.

* * *

Varrının dövləti varsa, yoxsulun mürvəti var.

* * *

Ver gülüm, al gülüm.

* * *

Verib pis olmaxdansa, vermiyib pis olmax yaxşıdı.

* * *

Verimlə dost olan illərnən düşmən olar.

* * *

Versən doyunca, vursan öluncə!

* * *

Vədəsiz bannıyan xoruzun başını kəsəllər.

* * *

Vədəsiz yarpax yerə düşməz.

* * *

Vələ iki öküz qoşmazdar.

* * *

Vəsyətin düşər-düşməzi olar.

* * *

Vur ölüm, qanımin bahasını ver!

* * *

Vuran oğul atasına gənəşməz.

* * *

Ya ağa ölər, ya ağacan.

* * *

Ya ev tikmişən, ya toy eləmişən. – *Biri gedir yolunan. Görür ki, bir kişi yorulub oturub qapının ağzında. Bu da bir az aqıl adam olub da. Deyir ki, sən ya ev tikmişən, ya toy eləmişən. Yəni yorulmuşan, oturmusan burda. Bu ona işarədi ki, toy da eliyən yorulur, ev də tikən yorulur.*

* * *

Ya xan ölər, ya da eşşəh.

* * *

Ya üz, ya düz.

* * *

Yadı yağı doğrasın, qanı yerə dammasın.

* * *

Yağ yanmasa, iyi çıxmaz.

* * *

Yaxşı arvad ərini vəzir edər, yaman arvad rəzil.

* * *

Yaxşı işdən gül iyi gələr.

* * *

Yaxşı malı ucuz satmazdar.

* * *

Yalan yarağan deyil ki, yıxılıb qol-qıçını sındırasan.

* * *

Yalançıdan doğru xəbər.

* * *

Yalançının dilini kəsəllər, oğruçunun əlini.

* * *

Yaman yırtığım görümməydənsə, yaman yamağım görünsə yaxşıdı.

* * *

Yanığa yanmazdar.

* * *

Yar yolunda boran olar, qar olar.

* * *

Yaralı ilan qayıdıb bir də gələr.

* * *

Yaran harda, canın orda.

* * *

Yarı olmaxnan dəyil, yarımoxnandı.

* * *

Yaş iş tutanın yaxası əldə qalar.

* * *

Yavaş gedən tez çatar.

* * *

Yayı çox dartma, qırırlar.

* * *

Yazıya pozu yoxdu.

* * *

Yeddi biyana yad pis qohumdan yaxşıdı.

* * *

Yediyi nədi ki, gəyirdiyi də nə ola?

* * *

Yeməyə də köməy, işləməyə də!

* * *

Yer də, yurd da bəyin, xanın,

Kəntdi, işlə, çıxsın canın.

* * *

Yer qatı, göy irax.

* * *

Yeridiyin yerdə əyağa daş dəysə, o da Allahdandı.

* * *

Yerində deyilməyən söz – vurur tökər göz.

* * *

Yeriyənə yol verməz, oturana yer.

* * *

Yetdiyinə yetir, yetmədiyinə bir daş atır.

* * *

Yetimə can-can deyən çox olar, çörəh verən az olar.

* * *

Yetimin haqqın yeməzdir.

* * *

Yəəsiz eşşəyi qurt yeyər.

* * *

Yəəsiz ölü yerdə qalmaz.

* * *

Yıxılanın üstünə əli baltalı da gələr, baltasız da.

* * *

Yoğun nazilincən, naziyin canı çıxar.

* * *

Yoğurmadım, yapmadım, hazırca kökə tapdım.

* * *

Yoxdan Allah da bezardı.

* * *

Yolunu azanı geri qaytarmax müşküldü.

* * *

Yolunu doğru tutanın işi asan olar.

* * *

Yorğan getdi, dava bitdi?

* * *

Yorulan yolda qalar.

* * *

Yönnü adam bizi tapmaz.

* * *

Yuxu ki var, ölüm kimidi.

* * *

Yuxunu görənnən dəyil, yozannan soruş.

* * *

Yumurtdamıyan toyuğu qapıda saxlamazdar.

* * *

Yuva dağıdanın yuvası dağılar.

* * *

Yükü dəvənin yanına deyil, dəvəni yükün yanına çəkə-
lər.

* * *

Yükü kim daşıyacax? – Hambal Dadaş?

* * *

Yüz fikir bir borcu ödəməz.

* * *

Yüz hadıxçı olsa da, güc doğanda olar.

* * *

Yüzə dözən yüz birə də dözər.

(Ona dözən on birə də dözər.)

* * *

Zamana arsız-gorsuz zamanasıdı.

* * *

Zər qədrin zərgər bilər, soğanın qədrin erməni.

* * *

Zoru varsa, zorxanası da var.

ÖYÜD VƏ NƏSİHƏTLƏR

Abırsızdan həya gözləmə!
Abrını, abırsızdan gözdə!
Ac olsan da, özünü tox tut!
Adam cızığınan çıxmaz.
Adamın bəxti üzünə güləndə qudurmaz.
Adamını tanı, sora yanında söz danış!
Adına layix iş gör!
Adını bədnamçılıxdan qoru!
Allahdan ümüdünü üzmə!
Allahın adını dilinnən, ətəyini əlinnən buraxma!
Allahın ətəyinnən əlini üzmə!
Arı-goru olmayannan heç nə gözdəmə!
Arvadın sözünə gah bax, gah baxma!
Aylədə pişiyim-pişiymnən dolammax lazımdı.
Başdadığın işi axıra çatdır!
Başqasına duzax qurma, özün düşərsən.
Başqasına pinə eləmə ki, sənə də pinə etməsinnər.
Başqasına zınqırav asmaxdan əvvəl özünə bax!
Başqasının babalını boynuna götürmə!
Başqasının haqqına girmə!
Bir iş görəndə insafnan gör!
Bir iş görəndə papağını qabağına qoy, yaxşı-yaxşı fikirreş, sora qərar ver!
Bir iş tutanda elə et ki, sora peşmançılıx çəkmiyəsən.
Bir işi özaa iki iş eləmə!
Bir qarın yeməy üçün heç kəsə əyilmə!
Bir niyyətin olanda “Allah qoysa”, “İnşallah” de ki, işin alınsın.
Borca girmə, borcun yükü ağır olar!

Böyüyün sözünü qulaxlarınnan sırğa elə as!
Cavannığında canı qoru ki, qocalığında lazım olar.
Cikini-bikini bilmədiyən işdən yarışma!
Çaldır-çuldur adamnan uzağ ol.
Çalış dostun etibarını itirmə!
Çalış etibarını itirmə!
Çalış heç kəsə boğaz olma!
Çalış heç kəsin babalını yuma!
Çalış heç kəsin haqqına girmə!
Çalış heç vaxt başqasına qabırğa olma!
Çalış heç vaxt xəlbiraltı olma!
Çalış qulax günahkarı olma!
Çalış tay-tuşdan geri qalma!
Çalış, köşdən geri qalma!
Çarığının bağını bərk çək ki, yolda səni yormasın.
Çörəy itirən olma!
Dəbbə adamları iş görmə, axırda işi dəbbəliyə.
Dəmdəməki adamnan dosdux gözdəmə!
Dilə yəəliyə elə ki, başın bəlaya düşməsin.
Dilini dinc saxla, başa bəla gəlməsin.
Dosdunnan borc alma!
Duz-çörəy itirmə!
Duz-çörəy tökən olma!
Dünya malına bel bağlama, gəldi-gedərdi.
Dünya malına güvənmə!
Dünya malında gözün olmasın!
Dünya malını beşəlli tutma!
Düşün, daşın, sonra qərar ver!
Etibarsız dosdan özünü gözlə, düşmən elə düşməndi.
Etmə, edəllər!
Əlin hara çatır, ora qədər uzat!
Əlində yağın daşsa da, çağırana çat!

Gördün, görməmiş ol!
Gördüyün hər işi əndazəsində gör!
Gördüyün işi biavsana eləmə!
Gücün çatdığı qədər boynuna iş götür!
Gücün çatmayan işin altına girmə!
Güləndə gül əzizi gəlmiş kimi, ağlıyanda ağla əzizi ölmüş kimi.

Halal malına haram qatma!
Hamıya xeyir ver ki, sən də hamıdan xeyir görəsən.
Heç kəsdən köməyi əsgirmə!
Heç kəsə pinə eləmə!
Heç kəsi qınama, başaa gələr.
Heç kim üçün əsib əldən getmə!
Heç kimin günahına girmə!
Heç vaxt Allaha asi düşməyin!
Heç vaxt insafını əldən vermə!
Heç vaxt umudunu Allahdan üzmə!
Hər ağzaa gələni danışma!
Hər çağırılan yerə getmə!
Hər çalınan havaya oynama!
Hər sözü balaxəndəyə ötürüb özünü dərdəsər etmə.
Hər şeyi sanalama!
Hər üzünə gülənə dost demə!
Hər yaxın adama ərk eləmə!
Hər yetənə inanma!
Hər yetənə üz vermə, isdəyənə bez.
Xeyir de, qarşına xeyir çıxsın!
Xeyir işə nəş gətirmə!
İlanın quyruğunu basdalama!
İşi bacarana ver!
İşi hədəqəsinnən çıxarmazdar.
İşi ubur-subura salma!

İşix düşən yerə barmağını tıxama!
İşix gələn yerə pambıx tıxama!
Kəmfürsətdən fürsət gözdəmə!
Kor dumanda yola çıxma, azarsan.
Qanıbıçağ olma !
Qara xəbər olma!
Qaradaban adamnan uzağ ol!
Qaraqudum adamnan xeyir gözdəmə!
Qaraqudum adamnan uzax dur!
Qazanda su da ilitən, qızaa pay ver!
Qocalana gülmə, sən də qocalacaxsan.
Qocalara hörmət et, sən də qocalacaxsan.
Məclisdə yerini bil ki, sənə öndə otur deməsinnər.
Minsifətədi adamnan uzağ ol!
Nəfsini özünən irəli tutma!
Od olub yandırmaxdansa, su ol, söndür!
Oğru ol, insafı əldən vermə!
Örtülü qazanın ağzını açma!
Öz çörəyini özgülərin minnətinə yemə!
Öz evində kəniz ol, çöldə xanımlığını edərsən.
Öz malını canın sağkən ye!
Özaa rəva bilmədiyini başqasına da rəva bilmə!
Özün-özünü bəyənmə e, qoy camaat səni bəyənsin!
Özünü dilinnən yox, işinnən gösdər!
Özünü ona-buna yaxıntı eləmə!
Özünü sərvaxdan salma!
Özünən böyüyün üzünə qayıtma!
Saqqalını hər dəlləyin əlinə vermə!
Sənə əl tutana dirsəh gösdərmə!
Söz gəzdirən adamın yanında söz demə!
Sözü o qədər uzatma ki, daha bəsdə desinnər.
Sözü üçələmə!

Şər demə, şərə düşərsən.
Uşağı döyməzdər, böyüyər üzünə ağ olar.
Uşağın başın çevirib buraxma, yolunu azar.
Uzanan əli geri qaytarma!
Üzə çimkirməy it xislətidi, onnan uzağ ol!
Vaxtını hədər yerə itirmə!
Verdiyın sözün dalınnan qaçma!
Yağlı ye, ürəyində qut olsun!
Yaxaı həyasız əlinə vermə ha!
Yaxşılığ et ki, yaxşılıx görəsən.
Yeriyənə dabalag atma!
Yükünü yüngül et ki, mənzil başına tez çatasan.
Yüz sözdən birini de!

İZAHLI XALQ DEYİMLƏRİ

Abrın tökülsün. – açıq-saçıq, nalayiq tərzdə danışan, zarafat edən və ya hərəkət edən adama qınayıcı tərzdə deyilir.

Abrın yeyib, namısını (həyasını) qurşağına bağlıyb.
// **Abrını yeyib, həyasına əl qatıb.** – Şərəfini, ləyaqət hissini itirib.

abrına qısılmax // abrına sığımmax // abır-həyasına qısılib oturmax – həyasını, hörmətini qorumaq üçün susmaq: *Abrına qısılib hər şeyə dözürdü. Abır-həyama qısılib oturmuşam.*

abrını ətəyinə bükməh – biabır etmək: *Abrın bükdü ətəyinə.*

acı bağırsax kimi uzammax (uzatmax) – deyilən fikrin çox uzanması (uzadılması): *Sözü acı bağırsax kimi çəkib uzatma!*

acıxmış itə dömməh – bərk acmış və əlinə keçəni yemək istəyən adam haqqında işlədilir: *Acıxmış itə dönüb.*

acınnan günorta durmax // acınnan köpüh qusmax – çox kasıb yaşamaq: *Acınnan günorta durur. Acınnan köpüh qusur.*

acınnan küt getməh – aclıqdan zəifləmək; çox kasıb yaşamaq: *Acınnan küt gedir.*

açıb-ağartmax – hər hansı bir məlumatı söyləmək, bildirmək: *Açıb-ağartmalı dərd dəyil. Açıb-ağartmasan, yaxşıdı.*

Adam olmuyan yerdə bu da adamdı. // Adam olub adamlara qoşulub. – Qanacaqsız, qabiliyyətsiz adam haqqında kinayəli tərzdə işlənir: *Bu, havaxdan adam olub adamlara qoşulub?*

Adama qışda buz da verməz. – Çox xəsis adam haqqında deyilir.

Adama on iki imamın qanın sübut eliyər – Şərböhtan atan, yalandan şahidlik edib üzə duran adam haqqında işlədilir.

adama ot yoldurmax – əzab-əziyyət vermək: *Bu, adama ot yoldurar.*

adamı dinnən-donnan çıxarmax – bezdirmək, usandıрмаq: *Adamı dinnən-donnan çıxarma!*

adamı qara qəpikli eləmäh – gözdən salmaq; haqqında mənfi rəy yaratmaq: *Adamı qara qəpikli eliyib divara vurur.*

adamı otarmax – adamı aldatmaq, aldatmaqda davam etmək: *Adamı lap otarırsan e?!*

Adamın (kişinin) gözü dönməsin – Çox hirsli olan adam haqqında işlədilir.

adamın əlinə çöpü çüt-çüt vermäh – çoxbilmiş, bic adam haqqında işlədilən ifadə: *Adamın əlinə çöpü çüt-çüt verir.*

Adamın gərəh qanında, canında ola. // Adamın gərəy özünün qabında ola! – Qabiliyyətsiz adam haqqında işlədilir.

Adamları tanımağ olmazmış. – Birinin hərəkətlərinə təəccüblənəndə işlədilir.

adamlıxdan çıxmax – insani keyfiyyətlərini itirmək: *Bı lap adamlıxdan çıxıb e.*

adı it dəfdərində də olmamax – sayılmamaq, çox hörmətsiz olmaq: *Adı it dəfdərində də yoxdu.*

adı qulağına dəymäh – Özündən razı olan, özündən müştəbeh şəkildə danışan adam haqqında işlədilir: *Ağlaa gələnı danışırсан. Dəəsən, adın qulağaa dəyib?*

afat çəyirtgəsi – ziyanverici: *Afat çəyirtgəsi kimi hər şeyi fot elədi.*

afat vırmax – ağaclara müəyyən xəstəliyin düşüb bəhəri məhv etməsi: *Bı il ağajdarı afat vırdı, bəhər olmadı.*

afdafa gəzdirən – Yaltaq adam haqqında işlədilir: *Afdafa gəzdirənin biridi.*

afsanıya düşməh – Təsadüf nəticəsində hər hansı bir xatadan qurtarmağın vaxtilə edilən yaxşılığın, xeyirxahlığın nəticəsi kimi yozulmasını ifadə edir: *Bircə tikə çörəyim afsanıya düşdü.*

Ağ bir, qara iki eliyən dəyil – Deyilən sözü çox çək-çevir etməyən, hər sözə münasibət bildirməyən, səbirli adam haqqında işlədilir.

Ağ daş, qara daş, maa bir qardaş – Ananın oğlan övladı olması arzusunu ifadə edir. Tək övladı, yaxud yalnız qızları olan ana uşağını oynadarkən bu sözləri deyir.

Ağ daş, qara daş, maa bir yoldaş – Səfərə tək çıxmış adamın özünə yol yoldaşı arzulamasını ifadə edir.

Ağ günümüz daldan doğub? – Ağır vəziyyətin yaxşı, xoş bir şey haqqında düşünməyə imkan verməməsi gerçəkliyini ifadə edir: *Yəni pis gündəyiy onsuz da, ağ günümüz daldan doğub ki, belə şənniy eliyəy, nəsə yaxşı bir şey haqqında düşünəy? Bı bizim haramıza yaraşır?*

ağ yuyub qara sərməh – möhkəm danlamaq: *Ağ yudu, qara sərdi.*

Ağajda yatmışdın? – Yuxudan çox erkən duran adam haqqında deyilir: *Çox tez durub qonşıya, ya harasa gedən; ya da təzə bir xəbər eşidib süb tezdən gəlib deyən beləsinə deyilər: ağajda yatmışdın, nə tez durub gəlmisən?*

ağı görüb, qararı unutmax – yaxşını görüb, pisi unutmamaq; kinli olmamaq: *Ağı gördü, qararı unutdu.*

ağı qaradan seçməh – yaxşı və pis, müsbət və mənfi olanı bir-birindən ayırd edə bilmək: *Ağı qaradan seçməyi bacarmır.*

ağına-bozuna baxmamax – necə gəldi danışmaq və ya iş görmək: *Ağına-bozuna baxan dəyil.*

ağını çıxartmax – şişirtmək, həddini aşmaq: *Lap ağını çıxartdın e!*

ağırina gəlməh – xətrinə dəymək, acıqlandırmaq: *Bı söz anamın çox ağırina gəldi.*

ağırrıgını üsdünə tökməh – birinin qarşısında gərnəşən adama deyilir: *Ağırrıgını üsdümə tökmə.*

ağıza gələni danışmax – fikirləşmədən, yerli-yersiz danışmaq: *Hər ağıza gələni danışma.*

ağızdan yırtıx – Özündə söz saxlaya bilməyən, söz gəzdirən adam haqqında deyilir.

Ağlaa cəyən əkim. – Axmaq məsləhətlər, yersiz təkliflər verən, mənasız fikir yürüdən adama müraciətlə deyilir. İfadədə ərək, qınaq və zarafət da duyulur.

Ağlaa dua yazdır. – Birinin uyğunsuz təklifinin və ya hərəkətinin mənfi dəyərləndirilməsi zamanı işlədilir: *Get ağlaa dua yazdır.*

Ağlaa kül əliyim. // Kül ağlaa. (bax: **Ağlaa cəyən əkim.**)

ağlı bir şey kəsməməh – şübhə ilə yanaşmaq, inanmaq: *Bı işdən ağlın bir şey kəsir? Ağlum sənnən bir şey kəsmir.*

ağlı kərən-kərən gətirməh – məntiqsiz, rabitəsiz, anlaşılmaz, dolaşıq danışmaq; nə danışdığını bilməmək: *Ağlı kərən-kərən gətirir. Ağlın kərən-kərən gətirir?*

ağlı topuğunda olmax – ağılsız, zəif düşüncəli olmaq: *Ağlı topuğandadı.*

ağnağazını araya salmax – öz işini qabağa salmaq (“ağnağaz” sözü Qarabağ və Zəngəzurda “ehtiyac üçün üyüdülnən azacıq taxıl” mənasında işlədilir): *Dəyirmanax taxıl aparıllar. Bı var çuvalnan, meşoynan, bı də var bı torba,*

ya da dağarcığın dibində aparıllar. Ona ağnağaz deyillər. Deyir bini arıya salın, üyüdüün aparım. Öz işu arıya salmax isdiyəndə deyillər ki, ağnağazu araya saldın?

ağrımıyan başa buz bağlamax – lazımsız bir işlə özünü çətinliyə salmaq: *Ağrımıyan başaa buz bağlama.*

ağzi çörəyə çatmax – qazancı, güzəranı yaxşılaşmaq: *Deyəsən, ağzın çörəyə çatıb?*

ağzi dada gəlməh – dadlı yeməkdən ləzzət almaq, iştaha gəlmək: *Ye, ağzın dada gəlsin.*

Ağzi isti yerdədi. – Hər hansı bir işlə bağlı çətinlikləri bilmədən inamlı danışır.

Ağzın üşüyür, atı suara bilmirsən? – Bir işi görməmək üçün bəhanə gətirən adam haqqında deyilir.

Ağzına çullu dovşan yerrəşmir. – hədsiz dərəcədə lovğa, gopçu adam haqqında işlədilən ifadə.

ağzına gələni danışmax – düşünmədən, yerli-yersiz danışmaq: *Yerri-yersiz ağzına gələni danışır.*

ağzına kiraa isdəməh – danışmağa tənbellik etmək: *Adam var ki, isdədiyi zaman danışır. Adam da var ki, bir sözü ağzına almağ üçün gərəy on dənə sual verəsən. Ona deyillər ki, ağzia kiraa isdiyirsən, bir söz danışasan?*

ağzına yiyəliy etməh (etməməh) – fikirləşmədən, yerli-yersiz danışmamaq (danışmaq): *Ağzına yiyəliy eliyən dəyil.*

ağzında dili kimi bəsdəməh – nazını çəkmək, əziz-xələf böyütmək: *Ağzında dilim kimi bəsdəmişəm. Ağzında dilin kimi bəslə, yekəlib sənə zülm eləsin?*

Ağzında qan ola, yerə tüpürmə. – “Dərdini və ya bildiyin hər hansı informasiyanı hər adamın yanında açıb-ağartma” mənasında işlənir.

ağzında su ilinməməh – ağzında söz qalmamaq, eşitdiyini dərhal söyləmək, söz saxlayan olmamaq: *Ağzında su ilinmir.*

Ağzındakı quşu çıxart. – Birinin demək istədiyi əsas fikri ləngidib onun ətrafında danışdığı və ya bir fikri deyib-deməməkdə tərəddüd etdiyi zaman işlədilir: *Ağzındakı quşu çıxart, görək nə deyirsən.*

ağzını Allah yoluna qoymax – boş-boş danışmaq: *Ağzını qoyub Allah yoluna.*

ağzını aramax – hər hansı bir iş barədə birinin fikrini öyrənməyə cəhd etmək: *Onun ağzını ara!*

ağzın boza verməh – adamın fikrini yanlış səmtə yönəltmək: *Qonşu bərk gəlmişdi, kişi ağzın boza verib yola saldı.*

Ağzını xeyirriyə aç! – Biri hər hansı işin pis, uğursuz nəticələnməyini dedikdə digəri “xeyir söz danış” mənasında ona müraciətlə söyləyir.

ağzının dadı gətməh – İnsan, yurd itkisindən doğan xiffəti ifadə edir: *Ağzımın dadı onnan getdi. Qaçqın gələnən sora ağzımızın dadı gedib.*

ağzının dadı-duzu qalmamax – müəyyən səbəbdən yediyindən ləzzət almamaq: *Qaçqın düşənən sora ağzımızın dadı-duzu qalmıyıb.*

ağzının dadını bilməh (bilməməh) – yüksək zövqü olmaq (olmamaq), yaxşı seçim edə bilmək (bilməmək): *Filankəs ağzının dadın bilir, gör kimin qızın alıb.*

ağzının kəsəri olmamax – sözünün təsiri olmamaq, sözü qəbul olunmamaq: *Ağzının kəsəri yoxdu.*

ağzının qorux-qaytağı olmamax – danışığını bilməmək; ağzında söz saxlamamaq: *Sənin ağzın qorux-qaytağı heş yoxdu ki.*

ağzının suyunu axıtmax – istəmək, tamah salmaq: *Hər gördüyün şeyə ağzın suyun axıtma.*

ağzınnan çıxanı qulağı eşitməməh – öz dediyini dərk etməmək: *Ağzınnan çıxanı qulağı eşitmir.*

ağzınnan horra tökülməh – mənasız, rəbətəsiz, kəsərsiz danışmaq: *Ağzınnan horra tökülür, yəni ölüvay danışır.*

ağzınnan od tökülməh – bəlağətli danışmaq: *Bu ki əsil natiqdi, ağzınnan od tökülür.*

Ağzınnan süd iyi gəlir. – Püxtələşməmiş, təcrübəsiz gənclər haqqında işlədilir.

Ağzınnan yellər alsın. – Hər hansı bir bəd fikrə, ehtimala qarşı “Allah eləməsin”, “dediyin yerinə yetməsin” mənalığında işlədilir.

ağziynan quş tutmax – qoçaq, fərasətli, bacarıqlı olmaq: *Ağzınnan quş tutsam da, genə bilən dəyilsən.*

ah çəkib qan tüpürməh – dərddli olmaq: *Filankəs gecə-gündüz ah çəkib qan tüpürür.*

Ahın dağlara-daşlara! – dərddini danışib ah çəkən adama verilən təsəlli.

Axırın gəlsin, bez tuman. – Vaxtilə yaman gündə olub, indi vəziyyəti yaxşılaşdığından lovgalıq edən adam barədə rişxəndlə deyilir.

axmırasını ... üsdünə tökməh – deyingənliyi, ah-vay etməsi ilə başqasını bezdirmək: *Axmırası camaatın üsdünə tökmə.*

ajdıxdan çıxmax – Açıqlıqla yemək yeyən adam haqqında işlədilir: *Ajdıxdan çıxmısan?*

al dilə tutmax – şirin dillə adamı aldatmaq: *Al dilə tutub adamı cəhənəmmə də aparar.*

Al molladı, ver molla dəyil. – Xəsis adam haqqında işlədilir.

Ala itdən məşhurdu. – Mənfi mənada tanınan hörmətsiz adam haqqında işlədilir.

alabaşına, külbaşına – başdansovdu (iş görmək): *İşi alabaşına, külbaşına görməzdər.*

Aldın payı, çağır dayı! – Kiməsə xoşagəlməz hərəkətinə görə sərt cavab verildikdən sonra işlədilir.

Allah ağıl paylıyanda hardaydın? – bax: **Allah saa ağıl versin.**

Allah almışdıxdı. – Hər hansı bir zərərlə, itki ilə üzleşdikdə işlədilir: *Allah almışdıxdı yee, bu nə işdi başımıza gəldi?*

Allah arada şahıddı. – Qarşısındakını inandırmaq məqsədilə and məzmununda işlənir.

Allah binnən betərinnən saxlasın. – Alqış məzmunlu olub hər hansı bir arzuolunmaz, pis hadisə baş verdiyi zaman işlədilir.

Allah eləməsin! – “Hər hansı pis, bəd hadisə baş verməsin” mənasında işlədilir.

Allah qoysa! – hər hansı bir yaxşı, xoş işin, hadisənin baş verməsi arzu edilərkən “inşaallah” mənasında işlədilir.

Allah məni öldürsün, amma hamıdan sora! – Zərəfatyana deyilir.

Allah saa ağıl versin. – Ağılsız bir iş tutan adamın səhv hərəkətini üzə vurmaq, gileylənmək məzmununda işlənir.

Allah, sən saxla! – Başqasının başına gələn, yaxud başqa yerdə baş vermiş hər hansı bir fəlakət zamanı “bizdən uzaq olsun”, “Allah bu bələdan bizi qorusun” mənasında işlədilir.

Allah üzünə (üzümə) baxdı. – Hər hansı bir təhlükədən təsadüf nəticəsində qurtula bilmiş adam haqqında işlədilir.

Allah ya saa verə, ya maa. – Münaqişə zamanı tərəflərdən biri digərini hədələmək məqsədi ilə işlədir.

Allaha da qurban olum, qonağına da. – Qonaq qarşılayarkən işlədilir.

Allaha pənah, nə ola, ola! – Müsbət nəticələnməyəyinə tam əmin olmadan riskli bir işə girişilən zaman işlədilir.

Allahı yetirməh – bəxti gətirmək: *Allahı yetirib.*

Allahın dərgahına qavışmax – ölmək: *Allahın dərgahına qavışdı, yəni rəhmətə getdi.*

Allahın səhəri çox! – Bir şeyi söz verib etməyən, yalançı vədlər verən adama müraciətlə istehzal şəkildə deyilir.

Allahın verdiyinnən. – əldə etdiyi nemət, ruzi ilə kifayətlənərək Allahına şükür edən adamın dilindən işlədilən ifadə.

Allahına bəndəliy eləməməh – itaət etməmək; yolunu azmaq: *Filankəs Allahına bəndəliy eləmir.*

Allahnan allahlığ etməh – hədsiz iddialı olmaq: *Allahnan, nöyzenbillah, allahlığ etməy olmaz.*

Alt daşı güjdüdü. – Qadını iradəli, söz sahibi olan kişi haqqında deyilir: *Dəyirmanın iki daşı var da. Alt daş, üst daş. Əslində dəyirməndə dəni üyüdəndə ən çox işi görən o alt daşdı. Altdan firranır, o üsdəki də onnan barabar firranır. Burda ailə məsələsidi. Kişinin qadını güjdü çıxıb onu idarə edir. O nə deyirsə, elə onun dediyin eliyir.*

Alt dodağı yer süpürür, üst dodağı göy. – Zəhmli, qaşqabaqlı adam haqqında işlədilir.

Altdan-altdan su yeridir. – zahirən sakit görünən birinin xəlvətə öz bildiyini etməsi, ara qarışdırması barədə işlədilən ifadə.

Altı aylıxsan? – Çox səbirsiz insana müraciətlə deyilir.

Altında gicitkən şələsi var? – Nədənsə narahatlıq keçirən adama müraciətlə deyilir.

Amin deyəndi. – Yerli-yersiz hər şeyi təsdiq edən, “bəli-bəli” deyən, vəzifəli və ya özündən imkanlı şəxslərə yarımağa çalışan adam haqqında işlədilir.

Anadan əmdiği süd burnunna gəldi. – Müəyyən bir hadisə ilə əlaqədar əzab-əziyyətlə, çətinliklərlə üzləşmiş adam haqqında işlədilir.

anadan olduğu günə peşman olma – həyatından bezmək: *Başaa bir oyun açaram, anadan olduğun günə peşman olarsan.*

Anan səni at belində doğub? – Qoçaq adamlar haqqında deyilir.

Anası (anam, anan) namaz üstə imiş. – Müəyyən bir bələdan qurtula bilmiş, təhlükəni sovuşdurmuş adam haqqında işlədilir.

anasınna olmama – yoxdur, ola bilməz: *Məni alladan hələ anasınna olmıyıb.*

Ancax öz milçəyini qavır. – Ancaq öz hayına qalan xudbin adam haqqında deyilir.

Anqır, tayını tap! – Adətən, eşq, evlilik təklifi edilən situasiyalarda bəyənəməmzliyin kəskin və kobud ifadəsi kimi işlədilir.

Ara qarışdı, məssəb itdi. – Qarışıqlıq düşmüş situasiyanı əks etdirir.

arabadan düşmüş qarpız kimi – Ovqatı yaxşı olmayan birindən əhvalını soruşduqda belə cavab verir: *Nətəər-sən? Deyir arabadan düşmüş qarpız kimiyəm.*

Arabaynan dovşan tutur. – Müəyyən bir şeyi hiylə və siyasətlə əldə etməyi bacarır.

aralarından qara pişih keçməh – Münasibətləri pozulmuş adamlar haqqında işlədilir: *Araızdan qara pişih keçdi?*

Aralarından su (yel) keçmir. – Möhkəm, mehriban dostlar haqqında deyilir.

aralıxda it döyməh – avaralanmaq, veyillənmək, boş-bikar gəzmək: *Bekar-behdin aralıxda it döyür; İşi yox, gücü yox, aralıxda it döyür.*

araya çəltiy atmax – sözün arasına söz qatmaq; söhbət zamanı əsas məsələdən fikri yayındırmağa çalışmaq: *Sözuu danış. Araya çəltiy atma!*

arğaç keçməh – birisinin işinə pəl vurmaq, zərər vermək, baş vermiş hadisədə barmağı olmaq, əlaltından ara qarışdırmaq: *Babam çox hirsdənir və arğacın kimnən keşdiyini annıyır. Mən bilirəm arğaç sənnən keçib.*

arı kimi şirəyə getməh – mənfəətini təmin edəcək yerə can atmaq: *Arı kimi şirəyə gedir.*

Arın yeyib, namusuna əl qatıb. – Abırsız, abır-həyə gözləməyən adam haqqında işlədilir.

Arını yeyib, gorunu da bağlıyıb belinə. – Heç nədən utanmayan, arsız adam haqqında deyilir.

arının yuvasına çöp soxmax – hirsələndirmək; aranı qarışdırmaq: *Arının yuvasına çöp soxma.*

Arpa yemiş at kimi kırıldıyır. – Harın adam haqqında deyilir.

arпасı artıx düşməh – harınlamaq, qudurmaq: *Arpan artıx düşüb?*

Artığın var, at itaa. – Sərfəli olan, lakin aşağılayıcı təklifdən imtina edən şəxs tərəfindən “sənin artığına qalmamışam” mənasında işlədilir.

arzusu gözündə qalmax // arzusu ürəyində qalmax – arzusu həyata keçməmək, yerinə yetməmək: *Oğlumun arzusu gözündə qaldı. Anamın illərnən yazdıxlarını çap etdirməy arzusu ürəyində qaldı.*

Asda qaçana imam qənim olsun. – “Bu yerdən uzaqlaşmaq, aradan çıxmaq lazımdır” mənasında işlədilir.

asdarı üzünə çıxmaq – əsl siması tanınmaq: *Axır ki, paxılın asdarı üzə (üzünə) çıxdı.*

asdarı üzünən baha – Əslində ucuz olmalı nəyinsə baha başa gəlməsini ifadə edir: *Asdarı üzünən baha gəldi.*

asi düşməh – qarşı çıxmaq: *Heç vaxt Allaha asi düşməyin.*

aşının duzunu-suyunu verməh – bərk danlamaq, ciddi cəzalandırmaq: *Aşının duzunu-suyunu verdim.*

Aşqabad batan kimi batmaq – işləri tənəzzülə uğramaq; müflis olmaq; ciddi itkilərə məruz qalmaq: *Aşqabad batan kimi batdıx.*

at milçəyi kimi yapışmaq – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *At milçəyi kimi yapışıb qopmur.*

atdı pəri – At minib-çapan qoçaq qadınlar haqqında işlədilir: *Kim ki qoçaxdı, at çapandı, ona atdı pəri deyillər. Atdı pəriyə dönüb.*

atı torbasıynan döyüşdürməh – ara qarışdırmaq, aravuranlıq etmək: *Araqarışdıran adam haqqında deyilir ki, atı torbasıynan döyüşdürəndi, atı torbasıynan döyüşdürür.*

Avcın için yalarsan! – Hədələyən, təhdid edən adama “sən bunu edə bilməzsən” mənasında deyilir.

Avcının için iyləmişəm? – Hər hansı gileyə qarşı “haradan biləydim, bilmirdim” mənalarında işlədilir.

ayağ üstə ölüb qurtarmaq – çox zəif, arıq olmaq: *Ayağ üstə ölüb qurtarıb, dayna!*

ayağı ağır olmaq // ayağı düşməməh – düşərli olmaq; gəlişi uğursuz olmaq: *Ayağı ağırdı. Ayağı düşmədi.*

ayağı yerə yapışmaq – təəccüblənmək; eşitdiyi xəbərdən həyəcanlanmaq: *Elə söz eşitdim ki, ayağım yerə yapışdı.*

ayağı yüngül olmaq – gəlişi ilə uğur gətirmək, düşərli olmaq: *Filankəsin ayağı yüngüldü.*

Ayağım ocağın qırağında yanıb? – Çox gedib-gəlmədiyi yerdə haqqında arzuolunmaz şəkildə danışılan biri tərəfindən deyilir: *Bir yerə ki gedib-gəlmirsən, sənin sözünü danışılar. Deyirsən ki, ayağım ocağın qırağında yanıb? Niyə mənim sözümü danışırısan?*

Ayağın yandı, geri çək demir. – “Heç vaxt xətrinə dəymir” mənasında işlədilir: *Anam gəlninə deməzdi ki, ayağın yandı, geri çək.*

Ayağına daş dəyən də mənnən bilir. – “Hər bir işə görə təqsiri məndə görürlər” mənasında işlədilir.

ayağının altında yumurta qalmax – Nazla, yavaş-yavaş yeriyən adam haqqında işlənir: *Elə yeriyir, elə bil ayağının altında yumurta qalıb.*

ayı çıxmax – vaxtı keçmək: *Yayda qarpız-yemiş yeyilir da. İndi payıza dönəndə o qədər getmir. Deyirsən ki, ta onun ayı çıxdı.*

ayı potası – Çox kökəlmiş adam haqqında deyilir: *Ayı potasına dönüb. Elə bil ayı potasıdı.*

ayıbına kor olmax – öz eybini görməmək: *Ayıbına kor olan adamnan layıxlı bir hərəkət gözdəmə! Ayıbına kor olub e!*

Ayrannı aş, pendir-lavaş. – qeyd edilən yeməyin ləzzətli olduğunu bildirən ifadə.

Az aşın duzu dəyil. – Çoxbilmiş, hiyləgər, bic adam haqqında işlədilir.

Az dedi, saz dedi. – Fikrini yığcam və sanballı ifadə edən adam haqqında işlədilir.

babalı boynuna – məsuliyyəti kiminsə üzərinə qoymaq: *Babalı mənim boynuma.*

babalını yumax – əmin olmadan başqasını nədə isə günahlandırmaq; əsassız olaraq başqasının qeybətini etmək: *Çalış heç kəsin babalını yuma!*

bada getməh – puç olmaq: Yəəsizdiydən hər şeyi bada getdi.

Bağ belə, bostan belə. – Hər hansı yalançı vədlərə, uydurma fikirlərə münasibəti ifadə edir.

bağır-öfkəsi ağzına gəlməh – iyrənmək, ögümək; qorxmaq: *Bağır-öfkəm ağzıma gəldi.*

bağrına daş bağlamaq – dözmək, ürəyiyumşaqlıq etməmək, sərtləşmək: *Əri cavan öldü, özünü itirmədi. Bağrına daş bağladı, balalarını böyütdü.*

Bahasına pul vermişən? – Ya hədiyyə verilmiş, ya öz zəhməti hesabına, ya pulsuz, havayı, ya da təsadüfən əldə edilmiş nəyisə (geyimi, əşyanı və s.) işlətməyə qiyməyən adama müraciətlə deyilir.

Baxtavar başaa. // **Xoş halaa.** – Başqasının xoşbəxtliyinə, xoş gününə müəyyən qədər həsədlə, qibtə ilə münasibət bildirərkən işlədilir: *Baxtavar filankəsin başına, oğlannarı yaxşı yerdə işdiyir, qızı xoşbaxt olub; Xoş halaa, uşaxlardan yarımisan.*

baxtı qızıl kəsməh – şanslı olmaq, bəxti gətirmək, asanlıqla uğur qazanmaq: *Baxtı qızıl kəsir.*

Bajarana baş qurban. – Uğur qazanan qabiliyyətli adam haqqında rəğbətlə işlədilir.

balaxəndəyə bir şey atmaq – nəsə yemək: *Balaxəndəyə bir şey atmisan?*

balaxəndəyə ötürməh – bax: **balaxəndəyə bir şey atmaq:** *Olanı balaxəndəyə ötürür.* Məcəzi mənada: deyilən sözü ürəyinə salmaq: *Hər sözü balaxəndəyə ötürüb özünü dərəcəyə eləmə.*

balaxəndəyi dolu olmaq – Ürəyi giley, narazılıq və s. ilə dolu olan birisi içindəkiləri açıb-danışanda başqa birisi tərəfindən işlədilir: *Sənin balaxəndəyin doluymuş ki?*

baltanı kökünnən (dibinnən) vırmax – adamın sözü-nü sərt şəkildə kəsmək; hər hansı bir problemin həlli üçün kəskin qərar vermək: *Baltanı dibinnən vırdı.*

barmağı bala batmax – uğur qazanmaq, bəxtəvər olmaq. “Yarımamaq” mənasında isə kinayəli tərzdə işlədilir: *Barmağın bala batıb?*

Barmaxlarının hər biri bir qızıldı – İşinin ustası olan, hər şeyi bacaran adam haqqında deyilir.

basaratı bağlammax – işləri gətirməmək; bacarığın və imkanın olduğu halda, bir iş görə bilməmək: *İsdiyirsən ki, bir iş görəsən, görə bilmirsən. Yəni o qədər həvəsdən düşmüşsən, basaratın bağlanıb deyillər. Sanki əlin-qolun bağlanıb, qaraçuxan yatıb.*

Baş dəyil e, saman çuvalıdı – Mənasız təklif verən, məntiqsiz danışan adam haqqında istehza ilə deyilir.

baş qoşmamax – əhəmiyyət verməmək: *Onun kəmsər danışığına baş qoşma.*

Başaa xeyir, canım. – Təəccüblənmək məqamında özünəmuraciət kimi istifadə edilir: *Başaa xeyir, canım, bu nə işdi başma gəldi? Başaa xeyir, canım, indi də bına yanım?*

başaa sadağa – Mal, mülk, pulla bağlı hər hansı bir itkiyə məruz qalan insana təskinlik məqsədi ilə “canın sağ olsun” mənasında deyilir.

Başaa söz qəhətdi? – Söylənməsi arzu olunmayan fikir səsləndirən adama etiraz olaraq deyilir, “söz tapmırsan danışmağa” mənasında işlədilir.

Başdı başın saxlasın. – Müəyyən çətinlik yarandığı və birliyin olmadığı məqamlarda “hərə öz hayına qalsın” mənasında işlədilir: *Başlı başın saxlasındı?*

başdı-başına bıraxmax – nəzarətsiz qoymaq: *Heyvanı başdı-başına bıraxarsan, gedib tələf olar.*

başı qalda olmax – təhlükəyə, bəlaya düçar olmaq:
Başı qaldadı.

Başı ayağına salama gedir. – Beli bükülmüş qocalar haqqında deyilir.

başı bədəninə (çiyinnərinə) ağırırax etməh – təhlükəli işlərə girişmək, həyatını risk altında qoymaq: *Başın bədənna ağırırax edir? Başı çiyinnərinə ağırırax eliyir.*

başı daşdan-daşa dəyməh – çətinliklərlə üzləşmək, bərkə-boşa düşmək: *Başı daşdan-daşa dəyənnən sonra ağı başına gəlib.*

başı əhlət daşına dəy(mə)məh – ciddi çətinliklə üzləş-(mə)mək: *Başı əhlət daşına dəymiyib; Başı əhlət daşına dəyənnən sora ağı başına gəldi.*

başı əlində olmamax // başına iş gəlməh – xoşagəlməz, arzuolunmaz bir hadisə ilə üzləşmək: *Yəqin, başı əlində dəyil ki, gəlib-çıxmadı. Adamın avamlığınnan başına çox iş gələr. Başımıza gəlmiyən qalmadı.*

başı ətdəmməh – pullanmaq: *Dəəsən, başın ətdənib axı!*

başı xarab olmax – səfehləmək: *Başın xarab olub? Bu nə sözdü?*

başı üsdündə olmamax – qərar verəcək, fikir yürüdəcək iqtidarda, vəziyyətdə olmamaq: *Başı üsdündə dəyil, nə desin?*

Başı(m) dinc, qulağı(m) dinc. – Qalmaqaldan uzaq olan, konfliktsiz sakit həyat tərzinə üstünlük verən, mübahisəli məsələlərə baş qoşmayan adam barədə işlədilir.

Başımın ağasısan? – birinin məsləhət və ya tələblərinə etiraz bildirən ifadə.

başın boş buraxmax – sərbəst buraxmaq, nəzarət etməmək: *Bı işin başın boş buraxma!*

başına at təpməh // başına hava gəlməh – axmaq-axmaq danışmaq; normal qəbul olunmayan fikir, təklif söyləmək: *Başaa at təpib? Başaa hava gəlib?*

başına corab hörməh – dolaşdırmaq, tələyə salmaq: *Başıma corab hörmə! Özü öz başına corab hörüüb.*

başına dənbələn oyunu açmax – əziyyətə salmaq: *Bir tikə vaxtımızdan başımıza dənbələn oyunu açır.*

başına dövlət quşu qommax – birdən-birə varlanmaq: *Filankəsin başına dövlət quşu qonub.*

başına əngəl açmax – problem yaratmaq: *Özü öz başına əngəl açdı.*

başına qızıl alıb gəzməh – arxayın olmaq: *Gəlini gətirdin, daa bı işdən qurtardın, ağır işdən. İşdərin düzəldi da. Ta bınnan sora başaa qızıl al, gəz.*

başına oyun açmax // başına iş açmax – ağır vəziyyətə salmaq: *Başaa bir oyun açaram, dədəm toyu yadına düşər. Özü öz başına iş açdı.*

Başına vur, çörəyin əlinnən al! – Fağır, yazıq, özünü müdafiə edə bilməyən adam haqqında işlədilir.

başında çanax çatdamax – hər hansı bir işin bəlasına düşmək, ziyanını çəkmək: *Nə xata olsa, gəlib məni tapır. Həmənə çanax mənim başımda çatdıdır.*

başında qoz sındırmax // başında turp əkməh – çox incitmək, əzab vermək: *Bı, adamın başında qoz sındırar; Arvadı yazıx kişinin başında turp əkir.*

başını başdara qoşmax – bilmədiyi işlərə qarışmaq: *Bu da başını başdara qoşub da!*

başını daşa döyməh // Get başu döy daşa! – Hər hansı bir hərəkətə və ya deyilən sözə etirazı ifadə edir: *Görürsən ki, artıq-əsgiy danışır, haxlı-haxsız. Onnan bı sözü gözdəmirsən. Deyirsən ki, noolub saa, dəli olmusan? Get başu döy daşa! Bu sözü niyə deyirsən?*

başını girrəməh – birtəhər dolanmaq: *Hərə öz başını güjnən girriyir.*

başını itirib, ayaxlarını axtarmax – çaşbaş olmaq, çətin vəziyyətdə nə edəcəyini bilməmək: *Başını itirib, ayaxlarını axtarır.*

başını qatıxlıyib it ağzına verməh – özünü xataya salmaq: *Başını qatıxlıyib it ağzına verib.*

Başını orda islat, burda qırx. – özünü hara isə təcili çatdırmaq.

başını tavlamaq – aldatmaq: *Başını tavlıyır.*

başının altına yasdıx qoymaq – arxayınlaşdırmaq: *Anıya deyir onun başının altına yasdıx qoyma, qoy gedib işini-güjünü görsün.*

başının altınan çıxmaq – hər hansı bir işin səbəbkarı hesab edilmək: *Hər şey sənin başun altınan çıxır.*

başqasının ağzına çilov olmaq – başqasının deyəcəklərinin qarşısını almaq: *Başqasının ağzına çilov olmaq çətin-di.*

başmaq seyrinə çıxmaq – gəzintiyə getmək: *Başmaq seyrinə çıxıb.*

bayxanı üzə vırmaq – arada olan bir gizli işi açıb-ağartmaq: *Bayxanı üzə vırma! Bayxanı üzə vırmazdar.*

Bayır-bacaxnan işi olan adam dəyil. – Ev-eşik işləri ilə məşğul olub kənara (qonaqlığa, gəzməyə və s. yerlərə) getməyə meyil etməyən adam haqqında deyilir.

bayırrığı olmamaq – ictimai yerdə, kənar yerdə özünü səviyyəli apara bilməmək: *Bının heç bayırrığı yoxumuş ki!*

bayquş kimi ulamaq – Çox qarğış tökən və ya çox ağlayan adam haqqında işlədilir: *Bayquş kimi uluyur.*

bel bağlamaq – güvənmək, etibar etmək: *Dünya malına bel bağlama, gəldi-gedərdi.*

beli bağlı olmaq – arxayın olmaq, tam əmin olmaq; güvənmək: *Ərinnən belə bağlıdı.*

beli qırılmaq – ağır itkiyə məruz qalmaq, ciddi çətinliklərə düşmək: *Deməy olar ki, ev yəəsinin – yazığın belə qırılırdı. Gündə dəsdə-dəsdə arvatdar gəlirdi. Ağlaşırıldı, yeməh verilirdi.*

Belə çöpdən dirəh. – İmkani çox olduğu halda, cüzi bir iş görə, yarıtmaz adam haqqında istehza ilə deyilir.

beş kişinin biri – Hörmət, nüfuz sahibi olan kişiler haqqında işlənilir: *O da beş kişinin biridi.*

Beş özünən deyəndə bir də bizdən de. – Çox lovğalanan adama müraciətlə deyilir.

beyninin qurtdarı tərpeyyəh – hirsənmək: *Genə beyninin qurtdarı tərpeyyəh?*

bəxti qulağının dalında olmaq – şanslı olmaq, işlərində asanlıqla uğur qazanmaq: *Bəxti qulağının dalındaymış.*

bəxti üzünə gülməh – şanslı olmaq, bəxti gətirmək: *Bəxt adamın üzünə həmişə gülməz.*

bəndi-bərəsi kəsilməh – maneələrlə üzləşmək: *Bəndi-bərəsi kəsilib, əli heş hara çatmır.*

Bərk durdu, boş yıxıldı. – Bir şeyi edəcəyi haqqında lovğalıqla danışmış, gerçəklikdə heç nə etməyən adam haqqında işlənilir.

bərk getməh – lovğalanmaq, təkəbbürlü olmaq: *Filan-kəs bərk gedəndi.*

Bərkdə əli yoxdu. – Təhlükəli vəziyyətdə kənara çəkilən cəsarətsiz adam haqqında işlənilir.

bərkdən-boşdan çıxmaq – təcrübəli olmaq, çətinliklər görmək: *Bərkdən-boşdan çıxmış adamdı.*

bərkdən-boşdan çıxarmaq – sınamaq: *Adamı sınıyılar da məyyən çətin vəziyyətdə, yəni bərkdən-boşdan çıxarıllar; Adamı bərkdən-boşdan çıxardıb sora dost olallar.*

Bi da mənim vur iyidim. – bacarığına güvəndiyi övladı yarıtmaq bir iş gördükdə valideynin təəssüflə söylədiyi ifadə.

Bıçax sümüyə dirənib. – vəziyyətin son dərəcədə dözülməz, narazılığın yüksək olduğunu bildirən ifadə.

Bıçax vırsan, qanı çıxmaz. – Çox qəzəblənmiş, hiddətlənmiş adam haqqında işlədilir.

Bığdan götürüb saqqala qoyur. – Səmərəsiz işlərlə məşğul olan adam haqqında işlədilir.

Bildiği biləsindədi. – Sözü qulaq asmayan, özü bildiyini edən adam haqqında işlədilir.

bildiğini dədəsinə verməməh // bildiyini heç kəsə verməməh – fikrindən dönməmək, məsləhətə qulaq asmaq, inadkar olmaq: *Bildiğini dədəsinə də verməz. Özü bildiyini heç kəsə verməz.*

Bir atım barıtı var imiş. – Hirsələnib tez özündən çıxan və tez də sakitləşən; bir iş həvəslə girişib yarımçıq qoyan adamlar haqqında işlədilir: *Bir atım barıtı vardı, atdı boşaldı.*

Bir baxan deyərdi, bir də baxım. – gözəl qız, qadın haqqında işlədilən ifadə.

Bir başı var, min dili. – riyakar adam haqqında işlədilən ifadə.

bir bezin qırağı – oxşar mənfə xasiyyətləri olan adamlar haqqında deyilir: *Hansı bir bezin qırağıdı.*

bir çürüh qoznan da saymamax – saymazlıq etmək, yada salmamaq, başa çıxmamaq: *Adamı bir çürüh qoznan da saymır.*

Bir daş altda, bir daş üstə. – Hər hansı bir hadisəni, fikri gizli saxlamaq zərurliyini ifadə edir.

bir daşnan iki quş vırmax – bir hərəkətlə iki işi həll etmək: *Camaat bir iş görə bilmir, bı bir daşnan iki quş vırır.*

Bir dəli şeytan deyir. – Fəsadları ola biləcək hər hansı bir hərəkəti etməklə əlaqədar qərar verilməsində tərəddüdü ifadə edir: *Dəli şeytan deyir, dur getginən onun abrını atəyinə bük.*

Bir dəridi, bir sümüh. – Çox arıq və zəifləmiş adam haqqında işlədilən ifadə.

Bir əli yerdə qaldı, biri göydə. – Çıxılmaz vəziyyətə düşən adam haqqında deyilir.

Bir himə bənddi(miş). // **Bir amana bənddi.** – Gərgin vəziyyətdə hər hansı bir addımı atmağa (danışmağa, ağlamağa, dalaşmağa, getməyə və s.) bir bəhanə, səbəb gözləyirmiş kimi hazır olan adam haqqında işlədilir: *Bı, elə bir himə bəndmiş ki. Elə bir amana bənddi ki?*

bir işin qulpundan yapışmaq – kömək etmək: *Bir işin qulpundan yapışdın, axıra çıxart. Bir işin qulpundan yapışmaz.*

Bir qara qəpikliy adamlığı yoxdu. – Qabiliyyətsiz, qanacaqsız adam haqqında deyilir.

bir qarnı ac, bir qarnı tox – yoxsul adam haqqında işlədilən ifadə.

bir qulağınnan alıb o birinə verməh – deyilən sözə əhəmiyyət verməmək, etinasız yanaşmaq: *Sözü bir qulağınnan alır, o birinə verir.*

Bir misqallıx dilin qoyub, bir batmannıx başıyan danışır. – Soruşulana sözlə deyil, baş hərəkəti ilə cavab verən adam haqqında işlədilir.

bir sözü iki eləməməh – deyilənə tabe olmaq: *Bir sözü iki eləməzdər.*

Bir şapalağa dəyməz. – Cansız-cüssəsiz adam haqqında “əl bulaşdırmağa dəyməz” mənasında işlədilir.

bir üzü qız, bir üzü gəlin – Ərini tez itirən gəlinlər haqqında deyilir.

bir yerdə bənd almamax // bir yerdə tikiş tutmamax – Bir yerdə durmayan, vurnuxan; oyan-buyana çox gedən; iş yerini tez-tez dəyişən adamlar haqqında deyilir: *Sən də bir yerdə bənd alan dəyilsən. Bu heş harda bənd alan dəyil. Bir yerdə tikiş tutmur.*

Bir yerə kül tökən dəyil. – Bir yerdə duruş gətirməyən, qərar tutmayan insanlar haqqında deyilir.

bir-birinin ağzına tüpürməh – iki və daha artıq adamın eyni fikri söyləməsi: *Elə bil bir-birinin ağzına tüpürüblər.*

Bir-birinizi yaxşı tapmırsınız. – Bir-biri ilə yaxınlıq edən mənfi xasiyyətli adamlar haqqında kinayəli tərzdə işlənir.

bir-biriynən qan davlamax – Bir-biri ilə qan davalısı kimi yola getməyən insanlar haqqında deyilir: *Bir-biriynən qan davlıyır.*

Bircə öldüyüm günü bilmirəm. – “Hər şeyi bilirəm, hər şeydən məlumatım var” mənasında işlədilir.

Bircə zənciri çatışmır. – Zırrama, sözünü-hərəkətini bilməyən adam haqqında işlənir.

birəni ayağınnan nallamax – bacarıqlı və məharətli olmaq: *Birəni ayağınnan nallıyır.*

Biri ala dağdan deyir, o biri qara dağdan. – Bir söhbət zamanı tamamilə fərqli məsələlərdən danışan müsahiblər haqqında deyilir.

Birin bilirsən, birin bilmirsən. – “Sənin bilmədiyin şeylər var” mənasında işlədilir.

Birin deyərsən, beşin eşidərsən. – “Nə deyərsən, cavabımı da alarsan” mənasında işlədilir.

Birinin sözü o birinin boğazından keçmir. – Bir-birini eşitməyən, bir-birinin sözünə qulaq asmayan yaxın adamlar haqqında işlədilir.

Bişmiş toyuğun gülməyi gəlir. – Birinin danışdığı yalana münasibəti bildirir. “Bu boyda yalan olmaz” mənasına uyğundur.

bitdi buzova döndərməh – Çox danlanıb nə edəcəyini bilməyən, vurnuxan adam haqqında işlədilir: *Bitdi buzova döndəriblər.*

Bizimki yerdən çıxıb? – Biri öz övladını başqalarından üstün tutanda, digərininkilərə saymazlıq, laqeydlik ifadə edəndə digəri belə deyir. Yəni bizimki övlad deyil?

bogazında çarix tayı qalmax – Danışmaq istəməyib yalandan çəçəyən, öskürən adama müraciətlə istehzalı tərzdə işlədilir: *Bogazında çarix tayı qalıb?*

boğazdan yuxarı – qeyri-səmimi (demək, danışmaq): *Onun söziünə çox da inanma, nə deyirsə, boğazdan yuxarı deyir.*

boluna darımax – israfçılıq etmək, nəyi isə normasından artıq işlətmək: *Baxıb görür ki, uşax gəlir, mürəbbəni qoyur qabağına bir qabı tamam yeyir. Deyir boluna darımisan? Bir az az ye də; Bir də görürsən ki, evdə, lap ananın özü olsun, çox bədxərjdiy edir, nəyisə ora-bıra paylıyır. Ona da deyillər, boluna darımisan?*

bosdançının kar vaxtı – bostan məhsulları yetişən vaxt.

boynu boyundurux altda olmax – kiminsə tabeliyində, kimdənsə asılı vəziyyətdə olmaq: *Biri evli olur, arvadın söziünən oturub-durur. Deyillər boynu boyundurux altdadı, yəni arvadın təsiri altındadı.*

boynu qoltuğaltı görməməh – hələ çətinlik görməmək, bərkə-boşa düşməmək: *Boynu qoltuğaltı görmüiyib.*

Boynuna örkən dolammır. – Çox kök, boynuyoğun adam haqqında istehzalı şəkildə deyilir.

boynuna yük düşməh – söz verdiyi bir işi yerinə yetirməyə məcbur olmaq: *Boynuna yük düşüb?*

Boynuun dalınnan qan alıblar? – Sözü gec qanan adam haqqında deyilir.

boyuna biçilməh – bir şeyin adama uyğun olması: *Bı vəzifə lap boyuna biçilib.*

Böyün varam, səhər yox. – Yaşlı adamlar kiçiklərə öyüd-nəsihət verərkən işlədirlər: *Böyüylər öyüt verəndə deyir: bala, mən böyün varam, səhər yox. Sən öz günəə ağla, öz işdəru qur. Mən həməşə sənin yanında olmuycəyəm axı.*

Bu əl vurub o biri əli kəsib. – Bir adam öz yaxın adamına, qohumuna xəsarət yetirəndə, yaxud onu qətlə yetirəndə hadisəyə bu ifadə ilə münasibət bildirilir.

Bu xəmir hələ çox su aparar. – Həlli uzun zaman alacaq bir iş haqqında işlədilir.

Bu zülmü Allah götürməz. – Çox haqsızlıq və zülmə uğramış adamın dilindən deyilir.

Bura bir gəlib çıxan sevinər, bir də qaçıb qurtaran. – Bir yerə böyük ümid və arzularla gedən və getdiyi yerdə arzuolunmaz vəziyyətlə qarşılaşan adam haqqında işlədilir.

Burda bir əmma var. – Hər hansı bir məsələnin qüsuru, problemi olduğu vurğulanır.

burnu girməyən yerə başın soxmax – bilib-bilmədən hər işə qarışmaq: *Burnun girməyən yerə başını soxma!*

burnu ovulmax – cəzalanmaq, döyülmək: *Filankəsin burnu hələ ovulmalıdı.*

burnu sallamax – nədənsə küsmək, incimək, narazı qalmaq: *Burnu sallamb.*

burnuna duzdu su qoymax – acıqlanmaq, tənbeh etmək: *Burnuma duzlu su qoydu.*

burnunna piltə-piltə gəlməh – etdiyi hər hansı bir hərəkətə görə nəticədə əziyyət çəkmək: *İnşallah, torpaxlarımızda ermənilərin yedihləri burunna piltə-piltə gələr.*

Burnunna tutsan, canı çıxar. – Cüssəsiz, çalimsiz adam haqqında deyilir.

burnunun ucunna uzağı görməməh – uzaqgörən olmamaq: *Burnunun ucunna bir qarış uzağı görmür.*

buyur-buyura salmax – bir işi görməyi bir-birinin üzərinə atmaq: *İşi buyur-buyura salmayın. Buyur-buyura saldılar, hamıdan geri qaldılar.*

can deyib can eşitməh // canbir qəlbə olmax – bir-biri ilə mehriban olmaq: *Can deyin, can eşidin! Canbir qəlbə dədilər.*

canı boğazına yığılmax – bezmək: *Canım boğazıma yığıldı.*

Canı buz baltası kimi bərkdi. – Sağlam, gümrah olan adam haqqında işlədilir.

canı əziz bəxtəvər – Əziz-xələf böyüdülmüş və ya canını işə vermək istəməyən, canını çox istəyən adamlar haqqında bir qədər rişxəndlə söylənir.

canım saa desin – Danışığı zamanı hər hansı bir fikri, mətləbi vurğulamaq məqamında işlədilir.

canına vijvijə düşməh – qorxmaq: *Canıma vijvijə düşdi.*

canına yağ kimi yayılmax – ürəyincə olmaq, xoşlamaq, ləzzət vermək: *Canına yağ kimi yayıldı.*

canını çöldən tapmax – sağlamlığına fikir verməmək, öz qeydinə qalmamaq, hədsiz çalışmaq: Adətən, biri onu əziyyətə salacaq bir işi görmək istəməyəndə deyir ki, *canımı çöldən tapmışam?* Və ya sağlamlığının qeydinə qalmadan çox işləyən adama deyilir ki, *canını çöldən tapmısan?*

canını dişinə tutmaq – birtəhər dözmək: *Canı dişinə tut! Canını dişinə tutub susdu.*

cehizi bitmiş qız – Hər hansı bir işdən arxayın olan adam haqqında işlədilir: *Cehizi bitmiş qız kimi arxayındı.*

ceyran belinə çıxmaq – çox çətin tapılmaq: *Pul bizdə ceyran belinə çıxıb.*

Cəhənnəmnən bezbilet gəlib. – Kifir, eybəcər adam haqqında, habelə özünü səviyyəsiz aparən adam haqqında deyilir.

Cındırınnan cin ürkür. – Üst-başı, geyimi pis haldadır.

cızığınnan çıxmaq – qudurmaq, ədəb-ərkanı, ölçü-biçini aşmaq: *İndiki zamanada adamlar cızığınnan çıxıblar, yolların azıblar.*

cikini-bikini bilməh // Cikinə də bələdəm, bikinə də. – (kiməsə) yaxından bələd olmaq, onu dərindən tanımaq; hər hansı bir işin çəmini, yöndəmini bilmək: *Mən onun cikini də bilirəm, bikini də. Hər işin cikini də bilir, bikini də.*

cilov gəmirməh – birisinin hərəkətinə görə bərk hirs-lənmək: *Ata oğlunun əlinnən cilov gəmirir.*

cin atına mimməh – bərk hirslənmək: *Məni cin atına mindirmə!*

cinnəri başına yığışmaq – həddindən artıq əsəbiləşmək, möhkəm hirslənmək: *Cinnəri yığışıb başına.*

combaza qalxmaq – coşmaq, qızışmaq, qalmaqal salmaq, sərt mübahisə etmək: *O ki combaza qalxdı, qabağın almağ olmaz. Dəli kimi combaza qalxdı. Yenə mənnən combaza qalxmısan?*

cürdəyini boşaltmaq – ürəyini boşaltmaq, ürəyindəki sözləri demək: *Cürdəyini boşaltdın, dincəldin ta?*

cüt ayağını bir başmağa dirəməh – Öz fikrində israr edən, sözündən dönməyən, tərslik edən adam haqqında deyilir: *Cüt ayağını bir başmağa diriyib.*

çala-çala getməh – rüsvayçılıqla qovulmaq; biabırçılıqla yola salınmaq. Qovulması və ya getməsi arzu olunan adam haqqında kinayəli və məmnun tərzdə işlədilir: *Çala-çala getdi.*

çalağan çardağı (tikməh) // quş damı (tikməh) – müvəqqəti, davamsız, keyfiyyətsiz tikili (tikmək): *Çalağan çardağı tikirsən? Çalağan çardağı tikilən ev tez uçar. Quş damı tikirsən?*

çalxa-çalxa qalmax – ağır xəstəlikdən şiddətli əzab çəkmək; canı ilə əlləşmək; çapalamaq: *Çalxa-çalxa qalıb.*

çalxan-valxana düşməh – qarınışləməsinə düşmək; çıxılmaz vəziyyətdə nə edəcəyini bilməmək; başını itirmək: *Çalxan-valxana düşüb.*

Çalma, çığırımıyım! – “İncitmə, səsim gəlməsin” mənasında işlənilir.

çar-naçar qalmax – ümitsiz qalmaq, çıxış yolu tapmaq: *Əlacı hər yerdən kəsildi, çar-naçar qaldı.*

çatını başına salmax – öz nəzarətində saxlamaq, özünə tabe etmək: *Çatını salıb başına sürüyür.*

Çay nədi, say nədi? – Çox çay içən adamların nitqində işlədilir.

çaya susuz aparıb, susuz gətirməh – zirək, bacarıqlı olmaq: *Adanı çaya susuz aparıb, susuz gətirər.*

çayda balıx sövdası // dəryada balıx sövdası – yerinə yetirilməsi mümkün görünməyən bir iş: *Səninki dəryada balıx sövdasıdı.*

Çevir tati, vur tati. – birinin eyni fikri müxtəlif formada dəfələrlə təkrar etməsini bildirən ifadə.

çək-çəvirə salmax – mübahisə etmək, hər hansı məsələni uzatmaq: *Hər işi çək-çəvirə salır.*

çəltiy atmax – araya söz qatmaq: *Mərdimazar çəltiy atar, aranı qatar.*

çənəsini boş qoymax – boşboğazlıq etmək, danışığına fikir verməmək: *Çənəsin boş qoyub yanşıyır.*

çixacağı olmax – *Birinin elə bil getdiyi yerdə bir hadisə olur, başına bir iş gəlir, xərcə düşür. Deyir bının çixacağı varıydı, çixdı.*

çixdığı budağı doğruyan – Nankorluq edən adam haqqında deyilir: *Filankəs çixdığı budağı doğruyandı.*

çiçəyi burnunda qalmax – arzusu gözündə qalmax: *Çiçəyi burnunda qaldı.*

çiçəyi burnunda ölməh – cavan ölmək, kama çatmamış ölmək; həm ciddi mənada, həm də kinayəli işlənilir: *Qoca bir adamın ölümü haqqında məlumat verəndə biri lağla deyir ki, hə, çiçəyi burnunda öldü. Cavan adamın ölümü haqqında isə ciddi mənada deyilir.*

çiçəyi çırtdamax – sevinmək; eşqə düşmək: *Çiçəyi çırtdıyıb.*

Çil demə, çili düşər. // **Çil demə, çiliyi əyilər.** – Hər sözdən inciyən, dəyməduşər insanlar haqqında “bir söz demə, xətrinə dəyər” mənasında, işlənilir.

çilədanı dolu olmax – ürəyi dərdli olmaq; dərd-səri haqqında deyiləsi sözü çox olmaq: *Çilədanı doluydu danışdı, yüngülləşdi.*

çilədanını boşaltmax – ürəyində olanların hamısını söyləmək: *Çilədanını boşalt, görəy isdədiyin nədi?*

Çırtma vırsan qanı çıxar. – Əsəbi və gərgin adam haqqında işlənilir.

çiy iş tutmax – məqbul sayılmayan, alınmayacaq bir işlə məşğul olmaq: *Çiy iş tutma!*

çiy söz danışmaq – fikirləşmədən danışmaq, məntiqsiz fikir yürütmək. *Ağzında sözü bəşir, sonra çıxart. Çiy söz danışma.*

çiy süd əmməh – etibarsız olmaq: *İnsan çiy süd əmib, ona bel bağlama.*

çiyid yemiş dana – Gözləri mənasız şəkildə döyükdən, duruxmuş adam haqqında deyilir: *Gözü çiyid yemiş dana kimi, nə döyürsən?*

çiyinnərinən (ürəyinnən) ağır daş asılmaq – üzərinə məsuliyyətli iş düşmək; birinin həll edilməsi vacib olan, lakin hələ həyata keçirə bilmədiyi işlərinin olması: *Elə bil çiyinnərinən ağır daş asılıb. Elə bil ürəmnən ağır bir daş asılıb.*

çiyinnərinən ağır bir yük götürülməh // üsdünnən dağ götürülməh – çətin bir işi həll edib yüngülləşmək; iztirabdan, narahatlıqdan qurtarmaq: *Elə bil çiyinnərinən ağır bir yük götürüldü. Elə bil üsdünnən dağ götürüldü.*

çox baş aparmax – başından böyük danışmaq: *Çox baş aparır. Çox baş aparma ha!*

çox deyib az eşitməh – məsləhətə qulaq asmamaq: *Çox dedim, az eşitdi.*

Çoxbilmiş – çoğan doğramış. – Çoxbilmiş adam haqqında zarafatyana, yaxud kinayəli tərzdə işlədilir. Çoğan – yabani bitki adıdır.

çoxdanın qurdu – təcrübəli, çox şey bilən, hiyləgər adam haqqında işlənən ifadə: *Çoxdanın qurdudu.*

çöçün gəlməh – qərribə gəlmək, təəccüblü görünmək; şəninə dəymək: *Nooldu, sözüm saa çöçün gəldi? Filan şeyi eləməh saa çöçün gəlir?*

Çömçə tutan sənə (bizə, sizə) sarıdı. – Hər hansı bir işlə bağlı məsul şəxsə yaxın adam olduğunu bildirir.

çörəy ağacı – qazanc yeri (mənbəyi): *Kişi evin çörəy ağacıdır.*

çörəyi daşdan çıxmaq // pulu daşdan çıxmaq – əziyyətə qazanc əldə etmək: *Çörəyim daşdan çıxır.*

çörəyi qulağına yeməməh – çox şeydən məlumatlı olmaq: *Biz də çörəyi qulağımıza yemiriy!*

çörəyinin dəlisi // çörəyinin düşməni – Bədxərc, israfçı, qazancının qədrini bilməyən adamlar haqqında işlənilir.

dabanı düşməməh – gəlişi ilə bədlük gətirmək: *Təzəgəlinin dabanı düşmədi bizə.*

Dabanın dağlansın, qaradaban. – Uğursuz, bədayaq adam haqqında işlənilir: *Məsələn, uşax olur. Uşax olanda atası ölür, ya anası ölür, ya bir bəd hadisə olur. Beləsinə deyillər “qaradaban”.*

dadı damağında qalmaq – unutmamaq, yaddan çıxarmamaq: *Dadı damağымda qalıb.*

dağı dağ üsdə qoymax – ağır işin öhdəsindən gəlmək: *Adam isdəsə, dağı dağ üstə qoyar. Özünü ciddi bir hünər göstərmiş adam kimi aparən şəxs haqqında isə kinayəli tərzdə işlənilir: *Elə bil dağı dağ üsdə qoyub.**

dalağı sancmaq – şübhələnmək: *Mənim bu işdən dalağım sancır.*

Dalınca bir tolamazda at! – Arzuolunmaz gedişə acıqlı münasibət bildirərkən işlənilir: *Görürsən, gəlin yersiz yerə acıq edib gedir. Qaynana da deyir ki, gedir, cəhənnəmə getsin, dalınca da bir tolamazda at!*

damarına basmaq – xətrinə dəymək: *Damarıma basma!*

damdabaca görməh – qorxmaq; nədənsə qorxmuş adama təəccüblə müraciət edilir: *Damdabaca görmüsən?*

Dana başına bir çatı? – nəyinsə bölüşdürülüb, bərabər paylaşmasına kiminsə etirazını bildirən ifadə.

danabaşdıx eləməh – özünü yekəxana aparmaq: *Adam ol, danabaşdıx eləmə!*

danaboyunnux eləməh – inadkarlıq etmək, yekəxanəlik etmək: *Danaboyunnux eləmə!*

Danqır, mən vırım sən anqır! – Uşağın başı təmiz qırılında biri onun başına çirtmə vurub zarafatla belə söyləyir.

Danzaverdən gəlməh – Adi bir şeyə təəccüblənən adam haqqında deyilir: *Danzaverdən gəlmisən, bını bilmirsən? Bu lap elə bil Danzaverdən gəlib.*

dara-bara salmax – hay-küy salmaq: *Dara-bara salma bura!*

dareybidad yerdə axşamlamax – gözlənilməz problemlə üzləşmək: *Dareybidad yerdə axşamladıx.*

darını kola tökməh – eşidib-bildiyinin hamısını danışmaq: *Darını kola tökmə. Darısını kola tökəndi.*

dartan-vartan salmax – dartışdırmaq; bölüşdürə bilməmək: *Binnar yenə dartan-vartan salıblar.*

dartan-vartanda qalmax – başını itirmək, çıxılmaz vəziyyətdə olmaq: *Dartan-vartanda qalıb.*

daş atıb başını tutmax – razı olmamaq, kəskin imtina etmək: *Daş atdı, başını tutdu.*

daş dəymiş donuza dömməh – narazı, əsəbi, gərgin olmaq: *Vəzifədən çıxarıblar, daş dəymiş donuza dönüb.*

daş qəfədan – Çox xəsis adam haqqında deyilir: *Daş qəfədandı, adama bir içim su da verməz.*

daş olub başına düşməh – Birindən narazılıq edərkən cavab şəklində deyilir: *Biri gəlir deyir ki, sən filanı elədin, sən filanı elədin. Yəni onnan narazılığ eliyir. Bu da deyir ki, ha vaxdan daş olub başaa düşmüşəm, əl çək da mənən.*

daşdan pul çıxartmax – çalışqan olmaq; hər şeydən pul qazanmağı bacarmaq: *Daşdan pul çıxardır.*

Daşdan səs çıxdı, ondan yox. – Hər hansı bir mühüm məsələ barədə heç nə danışmayan adam haqqında işlədilir.

daşdan yumşax – keyfiyyətindən asılı olmayaraq yeyilə bilən hər şey: *Daşdan yumşax hər nə versən, yeyər.*

daşı ətəyinnən tökməh – fikrindən daşınmaq, inadından əl çəkmək: *Gəl daşı ətəyinnən tök.*

daşın atmax – tərgitmək, əl çəkmək, əvvəlki hərəkətdən imtina etmək: *Təbəlliyin daşın atdı.*

Dayısı var. – “Himayədarı, arxa-dayağı var” mənasında işlədilir.

Dazıma baxma, yazıma bax! – zahirən kifir adamın, yaxud qabiliyyətsiz, qanacaqsız adamın taleyinin uğurlu alınmasına, bəxtinin gətirməsinə münasibəti bildirən ifadə: *Özü bir şey dəyil, amma bəxti gətirib. Belədə deyillər ki, dazıma baxma, yazıma bax!*

Dedim eşidəsən, yoxsa öyrənəsən? – hər hansı bir məsələ haqqında danışan şəxsin dinləyənin suallarına verdiyi cavab.

Dediyi(n) nədi, elədiyi(n) nə? – Sözü ilə əməli uyğun gəlməyən adam haqqında deyilir.

Dediyim dedıxdı, verdiyim verdıx. – Söyləyən şəxsin sözünün üstündə durduğunu, sözündən dönmədiyini ifadə edir.

deməhdən dili yan düşməh – deməkdən yorulmaq, usanmaq: *Söz qanır ki? Deməhdən dilim yan düşdü.*

Deməzsən ki, aldatdım? – hər hansı bir şəxsin başqasının şirnikləndirici, lakin sərfəli olmayan təklifi qarşısında işlətdiyi ifadə.

Demişəm, deməmiş olum. – Birinin dediyi sözə görə üzrxahlıq etməsini ifadə edir.

Deyimmişcən varsan. – Biri, haqqında tərifli, xoş sözlər eşitdiyi şəxslə qarşılaşdıqda mövcud müsbət fikirləri təsdiq edərkən işlədir.

Dədaa borjduyam? // Dədəm, dədaa borjdudu? – Birinin xahiş etdiyi nəyi isə vermək istəmədikdə işlədilir.

Dədaa dəysin. – Bir uşağın, yeniyetmənin arzuolunmaz, yaxud ədəbsiz hərəkəti zamanı işlədilir.

Dədəm nökrəiyəm? – Başqasının tapşırdığı və ya xahiş etdiyi hər hansı bir işi görmək istəməyən şəxs tərəfindən işlədilir.

Dədə gətir, nənə hop? – Evin kişisinin zəhmətkeş, qazanc gətirən, qadının isə israfçı olduğunu ifadə edir.

dədəboyu verməh – cəzalandırmaq, qulaqburması vermək: *Bizə dədəboyu verirsən?*

Dədəm, nənəm ola, ağzı olmuya? – Övladın valideynlərin qulluğunda durmalı, onlara baxmalı olması fikrini ifadə edir.

Dədəsinə də bəsdə, nənəsinə də. – Kiminsə əldə etdikləri ilə və ya ona verilənlərlə kifayətlənməli olması fikrini ifadə edir.

dədəsini dalna şəlləməh – şiddətli cəzalandırmaq: *Adamın dədəsin dalna şəlləyərlər.*

dədəsinin balası – Xasiyyətə atasına oxşayan övlad haqqında deyilir: *Dədəsinin balasıdı da!*

dədəsinin malı kimi paylamaq – başqasının malı ilə əliaçıqlıq etmək: *Dədəsinin malı kimi paylıyır.*

dəf kimi – Sağlam, kefikök adamlar haqqında deyilir: *Lap dəf kimidir.*

dəfədarəğ açmaq – hər şeyi açıb-ağartmaq: *Dəfədarəğ açma! Nə dəfədarəğ açmisan?*

Dəli qalxdı doйдаğa. – Birinin çox atılıb-düşdüyü və ya çılğın rəqs etdiyi zaman kinayə ilə işlədilir.

Dəli olmusan, get başu vur daşa. – Özünü əsəbi, çılğın aparan adama müraciətlə deyilir.

dəlləhliyi başında öyrəmməh – naşı adamın hansısa bir işi başqasının üzərində sınaqdan keçirməsi: *Dəlləhliyi mənim başımda öyrənirsən?*

dəm-dəsgah açmax – səxavətli süfrə açmaq: *Yetirişi dəm-dəsgah açır.*

Dən ver, su ver. – birisinin çox olan oğul-uşağının gündəlik ehtiyaclarını çətinliklə təmin etməsi barədə işlədilən gileyli ifadə: *Birinnən soruşullar, qırağa bir şey ata bilrsən? Deyir ki, hardan? Dən ver, su ver. Yəni çörəh yeyənim çoxdu, çatdırı bilmirəm.*

dəngi-dəngəsər etməh (olmax) – yorma (yorulmaq), bezdirmək (bezdirmək): *Adamı dəngi-dəngəsər etməzdər.*

dəngi-dəngəsəri çıxmax – səs-küydən, danışıqdan dəng olmaq, baş-beyni getmək: *Dəngi-dəngəsərim çıxdı.*

dənniyi dolu olmax – bax: **çilədanı dolu olmax:** *Dənniyi doludu, tərpatmə.*

dərəni xəlvət görməh – nəzarət olmayan yerdə özbaşınalıq etmək: *Dərəni xəlvət görmüsən?*

dərisi beş qəpiyə dəyməh – dəyərsiz olmaq: *Dərisi beş qəpiyə dəyməz.*

dərisinə saman təpməh – incitmək, cəzalandırmaq: *Dərinə saman təpəllər.*

dərisini soymax – bərk cəzalandırmaq: *Adamın dərisini soyub, yerinə saman təpəllər.*

dəvə dəlləyi – Bacarıqsız adam haqqında işlədilir: *Əlinnən bir şey gəlmir, dəvə dəlləyidi.*

Dəvə dəvədən deyir. – Birilərinin yekəxana-yekəxana danışıqları, özlərinin və ya özlərinə aid olanların üstünlüyünü nəzərə çarpdırmaq istədikləri situasiya haqqında işlədilir: *Dəvə dəvədən deyir. Yəni yekə-yekə danışır.*

dəvədə buynuz görməh – təəccüblənmək: *Nədi, dəvədə buynuz görmüsən?*

Dəvəni iynənin deşiyindən keçirər. – Çətin işləri məharətlə həll edə bilən adam haqqında işlədilir.

dəvəsi ölmüş ərəb – İtkilərə məruz qalmış dərdli və zavallı adam haqqında deyilir: *Dəvəsi ölmüş ərəbə dönüb. Dəvəsi ölmüş ərəbəm.*

Dəyən yeri yaxındı. – Tez küsən, heç nədən inciyən adam haqqında deyilir.

dəyirmannan darı gedən kimi getməh – tez getmək, sivişmək, aradan çıxmaq: *Dəyirmannan darı gedən kimi getdi.*

dındırına dəyməh – xətrinə dəymək: *Dındırına dəydi.*

dil-boğaza qoymamax – aramsız danışmaq: *Tutuquşu kimi dil-boğaza qoymur.*

Dili varsa, dilçəyi də var. – Həm dilli-dilavər, özündən dəyən, həm də işbacaran adam haqqında deyilir.

Dilim-dilim olasan, dilim. – Danışanın dediyi sözə görə peşmanlığını ifadə edir.

Dilimin ucundadı. – Bildiyi və demək istədiyi hər hansı bir informasiyanı, sözü yada sala bilməyən adam tərəfindən işlədilir.

dilinə dil yetirməməh – dilli-dilavər adama cavab verə bilməmək: *Dilaa dil yetirməy olmur e!*

dilinə söz düşməh – hansısa bir sözü, fikri çox işlətmək. Mətnaltı qatda həmin hərəkətin bəyənilmədiyi hiss olunur: *Dilinə söz düşüb, filan şeyi mən eləmişəm. Çox böyüy iş görmüsən.*

dilinə tüt deməh – az danışmaq, sözünə sərhəd qoymaq, dilini qısa etmək: *Dilinə tüt de! Dilinə tüt dəyən dəyil.*

dilinə yəliyə eləməh – danışığına fikir vermək; yersiz ifadələr işlətməmək: *Dilaa yəliyə elə ki, başın bəlaya düşməsin.*

dilini çəkib qulağının dibinnən çıxarmax – hədyan danışan adamı bərk cəzalandırmaq: *Adamın dilin çəkib qulağının dibindən çıxarallar.*

dilini pişih yeməh – Nəyi isə özü demək istəməyən adama və ya böyüyün suallarına cavab verməyən uşağa deyilir: *Sənin dilini pişih yeyib? Deyir filankəsə filan sözü de. Deyir sənin dilini pişih yeyib? Get özün de də.*

dilini udmax – susmaq, danışmamaq: *Dilu udmusan?*

Dilinnən asılmalıdı. – Dediği sözə görə müəyyən fəsad, problem yaratmış adam haqqında işlədilir.

dimdiynnən tora düşməh – tamahı ucbatından pis vəziyyətə düşmək: *Dimdiynnən tora düşüb.*

dirigözdü oda atmax – bilə-bilə birini xatalı işə sövq etmək: *Adamı dirigözdü oda atallar?*

dirsəh gösdərməh – qarşı çıxmaq, rədd etmək: *Sənə əl tutana dirsəh göstərmə.*

dişi bağırsağın kəsməh – daxilən bərk əsəbiləşmək: *Dişi bağırsağın kəsir, amma heş nə demirdi.*

dişində şirə qalmax – nəyə isə dadanmaq, onu yenidən istəmək: *Dişində şirə qalıb e! Dişində şirə qalıb?*

dişinə vırmax – sınamaq, yoxlamaq: *Məni lax yumurta kimi dişəə vırırsan?*

dişini dəyişməh – yeməyi dəyişmək, fərqli şey yemək: *Dişini dəyişirsən?*

dişini qıjamax – kiminsə mənafeyinə toxunmaq (üstünə getmək) istəmək: *Genə dişü kimə qıjamısan?*

dişinin dibin sormax // dişinin dibinin kiriynən dolammax – çətinliklə, əzab-əziyyətlə dolanmaq: *Yetim oğlandı, dişinin dibin sormaxnan böyüyüb; Dişinin dibinin kiriynən dolanır; Dişimin dibinin kiriynən bı uşaxları böyütmüşəm.*

dişinin dibinnən çıxanı deməh – bərk danlamaq, söymək: *Ona dişinin dibinnən çıxanı dedi.*

divara dırmaşdırmax – birini sıxışdırmaq, nəyəsə məcbur etmək: *Adamı divara dırmaşdırır.*

dizinin dibini kəsməh – yanından əl çəkməmək: *Qız ərə getmiyib, anasının dizinin dibin kəsib. Oğlan işdəmir, atasının dizinin dibin kəsib.*

dodağı əyilməh – narazı qalmaq: *Binə noolub, yenə dodağı əyilib.*

dodağı əyri – narazı: *Bacı gəlir qardaşı evinə. Gəlin ona yaxşı baxmır. O da dodağı əyri gədir.*

Dodağı yeddi yerdən çatdadı. – Bir şeyin həsrətini çəkən adam haqqında işlədilir.

Dolu gedir, boş gəlir. – Birinin sovqatla, pay-puşla qonaq getdiyi yerdən əliboş qayıtmasını ifadə edir.

Dombalan nübarı gətirmisən? – Birinin hansısa səbəbdən sevincək gəlişi zamanı digərinin ona etinasız və rişxəndlə dediyi ifadə. (Dombalan – bəzi bölgələrimizdə, xüsusilə Qarabağ zonasında torpağın altında bitən ətirli göbələk növü. Avropa mətbəxində delikates sayılan, bahalı, nadir nemətlərdən biridir. Bitdiyi yerdə torpağı qabartdığından belə adlanır. Ruslar ona “tryufel” deyirlər.): *Dombalan az tapılandı, hər yerdə olmur, hər torpaxda bitmir. Nübar çıxanda ləzzətli olur. Bını əgər bitirsə, gətiribsə, xoş bir hərəkətdi. Görürsən ki, biri sevincəh gəlir. O biri bina deyir, nədi, dombalan nübarın gətirmisən maa, belə sevincəh gəlmisən?*

doydağa qalxmax – atılıb-düşmək: *Dəvə doйдаğa qalxanda qar yağar.*

dönəlgəsi dömməh – bəxti yatmaq: *Kişinin dönəlgəsi dömməsin!*

dört divar arasında qalmaq – evinə qapanmaq, başqaları ilə əlaqə saxlamamaq və ya buna məcbur edilmək: *Filan-kəs dörd divar arasında qalıb.*

dörd əvli qonşu – Birinin evinin dörd tərəfində yaşayan qonşular nəzərdə tutulur: *Dörd əvli qonşunun hər biri bilir ki, mən nə tərər adamam.*

dörtgöz olmaq – ayıq-sayıq olmaq: *Dörtgöz oldu.*

Döydüm öldürməzdi. – “Dözümlü”, “davamlı” paltar və s. haqqında işlənir.

döyənəh yeri eləməh – Hər hansı bir şəxsin bir yerə çox gəlib-getməsinə narazılıq ifadə edir: *Burani döyənəh yeri eliyib.*

dul arvad oğlu – Atasız böyüdü, kişi tərbiyəsi görmədiyi üçün mərdlik, qətiyyət, əliaçıqlıq kimi keyfiyyətləri çatışmayan adam haqqında istehzal şəkildə işlədilir: *Səni qınamıram e, dul arvad oğlusan. Dul arvad oğludu, qınama!*

durnanı gözünən vırmaq – Həm müsbət mənada (uğurlu seçim etmək), həm də kinayəli tərzdə (uğursuz seçim etmək) işlənir: *Durnanı gözünən vırdı. Durdu, durdu, durnanı gözünən vırdı!*

duruş gətirməh – dözmək, davam gətirmək: *Duruş gətir, görüm necə gətirirsən.*

duza getməh – Hər hansı bir işə həvəslə girişən, lakin görəcəyi işin qarşıda hansı problemlər yaradacağı barədə heç bir təsəvvürü olmayan adamlar haqqında işlənir: *Hələ duza gedir.*

duz-çörəh tökməh // duz-çörəh itirməh – edilən yaxşılıqı unutmaq: *Duz-çörəh tökəndi. Yediyin duz-çörəyi itirmə!*

duzdağa çəkməh // şirəyə çəkməh – adamı sonra baş verəcək çətinliklərini bilmədiyi bir işə şirnikləndirmək: *Səni hələ duzdağa çəkillər.*

duzsuz halva kimi axmax – halsız, taqətsiz olmaq: *Görür bir qoca kişi yığıla-yığıla gedir. Deyir, a kişi, duzsuz halva kimi nə axırsan?*

Dünən bir, bu gün iki. // **Dünən şey, böyün bes?** – “Nə tez?” mənasında işlədilir.

Dünya başıma (başına) fırrandı. // **Dünya başıma uşdu.** – gözlənilməz bir hadisədən sarsıntı keçirmək: *Elə bil dünya başıma uşdu (fırrandı).*

Dünya bir yanadı, sən (o) bir yana! – Hər hansı bir şəxsə xüsusi hörmətin, rəğbətin olduğunu ifadə edir.

Dünya dərəbəyliydi? – Qayda-qanuna, nizama tabe olmayıb öz bildiyini edən adamın hərəkəti ilə əlaqədar işlədilir.

Dünya malını dördəlli tutur. – Mal-dövlətdən başqa heç nəyi düşünməyən xəsis adam haqqında işlədilir.

Dünya saa dar gəlir? – Çox forslu, özündənrazı, çox iddialı adam haqqında işlədilir.

Dünya vejinə dəyil. – Heç nəyin qayğısını çəkməyən arsız adam haqqında işlədilir.

dünyanı beşəlli tutmax – çox yaşamaq istəyən və dünyaya malına aludə olan adam haqqında deyilir: *Dünyanı beşəlli tutub.*

dünyaya eşşəh gəlib, eşşəh də getməh – çox cahil və qanmaz olmaq: *Dünyaya eşşəh gəlib, eşşəh də gedəcəhsən.*

Dünyaya kişi gəldi, kişi də getdi. – Həyatını mərd, dürüst, sözübütöv insan kimi yaşamış şəxslər haqqında deyilir.

düşərinə düşməh – yerinə düşmək: *Bir də görürsən, çıxmağ isdiyirsən. Bir qonşu gəlir məşinnan, keçir yanınnan. Deyir buyur, əyləş, gedirəm şəhərə, sən də gəl. Deyirsən, lap düşərinə düşdü.*

Düşmən malıdı? – İsfəç, malının qədrini bilməyən, malını dağıdan, yaxud hər hansı bir əşyanı etinasızlıqla, səhlənkarlıqla işlədən adama müraciətlə deyilir.

el hüüzürünə danışmax – bir-biri ilə küsülü olan yaxın adamların el arasında, hər hansı bir məclisdə bir-biri ilə el üzünə dilucu danışması: *El hüüzürünə danışillar.*

Elə bil alçacıx dağları bu yaradıb. // Elə bil qala fət eliyib. // Nədi, qala fət eləmişən? – Özündənrazi, yekəxana, lovğa-lovğa davranan adam haqqında işlədilir.

Elə bil ölmüşəm, məni yerdən götür. – çətin bir işə, dara düşən adamın kömək üçün hər hansı bir şəxsə müraciət edərkən işlətdiyi ifadə: *Biri bir ağır işə düşür. Gedir filankəsin yanına. İlk sözü bu olur ki, elə bil ölmüşəm, məni yerdən götür, yəni maa köməy elə, umudum sənsən.*

Elə bil yer ayrıldı, yerə girdim. // Elə bil yer ayrıldı, yeddi qatına girdim. – Hansısa bir situasiyada, yaxud deyilən sözün qarşısında utanan, xəcalət çəkən adamın dilindən deyilir.

Elədiyın də burnumuzdan tökdü! – adamı peşman etmək, ovqatı korlamaq: *Biri birinə yaxşılığ eliyir. Sora da başdıyır deyər ki, mən filan işi elədim, mən filan şey elədim. Onda elədiyi adama pis təsir eliyir. Deyir ki, elədiyın də burnumuzdan tökdü!*

Eləmiyən kişi dəyil! – “Dediyini edə bilməzsən, bacarmazsan” mənasında işlənir: *Biri deyir onu eliyərəm, bını eliyərəm. O biri də deyir eləmiyən kişi dəyil!*

elinən bir eləmäh – biabır etmək: *Özü özünü elinən bir elədi.*

elinən bir olmax – rüsvay olmaq: *Elinən bir oldu.*

erkəy eşşəyə bala saldırmax – istədiyini etdirə bilmək: *Erkək eşşəyə bala saldırar.*

Erməni meyidi kimi ağırdı. – Çox ağır olan bir şey haqqında işlədilir.

eşənəy atmax – dağıtmaq, oturduğu yeri sahmansız vəziyyətə salmaq: *Eşənəy atıb.*

Eşit, inanma! – Haqqında danışılan hər hansı bir məlumatın yalan olduğunu bildirmək üçün işlədilir.

eşqi topuğuna vırmax // eşqi kəlləsinə vırmax – aşiq olmaq, dəlicəsinə vurulmaq; kinayə ilə deyilir: *Eşqi vırıb topuğuna. Eşqi vırıb kəlləsinə.*

eşşəyin dal ayağı – Qanacaqsız adam haqqında işlədilir.

Etmə, edəllər! – “Pislik etmə, pislik görərsən” mənasında işlədilir.

ev-eşiyinnən eləməh – didərgin salmaq, evindən, yurdundan didərgin düşməyə məcbur etmək: *Erməni quldurrarı bizi doğma ev-eşiyimizdən elədilər.*

evin dirəyi – ailənin bütün qayğılarını çəkən, ailənin möhkəmliyinin təminatçısı: *Qadın evin dirəyidi.*

evin diri-dirriyi – Evi dolandıran, evin yükünü əsas çəkən adam haqqında işlədilir.

Evində ayğır saxlıyorsan? – Böyüyüb, boya-başa çatıb, lakin heç bir iş-güclə məşğul olmayan oğullarla bağlı, valideyninə müraciətlə deyilir.

Əcəb işə düşdüh. – Qəfil çətinliklə qarşılaşdıqda işlənir.

əcəl hərrəməh // əcəl aparmax – Təhlükəli hərəkətlər edən şəxsə həmin təhlükənin olacaq nəticələri ilə bağlı xəbərdarlığı ifadə edir: *Dəəsən, səni əcəl hərriyir ha? Elə bil əcəl hərriyir. Adamı əcəl aparır.*

əcəl təri aparmax // əcəl təri basmax – ölüm ayağında olmaq: *Filankəsi əcəl təri aparıb. Elə bil onu əcəl təri basıb.*

əcəli-mayallax – Qərribə ölümlər, insanın öz səhlənkarlığından ölməsi zamanı işlədilir: *Bu əcəl deyil, əcəli-mayallaxdı.*

əhədi kəsilməh – bərk yorulmaq, taqətdən düşmək: *O qədər qaşdı ki, əhədi kəsildi.*

Əl aparır, qan gətirir. – Hərəkətləri təhlükəli və xatalı hesab edilən, əlindən dad-aman edilən şəxs haqqında işlədilir: *Oy-oy, dad onun əlinnən! Əl aparır, qan gətirir.*

əl tutmaq – yardım göstərmək: *Əl tutmaq Əlidən qalıb.*

əl ulağına döndərməh – Hər iş üçün çox buyurulan adam haqqında deyilir: *Sən də onu lap əl ulağına döndərdin eee!*

əlaci kəsilmək – ümitsiz qalmaq: *Əlaci hər yerdən kəsildi, çar-naçar qaldı.*

əl-ayağ altında kül-torpax olmaq – Həmişə çalışqan olan, qulluqda duran, qonağını canyananlıqla qarşılayan gəlinlər, qadınlar haqqında deyilir: *Yaxşı gəlin, iş görən gəlin əl-ayağ altında kül-torpax olur. Kim nə deyir onu eliyir, nə buyurur, onu eliyir. Silir, süpürür, yuyur, yığışdırır. Ya qonağın gəlir. Qonağa isdədiyin hörməti eliyirsən, ürəyincən eliyirsən. Bax ona deyilər ki, əl-ayağ altında kül-torpax oldu.*

əl-ayağa dolaşmaq – mane olmaq: *Əl-ayağıma dolaşma!*

əldən ağıza qalmaq – başqasının artığına qalmaq: *Biri o birinə, məsələn, qonşu qonşuya gətirir bir paltar verir. Kəsibdilər da. Bının ürəyi yanır. O birisi də, ya anası görür deyir ki, əldən ağıza qalmısan? Sən camaatın niyə artığını götürürsən?*

əldən-əyaxdan getməh – çox can yandırmaq: *Hər yetənçün əldən-əyaxdan gedir.*

ələl-baş – Nəsə bir iş görəndə, alver edəndə xeyir götürə bilmədiyin, lakin ziyana da düşmədiyin hallarda işlənir: *Biz sənən olduğ ələl-baş.*

ələm ağacı kimi – dini ayinlərdə (məhərrəmlikdə) işlədilən bayraq ağacı nəzərdə tutulur: *Ələm ağacı kimi başımın üsdünü kəsmə! Ələm ağacı kimi nə dayammısan?*

ələşən-küləşən danışmaq – mənasız, boş-boş danışmaq: *Ələşən-küləşən danışıb baş-beynimizi aparma! Ələşən-küləşən danışma!*

ələyçinin qilverəni – Yarınmaq məqsədi ilə özünü yardım edən adam kimi göstərən, əslində ciddi bir köməyi dəyməyən adam haqqında deyilir: *Qabaxlar at tükünnən ələy düzəldərdilər. Ələy toxuyana atın qılını verənə dəyərdilər ələyçinin qilverəni. İndi başqa mənada işlənir. Biri o birinə guya köməy edir. Deyiriy ki, ələyçinin qilverənidi. Ələyçinin qilverəni kimi nə düşmüşsən ortalığa?*

əli ayağınnan uzun – bir işi yarıtmadan, əliboş, bacarıqsızlıq edərək: *Əli ayağınnan uzun gəldi.*

əli cibində olmaq – pul xərcləmək: *Əlin cibində olsun.*

əli daş altda qalmaq – çətin vəziyyətə düşmək; asılı olmaq: *Əlin daş altda qalıb? Hələ ki, sənin əlin mənim daşımın altındadı.*

əli düşməh // əli yüngül olmaq – uğurlu, düşərli olmaq: *Əli düşmədi. Əli yüngüldü.*

Əli isdidi. – “Əlinə pul gəlib”, “yaxşı qazanır” mənalarında işlənir.

əli qısıx – xəsis: *Onun əli qısıxdı.*

əli qoynunda, dizi qarında. – Çarəsizlikdə qalan adam haqqında deyilir.

əli qulağında qalmaq – intizarda, hansısa xəbər gözləyişində olmaq: *Əli qulağında qalıb.*

əli pula çatmaq – varlanmaq; əlinə pul keçmək: *Bunun yerışı də dəyişib. Görünür, əli pula çatıb.*

əli ürəynin üsdündə qalmaq – səksəkədə olmaq: *Əlim ürəyimin üsdündə qalıb. Uşax gəlib-çıxmadı. Sən qayıdancan əlim ürəyimin üsdündə qaldı.*

əli üzündə qalmaq // əli üzünə yapışmaq // əli ağzında qalmaq – təəccüblənmək, heyrət etmək: *Bı nə işiydi? Əlim üzümdə qaldı. Əli üzünə yapışdı. Əli ağzında qaldı.*

Əli yanıb, ağzına təpir. – çətinliyə düşəndə nəyə olsa əl atmaq: *Neynəsin, əli yanıb, ağzına təpir də.*

əli yerdən-göydən üzülməh – çarəsizliyə düşmək, ümitsiz olmaq: *Əlim yerdən-göydən üzüldü.*

Əlim boş, üzüm qara. – bir yerə əliboş (hədiyyəsiz və s.) gedərkən işlədilən ifadə.

Əlim cibimdə, ağlım başımda. – “Nə edəcəyimi özüm yaxşı bilirəm” mənasında işlənir.

Əlim, əyağım dəyməmiş, dur burdan siviş. – Artıq-əskik hərəkət edən adama hədələyici tərzdə deyilir.

Əlimin içini iyləmişdim? – Hər hansı bir irada qarşı “haradan biləydim” mənasında işlədilir.

Əlin yağıdı, öz başına çək! – Birinin maddiyyatla bağlı hər hansı bir təklifinə qürurlu şəxsin etirazını ifadə edir.

əлиндə çomağ eləməh // özünə alət eləməh – kimi isə bəhanə gətirmək, əldə əsas tutmaq, ondan istifadə etmək: *Məni əлиндə çomağ eliyib, filankəsdən xeyli borc alıb; Məni özünə alət eliyib.*

əlinə girəvə düşməh – fürsət düşmək: *Əlinə girəvə düşüb?*

əlinə su tökməyə yaramamaq – layiq olmamaq: *Əlinə su tökməyə belə yaramaz.*

Əlinə yapışmadı ki? – Deyilən bir şeyi götürmək, gətirmək və ya aparmaq istəməyən birisinə müraciətlə deyilir: *Deyirsən get filan şeyi gət. Getmir. Deyirsən əlinə yapışmıyacaq ki? (yapışmadı ki?)*

Əlinin dalı da kəsir, qabağı da. – Varlı və nüfuzlu, hər sözü keçərli olan adam haqqında işlədilir.

əlinin dalını yerə qoymax – təslim olmaq, razılaşmaq: *Əlinin dalını yerə qoy! İndi əlinin dalını yerə qoyursan?*

Əlinnən gələni beş qaba çək. – Şəxsin hər hansı təhdid qarşısında qorxmadığını bildirən, “nə bacarırsan et” mənasında işlənən ifadədir.

əlinnən su içməh – xasiyyət yaxud bacarıq baxımından birisinə oxşamaq: *Elə bil atasının əlinnən su içib, atası kimi qoçaxdı.*

Əliyannısan, qannısan? – “Əliyanni” Qubadlıda dağ kəndi adıdır: *O vaxdar orda qaçax-quldur çox olub.*

əliynən qoymax – axtarılan bir şeyi rahatlıqla tapmaq: *Elə bil əliynən qoyub.*

əliynən qoyub, əyağlynan axtarmax – özü qoyduğunu tapa bilməmək: *Əliynən qoyub, əyağlynan axtarır.*

əliynən verib, əyağlynan axtarmax – bir adama borc və ya nəyi isə verib, sonra ala bilməmək, həmin şəxsin ardınca düşməyə məcbur olmaq: *Əliynən verib, əyağlynan axtarır.*

Əlləri böyühlər ətəyindədi. – Hansısa böyüklərə və ya vəzifəliyə arxalanaraq işlərini irəlilədən adamlar haqqında deyilir.

əlləriin içi gicişməh – dalaşmaq istəmək, kimisə döymək istəmək: *Əllərimin içi gicişir.*

əməli azmax – həddini bilməmək, yoldan çıxmaq: *Dinmədiyəcə əməlin azır ha sənini! Əməlini azıb e.*

əngini nallamax – çox danışmaq, söhbətə başı qatışmaq: *Hara gedirsən, əngu nallıyorsan.*

əniyhli köpəyə dömməh – Davakar, başqaları ilə aqressiv danışan adam haqqında işlədilir: *Əniyhli köpəyə dönüb. Yanı əniyhli köpək kimi yan-yörəsin qapır.*

əriyib çöp olmax – artıq dərəcədə zəifləmək, arıqlamaq: *Dərtədən əriyib çöp olub.*

ərşdən-kürşdən dəm vırmaq – goplamaq, gopa basmaq: *Genə bi, ərşdən-kürşdən dəm vırır.*

əsgisi yanix olmaq – əsassız yerə adı pis yerə çıxmaq, adı hallanmaq. Gördüyü iş yersiz söz-söhbətə, qınağa çevrilən adam haqqında deyilir: *Biz bını diyə bilməriy e, bizim əsgimiz yanıxdı. Məni o işə qatma, mənim əsgim yanıxdı.*

ətəyində namaz qılmaq – Təmiz, dürüst insanlar haqqında işlədilir: *Ətəyində namaz qılımmalı adamdı.* Əks mənada kinayəli də işlənir.

Əti ətimizdən, qanı qanımızdandı. – Qan qohumu haqqında deyilir.

ətini yiyib, sümüyünə əl qatmaq – çox əziyyət vermək: *Ətini yiyib, sümüyünə əl qatıb.*

ətinnən ət kəsməh – çox incitmək, çox əziyyət vermək: *Elə bağırırsan ki, elə bil ətinnən ət kəsillər.*

əvciy-əvciy oynamaq // xala-xala oynamaq – Hər hansı bir işin qeyri-ciddi xarakter aldığını bildirən ifadə: *Əvciy-əvciy oynuyurux? Nədi, xala-xala oynuyurux?*

əyağı kəsilməh – bir yerə gedib-gəlməmək, əlaqə saxlamamaq: *Saa görə atam evinnən əyağım kəsildi.*

əyağının altın qazmaq – əleyhinə xəlvəti iş görmək, tələ qurmaq: *Əyağının altın qazır, quyuya salır.*

əyağının altına daş qoymaq – birinin nə deməyindən asılı olmayaraq sözünü təsdiqləmək, fikrini dəstəkləmək: *Axı o, düz danışmır. Sən də onun əyağının altına daş qoyursan.*

əyağının altında qarışqa qalmaq – nazla, yavaş-yavaş yerimək: *Əyağının altında qarışqa qalıb?*

əyağının altınan yer qaçmaq – gözlənilməz bir hadisədən və ya bəd xəbərdən həyəcanlanmaq, heyrətlənmək: *Əyağının altınan yer qaşdı.*

Əzrayılı güjdü oldu. – Xəstə olmayan, ölümü gözlənilməyən adamın ölməsi məqamında işlənir.

Əzrayilla çiliyağac oynamax – özünü təhlükəyə atmaq, riskli iş görmək: *Əzrayilla çiliyağac oynayır.*

fələyin güdazına getməh – gözlənilməz qəza ilə üzləşmək; fəlakətə düşər olmaq: *Fələyin güdazına getdi.*

fərməştayı düşməh – iki adamın (gülşərkən və s.) birdən yıxılması, yorğunluqdan (işləyərkən) hərəsinin bir tərəfdə düşüb qalması: *Tay-tuş iki adam gülşəndə, görürsən, ikisi də birdən yıxılır. Deyir fərməştayı düşdülər.*

fırı tutmax – tərsliyi tutmaq, inadkarlıq etmək: *Genə bının fırı tutub.*

fısdırığı göynən getməh – yüksək əhvali-ruhiyyədə olmaq; şadlanmaq: *Filankəsin fısdırığı göynən gedir.*

fısı-tısı yatmax – sakitləşmək, əsəbiliyi keçmək: *Fısıntısının yatdı ta?*

fota getməh – məhv olmaq, puç olmaq: *Nəymiz vardısa, biz qaçanda fota getdi.*

fürsəti fota verməh – bir işi görmək üçün yaranmış vəziyyətdən istifadə edə bilməmək, fürsəti əldən vermək: *Fürsəti fota verməzdar.*

Gecəquşusan? – Gecə yatmayan, çox oyaq qalan adam haqqında deyilir.

gen dünya başına dar gəlməh – ciddi bir sarsıntıdan kədərlənmək: *Gen dünya başıma dar gəlir.*

Get dərədə mindar ol, gəl canına qurban ol. – Birini bir əngəldən, xatadan qurtaranda “xatanı məndən uzaq et” mənasında söylənir.

Get əllərinə xına yax! – Kinayəli şəkildə “get, sevin” mənasında işlədilir. Biri başına gəlmiş hər hansı bir bədbəxt, pis hadisə ilə əlaqədar, onu istəməyən və ya bu hadisəni arzu etmiş olan birisinə müraciətlə söyləyir.

Get otdamağına! – “Sən bilən iş deyil”; “get işinlə məşğul ol” kimi fikirlərin kobud ifadəsi.

Get, ay batannan sora gəl! – bir işin həllinin çox süründürülməsini, süni şəkildə yubadılmasını qiymətləndirən ifadə.

Get, itiyini başqa yerdə axtar. – Təkidlə kimisə istəyən, nəyi isə axtaran və ya adamı hansısa qüsurda günahlandıraraq şəxsi fikrindən daşındırmaq, özündən uzaqlaşdırmaq, başdan eləmək məqsədilə işlədilir.

Getmə gözümnən, gedərəm özümnən. – Bir-birinə çox bağlı olan adamların mehriban münasibətlərini ifadə etmək üçün işlədilir.

gəmiləri dəryada qərq olmax – kədərlənmək, məyus görünmək: *Gəmilərin dəryada qərq olub?*

gijiyin çəkməh – paxıllıq etmək, paxıllığını çəkmək: *İki bacı bir-birin gijiyin çəkir.*

girəvəni əldən verməh – fürsəti itirmək: *Girəvəni əldən vermə.*

Gop da olsa, maraxlıdı. – yalan danışan şəxsin yalan danışmasına münasibəti əks edən ifadə.

goru gözüynən görməh – Ölümçül xəstəlikdən, vəziyyətdən qurtulmuş, bəzən də çətinliklərdən xilas ola bilmiş adam haqqında deyilir: *Goru gözüynən görüb gəlib.*

Goruma aparajeyəm? – Nəyisə kiməsə öyrədəndə və ya bağışlayanda işlənir: *Hələ ki mən varam, öyrən də. Goruma aparajeyəm?*

Göbəyin burda kəsilib? – Arzuolunmaz bir adamın bir yerə çox gəldiyi zaman, “nə var düşüb qalmısan burada” mənasında işlədilir.

Göbəyin düşər? – Ağır işdən çəkinən və ya iş görmək istəməyən adama xitabən deyilir: *Filan şeyi elə də... Niyə eləmirsən? Göbəyin düşər?*

gölə qələmə sancmaq – başqalarına zərər vurmaq; mərdimazarlıq etmək: *Gölə qələmə sancandı.*

gönü suya verməh – işləri korlamaq; bəkarəti pozulmaq: *Gönü suya verib.*

gönünün qalınığına salmaq – qanmazlıq etmək, heç bir şeydən təsirlənməmək: *Gönünün qalınığına salıb.*

gördüyünnən göz payı isdəməh – hər gördüyü şeyi istəmək, hər şeyə tamah salmaq, nəfsgir olmaq: *Gördüyünnən göz payı isdiyir.*

Görəcəhli günnərimiz hələ qabaxdeymiş ki. – Gözlənilməyən, arzu olunmayan hadisələrlə qarşılaşdıqda işlənilir.

görəndə gözü ağrımaq – Birinin görmək istəmədiyi adam haqqında işlətdiyi ifadə. “Gözüm onu görməsin” mənasında işlənilir: *Onı görəndə gözüm ağrıyır.*

gör-götür zəmanəsi – “İnsanın başqalarından görüb nəyi isə öyrəndiyi zaman” mənasında işlənilir: *Gör-götür zəmanəsidi.*

Götürüm düşüb! – Yorğunluqdan tərpənə bilməyən, oturaq qalan adam haqqında işlənilir.

Göy yarılıb göydən düşüb? // Qızıl səbətnən göydən düşüb? // Göydən qırmızı zəbillə düşüb? – Ərköynlük edən, ümumi normalara əməl etməyən, iş-gücdən yayınan, eyni zamanda əzizlənən, himayə olunan adam haqqında istehza ilə deyilir.

Göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşüb. – Çox axtarılan gərəkli bir şeyi təsadüfən əldə etdikdə və ya çoxdan görmək istədiyini adamı gördükdə işlənilir.

göz qaytarmaq – bəd nəzərlərdən qorunmaq üçün özünü imkanlarından zəif göstərmək: *Binə bax e, necə də göz qaytarır.*

göz verib, işıx verməməh – incitmək, davamlı təzyiqlik altında saxlamaq: *Adama göz verir, işıx vermir.*

gözdə qulaxda verməh – qorxutmaq: *Dediyimi eləmiyib, hələ bir gözdə qulaxda da verir.*

gözdə-qulaxda olmaq – nəzarət etmək, izləmək: *Gözdə-qulaxda ol ha!*

Gözdəməhdən gözümüz saqqızçı gözünə döndü. – “İntizarda qalmaq, çox gözləmək, nigaran qalmaq” mənalasında işlənir.

gözdən tük qapmaq – Bacarıqlı, diribaş adam haqqında işlənir: *Gözdən tük qapır.*

gözdən uzax, könüldən irax – Uzaqda yaşadığı üçün yada düşməyən şəxs haqqında işlədir.

gözdəri kəlləsinə çıxmaq – heyrətlənmək: *Babam bacısını görəndə gözdəri kəlləsinə çıxır: “Ay qız, Göyçəh, sən sağsan, bəs bu oğlan ölmüş xəbər gətirdi ki, ölmüsən?”*

gözdəri yol çəkməh – intizarda olmaq, gözünü bir nöqtəyə dikib fikrə dalmaq: *Gözdəri yol çəkir.*

gözdərini qan tutmaq // gözünü qan örtməh – qan tökə bilmək dərəcəsində hiddətlənmək; qan tökməyə hazır olmaq: *Gözdərini qan tutub. Gözünü qan örtüb.*

gözdərini pul tutmaq – puluna güvənərək qudurğanlıq etmək, heç kəsi saymamaq: *Gözdərini pul tutub.*

gözdərinnən cin-şeytan yağmaq – Diribaş, gözləri biclik ifadə edən adam haqqında işlənir: *Gözdərinnən cin-şeytan yağır.*

gözə kül üfürməh – yalandan tərifləmək, kiçik bir uğuru şişirtmək, aldatmaq: *Gözə kül üfürür.*

gözədürtmə oynamaq – üstüörtülü danışmaq: *Biri qapalı danışır. O biri onu açıx danışmağa dəvət edir, deyir ki, bu nədi, gözədürtmə oynayırx? Açıx danış, bir-birimizi annı yax.*

Gözəlin üzündə aş yeyillər? – Evlənmək üçün çox gözəl qız axtaran adama deyirlər: *Nədi, gözəlin üzündə aş yeyillər? Əsas onun ağılı, kamalıdır.*

Gözügözü oğurrux? – açıq-aşkar oğurluq.

gözmüncü kimi yaxadan asılmaq – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *Gözmüncü kimi yaxamnan asılıb.*

Gözmüncü olmasın? – Müəyyən təmənnaları olan insanlar tərəfindən birisinin çox əziz, hörmətli tutulması zamanı işlədilir. Zahirən əziz tutulan adama müraciətlə deyilir və mətnaltı mənada müəyyən qədər etirazı da ifadə edir: *Yəni belə əziz olmasın ki, hamı isdiyir sənnən istifadə eləsin, hamının yaxasınan asılasın? Gözmüncü olmasın?*

Gözü dağlammalıdır. – “Gözün dağlansın!” qarğışının dəyərləndirmə funksiyasında işlənən forması: *Pis adam haqqında deyilir. Ermənilərin gözdəri dağlammalıdır.*

gözü doymamaq – acgözlük etmək, həris olmaq, tamahkarlıq etmək: *Qarnı doyur, gözü doymur.*

gözü ayağının altını görməməh – özünü yekəxana aparmaq; başqalarını saymamaq; olduqca təkəbbürlü olmaq: *Gözü ayağının altını görmür.*

gözü göyərmiş – görməmiş, acgöz: *Gözü göyərmiş kimi basıb yeyir.*

gözü kəlləsində gəzməh – Gözü yaygın, ayağının altına baxmayan adam haqqında deyilir: *Gözü kəlləsində gəzir.*

gözü su içməməh – şübhələnmək, inanmamaq: *Mənim onnan heş gözüüm su içmir.*

gözü-könlü tox – nəfsgir olmayan, mala-pula aludə olmayan adam haqqında işlənən ifadə.

Gözüm üsdə yeri(n) var. – Hər hansı bir şəxsin gəlişinə xoş münasibət, məmnunluq bildirərkən ifadə edilir.

gözümçixdiya salmax – sıxışdırmaq: *Uşağı gözümçixdiya salıb.*

gözün acısını almax – yuxusuz adamın azacıq mürgüləməsi: *Qoy gözümün acısını alım.*

gözün üsdə qaşın var deməməh – xətrə dəyməmək: *Heş kəsə “gözün üstə qaşın var” demərəm!*

gözünə su verməh – başqasından nümunə götürmək, ibrət almaq: *Gözüə su ver. Filankəscən də olmadın?*

gözünə təpməh – acgözlüklə yemək: *Gözünə təpir.*

gözünün qurdunu öldürməh – müəyyən ehtiyacı gözünün arxasınca qalmayacağı dərəcədə təmin etmək: *Doyunca ye, gözüün qurdun öldür!*

gözünün midiyin axıtmax // gözünün qoravasını axıtmax – ağlamaq: *Gözünün midiyin axıdır. Gözüün qoravasını axıtma!*

gözünün odunu almax – qorxutmaq: *Gözünün odunu alıb.*

gözünün yaşı avcının içində olmax // gözünün yaşı əlində olmax // Gözünün yaşdı, burnunun suyu. – Tez kövrələn, adi bir hadisədə də tez-tez ağlayan adam haqqında işlədilir: *Gözüün yaşı avcın içindədi; Gözüün yaşı əlindədi, söz deməmiş ağlıyır.*

gücü dilinə çatmax – dil pəhləvanı olmaq; yekə-yekə danışib bir iş görməmək: *Gücü dilinə çatır.*

güdazına getməh // güdazına gəlməh // zavalına gəlməh – başqasının əməllərinə görə zərər çəkmək: *Görəsən, kimin güdazına getdi? Görən kimin güdazına gəldin? Görəsən, kimin zavalına gəldi?*

gül ağzı açılmax // gül ağzını açmax – söyüş söymək, ağzına gələni demək: *Gül ağzı açıldı, nə açıldı. Genə gül ağzını aşdı.*

Gün hardan çıxıb? // Gün hardan doğub? – Təəcübblənmə məqamında işlənir. Çoxdan görünməyən bir şəxsin qonaq gəldiyi zaman, yaxud gözləmədiyində halda, birinin müsbət bir söz söyləməsi, yaxşı bir əməl etməsi zamanı təəccübü ifadə edir: *Görəsən, gün hardan çıxıb? Yolu salmışan bizə? Gün hardan doğub ki, sən buralara gəlmişən?*

günahına girməh – kiminsə haqqında olmayan bir şeyi söyləmək, haqqına girmək: *Heç kimin günahına girmə.*

günü günə satmax – hər hansı bir işi ləngitmək: *A bala, günü günə niyə satırsan? Qurtar da bu işi.*

Günümüzün ağı daldan doğub. – Gözlənilməz bir yaxşı hadisənin sonradan baş verməsi zamanı söylənir. Arzu olunmaz, xoş olmayan hadisə baş verdikdə isə ifadə kinayəli tərzdə işlənir.

gününü göy əsgiyə bükməh // gününü qara eliyib göy əsgiyə bükməh – iztirab vermək, sıxıntı yaratmaq: *Ağ günümü qara eliyib göy əsgiyə büküb.*

Ha vır ki, eşşəh palçıxdan çıxsın. – Söz dinləməyən adam haqqında işlədilir.

Hacılının quru bəyləri – kasıb, lakin özünü bəy kimi yuxarı tutan, özünü dartan adamlar haqqında işlənir: *Bizim rayonda Hacılı kəndi var. Orda da bəylər olub, kasıb bəylər. Daa sən deyən varrı bəylər yox. Binnar çox forsdu olublar, addarı elə bəy qalıb. Onnara deyillər Hacılının quru bəyləri. Onnar kimi hərəkət edəndə də deyillər Hacılının quru bəylərinə oxşuyur.*

haqqın yolunu tapmax – işin çəmini tapmaq: *Haqqın yolunu tapıb. Hə, indi haqqın yolunu tapdın!*

haqqına girməh – əmin olmadan başqasını nədə isə günahlandırmaq; əsassız olaraq başqasının qeybətini etmək: *Çalış heş kəsin haqqına girmə!*

haqqı-sayı itirməh – edilən yaxşılığı, xeyirxahlığı unutmaq; arada olan xətir-hörmətə xələl gətirən hərəkətlər etmək: *Adam gərəh haqqı-sayı itirmiyə!*

hal aparmax – buhuş olmaq, bayılmaq, huşunu itirmək; özünü itirmək: *Səni hal aparıb? Hal aparmağ ölümüdür. Elə bil, əsasən, təzə doğuş vaxtı qadınnarda olur. Qan aparır. Həkim də bilmir, hadıxçı da bilmir. Qan o qədər gedir ki, qadın ölür. O vaxtı keçmişdə deyirdilər hal aparmax. İndi kişilərə də, qadınnara da deyillər səni hal aparır? Yəni özünü nə itirmisən?*

hal cınsı – Deyilən hər hansı bir işin əksini edən adam haqqında işlədilir: *Hal cınsıdı, hər şeyi tərsinə eliyir.*

halal çörəyinə haram qatmax – haram sayılan işlər görmək; haram yolla pul qazanmağa çalışmaq: *Halal çörəyinə haram qatma gəl!*

Halındı, dəmin? – Hal-əhval tutarkən “necəsən?” mənasında işlənir. Daha çox çətinliyə düşən adamdan vəziyyətini soruşmaq üçün istifadə edilir.

Hamıya yaradı, saa yaramadı? – Hamının normal qəbul etdiyi və istifadə etdiyi hər hansı bir şeyi bəyənməyən adamlara müraciətlə deyilir.

Hamsı sənini! – Uşaq çəçəyəndə əllə kürəyinə vurularaq təkrar-təkrar söyələnir.

hanayanı kimi gövdəli – boy-buxunlu, can-cüssəli sağlam adam haqqında deyilən ifadə: *Hana, bilirsiz da, xalı toxuyan. Onun yan dirəhləri möhkəm ağajdan olur. Əyilib-sınan dəyil. Belə möhkəm adamlara deyillər ki, hanayanı kimi gövdəli.*

Hansı daşı qaldırılar, altınnan sən çıxırsan. – Çox qeybət qılan, söz gəzdirən adamlar haqqında deyilir.

Hansı yuvanın quşudu? – Əsli-nəsəbi bilinməyən yaxud niyyəti bəlli olmayan adam haqqında işlədilir: *İndi biz hardan biləy ki, bu, hansı yuvanın quşudu?*

hapa-gopa basmax – bir hadisəni çox şişirdilmiş şəkildə danışmaq, basıb-bağlamaq: *Həməşə bı hapa-gopa basır; Hapa-gopa basmağına baxma, iş görən dəyil.*

Haray bu başdan! – bəri başdan; hər hansı bir problemlə, yaxud onun gözləntisi ilə üzləşdikdə işin sonrakı gedişatını gözləmədən qətiyyətli hərəkət etmək, qərar vermək: *Haray bu başdan! Ayrılaş, çıxax gedəh.*

Harda qırıla qırıla. – Riskli bir iş görərkən “axırı necə olur-olsun” mənasında işlədilir: *Canım cəhənnəm, harda qırıla qırıla.*

Hardan işıx gəlir, ora barmağını tıxıyır. – “Özünə ziyan vurur”, “xeyrini bilmir” mənalalarında işlənir.

hav verməh – kömək olmaq, arxa durmaq: *Qaçqın gələndə qardaşım maa hav verdi.*

hay gəlməh – nə barədəsə xəbər (xəbərdarlıq) gəlmək; birinin hay-küylü hərəkəti və ya danışığı zamanı da işlənir: *Nolub, ə? Hay gəlib?*

Haydı-huydu, elə buydu. – “Olanı budur”, “əlimdəki budur” mənasında işlədilir.

hay-hayı gedib vay-vayı qalmax – Xəstə, zəif, taqətsiz şəxs və ya köhnəlib xarab olmuş, yararsız hala düşmüş əşya haqqında işlənir: *Filankəsin hay-hayı gedib, vay-vayı qalib.*

hazırın nazırı olmax – zəhmət çəkmədən bir şeyə sahib olmaq: *Filankəs hazırın nazırıldı. Hazırın nazırı olmusan?*

Heç kəsin toyuğuna kiş deməz. – Heç kəsə dəyib-dolaşmayan, heç kimin xətrinə dəyməyən adam haqqında söylenir.

hesabı içəri verməh – Olan şeyləri açıb-ağartmayan, içində saxlayan, dözümlü insan haqqında söylənir: *Hesabı içəri verir.*

Heyif mənim zənnimə. – Haqqında müsbət bir fikirdə olduğun adam barədə yanıldıqda işlənir: *Heyif mənim zənnimə, sənin haqqında düz fikir rəşməmişəm.*

hədərə getməh – faydası olmamaq, boşa çıxmaq: *Zəhmətim hədərə getdi.*

Həkim eşşəy ətini dərman buyurub? – Birisi lazım olmayan bir işi inadkarlıqla görəndə “hökmən bunu etməlisən, etməsən olmaz?” mənasında ona xitabən söylənir.

Hələ anasının olmyıb. – “Mənə heç kim dəyib-toxuna bilməz” mənasında işlənir: *Maa söz deyən hələ anasının olmyıb.*

Hələ bu harasıdı? – “Bu nədir ki, irəlidə hələ nələr olacaq” mənasında işlədilir.

Hələ şələli oturmıyb. – Çətinliyə düşməmiş, özünü çox rahat hiss edən adamlar barədə deyilir.

həlləməliy eləməh – Bilmədiyi müəyyən bir məsələ, iş haqqında bilənlər kimi danışmaq; özünü bilikli göstərməyə çalışmaq: *Həlləməliy eləmə əşi.*

Həmədan eşşəyi – Qanmaz, mərifətsiz adam haqqında işlədilir: *Əsil Həmədan eşşəyidi.*

həng almax – dözmək, davam gətirməyi bacarmaq, duruş gətirmək: *Bı hər yerdə həng alan dəyil.*

hər baratası bir dərədə qalmax – dağılmaq, birliyi pozulmaq, bir-birindən ayrılmaq: *Hər baratası bir dərədə qaldı.*

Hər barmağı bir hava çalır. – Çox bacarıqlı adam haqqında deyilir.

hər çalınan havaya oynamax – başqasının sözü ilə oturub-durmax: *Hər çalınan havaya oynama!*

hər gördüyünə susamax – hər şeyə tamah salmaq: *Hər gördüya susama.*

Hər kişinin işi dəyil. – hər adamın görə bilmədiyi bir işi görmək; hünər sahibi olmaq.

Hərə bir hava çalır. – Hər hansı məsələdə fikir birliyinin olmamasını ifadə edir.

həsbəndin çəkməh – həsrətin çəkmək: *Qaçqınnar torpaxlarının həsbəndin çəkir.*

hət-hüt qammamax // hət-hüt bilməməh – heç nə başa düşməmək; qanmaz olmaq: *Heş hət-hüt qammır e! Hət-hüt qanan dəyil. Hət-hüt bilmir.*

Həvəsdi bəsdı, ta bəsdı, bəsdı! – Artıq kifayətdir.

həvəsi gözündə qalmax – istəyi həyata keçməmək: *Həvəsım gözümdə qaldı.*

hıgəsinnən çatdamax // hirsinnən cilov gəmirməh – bərk hırs lənmək, acığından nə edəcəyini bilməmək: *Hıgəsinnən çatdıyır. Hirsinnən cilov gəmırır.*

hır-zır qammamax – qanmaz olmaq: *Nə hır qanır, nə zır.*

hiş-kişnən dolammax – ailə üzvləri ilə səbirli və ehtiyatla davranmaq: *Hiş-kişnən dolanır.*

hozuluğunnan qalmamax // hozakılığınnan qalmamax – qanmazlıq, kobudluq etmək; kobud davranmaq: *Hozuluğunnan qalmır. Hozakılığınnan qalmırsan.*

hul getməh – burnunun dikinə getmək, göylə getmək; təkəbbürlü, özündənrazı, dikbaş adamlar haqqında işlədilir: *Hələ hul gedir.*

hürə-hürə it olmax – birinin bacarmadığı bir işlə məşğul ola-ola özünü o qəbil iş adamlarının sırasına qoşmasının kinayəli ifadəsi: *Bı da hürə-hürə it oldu.*

Xahişini qayıt elə, bağla belinə. – Birisinin hansısa xahişini yerinə yetirmək istəməyən adam tərəfindən istehzalı tərzdə söylənir.

xalaxətrin qalması – bir işin könülsüz, candərdi görülməsini bildirən ifadə: *İşi xalaxətrin qalması görünmə ha.*

xam xəyala düşməh – Reallaşması mümkün görünməyən bir şeyi arzu edən, ona can atan adam haqqında işlənir: *Xam xəyala düşmə.*

Xamralı xas – ürəyimi bas. – “Xamralı” adlanan sacda bişirilmiş çörəyin ləzzətli olması haqqındadır.

xan kefində dolammax – firavan yaşamaq: *Filankəs xan kefində dolanır.*

xata girrəməh – Qarşısına xatalı iş çıxacağı ehtimal olunan adam haqqında deyilir: *Yazığı xata girriyir e! Dəəsən, səni xata girriyir axı?*

xatası ... başında çatdamax – etdiyi xətaya görə belə çəkmək: *Xatan öz başında çatdasın! Xatası bizim başımızda çatdadı.*

xatasını uzağ eləməh – nəticəsi pis və ya belə olacaq işdən uzaq olmaq: *Xatanı bizdən uzağ elə.*

Xeyirə-xeyir, şərə-şər. – “Nə təhər olur, olsun” mənasında işlənir.

Xəccə bəzəhdə qaldı. – “Bir iş görmək istəyirdi, alınmadı” mənasında işlənir. Bir məclisə (şənliyə, toya və s.) getmək üçün geyinib-keçinib hazırlaşsa da, müəyyən səbəbdən gedə bilməyən adam haqqında daha çox işlənir.

Xəmiri bir yerdə yoğrulub. – Xasiyyətə eyni olan yaxın adamlar (ər-arvad, dostlar və b.) haqqında deyilir.

Xəncəliin qaşı düşər? – Hər hansı bir işi özünə sığışdırmayan adam haqqında kinayə ilə işlədilir.

Xıdırnəbi xəşilinə dömməh – bir-birinə qarışmaq: *Xıdırnəbi xəşilinə dönüb.*

xır-xıra yığılmaq – yorucu, adamı bezdirmiş bir işin sona çatmaq üzrə olması: *Bir şey qalmıyıb, ta yığılib xır-xıra.*

xırıyqhurdu kimi eşməh – çox yemək; yeyimcil adam haqqında işlədilir: *Xırıyqhurdu kimi eşir.*

xırtıya-xırtıya qalmaq – çıxılmaz vəziyyətə düşmək, müəyyən hərəkət etmək üçün qərar verə bilməmək: *Nə oğula söz deyə bilir, nə gəlinə: qalıb xırtıya-xırtıya. Qalıb iki daşın arasında xırtıya-xırtıya.*

xoxgəldi eləməh – yalandan qorxutmaq, hədələmək: *Xoxgəldi eliyir.*

xortumunu sallamaq – narazı qalmaq: *Yenə xortumunu sallıyıb.*

xoruzun quyruğu görümməh – əsas mətləbi anlaşılmamaq; yavaş-yavaş üzə çıxmaq: *Dəəsən, xoruzun quyruğu görünür axı?*

xoruzunu qoltuğuna verməh – birisini məğlub etmək; rüsvayçılıqla işdən, məclisdən qovmaq: *Xoruzunu qoltuğuna verdilər.*

Xoş halı! – “Halal xoşun olsun” mənasında işlənilir.

Xotana xoruzuna dömməh – Çox kokəlmiş, yanaqları qızarmış adam barədə bir qədər istehzal tərzdə işlədilir: *Lap Xotana xoruzuna dönüb e!*

xotux kimi içini arıtdamaq – Hıçqıraraq, öskürərək danışan uşaqlar haqqında işlədilir: *Xotux kimi içini artdıyır.*

ibnəsi tutmaq – tərsliyi tutmaq, inadkarlıq etmək: *Bının genə ibnəsi tutub.*

içinə qurd düşməh – şübhələnmək: *İçinə qurd düşdü.*

içini tökməh – ürəyindən keçənləri demək: *İki nəfər dava eliyir. Dalaşullar, cihləşillər. Biri içini tökür: Ə, filan vaxtı filan oldu. Filan vaxtı filan elədim saa, sən bını bilmədin.*

iki daşın arasında – 1. darmacalda, vaxt çatışmazlığında: *İki daşın arasında da olsa, işdərini həll et! İki daşın arasında gördüyün işə bax!* 2. çıxılmaz vəziyyətdə: *İki daşın arasında qalıb.*

İki əlidi, bir ağzı. – Çox yeyən adam haqqında deyilir.

İki əlidi, bir başı. – Öz başını, saçını çox tumarlayan adam haqqında deyilir: *Keçəlin iki əlidi, bir başı.*

iki od arasında qalmaq – bir-birinə zidd olan iki seçim qarşısında qalmaq: *İki od arasında qalıb.*

ikibaşdı danışmaq – mətnaltı mənası olan fikir ifadə etmək; üstüörtülü danışmaq: *Bı həməşə ikibaşdı danışır.*

ilan ağzınnan qurtarmaq – çox təhlükəli vəziyyətdən qurtulmaq: *Elə bil ilan ağzınnan qurtarıb. İlan ağzınnan qurtaran qurbağıya dönüb.*

ilan boğazınnan çıxmaq – çox zərif və incə olmaq: *Elə bil ilan boğazınnan çıxıb.*

ilan kimi dəridən-qabıxdan çıxmaq – çox çalışmaq: *Atalar var ki, öz balaların saxlamaq üçün dəridən-qabıxdan çıxır.*

ilan sümüyü olub boğazında qalmaq – Haram mal yeyən adam haqqında söylənir: *Yetim malı yemə, ilan sümüyü olub boğazında qalar.*

ilanın quyruğunu basdalamaq – kiminsə maraqlarına toxunub onu hirsəndirmək: *İlanın quyruğunu basdalama.*

ilim-ilim itməh (itirməh) – yoxa çıxmaq, səs-sorağı gəlməmək; yoxa çıxarmaq: *İlim-ilim itdi, irizığı da qalmadı. Adamı əlli-ayaxlı ilim-ilim itirəllər.*

illacdan düşməh – gücü tükənmək, taqətdən düşmək: *O qədər xəsdə yatıb ki, illacdan düşüb.*

illacdan salmaq – çox zəiflətmək: *Xəsdəliy onu illacdan salıb.*

illacı kəsilməh – çarəsiz qalmaq, çıxış yolu tapmamaq: *İllacım kəsildi, məcbur olub borc aldım.*

iman gedən yer – İslam dininin tələblərinə zidd işlər (tərəzi dalında alıcını çəkiddə aldatmaq, qeybət etmək və s.) görüldüyü zaman işlənin: *İman gedən yerdə.*

İnanan daşa dönsün! – “İnanmaram” mənasında işlə-nir.

incitdi-küncütdü söz – bəyənilən, xoşa gələn, zərif ifa-də edilmiş fikir: *Lap incitdi-küncütdü söz dedin ha!*

İndiyə qədər hələhələ neyniyib ki, kərtənkələ də neyniyə? – “İş bilən nə edib ki, bilməyən nə edə?” mənasında işlədir.

insafı əldən verməh – insafsız olmaq, insafını itirmək: *Heç vaxt insafını əldən vermə.*

ipə-sapa yat(ma)max – söz eşit(mə)mək, nəsihətə qu-laq as(ma)maq: *Axır ki ipə-sapa yatdı. İpə-sapa yatan dəyil!*

ipi qırılmış dayça – Dəcəl, bir yerdə dayanmayan uşaqlar haqqında deyilir: *İpi qırılmış dayça kimi o yan, bu yana tullanır.*

ipini boş buraxmax – nəzarət etməmək: *Onun ipin boş buraxmisan.*

İrax qulaxlardan. – Bir ağır, bədbəxt hadisədən danı-şarkən, əllə qulağı dartır və bu ifadəni işlədirlər.

İran çayına dömməh – Gec-gec görünən adam haq-qında deyilir: *İran çayına dömmüsən ə!*

irinni çivan kimi sızıldamax – Ağrıdan çox əziyyət çəkmək; dərdinin çoxluğundan ağlayıb-sıtqamaq: *İrinni çivan kimi sızıldıdır.*

isdi ocağına soyux su calamax – işini korlamaq, əngəl törətmək; ailə dağıtmaq: *İsdi ocağına soyux su caladır.*

isdi ocağına soyux su cələmməh – Qəfildən ağır bir hadisə ilə üzləşmiş, çıxılmaz vəziyyətə düşmüş və ya rahat

gedən işlərinə ciddi maneələr yaranmış adam haqqında işlə-nir: *Elə bil isdi ocağına soyux su cələndi.*

isdi yerini soyux eləməh – özünü hörmətdən salmaq, hörmət və nüfuzunu itirmək: *İsdi yeru soyux eləmə.*

isdi-soyuğu olmamax – aidiyyatı (daxli) olmamaq: *Bı-nın maa heş bir isdi-soyuğu yoxdu.*

İsrafıl zır düdüyün çalanda – Bir işin alınmayacağına işarə edilir: *Bir alınmiyan işdi, deyir ha vaxt olijey? Deyir İs-rafıl zır düdüyün çalanda.*

iş içinnən iş çıxarmax – gözlənilmədən problem yaratmaq: *İş içinnən iş çıxarma!*

İş işdən keçib. – Hansısa məsələdən vaxtında xəbər tutmadıqda, hansısa problemin həll edilməsində gecikdikdə işlədilir: *Artıq iş işdən keçib.*

İş qaldı qal oğlu qala. – Bir işin nə vaxtsa gerçəkləşə-cəyinə inamsızlıq ifadə edir.

işi Allaha qalmax – çətin, çarəsiz vəziyyətdə olmaq: *Sənin işin qalıb bir Allaha!*

işi daşa ilişməh – çətinliklə qarşılaşmaq: *İşim daşa ili-şib.*

işi hədəqədən çıxartmax – işi böyütmək, ifrata varmaq, cızığını aşmaq: *İşi hədəqədən çıxartma.*

işiğ ucu görümməh (görümməməh) – Çətin bir məsə-lənin həllində irəliləyişin olması (olmaması) ehtimalını bildi-rir: *Birdan işiğ ucu görümmür.*

işix düşən yerə barmağını dirəməh – xeyrini bilmə-mək, öz zərərinə hərəkət etmək: *İşix düşən yerə barmağı di-rəmə!*

işix gözü – qaranlıq düşməmiş, alatoranlıq: *İşix gözü get yamaqdan heyvannarı yığ gətir.*

İşin (işi) qərəvəllidi. – İş, hərəkətləri gülüş doğuran; lətifə, komediya qəhrəmanına bənzəyən adam haqqında işlədilir: *Sənin də hər işin lap qərəvəllidi e!*

işini əl altdan tutmaq – bir işi gizlin görmək: *İşin əl altdan tutur.*

işinin çəmin tapmaq – müəyyən çətinliyin həllinin rahat yolunu tapmaq: *İşinin çəmin tapıb.*

it ağzına düşməh – Arxasınca danışılaraq dilə-ağıza düşən və işi alınmayan adam haqqında işlənir: *Elə bil it ağzına düşmüşəm.*

it ağzına sümüh düşməh – bir şey haqqında təkrar-təkrar danışmaq: *İt ağzına sümüh düşüb.* Bir şey haqqında çox danışan adama müraciətlə sual cümləsi şəklində də işlənir: *İt ağzına sümüh düşüb?*

İt aparanın olsun! – Könülsüz, məcburən bir şey verilərəkən “haramın olsun” mənasında işlədilir.

it əl-ayağı yeməh – Çox nadinclik edən, çox hərəkətdə olan uşaqlara deyilir: *Nədi, it əl-ayağı yemisən? İt əl-ayağı yeyib e.*

it ilindən qalma – köhnə bir şey haqqında istehzalılı ifadə: *İt ilindən qalma paltardı.*

İt kimi iy bilir. – Hər şeydən vaxtında xəbər tutub müdaxilə edən adam haqqında işlədilir.

it oğrusu – Əhəmiyyətsiz şeyi də tamah salaraq oğurlayan adam haqqında işlədilir.

it oynadan – Başqalarını məzəli zarafatları ilə əyləndirən, bəzən də ələ salan adam haqqında deyilir.

İt yəəsini tanımır. – Qarma-qarışıqlıq olan yer haqqında deyilir: *Orda it yəəsini tanımır.*

İtdə tamırım var, onda yox. – istəməmək; tamah salmamaq; “onda tamahım yoxdur” mənasında bəyənməməzliyin sərt və kobud ifadəsi.

itdən alıb itə verməh – biabır etmək, sərt danlamaq: *Adamı itdən alıb, itə verər.*

İtdən azdı, qurtdan çox. – Danışanın bəyənmədiyi çoxuşaqlı ailə, çox qohum-əqrəbəli nəsil haqqında kinayəli işlədilir: *Filankəsdər itdən azdı, qurtdan çox.*

İtə də bir çörəh borjdudu. – Çox adama borclu olan şəxs haqqında işlədilir.

İti görüm, qurdu görüm, onu (səni) görmiyim. – birinin bəyənmədiyi, görmək istəmədiyi adam haqqında işlətdiyi ifadə.

İti quyruğunnan bağlasan, durmaz. – Şaxtalı, çox soyuq, yaxud çox isti hava, yer haqqında işlədilir: *Birdə iti quyruğunnan bağlasan, durmaz.*

İti yəəsinə tanıtmax – “Onu mənə tanıdırsan? Tanıyıram da” mənasında işlədilir: *Kiminsə haqqında danışırısan. O birsi deyir ki, iti yəəsinə tanıdırsan? Tanıyırix da.*

İtiyi tapılmamax – Adətən, qız arxasınca gələn oğlana, qız üçün gələn elçilərə rədd cavabının, imtinanın kobud və sərt tərzdə ifadəsi kimi işlədilir. “Bizdə sənə (sizə) veriləsi qız yoxdur” mənasında da qavranıla bilər: *Sənin itiyin buralarda tapılmaz.*

İtqusdu aparmax – sərxoşu qolundan tutub sürüyə-sürüyə aparmaq: *Sərxoşu itqusdu aparallar.*

İtnən pişih kimi dolammax – yola getməmək: *İtnən pişih kimi dolanıllar.*

İyi burnında qalmax – xatırlamaq; Əsasən, keçmiş günlərinə aid müəyyən vərdişlərindən əl çəkə bilməyən adamlar barədə deyilir: *Yetimçiliyin iyi burnında qalıb. Vəzifə iyi hələ burnında qalıb? Köhnə iy hələ burnında qalıb.*

İyi burnunun ucunda olmax – Hansısa qoxunu daim hiss etmək: *Anamın xörəylərinin iyi burnumun ucundadı.*

İynə atsan, yerə düşməz. – Bir yerdə çox qələbəlik olduğunu bildirəndə işlədilir.

İynə üsdündə oturmax – narahat, nigaran olmaq: *İynə üsdündə oturmusan?*

İynə yemiş it kimi // İynə yemiş itə dömməh – Çox sınıxmış, çox zəifləmiş, halsızlıqdan çapalayıb-zarıldıyan adam haqqında işlədilir: *İynə yemiş it kimi yerdə döşəli qalıb. İynə yemiş itə dönüb.*

İynələrə sap olmax – artıq dərəcədə zəifləmək, çox arıqlamaq: *Əriyib-əriyib İynələrə sap olub.*

İynəynən gor qazmax – ağır işdə çalışmaq, çətinliklə dolanmaq: *Bı yaşamax dəyil e, İynəynən gor qazmaxdı.*

Keçən ilin keçmişi – əvvəllər: *Keçən ilin keçmişində olannarı üzə vurmazdar.*

Keçiləri başına yığışmax – əsəbi və gərgin olmaq, qəzəblənmək, tərsliyi tutmaq: *Yenə keçiləri yığışıb başına.*

Keçiləri dağılmax – hirsli soyumaq, sakitləşmək: *Deyəsən, keçilərin dağılib axı!*

kefi kəlləçarxa vırmax – şadlanmaq, əhvalı yüksəlmək: *Kefi vırıb kəlləçarxa.*

kefi kök, damağı çağ – şad, nəşəli, rahat: *Quduz erməni işğalınnan əvvəl hamı öz evində kefi kök, damağı çağ yaşayırdı.*

kefinə fişdırıx atmax – şadlanmaq, əhvalı xoş olmaq, əhvali-ruhiyyəsi yüksəlmək: *İşdəri çox yaxşıdı, kefinə fişdırıx atır.*

kefinə korrux çəkdirməməh – Nə olursa-olsun, öz istirahətindən, kefindən qalmayan adam haqqında işlədilir: *Ke-finə korrux çəkdirən dəyil.*

kefinə soğan doğramax – dilxor etmək, qanını qaraltmaq: *Ke-finə soğan doğradılar.*

Kəşişə söyürəm? – “Mən də sən deyəni deyirəm də” mənasında işlədilir: *Mən kəşişə söyürəm ki?*

Kəbinim halal, canım azad. – bir adamın boşananda, bezdirici bir işdən çıxanda rahatlaşdığını bildiren ifadə.

kəbinni arvada döndərməh – İşlə əlaqədar, hər şeyə buyurulan, macalı olmayan işçi ilə onun tabe olduğu şəxs arasında münasibətin gileyli tərzdə ifadəsidir: *Kəbinni arvada döndəriblər.*

kəfəni yırtmaq – ağır, təhlükəli xəstəlikdən qurtulmaq: *Filankəs kəfəni yırtıb.*

kəkliyi azmaq – çox və qarışıq yeməkdən mədəbağırsağı pozulmaq, mədəsində köp əmələ gəlmək, hıçqırmaq: *Elə ye-iç ki, kəkliyin azmasın! Kəkliyi azıb.*

kələfi qarışmaq – ciddi çətinliklə üzləşmək, vəziyyəti ağırlaşmaq: *Onu çox çək-çevirə saldılar, axırda kələfi qarışdı.*

kələfin ucunu itirməh – pis vəziyyətə düşmək, nə edəcəyini bilməmək: *Kələfin ucunu itirib.*

kəndir olub boğaza keçməh – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *Kəndir olub keçib boğazıma.*

kəpəyi üzülməməh – Çox xəstə yatan, lakin hələ ölməyən adamlar haqqında işlənir: *Hələ kəpəyi üzülməyib.*

Kiçih qazanı götürüb, böyüh qazanı asır. – Müsbət çalarda “hörmət etmək”, mənfi çalarda “hörmət etməmək” mənasında işlədilir. Əsasən, gələcək qonağı etinasız qarşılayan ev sahibəsi haqqında kinayə ilə deyilir.

kirişə çəkməh – əzab-əziyyət vermək: *Elə bil girişə çəkillər.*

kirkıra kimi yarmalamax – Hər sözün xırdalıklarına varan, xırdalayan adamlar bərədə deyilir: *Kirkıra kimi yarmalıyır.*

kirpiyləriynən köz götürməh – əziyyətlərə qatlaşmaq:
Kirpiylərimnən köz götürmüşəm.

Kişi olmuyan yerdə bu da kişidi. // **kişi olub kişilərə qoşulmax** – birinin şəxsiyyətinin bəyənilməməsinin kinayəli ifadəsi; Bəzən də böyüklərlə hər hansı məclisdə iştirak edən oğlan usaqı haqqında zarafatyana təzə işlədilir: *Bu da kişi olub kişilərə qoşulub.*

kişimişi gülməh – şirin-şirin gülmək: *Kişimişi gülür.*

kitabı bağlammax – haqqında mənfi qərar verilmək:
Onun kitabı bağlandı.

kor dilənçi kimi – Çox gedib-gələrək insanlardan (qohumdan, qonşudan) nələri isə təkidlə istəyən adam haqqında etirazkarlıqla işlədilir: *Kor dilənçi kimi qapını kəsmə! Kor dilənçiyə dönüb. Kor dilənçi kimi tutduğun buraxmaz.*

Kor qız kimi evin bir küncündə oturum düşüb. // **Kor qız kimi ocağın qırağını kəsib.** – İşləyib-qazanmayan, çölə getməyən, axşamacan evdə oturub “ver yeyim” deyən adam haqqında işlənir.

kor ocax – Yarıtmaz, yaramaz, ata-anasının başını aşağı edən övlad haqqında işlənir: *Kor ocaxdı.*

Kor-kor, gör-gör. – “Bilinən, görülən məlum bir şeyi, hadisəni danmaq olmaz”, “hər şey göz qabağındadır” mənalarında işlədilir.

köhnə hava çalmax – hər kəsə məlum olan və ya əvvəllər də özünün çox söylədiyi bir fikri təkrar etmək: *Köhnə hava çalır.*

köhnə qurt // qoca qurt – təcrübəli, çox şeyi bilən, hiyləgər adam.

köhnə palan içi tökməh – yaddan çıxmış hansısa pis bir işi, qüsurları xatırlamaq: *Köhnə palan içi tökmə.*

kölgə salan olmama // **kölgəsi olmama** – Adamın bir işinə yarımayan, kömək etməyən şəxs haqqında deyilir: *Heş kəsə kölgə salan deyil. Kölgəsi yoxdu.*

kölgəsin qılınjdama – birinin arxasınca hədələyici tərdə danışmaq: *Həməşə kölgəmi qılınjdıdır.*

kölgəsinnən qorxma – çox qorxaq, ürəkək olmaq: *Filankəs kölgəsinnən qorxandı.*

köpünü alma // **köpü alımma** – mənəm-mənəmlik edən şəxsin hərəkətlərinin qarşısını almaq: *Köpün alındı?*

Küçə mənə dar gəlir. // **Dünya sənə dar gəlir?** – Forslu, həddindən artıq lovğa və təkəbbürlü, özündən çox razı adamlar haqqında işlənir.

Kül ağla! – Yersiz söz deyən adama xitabən, ərklə və bir qədər lağla söylənir: *Kül ağla, bu nə sözdü?*

kündə sayan – Xəsis kişilər haqqında işlənir: *Filankəs kündə sayandı.*

küpünə girməh – həddindən artıq içki aludəçisi olmaq: *İçir nədi, hələ küpünə də girir.*

kürt toyux – İşə-gücə getməyib, evdə bika oturaraq adam haqqında işlənir: *Kürt toyux kimi oturduğu yerdən qalxmağ isdəmir. Kürt toyux kimi sıvaşib yerə.*

kütü kəsilməh – evinə kənardan gələn, pay kimi davamlı göndərilən ruzinin kəsilməsi: *Kütü kəsildi.*

qabağınnan yeməməh – söz götürməmək, sözünü demək, dikbaşlıq etmək: *Öz qabağınnan yiyən deyil.*

qabaxdangəlmişdiy eləməh – başqasının haqlı olaraq irad tutacağı yerdə onu qabaqlayaraq özünü təmizə çıxarmaq: *Qabağdangəlmişdiy edir.*

Qabındakı odu. // **Qabında olan bıdı.** – “Bacardığı bundan ibarətdir” mənasında işlədilir: *Onun qabındakı elə odur. Qabında olan bıdı da!*

qabırğa olmaq – birisinə onun istəyindən asılı olmadan qoşulmaq, nəyəsə şərik çıxmaq: *Çalış heç vaxt başqasına qabırğa olma.*

qabırğası qalın olmaq // qalınnığına salmaq – Söz təsir etməyən, söz gec çatan, məsləhətə qulaq asmayan, qanmaz adam haqqında işlənir: *Qabırğası qalındı. Ə, qalınnığına salma!*

Qal oğlu qaldı ki, qaldı. – Görülməli olan, lakin görülməmiş qalan bir iş haqqında deyilir.

qaldırıb dağ başına qoymaq – həddən artıq tərifləmək, şişirtmək: *Qaldırıb qoyub dağ başına, indi də düşürə bilmir.*

qan çanağı // barıt dağarcığı – Münaqişə və gərginlik yaradan, heç nədən dava, qan sala bilən adam haqqında deyilir: *Qan çanağıdı. Lap qan çanağına dönüb. Barıt dağarcığıdı.*

qan çəkməh – qohumluq əlaqəsini hiss etdirmək: *Deyirəm axı bu bizimkilərdəndi. Qan çəkir də.*

qan davlamax – qan-qan demək; qanlı-bıçaq olmaq: *İki qonşu bir-birynən qan davlıyır.*

qan iyi gəlməh – Müəyyən bir işdən qanlı-qadalı münaqişə törəyə biləcəyi ehtimalını ifadə edir: *Bı işdən qan iyi gəlir.*

qan ocağı – Münaqişə, gərginlik yaradan, davakarlığa meyil edən ailələr haqqında işlənir: *Qan ocağıdı.*

Qanacağın dədənin ocağının qırağa çıxmasın! – Mərifətsiz bir hərəkət edən adam haqqında ərklə, yaxud zara-fat tonunda söylənir.

qanı qaynamax – bəyənmək, ürəyinə yatmaq: *Sənə qanın qaynadı.*

qanına susamax // qanına yeriyilməh – kimisə öldürmək istəmək: *Qanına susayıb. Qanına yeriyhliyir.*

qanını it qanına döndərməh – əsəbiləşdirmək, qanını qaraltmaq: *Qanımı it qanına döndərdi.*

qanının arasına girməh // qanını satın almax – kimi-sə təhlükədən xilas etmək: *Qanının arasına girdi. Qanın satın aldı.*

qannıbıçağ olmax – ölüb-öldürmək dərəcəsinə düşməncilik etmək: *Qannıbıçağ olma!*

qapıdan girib bacadan çıxmax – gəlməyi ilə getməyi bir olmaq: *Qapıdan girdi bacadan çıxdı.*

Qapıdan qavırsan, bacadan girir. – Öz sırtıqlığı və inadkarlığı ilə başqalarını bezdirən adam haqqında işlənir.

qara gününü qavqarmax – gözlənilən pis günü, bəlanı qarşılamağa hazır olmaq: *Qara günümü qavqarmışam; Qara günün qavqarıb.*

Qara kötüyü ha döyəjdə. – Nəsihətin, danlağın heç bir səmərə verməyəcəyi, müsbətə doğru dəyişdirə bilməyəcəyi, söz eşitməyən gönüqalın adam haqqında işlədilir.

Qara köynəyə ağ yamax? – Evli, nişanlı və ya sevgili olub, bir-birinə yaraşmayan (biri gözəl, biri çirkin olan və s.) cütlüklər haqqında deyilir.

Qara qaşia, gözəa görədi? // Qara qaşia, qara gözəa bənd olub? – Görülən hər hansı xeyirxah işin sadəcə obyektə hörmətin, rəğbətin nəticəsi olmadığını və başqa əsl səbəblə – təmənna və umacaq, yaxud obyektin bacarıq və qabiliyyəti ilə əlaqədar olduğunu ifadə edir. “Havayı deyil” mənasında da işlədilir.

Qara qızın bəxti gətirib. – layiq olmayan birisinin şanslı olması, bəxtinin gətirməsini bildirən ifadə.

Qara qızın dərdi var. // Qara qızın dərdi açıldı. – Biri müəyyən söhbətdən, demək istədiyinə dolay yolla yaxınlaşdıqdan sonra əsl mətləbi deyəndə işlədilir: *Ta deynən qara qızın dərdi varmış da!*

Qara qızın matahı çıxıb? – Qəşəng olmayan bir qıza bir neçə yerdən elçi gəldikdə, yaxud beləsi çoxunu özünə cəlb etdikdə kinayəli tərzdə və təəccüblə söylənir.

qara saçını ağ hörməh – Erkən dul düşüb həyatını övladlarını böyütməyə həsr etmiş qadınlar barəsində işlədir: *Qara saçın ağ hörib.*

qara sudan qaymax tutmax – bacarıqlı olmaq; heç nədən ortalığa bir şey çıxarmaq: *Qara sudan qaymax tutar.*

qara yaxmax – ləkələmək, böhtan atmaq: *Başqasına qara yaxmax yaxşı deyil.*

qaraçıdan qırılıb qalmax – Danışığını, geyim-keçimini, davranışını bilməyən səviyyəsiz adam haqqında işlənir: *Elə bil qaraçıdan qırılıb qalıb.*

qaraçuxası yatmax – bax: **basaratı bağlammax**; işləri alınmamaq, bəxti gətirməmək: *Sanki əlin-qolun bağlanıb, qaraçuxan yatıb.*

qarağaç kösöyü kimi yanmax – çox zəhmətkeş olmaq, çox əziyyət çəkmək: *Qarağaç kösöyü kimi yanıb.*

qarğış qabı – qarğış obyektı: *Özünü qarğış qabı eləmə!*

qarğış-bəddıva tökməh – qarğış etmək: *Qarğış-bəddıva tökür.*

qarğıya dömməh – çox arıqlamaq: *Çox arıqlayıb çöp kimi olan adamlara deyirdilər qarğıya dönüb.*

qarx qalmax – çıxılmaz vəziyyətdə qalmaq, quruyub-qalmaq, çaşbaş qalmaq: *Yazıx illap qarx qalıb e, heş bilmir neynəsin. Qaşqınnar təzə gələndə qarx qalmışdılar, hardan başdamağı bilmirdilər.*

qarışqadan fil düzəltməh – kiçik bir işi şişirtmək: *Qarışqadan fil düzəldir.*

Qarnun dərdi-azarı nədi? – “Problemin nədir?” mənasında işlədir: *Qarnun dərdi-azarı nədi ki, bikef gəzirsən, bizdən gen gəzirsən?*

qarnına təpməh – acgözlüklə yemək; sual intonasıyası ilə deyildikdə “artıqlıq etmir” mənasını bildirir: *Biri o birinə deyir ki, saa bı işi verirəm, hörmətini də edirəm. Bu nazdanır, ya götürməy isdəmir. Bu deyir qarnaa təpir? Nə forsdanır-san, götür də.*

qarnında paltar yumax – Çox çay içən adamlar haqqında deyilir: *Qarnında paltar yuyursan?*

Qarnındakı qurtdar üzünə vurub. – Paxıl, xəbis insanlar haqqında deyilir.

qarnını dağıtmaq – İçində saxladığı fikirləri kiminsə üzünə demək: *Yəni içindəkiləri tökmə çölə. Məsələn, iki nəfər dava eliyir. Dalaşullar, cihləşillər. Biri içini tökür: Ə, filan vaxtı filan oldu. Filan vaxtı filan elədim saa, sən bını bilmədin. O biri diyir, qarnını dağıtma, ə!*

qarnının altındakı – Çoxbilmiş və paxıl adam haqqında işlədilir: *Sənin qarnının altından keçənnərdən heş fələy də baş açmaz. Sənin qarnın altındakını heç kim bilməz.*

qaşdı-qovdu iş tutmaq – tələm-tələsik iş görmək: *Qaşdı-qovdu iş tutmazdar.*

qaşx döyüşdürməh – mübahisə etmək: *Mənnən qaşx döyüşdürmə!*

qaş-qabağınnan zəhrimar yağmaq – hədsiz narazı olmaq; acıqlı, bikef olmaq: *Qaş-qabağınnan zəhrimar yağır.*

qatığı dağılmış qaruya dömməh – qanı qaralmaq, bikef olmaq: *Qatığı dağılmış qaruya dönüb.*

qavırğa kimi qavrilmaq – əziyyət çəkmək: *Sajda qavırğa kimi qavrilıram.*

qaz kimi yolmaq – birinin pulunu-malını verməyə məcbur buraxmaq, soymaq: *Adamı qaz kimi yolullar.*

qazdan ayıx – hər şeyi dərhal hiss edən: *Filankəs qazdan ayıxdı.*

qəflət yuxusuna getməh – ətrafda baş verənlərdən bixəbər olmaq: *Qəflət yuxusuna gedib, ayıldanı yoxdu.*

qəhmər çıxmaq – tərəfdar çıxmaq, müdafiə etmək: *Qardaşım maa qəhmər çıxdı.*

qəlbidən getməh – lovğalanmaq: *O qədər də qəlbidən getmə!*

qəlbidən qırtmaq // özünnən qırtmaq // yekə yerdən qırtmaq – lovğa-lovğa danışmaq: *Çox qəlbidən qırtırsan! Yekə-yekə özünnən qırtır. Çox yekə yerdən qırtır!*

qəmbərqulu(su) çıxmaq – gözlənilməz maneə ilə qarşılaşmaq, qəfil problemlə üzləşmək: *Şərtini bəri başdan kəs ki, sora qəmbərqulusu çıxmasın.*

Qəndəhərdən qənd gətirmisən? – Özündənrazı, lovğa-lovğa davranan adam haqqında işlədilir.

qənim kəsilməh – düşmən olmaq; incitmək: *Saxla, böyüt, axırda saa qənim kəsilsin?*

qəpiyə güllə atmaq – heç pulu olmamaq, kasıb yaşamaq: *Qəpiyə güllə atır, var-dölətdən dəm vırır.*

qərcimədaş oynamaq – bəhsləşmək: *Nədi, qərcimədaş oynayırx?*

qərəmət basmaq – qayğılanmaq, dərqli-fikirli olmaq: *Qərəmət məni basıb.*

qəzəl oxumaq – uydurma söhbətlər etmək, yalan danışmaq: *Maa qəzəl oxuma ə!*

qılınıc qında durmamax – İstədiyini edən; davakarlığa meyil edən adamlar haqqında işlənir: *Qılınıc qında durmur.*

qınına çəkilməh – özünə qapanmaq, heç nəyə qarışmamaq: *Hərə öz qınına çəkilib.*

qırx eşşəyi birdən sağına gəlməh – Kasıbçılığı qəbul edə bilməyən, özünü tox tutan, olmayan yerdə çox şey

istəyən adam haqqında işlədilir: *Elə bil qırx eşşəyi birdən sağma gəlib.*

qırışığı açılmaq – üzü gülmək, ovqatı yüksəlmək, sevinmək; inkarda da işlənir: *Qırışığı açılmır ki, açılmır.*

qırmızı geyib taxta çıxmaq – özünü yekəxana aparmaq; kinayəli şəkildə deyilir: *Qırmızı geyib taxta çıxmısan?*

qısır əmən danaya dömməh – Anasının yanından ayrılmayan uşaq haqqında işlənir: *Qısır əmən danaya dönüb e!*

qismət ilahidən – “İnşallah”, “Allah qoysa” ifadələrinin qarşılığı.

qışda buzu çox görməh – çox xəsis olmaq: *Yaddara uf da deməz, xərijdiyər, yaxınnara qışda buzu çox görər.*

qışın oğlan çağı – qışın çox soyuq, şaxtalı vaxtı.

Qız deyil e, qızdırmadı, qızdırma! – Qoçaq, diribaş qızlar haqqında deyilir.

Qız olsun, əl-ayağı düz olsun. – “Yeni doğulacaq uşağın oğlan yaxud qız olmasının fərqi yoxdur, əsas odur ki, sağlam olsun” fikrini ifadə edir.

Qızaran üzü yox, bozaran sifəti. – Sırtıq və üzlü adam haqqında işlədilir.

qızıl xırdalamax – mənalı və dəyərli fikirlər söyləmək: *Söz demir e, qızıl xırdalıdır.*

qızıl quşa dömməh – Bacarıqlı və fərasətli adam haqqında işlədilir: *Maşallah, lap qızıl quşa dömmüsən.*

qoltuğuna qarpız verməh – kimisə şişirdilmiş şəkildə yalandan tərifləmək: *Heş kəsi tərifliyib qoltuğuna qarpız vermə.*

qolunнан nə çıxır // qulpundan çıxan – imkanı çatan qədər, bacardığı qədər: *Evlərdən ərişdə aparırdılar, sulu ərişdə. Sora sütdü çilə aparırdılar. Nə bilim, kimin qolunнан nə çıxır – yumurta qaynadıf aparırdılar, kartofu qaynadıf, soğan*

dağında qızardıf aparırdılar; O, qulpunnan çıxannan kasıblara köməy eliyir.

qoyun-qoltuğu dolu – Çox pulu olan adam haqqında işlənir. Daha çox pullu qoca qadınlar barədə deyilir: *Qoyun-qoltuğu doludu.*

qoz qabığına soxmax. – incitmək, sıxışdırmaq: *Adamı qoz qabığına soxar.*

qoz-qoz oynamax – bəhsləşmək, dikbaşlıq etmək: *Mənnən qoz-qoz oynama ha!*

Qudurasan, Boynax. // **Qudurasan, qurbağa!** – İmkanlarına uyğun olmayan iddialara düşən özündənrazı adam haqqında işlədilir. (Boynax it adıdır.)

Quh deyirsən, qulax tutulur. – Səs-küysüz, çox sakitlik olan təbiət guşəsi (dərə, yamac, dağ və s.) haqqında işlədilir.

Qulağaa isməzəm duası oxunub? // Saa isməzəm duası yazılıb? – Özündənrazı, özündən müştəbeh şəkildə davranan, danışan adama kinayəli şəkildə müraciətlə deyilir.

qulağardına vırmax – deyilən sözü nəzərə almamaq, eşitməzlik etmək, sözə etinasız yanaşmaq: *Sözü qulağardına vırma. Hər şeyi qulağardına vırır.*

qulağı bürüşməh // qulağı düşməh – çətinliklərlə üzləşmək. Əvvəllər vəziyyəti yaxşı olub, sonradan tənəzzülə uğramış, yaxud əvvəlki yaxşı mövqeyini (vəzifəsini, qazancını və s.) itirmiş adamlar haqqında işlənir: *Kişinin qulağı bürüşüb. Qulağı düşüb.*

qulağı çalmax // qulağı bir söz çalmax // qulağına bir söz dəyməh – hansısa xəbəri eşitmək: *Qulağım çaldı; Qulağım bir söz çaldı; Qulağıma bir söz dəydi.*

qulağı darı dəlməh – eşitmə qabiliyyəti yüksək olmaq; başqalarının məhrəm, gizli söhbətlərini eşitməyə can atmaq: *Filankəsin qulağı darı dəlidir.*

qulağı səsdə olmaq – nəyin işə intizarında olmaq, xəbərini gözləmək: *Qulağı səsdəydi. Bilirdi ki, oğlu bu günnərdə gələcək.*

Qulağın dalın görərsən. – “Əldə etməyəcəksən”, “onu görməyəcəksən”, “sən deyən olmayacaq” mənalarda işlədilir.

qulağın doldurmax – bir fikri kiməsə qəbul etdirməyə çalışmaq: *Qaynana oğlunun qulağın doldurur, gəlnin də günnü göy əsgiyə bükür.*

qulağına almamax // Qulağına dəyil. – Sözə, məsləhətə qulaq asmayan, heç nəyi vecinə almayan adam haqqında işlənir: *Heç nəyi qulağına almır. Nə deyirsən, de, heç qulağına dəyil.*

qulağına girməməh – bax: **qulağına almamax**: *Deyilən söz elə bil həviyə gedir, qulağına girmir.*

qulağına pambıx tıxamax – qulaq asmaq istəməmək: *Qulağına pambıq tıxamısən?*

qulağında qalmax – yadda saxlamaq: *Birinə öyüd verirənsən, deyirsən ki, qulağında qalsın.*

qulağının dibində arı dızıldamax – söz eşitməmək: *Nə qədər deyirsən, dediyin söz ona çatmır. Elə bil qulağının dibində arı dızıldayır.*

Qulağının dibindən qan alıblar? – Söz eşitməyən, özünü eşitməməzliyə qoyan adama müraciətlə söylənir: *Ulax çərriyəndə qulağının dibinnən qan alıllar. Bəzi adamlara da söz eşitməyəndə deyillər ki, qulağının dibinnən qan alıblar? Eşitmirsən nə deyirəm saa?*

Qulağının dibinnən (dalınnan) halva iyi gəlir. – “Ölümü yaxınlaşır” mənasında işlənir.

qulax günahkarı olmaq – neqativ informasiyanı eşitmək: *Çalış qulax günahkarı olma!*

qulaxdan qut olmaq – deyilən sözlərdən yorulmaq, baş-beyni getmək: *O qədər söz deyillər ki, qulağ eşitməy isdəmir, qulax yorulur. Belə vaxt deyillər qulaxdan qut oldum.*

qulaxlara qurğuşun – Arzu edilməyən bir hadisə haqqında danışılarkən əllə qulağı dartır və “bizdən uzaq olsun”, “qulaqlardan uzaq” mənalarında söyləyirlər.

Qulluğunda dursun. – Edilən hər hansı bir hərəkətin qarşılığını vermək istəyi ifadə olunur. Həmin hərəkət bəyəniləndirsə, ifadə “inşaallah, əvəzini çıxaram” mənasında; pis hərəkətdirsə, ifadə hədəedici tərzdə “cavabını alacaqsan” mənasında işlənir.

qum göyərəndə – heç vaxt: *Qum göyərəndə gələcəhsən? Qum göyərəndə olacax?*

qurbağa gölünə daş atılmaq – tam sakitlik hökm sürmək: *Elə bil qurbağa gölünə daş atıldı.*

Qurban olasan qurbannara. – Kiməsə xatir birinin günahından, qəbahətindən keçdikdə günahkara müraciətlə deyilir: *Birinin günahından keçirsən. Bir günah eliyir, bir qəbahət eliyir saa qarşı, üzür isdiyir. Deyirsən ki, qurban olasan səni filankəsdərə. Ya da deyirsən ki, qurban olasan qurbannara.*

qurd ürəyi yemək – cəsarətli olmaq, qorxmamaq: *Qurd ürəyi yemisən?*

quru yurdda qoymaq – kasıblaşmasına, müflisləşməsinə səbəb olmaq; nəyi varsa əlindən çıxarmaq: *Bacarıxsız arvad ərini quru yurdda qoyar.*

quru yuyub yaş sərmək – biabır etmək; möhkəm danlamaq: *Quru yudu, yaş sərdi.*

quruyub quş həddinə düşmək – çox zəifləmək, çox arıqlamaq: *Quruyub quş həddinə düşüb.*

quruyub yerində qalmaq // quruyub yerə yapışmaq – heyrətlənmək, təəccüb etmək, şoka düşmək: *Qurudum yerimdə qaldım. Qurudum, yerə yapışdım.*

quş iliyi, can dərmanı – yeməli nemətlər barədə zənginliyi, hər şeyin olduğunu bildirən ifadə: *Gedirsən bazara. Bazarda dünyada nə deyirsən var. Yaxud qonax gedirsən. Süfrədə hər naz-nemət var. Bu zaman deyiriy ki, quş iliyi, can dərmanı, hər şey var.*

quş yuxusu yatmaq – az yatmaq, yuxudan çox tez oyanmaq: *Quş yuxusu yatır.*

Quşqunu boşdu. – Tez yumşalan, asanlıqla təsirə düşən adamlar haqqında işlənir: *Quşqun boş olanda yəhər atın belində durmur. Bu sözü də sıvıx adamlara deyillər ki, quşqunu boşdu.*

Quşdar xəbər verdi. – Bir xəbərin mənbəyini bildirmək istəmədikdə işlənilir: *Deyir hardan bildin? Deyir quşdar xəbər verdi.*

quşu qommamaq – xoşu gəlməmək, etibar etməmək: *O adama quşum qommur.*

qutdan düşməh – zəifləmək, halsız olmaq, heydən düşmək: *Qutdan düşmüşəm, heş nə yeyə bilmirəm.*

Qutuda ilan görmüsən? – “Nə təəccüblənirsən?” yaxud “nə qorxursan?” mənalılarında işlənir.

quyruğu qapı arasında qalmaq – çıxılmaz vəziyyətə düşmək: *Quyruğu qapı arasında qalıb.*

quyruğu tapdammış ilana dömməh – Mənafeyinə toxunulmuş adamın acıqlı vəziyyətini ifadə edir: *Quyruğu tapdammış ilana dönüb.*

quyruğunu belinə qısmaq – qorxmaq, özündən güclü, vəzifəli bir şəxs qarşısında çəkinmək, büzüşmək: *Quyruğunu belinə qısdı.*

quyruğunu ələ verməməh – Hər situasiyadan özünü təmiz çıxarmağı, yaxalanmalı vəziyyətlərdən qurtulmağı bacaran insanlar haqqında deyilir: *Quyruğunu ələ verən dəyil.*

quzuya dömməh – yumşalmaq, həlimləşmək: *Lap quzuya dönüb.*

ləj düşməh – düşmənçilik, nifaqçılıq etmək: *Çalış, ləj düşmə! Dalaşmax var, ləj düşməh yox!*

ləj salmax – nifaq salmaq, düşmənçilik salmaq: *Araya ləj salma.*

Lənət saa kor şeytan! – Adamın işi alınmayanda, axtarılan bir şey tapılmayanda işlədilir.

Lətfəsi bizə (sizə) dəyməsin! – Hər hansı bir situasiya ilə bağlı uyğun, lakin kobud ifadə olunan misal çəkiləndə işlədilir: *Lətfəsi sizə dəyməsin, eşşəy eşşəydi, o da bir dəfə batdığı palçığa bir də girmir.*

Maa qalan ağızınnan içəri keçəndi. – Qayğıları çox olan, qazancını ailəsinin, yaxın ətrafının tələbatlarını ödəmək üçün xərcləyən, maddi baxımdan özünə bir şey ayıra bilməyən adam tərəfindən işlədilir.

Maa nə vermişən, ala bilmirsən? – birinin hər hansı tələbləri, ittihamları qarşısında digərinin etirazını bildirən ifadə: *Biri gəlir, deyir filan şey filan oldu. Filan şeyi filan elədin. Bı da deyir əl çək də yaxamnan. Maa nə vermişən, ala bilmirsən?*

matı-mutu qurumax – təəccüb etmək, heyrətdən donub yerində qalmaq: *Matım-mutum qurudu.*

Mazandaran ayısı – Çox kök, yekəpər adam haqqında ikrah və istehza ilə deyilir: *Bı lap Mazandaran ayısıdı e.*

məəşər əyağına çəkməh – sorğu-suala tutmaq; hər hansı bir işə görə hesabat tələb etmək: *Adamı lap məəşər əyağına çəkir.*

Mələmə bala, bildim haralısan. – *Birinnən soruşullar haralısan? Deyir məən? Deyir, mələmə bala, bildim haralısan.*

məlxətə qatmaq – ara qarışdırmaq: *Söbətın şirin yerində biri gəlib söz atır ortalığa, məlxətə qatır, gedir.*

Məmə yeyənnən pəpə deyənə qədər. // Pəpə deyənnən, məmə yeyənə qədər. – uşaqdan böyüyə qədər, hamilılıqla: *Məmə yeyənnən pəpə deyənə qədər hamı ordaydı.*

Mən çəkdiyimi fələh də çəkə bilməz. – Dərd-səri çox olan adamın dilindən deyilir.

Mən deyirəm, mən eşidirəm! – Birinin dediyi sözlərin təsiri və faydası olmadığı situasiyada işlədilir.

Mən nə dərtdəyəm, sən nə dərtdəsən. // Mən nə hayda, sən nə hayda. // Mən nə gündə, sən nə kefdə. – ciddi sıxıntıları olan adama əhəmiyyətsiz bir məsələ ilə bağlı müraciət edilərkən verilən cavab.

Mən ölü, sən diri. – “Sən özün şahidi olacaqsan” mənasında işlədilir.

Mənim əyağım biləni sənın başın bilməz. – Hər hansı bir məsələ haqqında ciddi məlumatı olmadığı halda, özünü bilən kimi göstərərək danışan adama müraciətlə deyilir.

Mənim tayımın üstündə otur. – “Mənim sözümü de”, “mən deyəni təsdiqlə” mənalarında işlənilir.

Mənnən deməh, sənnən eşitməh. – Birinə məsləhət verərkən işlədilir.

mənnən olub, mənə oxşamıyan – Valideyn onun yaxşı cəhətlərini götürməmiş övladı haqqında işlədir, övladının xasıyyəti, yaxud əməlləri ilə bağlı təəssüfünü ifadə edir: *Ay mənnən olub, mənə oxşamıyan.*

Mərifətin dədam evində qalsın. – Mərifətsiz bir hərəkət edən adam haqqında ərklə, yaxud zarafat tonunda söyülür.

Məsələ çərrədi. – Hər hansı bir problemin həll olunması, daha da qabarması və ya həllinin uzanması zamanı işlədilir.

mış vurmaq – mürgüləmək: *Təzəcə mış vururdum ki, uşaxlar səs saldılar.*

mız qoymaq – bəyənməmək, yersiz irad tutmaq: *Hər şeyə bir mız qoyur.*

min oyunnan çıxmaq – bic və hiyləgər olmaq, fırıldaqlar işlətmək: *Bir dıqqılı boyuyunan min oyunnan çıxır.*

Minnətin artıq olsun! – Edilən hörməti, yaxşılığı dəyərləndirməyən adama müraciətlə deyilir. Yəni “hələ bir minnət elə ki, sənə bu işi görürəm” mənasında işlədilir.

moltanı balasına dömməh – söz qanmamaq: *Moltanı balasına dönüb.*

moltanı əlinə düşməh – əziyyətə, zülmə düşar edilmək; adətən, birinin gəlin getdiyi yerdə, yaxud işlədiyi yerdə incidilməsinə münasibəti ifadə edir: *Moltanı əlinə düşmüşdüün?*

Mürdəşir pişiyi kimi yapışıb qopmur. – İstədiyini, dediyini əldə etməyincə adamı rahat buraxmır.

müşdəri gözüynən baxmaq – nəyəsə sahiblənmək, onu əldə etməyi, ondan istifadə etməyi ürəyindən keçirmək: *Lap müşdəri gözüynən baxır.*

nallı eşşəh kimi əyaxların dirəməh – israr və inadkarlıq etmək; Haqlı olmasa da, hər hansı bir işlə bağlı mövqeyində israr və inadkarlıq edən adam haqqında istehzalı tərzdə işlədilir: *Nallı eşşəh kimi əyaxların diriyib.*

Nə ağhyanda üzün gör, nə güləndə. – Ağlayanda da, güləndə də ifrata varan, sakitləşmək bilməyən adam haqqında işlədilir.

nə billah eləməh – yalvarmaq, dil tökmək: *Nə qədər yalvardım, nə billah elədim, qalmaq, getdi.*

Nə getdi, mənnən getdi. – “Nə zərbə dəyibsə, mənə dəyib” mənasında işlədilir: *Nə getdi, mənnən getdi. Ona nooldu ki?*

Nə itin azıb? – Bir yerə arzuolunmaz adamın gəlişi ilə əlaqədar deyilir: *Buralarda nə itin azıb?* Bir yerə özünün getməyini münasib bilməyən adam tərəfindən bu şəkildə işlənir: *Mənim orda nə itim azıb?*

Nə bilim sənnən çox bilir? – Verilən suala “nə bilim” deyərək cavabdan yayınan şəxsə deyilir: *Biri gəlir deyir filan iş filan oldu. Deyir nə bilim? Filan şeyi eləmişən? Deyir nə bilim? Bu da deyir nə bilim sənnən çox bilir?*

Nəyi itirib, nəyi axtarırsan? – Ortalıqda ciddi bir məsələ olduğu halda, əhəmiyyətsiz bir məsələdən söz açan adama müraciətlə deyilir.

O baban çoxdan ölüb. – Keçmiş haqqında xiffətlə danışan adama müraciətlə, “sən deyənlər keçmişdə qalıb” mənasında işlədilir.

Od almağa gəlmisən? – “Niyə tez gedirsən” mənasında işlədilir.

od qonşusu – Yaxın qonşu haqqında deyilir: *Yaxşı qonşu od qonşusudu. Od qonşusu olmağı hər adam bacarmaz.*

odnan oynamaq – təhlükəli işlə məşğul olmaq: *Odnan oynayıp.*

Oğlansan, qız? – Bir iş dalınca göndərilən adam qayıdıqda “İşi yarıtmişən, yarıtmmışən?” və ya “Həll etdin, yoxsa etmədin?” mənasında ona müraciətlə deyilir.

oxu atıb, yayı gizdətməh – fikri yarımçıq söyləmək: *Oxu atıb, yayı gizdətmə!*

oxu daşa dəyməh – məqsədinə nail olmamaq: *İlk oxu daşa dəydi.*

Olan maa oldu. – “Nə zərbə dəyibsə, mənə dəyib” mənasında işlədilir.

Olmadı elə, oldu belə. – “Birdən baş tutmadı?” mənasında işlədilir.

ortada yeyib qırxada gəzməh – bir iş görmədən, zəhmət çəkmədən hazır olana sahib çıxmaq, başqalarının zəhmətindən rahatlıqla bəhrələnmək: *Ortada yeyib qırxada gəzir.*

ortasına örkən dolammamax – çox kök olmaq: *Ortasına örkən dolammur.*

ot yoldurmax – əziyyət vermək: *Adama ot yoldurar.*

Otur oturduğun yerdə. // **Dayan durduğun yerdə!** – “Nəyəsə qarışma”, “həddini bil” mənalarında işlədilir: *Sənniy dəyil, otur oturduğun yerdə. Heç cır-pır eləmə, dayan durduğun yerdə!*

oturum düşməh – çox yorulub yerindən tərpənə bilməmək: *Oturum düşüb!*

ödü ağzına gəlməh – iyrənmək: *Ödüm ağzıma gəldi.*

Ölmədih, bu günü də gördüh. – Çox sevinc bəxş edən bir hadisə baş verdikdə sevincli tərzdə, arzu edilməz bir hadisə ilə üzləşdikdə təəssüfedicə tərzdə işlədilir.

ölmüş eşşəyin nalını çəkməh – Çox tamahkar, nəfsgir, hər şeydə öz marağını güdən adam haqqında işlədilir: *Ölmüş eşşəyin nalını çəkəndi.*

Ölmüşəm, məni yerdən götür! – Çox çətin vəziyyətə düşmüş adam bununla əlaqədar birindən nəsə xahiş edəndə işlədir.

Ölü yesə dirilər. – Dadlı, ləziz yemək haqqında işlədilir.

ölüdən can isdəməh – heç nəyi olmayan adamdan nəyisə istəmək, ummaq: *Ölüdən can isdiyir.*

ölümü gəlməh – ölümlə nəticələnə biləcək təhlükəli hərəkətlər etmək: *Ölümün gəlib ha! Ölümün gəlib?*

Ölümünü aparıb dirimizi gətirmisən? – “Nə yaxşılıq etmişən ki”, “nə etmişən ki, belə danışarsan” mənalarda işlədilir: *Adam var danışır, saaa onu elədim, bını elədim. Filan vaxt filan oldu. Bı da deyir ki, nədi, ölümünü aparıb dirimizi gətirmisən?*

Ölünü qoyub, diriyə ağlamax – Adətən, əzizi, böyüyü ölüb, yarıtmaq, problemlə övladı qalan, yaxud ailə başçısı ölüb, üzvləri çox çətinliklər, sıxıntılar içində qalan adamlar haqqında işlədilir: *Ölüsünü qoyub, dirisini ağlıyır.*

Ömrünə balta çalmaq – öz həyatının qədrini bilməyib onu puç etmək: *Ömrünə balta çaldı.*

Örkən üsdə darı sərməh – səmərəsiz bir işlə məşğul olmaq: *Örkən üstə darı sərir.*

Öz arşınınan ölçməh – insanlara və hadisələrə münasibət bildirərkən obyektiv olmamaq, öz istədiyi kimi qiymətləndirmək: *Hamını öz arşınınan ölçür.*

Öz başı yiyəsən. – Sözün şirin yerində biri səbir gətirəndə ona zarafatyana tərzdə müraciətlə deyilir.

Öz dərdü çək! – “Mənim qayğılarımla işin olmasın, özün haqqında danış” mənasında işlədilir.

Öz dərdim özümə bəsdı. – Dərd-səri çox olan birinin yanına başqası gəlib öz qayğılarından danışanda birinci tərəfindən deyilir.

Öz əcəliynən ölən dəyil. – Heç nədən qarşıdurma törədən, problem yaradan adam haqqında deyilir.

Öz əli, öz başı. – “Sərbəst, müstəqil, başqalarından asılı olmadan yaşamaq” mənasını ifadə edir.

Öz əliynən özünə qəbir qazmaq – Özünün tutduğu iş nəticəsində ölümə və ya çətinliyə düşər olan adam haqqında işlədilir: *Öz əliynən özünə qəbir qazdı.*

Öz gününə ağlamax – öz dərdini çəkmək: *Sən öz gününə ağla!*

öz hayında olmaq – başqalarını deyil, özünü düşünmək; öz qayğıları ilə məşğul olmaq: *Hərə öz hayındadı.*

öz milçəyin qavlamax – öz mənafeyini güdmək, öz hayında olmaq: *Hərə öz milçəyin qavlıyır.*

Özaa gorə ol! – Həddini bil; özünü yığışdır.

özü çalib özü oynamax – dediklərinin təsiri və faydası olmamaq; başqasının fikirlərinə əhəmiyyət verməmək: *Özü çalib özü oynıyır.*

Özümnən yoxdu. – Özündənrazılıq ifadə edir.

özünə boy verməh – özündənrazı, özündənmüştəbeh olmaq; özündən demək: *Özünə boy verəndi. Çox da özaa boy vermə!*

özünə görə olmamax – Güman ediləndən daha artıq ağıllı söz deyən, yaxud fərasətli bir iş görən adama müraciətlə deyilir. İfadədə bir qədər təəccüb və tərif çaları da vardır: *Sən də özaa görə dəyilsən ha!*

özünə gün ağlamax – öz gələcəyini düşünmək, yaxşı yaşamaq üçün çalışmaq: *Özünə nə gün ağlamısan ki, başqasına da ağlıyasan? Özaa bir gün ağla!*

özünə qənim kəsilməh – öz həyatının qədrini bilməyib onu puç etmək: *Özü özünə qənim kəsilib.*

özünə toxdaxlıx verməh – rahatlaşmaq, gərginlikdən çıxmaq: *Özaa toxdaxlıx ver.*

özünnən çıxmax – hirsələnmək: *Özünnən çıxma.*

özünnən dəm vırmax – lovğalanmaq: *Bəzi adamlar özünnən dəm vırır.*

özünnən yekə danışmax – birinin bacarmadığı, bilmədiyi işlər haqqında bilən adamlar kimi danışması: *Özünnən yekə danışıır.*

özün-sözün bilməməh – nə danışdığımin fərqiinə varmamaq: *Özün-sözün bilmir.*

özünü abıra salmax – geyim-keçimini, zahiri görkəmini səliqəyə salmaq: *Özünü abıra saldı.*

özünü ceyran belinə qoymax // özünü dağ başına qoymax – təkəbbürlülük etmək: *Özünü dartıb ceyran belinə qoyub. Özünü qaldırıb qoyub dağ başına.*

özünü didməh // özünü yeyib-tökməh – həyəcanla, hirsli, hikkəli danışmaq; coşmaq, haray-həşir salmaq: *Nənə sərçə kimi özünü didir. Nənə sərçə kimi özünü yeyib-tökür.*

özünü gic yerinə qoymax – sarsaqalamaq, axmaqlamaq: *Özünü gic yerinə qoymusan?*

özünü xora-xoşa qoymax – oyunbazlıq etmək, məzənlənmək: *Özünü xora-xoşa qoymusan? Mənimnən məzəlliy eliyirsən?*

özünü qələməyə pərçim eləməh – özünü təhlükəyə, çətinliyə salmaq, özü üçün problem yaratmaq: *Özünü qələməyə pərçim eliyir.*

özünü pis kişi eləməh – “Kiminsə işinə qarışıb arada pis olmaq” mənasında işlədilir: *Nəyəə lazımdı ki? Özünü pis kişi eləmə!* *Özünü yüngülsaqqal eləmə.*

özünü sərvaxdan salmax – ehtiyatı əldən vermək, sayıqlığı itirmək: *Özünü sərvaxdan salma.*

özünü tülkiliyə vırmax (qoymax) – Bir şeyi bildiyi halda, özünü bilməməzliyə qoyan adam haqqında işlədilir: *Özünü tülkiliyə vırma. Özünü tülkiliyə qoyub.*

özünü yüngülsaqqal eləməh – sözü yerə düşmək; birinin hər hansı xahişinə imtina (rədd) cavabı verilməsi ilə əlaqədar nüfuzuna xələl gəlməsi: *Özünü yüngülsaqqal eləmə.*

özünü-sözünü itirməh – çətin vəziyyətdə nə edəcəyini bilməmək: *Lap özünü-sözünü itirmisən e!*

palax toyuğa dömməh – Köklükdən çətin yeriyən bəstəboy adam haqqında işlənir: *Palax toyuğa dönüb.*

palan içi tökməh – bir işi açıb-ağartmaq: *Tökməli palan içi dəyil. Palan içi tökmə.*

pambıxnan baş kəsməh – başqasına etdiyi pisliyi ustalılıqla, hiyləgərliklə, şirin dilini işə salaraq həyata keçirməyi bacarmaq: *Pambıxnan baş kəsəndir.*

pəl vurmaq // pəl qatmaq – mane olmaq: *Xeyir işə pəl vurmazdar. Xeyir işə pəl qatmazdar.*

pərəpozannıx salmaq – araqarışdıranlıq etmək: *Pərəpozannıx salma!*

pərgarı pozulmaq – Ailə başçısını itirmiş və ya ailəsi dağılmış insanlar haqqında “nizamı pozulmaq” mənasında deyilir: *Pərgarı pozulub.*

pəsdah açmaq – fırıldaq işlətmək, kələk gəlmək, hoqqa çıxarmaq: *Başıma nə pəsdah açırsan?*

pinəsinə verməh – qınamaq: *Pinəsin özü versin.*

pir deyib yapışmaq – Birinin yaxşılıq gördüyü, çox inandığı bir adama güvənməsi, arxalanması, ona bağlanması: *Pir deyib yapışib yaxasınnan.*

pis yerdə axşamlamaq – çətin vəziyyətə düşmək: *Nə pis yerdə axşamladıx.*

Pişiy asqırdı. – Verdiyini sözdən qaçan adam haqqında, ya da ona müraciətlə deyilir: *Nooldu, pişiy asqırdı?*

Pişiy ətin yanın kəsən kimi yanını kəsib. – Birinin yanından çox uzaqlaşmayan, əl çəkməyən adam haqqında işlədilir. Məsələn, uşaq anasının, ər arvadının, kimsə imkanlı bir tanışının yanında çox olduğu zaman bu ifadədən istifadə edilir.

pişiyh başı(n) bəzəməh – ağ yalan danışmaq: *Pişiyh başı(n) bəziyirsən?*

pişiyh kimi arxasını yerə qoymamaq – özünü günahkar bilməmək; ittihamı qəbul etməmək: *Pişiyh kimi arxasını yerə qoymur.*

pul tələsi – pul qoparmaq məqsədi daşıyan hər hansı bir təklif: *Pul tələsidi.*

pula pul deməmən – çox zəngin olmaq: *Filankəs pula pul demir.*

pulu artıx düşməh // pulunun başı ağrımax – lazımsız yerə pul xərcləmək: *Pulun artıx düşüb? Puluun başı ağrıyır?*

Pulun çoxdu, ver qatığa, yax başaa! – Pulu ilə çox lovğalanan, yerli-yersiz pulunu gözə dürtən, qarşısındakına müxtəlif məqsədlə pul təklif edən adama xitabən deyilir.

Puluna minnət. – Hər hansı bir işlə bağlı “Pulunu verib etdirəcəyəm” mənasında işlədilir.

pulunu balta kəsməmən – həddən çox pullu olmaq: *Onun pulunu balta kəsməz.*

pülüşüyü çıxmax – yanmaq, yanıb suluqlamaq: *Səni görüm qır qazanında pülüşüyün çıxsın.*

Saa xoş, maa onnan da xoş. – “Səni qane edən məni də qane edir” mənasında işlədilir.

saatın xoş vaxtına düşməh – bəxti gətirmək; Bir iş üçün edilən müraciət həmin müraciət olunan şəxsin ovqatının yaxşı vaxtına düşdükdə işlədilir: *Saatın xoş vaxtına düşüb.*

Sağ əl vurub, sol əli kəsib. – Bir yaxının, qohumun başqa bir yaxının ölümünə, fəlakətinə səbəb olduğunu ifadə edir.

Sağ əli sağa verir, sol əli sola. – İsrəfçilik dərəcəsində səxavətli olan, malını-pulunu dağıdan adam haqqında deyilir.

Sağ əlin başıma! – Birinə qismət olan xeyirli bir işi, xoş günü özünə də arzulayarkən işlədilir: *Sağ əlin mənim başıma! Sağ əlini başıma çək! Sağ əlini başıma qoy.*

sağ əlnən sol qulağı qaşımaz – hər hansı bir işi kəsə və rahat yolla deyil, dolayı və dolaşlıq tərzdə görmək.

sağanağı qalmax – yararsız vəziyyətə düşmək; çox zəifləmək: *Filankəs elə xəsdələnib ki, sağanağı qalıb. Yazıx neçə vaxtı xəsdəydi. Ayağ üsdə quruyub, sağanağı qalıb.*

saqqalı ələ verməh – Əsasən, ailədə söz sahibi olmayan, ixtiyarını arvadına verən kişi haqqında işlədilir: *Saqqalı arvad əlinə verib.*

Saqqızı qurtarıb qır çeyniyir. – Sözü mənasız tərzdə uzadıb çox danışan adam haqqında deyilir.

saqqızını oğurramax – qılığına girib təsir altına almaq, nəyə isə razı salmaq: *Saqqızını oğurrıyıblar.*

salba atmax – sataşmaq, söz atmaq: *Hər yetənə bir salba atır.*

sallax satmamax – saymamaq, saya salmamaq, hörmət qoymamaq: *Heş kəsə sallax satmır; Bı heç adama sallax satmır ki.*

saviya qalmax – gecikmək: *Buyıl yaz saviya qaldı; Biri gec evlənəndə deyillər saviya qaldı.*

Saybalı yasa gedən kimi gedir. – Çox yavaş yeriyən, ləng adamlar haqqında işlədilir.

sayılı qoz – Dəqiqlik, konkretlik ifadə edir: *Sayılı qoz kimi hamsı yerindədi.*

səbir kasası daşmax – daha dözə bilməmək, hövsələdən çıxmaq: *Səbir kasası daşıb.*

Səhəngdə qarpız var? – Olmayan bir şey haqqında işlədilir: *Uşaxlara deyirdilər ki, niyə gedib yatmırsız, səhəngdə qarpız var, kəsax?*

səhəri dirigözdü açmax – gecəni səhərəcən yatmamaq: *Səhəri dirigözdü aşdım.*

Sən (mən) girən kol dəyil. – “Sən (mən) bacaran iş deyil” mənasında işlədilir.

Sən daş qoyan yerə mən baş qoyaram. – “Sən qoşulduğun işdə mən də səninlə bərabərəm, səninlə bu işi görməyə hazırım” mənasında işlədilir.

Sən gəzən yerrəri mən dünənnən gəzib gəlmişəm. // Sən gedəndə mən gəlirdim. – “Sən dediklərini mən yaxşı bilirəm”, “bu şeylər mənə məlumdur” mənalarda işlədilir.

Sən sağ, mən salamat. – Birlikdə görülən hər hansı bir iş bitərkən ayrılma zamanı işlədilir.

Sən sən ol, mən də mən! – Mübahisə zamanı “görərsən nə edəcəyəm” mənasında hədələyici tonda işlədilir.

Sən soruşannan yaxşıyam. – Birinin “necəsən” sualına cavab olaraq “məndən heç xəbər tutmursan” mənasında kinayəli tərzdə işlədilir.

Səndə qurd ürəyi varmış. – Cəsarətli, ürəkli olan, qorxmaz adam haqqında deyilir.

Sənə zəhmət, mənə xəcalət. – Nəyi isə xahiş etmə məqamında, bəzən də kinayəli işlədilir.

Səni (onu) yerdən tapmışam? – Birinin qədir-qiymətinin bilindiğini, xətrinin əziz tutulduğunu ifadə edir: *Görürsən, qohum-əqrəba arasında, dost arasında biri o birisinə deyir ki, səni yerdən tapmışam? Qoymaram əziyyətdə düşsən, başına bir iş gəlsin, yəni səni qoruyaram.*

Sənin (onun) qarnının altını fələy də bilməz. – Qapalı, ürəyinin sözünü başqasına deməyən, ən çox da paxıl adam haqqında işlədilir.

Sənin sözün sınıncə, düşmənin boynu sınınsın! – Bir adamın xahişindən imtina etmədikdə işlədilir.

Səninki elə bura qədərdir? – Bir işi yarımçıq qoyan adam haqqında deyilir.

Səninki əldəyməz fonddu? – Öz malına qıymayıb başqasının (qohumunun, dostunun, tanışının və b.) hər hansı bir əşyasını işlətməyə çalışan adama müraciətlə deyilir.

Səninki səndə, mənimki məndə. – Bir ortaq iş görüb ortaqlığı bitirən zaman və ya hər hansı məsələ ilə bağlı razılığa gələ bilmədikdə; münasibətlərə son qoyduqda işlədilir.

Sənnən horralığım gəlir, urvalığım? – “Səndən asılı bir işim yoxdur” mənasında işlədilir.

sərçəçimişi çimməh – Çox qısa bir zamanda çimən adam haqqında işlədilir: *Sərçəçimişi çimir. Səninki lap sərçəçimişi oldı ki.*

səsinə başına atmax – qışqıra-qışqıra danışmaq: *Səsin atıb başına.*

sınıx saxsıya dömməh – Dərd-sərindən çox ağlayıb-sızlayan adam haqqında, bəzən də ağlaşan uşaq haqqında deyilir: *Sınıx saxsıya dönüb.*

Sınmadısa, daş gətirim! – Kiminsə əlindən qab və ya hər hansı sına bilən bir əşya yerə düşdükdə kinayəli deyilir: *Qab uşağın əlindən, ya qadının əlindən düşüb sınır. Böyüyü qışqırır, ya əri deyir ki, sınmadısa, daş gətirim!*

sırtmasın dirəməh – dirəşmək; adamı nəyisə verməyə, nəyisə etməyə məcbur etmək; öz dediyini yeritmək: *Sırtmasın dirədi, məjburlub verdim.*

sıtqı sıyrılmax – incimək, qəlbi sınmaq: *Sıtqım sıyrılıb onnan.*

siçan deşiyini satın almax – möhkəm qorxmaq; qorxusundan qaçmağa, gizlənməyə yer axtarmaq: *Başaa bir oyun açaram ki, siçan deşiyini satın alarsan.*

siçan-pişiy oynamax – aldatmaq, bir-birinə kələk gəlmək: *Mənnən siçan-pişiy oynayırsan?*

sinav getməh – çox istəmək: *Bircə bala üçün sinav gədənər çoxdu.*

sinəsinə döyməh – öyünmək, lovğalanmaq: *Çox da mənəm-mənəm deyib, sinənə döymə.*

sintiran çəkməh – əzab-əziyyət çəkmək: *Gəldix-gəlmədix, çox sintiran çəkdi.*

sir-sifətinən zəhrimar (zəqqutum) yağmax – hirsli, qaşqabaqlı olmaq: *Sir-sifətinən zəhrimar yağı.*

söhbətə yol salmax – söhbətə başlamaq: *Söhbətə yol salax.*

söz altında qalmamax – hazırcavab olmaq, deyilənə dərhal cavab vermək: *Söz altında qalan dəyil.*

söz dağarcığı – Sənəsi söz-söhbətlə dolu olan adam haqqında işlədilir: *Söz dağarcığıdı e!*

söz güləşdirməh – yersiz mübahisə etmək: *Mənnən söz güləşdirmə.*

sözdən söz çıxartmax – deyilən sözü mənfə yerə yozmaq: *Sözdən söz çıxardandı.*

sözuun qüvvəti – Müsahibin hər hansı bir fikrini qüvvətləndirərkən, inkişaf etdirərkən işlədilir.

sözü ağzına almamax – müəyyən fikri bir daha işlətməmək: *Bir də bu sözü ağza alma.*

sözü ağzında gəvələməh – demək istədiyini deyə bilməmək, aydın danışa bilməmək: *Sözü ağzında gəvələmə! Ağzında sözü gəvələmə, nə deyirsən, aç de!*

sözü ağzınan kəlbətinnən çıxarmax – danışmaq istəməyən adamı danışmağa, cavab verməyə məcbur etmək: *Sözü ağzınan kəlbətinnən çıxarıllar.*

sözü çək-çevir eləməh – eyni fikri, eyni sözü təkrar-təkrar söyləmək: *Sözü çox çək-çevir eləməzdir.*

sözü çürütməh – uzun-uzadı danışmaq, uzunçuluq etmək: *Az danış, sözü çürütmə!*

sözü daşdan keçməh – nüfuzuna görə fikrini başqalarına qəbul etdirməyi bacarmaq: *Sözü daşdan keçir.*

sözü kəsərdən düşməh – sözünü eşitməmək, sözünün təsiri olmamaq: *Dediylərim ona kar etmir, sözüüm kəsərdən düşüb.*

sözü qulağına vırmaq – deyilən sözə əhəmiyyət verməmək: *Hər sözü qulağına vırır.*

sözü qulağında sırğa eləməh – vacib bir tövsiyəni unutmamaq: *Sözümü sırğa elə as qulağından!*

Sözü qurtarıb, saqqız çeyniyir. – “Boş-boş danışır”, “eyni fikri təkrarlayır” mənalarında işlənir.

sözü yerə düşməh – xahişi rədd edilmək, tövsiyəsi qəbul olunmamaq: *Bir söz dedim, sözüüm yerə düşdü. Onnan bir xahiş elədim, sözüüm yerə düşdü.*

Sözümüz sözdü. – Qarşılıqlı verilən sözün, kəsilən şərtin qətiliyini bildirir: *Sözümüz sözdü ha! Başqa cür ola bilməz.*

sözün başına ip salıb sürüməh – danışmaq zamanı eyni fikri çox təkrarlamaq: *Hər sözün başına ip salıb sürüməz.*

sözün göyərtməh – sözünü təsdiqləmək; sözünə inanmaq; fikrini dəstəkləmək: *Onun sözün göyərttilər.*

sözün ucunna tutub ucuzduğa getməh – uzunçuluq etmək: *Sözün ucunna tutub ucuzduğa getmə!*

Sözün var, söz danış! – Lazım olmayan mövzuya, söhbətə etiraz etmək, mövzunu dəyişmək məqsədi ilə işlədilir.

sözünü qəribçiliyə salmaq – sözünə əhəmiyyət verməmək: *Sözümü qəribçiliyə salma!*

sözünün canı – demək istənilən əsas fikir: *Mətləb üsdə gəl. Sözüün canını de.*

sözünün dalından qaçmaq – verdiyi sözü yerinə yetirməmək: *Verdiyini sözün dalından qaçma!*

sözünün həlləməsin demək – əsl mətləbi demək: *Sözüün həlləməsin bəri başdan de.*

sözünün qabağına söz deməh – birinin fikrinə qarşı çıxmaq: *Sözümün qabağına söz demə!*

sözünün üsdünə gəlib çıxmaq – Haqqında danışılan adam söhbət yerinə gəlib çıxdıqda söylənir: *Ürəyi düz adamdı, sözünün üsdünə gəlib çıxdı.*

su yoluna döndərməh – Bir yerə çox gedib-gələn adam haqqında işlədilir: *Birani su yoluna döndərib e.*

subulandırması eləməh – fitnə-fəsad salmaq, aranı qarışdırmaq: *Genə su bulandırması eliyir.*

suquşu kimi çimməh – Tez-tez çimən adamlar haqqında deyilir: *Suquşu kimi sudan çıxmır. Suquşusan, gündə çimirsən?*

Suyı bir yerdən götürülüb. – Xasiyyətə eyni olan yaxın adamlar (ər-arvad, dostlar və b.) haqqında deyilir.

suyı savılmış dəyirman – uçulub-dağılmış, baxımsız və ya heç nəyə yaramayan yer: *Suyı savılmış dəyirmanı oxşuyur; Kişi rəhmətə getdi, ev döndü suyu savılmış dəyirmanı.*

suyı süzülə-süzülə – pərt, qanıqara: *Suyı süzülə-süzülə getdi.*

suyu üfürə-üfürə içməh – Çox ehtiyatlı hərəkət edən, vasvası adam haqqında işlədilir: *Suyı da üfürə-üfürə içir.*

Suyumu elə odu. – “Bacardığı odur” mənasında işlədilir.

Südaa görə mələ. – İmkani çatmadığı bir şeyi istəyən adama deyilir: *Görürsən ki, evdə imkan yoxdu. Amma uşax, ya qadın tələb eliyir, filan şey olsun, filan şey olsun. Bı da deyir, südaa görə mələ, bala!*

sümbülündə su oynamaq – Şən, şux adam haqqında işlədilir: *Sümbülündə su oynayıyır.*

sümüylərinin hərəsi bir hava çalmaq – Canı çox ağrıyan və ya xəstəlikdən üzgün vəziyyətə düşmüş adam haqqında işlədilir: *Sümüylərimin hərəsi bir hava çalır.*

sümüyünü it sümüyünə calamax – layiq bilinməyən bir nəsilə qohum olmaq: *Sümüyüm it sümüyünə calandı.*

süt gölündə üzməh – rifah içində yaşamaq, zəngin olmaq: *Filankəs süt gölündə üzür.*

sütdən çıxmış ağ qaşix – Özünü məsum və günahsız adam kimi göstərən, əslində elə olmayan şəxs haqqında kina-yə ilə deyilir: *Lap süddən çıxmış ağ qaşix kimisən.*

şaddığına şitdiy eləməh – naşükür olmaq; qədirbil-məzlik etmək: *Filankəs şaddığına şitdiy eliyir.*

şam kimi əriməh – fikirdən, qüssədən üzülmək; arıqla-maq, zəifləmək: *Şam kimi əriyib.*

şapalaxnan üz qızartmax – Bir işi cüzi imkanlarla edə bilmək: *Şapalaxnan üz qızardıram.*

şəşi beş eləməh – Bir işi yarıtmayıb, lakin özündənrazi davranan, yaxud əhəmiyyətsiz bir əməli ilə öyünən adama istehza ilə deyilir: *Nədi, şəşi beş eləmisən?*

şeytan fəhləsi – Həddindən çox işləyən, çox işləyib zəhmətindən bəhrələnə bilməyən adam haqqında işlədilir: *Şeytan fəhləsisən? Bir belə işdiyirsən, işdiyirsən, nə qədər işdiyəllər?*

şeytan şapalağı – Çox balaca, cüssəsiz uşaqlar haqqın-da deyilir: *Lap şeytan şapalağı kimidi.*

Şeytan yoldan çıxardıb. – Yanlış yola düşmüş, yolunu azmış adam haqqında işlədilir.

şeytana daş atan – hədsiz dərəcədə mərdimazar, baş-qalarına yamanlıq edən adam: *Şeytana daş atandı.*

şeytana papişi tərsinə geydirməh – çoxbilmiş, fırl-daqçı olmaq: *O bilirsən nədi? Şeytana papişi tərsinə geydi-rər.*

şeytanın qıçın qırmax // şeytanın qılçasın sındırmax – uzun fasilədən sonra bir yerə getmək, baş çəkmək; kimləri-

sə yoluxmaq: *Axır ki, şeytanın qıçın qırdın. Neçə vaxdı, Etibar məlim bizə gəlmirdi. Axır ki, şeytanın qılçasın sındırdı.*

şəttinnəri başına yığışmax – əsəbi və gərgin olmaq; davakar adamın əsəbiləşməsi: *Şəttinnəri yenə başına yığışıb.*

şələ-küləsin (şələ-şüləsin) qoltuğuna verməh – qovmaq; kimisə işindən, tutduğu vəzifəsindən uzaqlaşdırmaq: *Şələ-küləsin verdi qoltuğuna. Əri onun şələ-şüləsin qoltuğuna verib əvinnən qavdı.*

Şəlləncəh götür, şəllə dalaa. – Kimsə birini müdafiə edəndə digəri ona etiraz olaraq istehza ilə bu ifadəni işlədir: *Ya ana oğlunu, ya biri birini müdafiə eliyir. O biri də deyir, ə, get şəlləncəh də götür, şəllə dalaa.*

şəltəsi işdəməməh – sözü keçməmək: *Birinə deyir ki, gedəh filan yerdə qan yatızdırax, ya get elçiliyə, ya filankəsə filan sözü de. Deyir ki, mənim bu yerdə şəltəm işləməz.*

şəpəsi dəyməh – xatası toxunmaq: *Şəpəsi bizə dəyməsin.*

Şərikli nəyiniz var, bələ bilmirsiniz? – “Ciddi səbəb yoxdur, niyə mübahisə edirsiniz?” mənasında işlədilir.

şəstinə dəyməh – qüruruna toxunmaq: *Uşağın şəstinə dəymə.*

şıldır yabıya dömməh – İşləməkdən zəifləmiş adam haqqında deyilir: *Şıldır yabıya dönüb.*

şirəsi dişində qalmax – xeyrini gördüyü, bəhrələndiyi nəyi isə unutmamaq, yaddan çıxarmamaq: *Bir dəfə bir iş görür, yaxşı alınır. İkinci dəfə gedir həmin işi görməy isdiyəndə alınmır. Deyir şirəsi dişində qalmışdı.*

şirəyə çəkməh – Bir işin törədəcəyi çətinliklər barədə təsəvvürü olmayan birisinin həmin işə cəlb edilməsi, şirnikləndirilməsi: *Hələ şirəyə çəkirlər.*

şirin cana qəsd eləməh – özünü əzab-əziyyəyə salmaq: *Genə şirin cana qəsd eliyir.*

şitin-şorun çıxarma – hərəkətlərinə sərhad qoymamaq, ifrata varmaq: *Şitin-şorun çıxarma!*

tale quşu başına qomma – gözlənilməz zənginlik, uğur əldə etmək, bəxti gətirmək: *Tale quşu başına qonub.*

tamahı güc gəlməh – nəfsini saxlaya bilməmək: *Tamah sənə güc gəldi?*

Tanrı tamına tamarzı olma – yeməli, içməli bir şeyin həsrətində olmaq; ruziyə möhtac olmaq: *Tanrı tamına tamarzıdır. Tanrı tamına tamarzı canım vay.*

Tanrısına təpiy atma – naşükür, nankor olmaq: *Tanrısına təpik atır.*

tat içində kürd görməh – təəccüblənmək: *Tat içində kürd görmüsən?*

təhnə-tabağı qoltuğunda qalma // **süfrə-tabağı qoltuğunda qalma** – Erkən evlənen və ya evləndirilən adam haqqında “hara tələsirdi ki”, “niyə tələsirsən” mənalarda işlədilir: *Deyir təhnə-tabağı qoltuğunda qalmışdı ki, belə tez evləndirillər? Bu saat sənə evlənməh vaxtıdır? Süfrə-tabağın qoltuğunda qalıb?*

tərs damarına düşməh – inad etmək, tərslik etmək, razılaşmamaq: *Tərs damarına düşüb.*

tərs keçi – İnadçı adam haqqında deyilir: *Tərs keçi kimi dirəşib.*

Təşər Abbas kimi təşərrənir. – Lövğa, ədəbaz adam haqqında “çox lovğalanır, ədəbazlıq edir” mənasında işlədilir.

tətihdə durma (**dayamma**) – Cavab verməyə sanki hazır vəziyyətdə duran adam haqqında deyilir: *Elə bil tətihdə durub. Elə tətihdəymiş ki.*

Təzədən hacı-bıcı? – Ailə olub, yaxın olub ayrılmış insanların barışması, yenidən yaxınlıq etməsi zamanı bir qədər təəccüblə işlədilir.

tıxsız balıx – başqalarına zərəri dəyməyən, sakit adam: *Tıxsız balıxdı, adama zərər verməz.*

tikan üsdündə oturmax – ciddi narahatlığı olmaq: *Elə bil tikan üsdündə oturub. Tikan üsdündə oturmusan?*

tırrığına salmax – tərslik, inadkarlıq etmək; öz dediyin yeritmək: *Nə tırrığına salmısan? Qurban genə tırrığına saldı.*

tobalatma verməh – dərşini vermək, qulaqburması vermək: *Ona bir tobalatma verdilər, bir də buralara gəlmədi.*

tox evin ac iti – Zəngin, imkanlı ailədən çıxmış tamahkar, acgöz adam haqqında işlədilir.

Toqquş, bərəkalla qanacağaa. – Qanacaqsız hərəkət edən adam haqqında deyilir.

tolamazda atmax – söz atmaq: *Yenə tolamazda atırsan?*

torba tikməh – dolaşdırmaq, tələyə salmaq: *Özü öz başına torba tikdi; torbası tikilməh* – dolaşmaq, tələyə salınmaq: *Torbası tikildi.*

Torbada pişih var. – “Deyəsən, işin içində iş var” mənasında işlədilir: *Torbada pişih varmış ki.*

torbası qoltuğunda qalmax – evli olmayan, yemək-içməyinə özü baxan kişilər haqqında deyilir: *Torbası qalib qoltuğunda.*

toruna qızıl balıx düşməh – gözlənilməz böyük uğur əldə etmək: *Toruna qızıl balıx düşüb.* Həmçinin israfçılıq edən, bədxərc adam haqqında sual intonasiyası ilə kinayəli işlədilir: *Toruna qızıl balıx düşüb?*

tovuz quşuna dömməh – bəzənmək: *Tovuz quşuna dömmüsən!*

toy tutmax – cəzalandırmaq, divan tutmaq: *Saa bir toy tutaram, dədain toyu yadına düşər.*

toyu küllühdə çalmmmax – bir işi tələsik görmək: *Toyun küllühdə çalınır?*

toyuğun təndirə girən çağı – Qışın soyuq çağlarını – çilənin soyuq vaxtlarını ifadə edir.

toyun səsi qulaxlardan getməmiş – toydan az sonra: *Toyun səsi qulaxlardan getməmiş ayrıldılar.*

tula payı verməh – layiq olmayan cüzi bir şeyi pay adı ilə vermək: *Tula payı verdilər. (verirsən?)*

Tuluğu axıtma. – Bir hərəkəti etməmək barədə xəbərdarlıq mənasında işlədilir: *Tuluğu axıtma ha!*

turp kimi – Sağlam, gümrah adam haqqında işlədilir: *Filankəs turp kimidi.*

tutduğun buraxmamax – inad etmək, dediyini etmək: *Tutduğun buraxan dəyil; Tutduğun buraxmaz.*

Tü bırdə qalsın. – Nəsihət və ya hədə tonunda “bu, sonuncu dəfə olsun”, “bir də belə iş tutma” mənalılarında işlənir.

tükləri biz-biz olmax – bərk qorxmaq: *Tükləri biz-biz oldu.*

tükü də tərəmməməh – vecinə almamaq, narahat olmamaq: *Tükü də tərəmmədi.*

tükü-tükdən seçməh – diqqətli olmaq, gözündən heç nə yayınmamaq: *Tükü tükdən seçəndi.*

tülküdən çox bilməh – Çoxbilmiş adam haqqında işlənir: *Tülküdən çox bilir.*

tüpürdüyünü yalamax – verdiyi sözdən boyun qaçıрмаq: *Tüpürdüyün yalayan dəyil.*

tüsdüsü göyə çıxmax // tüsdüsü tərəsinən çıxmax – bərk hirsələnmək: *Tüsdüsü göyə çıxdı. Tüsdüm tərəmnən çıxdı.*

ubur-subura salmax – süründürməçilik etmək, get-gələ salmaq: *İşi ubur-subura salma!*

ucugüləbətinni söz – ağır, çox təsiredici söz: *Saa elə ucugüləbətinni söz diyərəm ki, dəymişin duran yerdə kalın tökülər. Ucugüləbətinni sözdərivi saxla, lazımın olar.*

ucunnan tutub ucuzduğa getməh – uzunçuluq etmək, deyilmiş bir sözü yersiz olaraq çox çək-çevirə salmaq: *Ucunnan tutub ucuzduğa getmə.*

ucunnan-qulağınnan deməh – nə barədəsə müəyyən qədər məlumat vermək: *Ucunnan-qulağınnan de, biz də biləy.*

ucunnan-qulağınnan eşitməh – nə barədəsə müəyyən qədər məlumatlı olmaq: *Biz də ucunnan-qulağınnan eşitdih.*

ulqumu olmamax – sirr saxlaya bilməmək; hər bildiyini danışmaq: *Arvadın ulqumu yoxdu, söz saxlıya bilməz.*

umudunu üzməh – istəyinin reallaşacağına inanmaq: *Heç vaxt umudunu Allahdan üzmə.*

Umuduu qoz elə. – Birisinin arzu və planlarına inamsızlıq ifadə edir. “Ay etdin ha”, “ay oldu ha” mənalarda işlədilir: *Biri deyir belə edəcəyəm, elə edəcəyəm. Bu da deyir ki, umuduu qoz elə as yaxannan.*

urvatdan salmax – hörmətdən salmaq: *Özünü urvatdan salma!*

Uşağınan uşaxdı, böyüynən böyüy. – Sadə, mehriban, istiqanlı adam haqqında deyilir.

Utanırsan üzə ələh tut. – Özünü yersiz yerə utanan kimi göstərən adama ya zarafatla, ya da tənə ilə deyilir.

ürəh-göbəyi düşməh – qorxmaq, bərk həyəcanlanmaq: *Qorxudan ürəh-göbəyim düşdi.*

ürəyi atdammax – istəmək, can atmaq: *Ürəyi atdandı.*

ürəyində donuz tükü bitməh – Qəddar, zalım olmaq; insanların taleyinə laqeyd olmaq: *Ürəyində donuz tükü bitib.*

ürəyində daş bağlamax – soyuqqanlı olmaq: *Ürəyimə daş bağladım, dözdüm.*

ürəyini buz kimi saxlamaq – arxayın olmaq, narahat olmamaq: *Ürəyü buz kimi saxla. Hər şey sən deyən kimi olacaq.*

ürəyini çəkməh – intizarda qoymaq: *Ürəyim çəkildi.*

ürəyini qısmaq – kədərlənmək, dərd çəkmək: *Ürəyü qısmə, inşallah, yaxşı olar!*

ürəyinnən ağır daş asılmaq – narahatlıq içində olmaq: *Elə bil ürəyinnən ağır bir daş asılıb.*

ürəyinnən tikan çıxmaq – məmnun olmaq: *Ürəyinnən tikan çıxdı.*

Üsdüaçıx kəntdən gəlmisən? – “Tanıyıriq da səni, nə lovğalanırsən, həmin adamsən da” mənasında kinayəli tərzdə işlədilir.

üsdün vırmamaq – hər hansı bir neqativ hadisə, kimin isə pis cəhəti haqqında danışmamaq: *Üsdün vırma, xatası çıxar.*

ütüyə düşməh – çətinliyə düşmək: *Çalış ütüyə düşmə.*

ütüyə salmaq – çətinliyə salmaq: *Özünü ütüyə salma.*

üz vırmaq – nəyi isə israrla xahiş etmək: *Üz vırma, verə bilmərəm.*

Üzə güləb suyu. – Natəmiz, ürək bulandırıcı bir hərəkət haqqında danışdıqda qarşıdakına xitabən deyilir.

üzdə gülüb, daldada hürməh // üzə gülüb, arxada peyin vırmaq – Birinin üzünə xoş danışib, arxasınca qeybətini edən adam haqqında deyilir: *Üzdə gülür, daldada hürür. Üzə gülür, arxada peyin vırır.*

üz-gözünən şəətin yağmaq – Hiyləgər təsiri bağışlayan xəbis adam haqqında işlədilir: *Bının üz-gözünən şəətin yağır.*

Üzuun abrı tökülsün. // Üzuun suyu tökülsün. – “Bia-bır olasan” mənasında işlədilir.

Üzü bu, asdarı bu. – “Olan iş (söhbət) budur, istəyirsən inan, istəyirsən inanma” mənasında işlədilir.

üzü çaylax daşına dömməh – sırtılmaq, söz təsir etməmək: *Üzü çaylax daşına dönüb, söz kar eləmir.*

üzü gəlməməh – bir sözü deməyə, bir şeyi istəməyə utanmaq: *Sözü deməyə üzüm gəlmədi.*

üzü ilə asdarı bilimməməh – Daxili aləmi, mənəviyyatı ilə zahiri özünütdəqdimi uyğun gəlməyəən adam haqqında işlənir: *Bunun üzü ilə asdarı bilinmir.*

Üzümə bax, halımı xəbər al. – Xəstə və ya dərddli adamdan əhvalını soruşduqda belə cavab verir. Yəni “görürsən necəyəm, üzümdən bilinir də” mənasında işlədilir.

Üzümə gül, canımı al! – Qarşısındakından xoş üz görmək istəyəən, ondan xoş rəftar uman adamın dilindən deyilir.

Üzün ağ olsun qazan qarası kimi. – Qarşısındakından bir yaxşı hərəkət gözlədiyi halda, əksini görən adam narazılığını gileyli və bir qədər də zarafat tərzində belə ifadə edir.

üzündə su qalmamax – utanmaz olmaq; abırsız danışmaq: *Bının üzündə su qalmıyıb.*

üzündə şeytan tükü bitməh // Üzündə şeytan tükü var. – Qılıqlı, şirin dilli, özünü başqalarına cəlb etdirə bilən adam haqqında işlənir: *Elə bil üzündə şeytan tükü bitib.*

üzünə üz bağlamax – utanmamaq, sırtıqlıq etmək: *Üzünə üz bağlıyıb, heş utammır e...*

üzünü yerə salmax – utandırmaq, xəcalətli etmək: *Oğul, üzün qara olsun, qonşuların yanında üzümü yerə saldın.*

üzüyünün qaşı düşməh – Birisi bir işi görməkdən çəkindikdə ona müraciətlə deyilir: *Nədi gedib desən, üzüyün qaşı düşər?*

vanəfsə qoparmax – ağlaşmaq, şivən qoparmaq, heç nədən hay-küy salmaq: *Hər şeyə vanəfsə qoparır.*

varınnan yox olmax – ciddi şəkildə həyəcanlanmaq: *Bını eşidəndə varınnan yox oldu.*

vayqannı olmax – haqsız yerə günahlandırılmaq: *Vayqannı olmuşam.*

vecinə almamax – nəzərə almamaq; saya salmamaq: *Heç nəyi vecinə almır. Heç kəsi vecinə almır.*

vedrə bağlamax – şəbədə qoşmaq: *Oturar-durar, hamıya vedrə bağlıyar.*

Ver əli kasatdı. – Xəsis adamdır.

verim dostu – Umacağı olduğu, imkanlarından bəhrələndiyi insanlarla dostluq edən adam haqqında işlədilir: *Filankəs verim dostudu.*

Vəssalam, şüttamam! – Bir işi başa çatdırdıqda, hər hansı söhbəti bitirdikdə işlədilir.

Vur çatdasın, çal oynasın! – Çox səs-küylü məclis, çal-çağır olan yer haqqında deyilir.

Vüعودu bir qara qəpiyə dəyməz. – Əhəmiyyətsiz, dəyərsiz adam haqqında işlədilir.

Ya saa verən Allah, ya maa! // Ya maa verər allah, ya saa. – qarşıdurma vəziyyətində olan adamlardan birinin digərinə hədə ilə dediyi ifadə.

yaglı əppəy olub ərsə çəkilməh – yox olmaq, yoxa çıxmaq, tapılmamaq: *Yaglı əppəy olub ərsə çəkilib.*

yag içində böyrəh kimi bəsdəmməh – naz-nemət içində böyümək: *Yag içində böyrəh kimi bəsdənib.*

yagdan tükü çəkən kimi çəkməh – birindən demək istəmədiyi hər hansı bir informasiyanı asanlıqla ala bilmək.

Yağı malıdı? – Malının qədrini bilməyən, israfçılıq edən adama müraciətlə deyilir.

Yağlı əlii başıma çək! – “Başqalarına etdiyın yardımını mənə də et, mənə də bir yol aç” mənasında işlədir.

Yağmasa da, gurulduyır. – Bir iş görməsə də, iş görən adam kimi hay-küylə danışır.

yaxası əldə qalmaq // yaxası ələ keçməh – kimdənsə asılı olmaq: *Yaxamız gədə-güdə əlində qalıb. Yaxam keçib qammaz əlinə.*

yal yatızdırmamaq – Yaxınlıq etməyə imkan verməmək, yaxına buraxmamaq: *Biri gedir, isdiyir biriynən müna-sibət qursun. O adam bına yal yatızdırmır, yəni yaxına qoy-mur, yaxınnıx vermir. Atdarın yalı var axı, tumarriyırsan, ya-lını yatızdırırsan.*

Yalanın buynuzu olur? – Yalan danışan adamın yala-nını boynuna almaması zamanı deyilir.

Yalansa, dilaa qıyıx keşsin. – Yalan danışan adama deyilir.

yalotu olmaq – Yemək dostu olan adamlar haqqında deyilir: Ə, *yalotu olma!*

yaman yerdə axşamlamaq – çətin vəziyyətə düşmək: *Yaman yerdə axşamladıx.*

yanağınnan qan dammaq – sağlam olmaq, gümrah olmaq: *Filankəs turp kimidi, yanağınnan qan damır.*

Yanan da mənəm, yaman da? – Birinə yaxşılıq etdiyi, can yandırdığı halda, ittiham edilən, günahlandırılan şəxs tər-rəfindən deyilir.

Yandı qızın dədəsi. – Hər hansı bir iş alınmayanda iş-lədir.

yandı-qındı verməh // yandıx verməh – açıqlandırmaq, acıq vermək: *Elə bil maa yandı-qındı verirdi. Belə deyib, qız anasına yandıx verib çirtmə çala-çala oynuyur.*

yaralı çivan kimi sızıldamax – çox vaxt giley-güzar etmək, problemlərindən danışaraq ağlayıb-sızılmaq: *Yaralı çivan kimi sızıldıyır.*

yaralı çivana dömməh – adamı incitmək: *Yaralı çivana dönüb.*

yarasına duz səpməh // yarasının üsdünə duz tökməh // yarasının üsdünə köz basmaq // yarasını qanatmaq – birinin dərddini yadına salıb kədərləndirmək; dərddini təzələmək: *Bacısının dərddinə şəriy olmağ əvəzinə, elə sözdər dedi ki, lap yarasına duz səpdi; Elə bil açıx yaramın üsdünə duz tökdülər; Elə bil yaramın üsdünə köz basdılar; Yaramı qanatma!*

yarasının üsdünə su səpməh – dərddini yüngülləşdirmək: *Elə bil yaramın üsdünə su səpdilər.*

yaraşığı yad eləməh – yaraş(dır)mamaq: *Kişi deyir ki, mən gedirəm filan yerə. Qadına deyir ki, sən gəlmə. Deyir niyə getmiyim ki? Yaraşığı yad eliyirəm?*

yaş işi olmaq // yaş odun satmaq – qəbahəti, təqsiri, günahı olmaq: *Adamın yaş işi var; Yanında yaş işim var? Nədi, saa yaş odun satmışam? Niyə qorxursan, yaş odun satmışan?*

yaşınnan-başınnan böyüy danışmaq – özündən böyüklərin yanında yekəxana danışmaq: *Bı uşax yaşınnan-başınnan böyüy danışır.*

yaşınnan-başınnan utammamax – Yaşlı, ahıl adamın yaşına uyğun olmayan hərəkət etməsi, söz deməsi: *Yaşınnan-başınnan utammır, gör nə danışır.*

Yavaş ye, boğazında qalar! – Birisinin arzu və planlarına inamsızlıq ifadə edir. “Ay oldu ha” mənasında işlədilir.

yaz danasına dömməh – gümrah olmaq, kökəlmək; daha çox kinayəli işlədilir: *Yarıyıb, yaz danasına dönüb.*

Yeddi həndəvərin qoruyur. – İmkanlı olub, qohum-əqrəbasını, yaxın ətrafını saymayan, tanımaq istəməyən adam haqqında işlədilir.

yeddi illiyi geri düşməh – Hansısa hadisə ilə əlaqədar bərk sarsıntı keçirən adam haqqında deyilir: *Yeddi illiyi geri düşdü.*

yeddi qatınnan keçməh – bərk təsirləndirmək: *Elə söz deyərəm, yeddi qatınnan keçər.*

Yedi var, apardı yoxdu. – hər hansı bir məclisdə ev sahibinin qonaqlara zarafatla dediyi ifadə.

yediyi-ıçdiyi irin-qan olmax – əhvalı pozulmaq, qanı qaralmaq: *Sənin əlinnən yediyim-işdiyim irin-qan olub.*

yediyinə təpiy atmax – nankorluq etmək, yediyi çörəyə hörmət qoymamaq: *Yediyinə təpiy atandı.*

yediyini gəvşəyə gətirməh – qazanıb yığdığını yavaş-yavaş xərcləmək; bir sözü, fikri dönə-dönə təkrar etmək: *Yediyin gəvşəyə gətirir.*

Yel əsib, qoz tökülüb? – Asanlıqla xeyir əldə olunması güman edilən bir yerə gələn adamlara etirazı ifadə edir. “Nə olub? Niyə gəlmisiniz?” mənasında işlədilir: *Bırda yel əsib qoz tökülüb, nəyə gəlmisiz? Kəntdər hamsı tökülür gəlir Bakıya da. Şəhərə yığışullar. Nə var, Bakıda yel əsib qoz tökülüb? Evuz var, həyətuş var, qalın orda işləyin də.*

Yel hardan əsib? – Gözlənilməz xoş münasibətə təəcübü ifadə edir: *Gözdəmədiyən halda bir qohum, ya bir tanış gəlir sənin kefini xəbər alır. Ya zəng edib halını soruşur. Deyirsən ki, görəsən, yel hardan əsib ki, mən yada düşmüşəm.*

yemi artıx düşməh – harınlamaq, qudurmaq: *Yemin artıx düşüb?*

yemi dəyil – Gücü, imkanı çatmayan işə girişən adam haqqında “bacardığı deyil”, “imkanına uyğun deyil” mənalarında işlədilir: *Onun yemi dəyil.*

Yer altdan yasa gedir. – Zahirən sakit görünsə də, gizlində öz işini görən; altdan-altdan ara vuran adam haqqında işlədilir.

Yeraa utanım. – Utancverici, xəcalətverici bir iş görən, bir söz deyən adama müraciətlə deyilir.

yeri gəldi, gəlmədi – məqamı münasib oldu, olmadı: *Yeri gəldi, gəlmədi danışır.*

yeridiyi yerə naz eləməh – nazla, yavaş-yavaş yerimək: *Yeridiyi yerə naz eliyir.*

Yerin altın da bilir, üstün də. // **Yerin altınnan da xəbər verir, üstünnən də.** – Hər şeydən məlumatlı, çoxbilmiş adam haqqında işlədilir.

yerin gen isdəməh – Qayınana-qayınatanın oğul və gəlinlə bir yerdə yaşamaq istəməyib, onları evdən çıxarmasına, yaxud əksinə, oğul və gəlinin ata-ana ilə bir yerdə yaşamaq istəməməsinə münasibəti ifadə edir: *Yerin gen isdiyir?*

Yerin məlum // Yerin görünür! – “Kaş ki sən də orada olaydın” mənasında işlədilir.

yerinə düşməh – vaxtında, məqamında deyilən söz, edilən hərəkət haqqında işlədilən ifadə: *Sənin təklifin lap yerinə düşdü.*

yerinə qor dolmax // yorğanına qor dolmax – qayğısının çoxluğundan, fikirdən yata bilməmək: *Elə bil yerinə qor dolub; Yorğanıma qor doldu.*

yerinə su cələmməh – rahatlığı pozulmaq: *Yerinə su cələnib.*

yerini şirin salmax – yaltaqlanmaq, özünü canıyanan göstərmək: *Gör yerin necə şirin salır.*

yerinnən tez olmaq – tez əsəbiləşmək, özündən çıxmaq: *Yerinnən tez olandı. Tez yerinnən olma!*

yerişinə haram qatmaq – tez-tez yerimək, yerişini sürətləndirmək: *Yerişinə haram qatan dəyil.*

Yeriy üsdəsən? – Əldə olmayan yeməyi nəfsi çəkib istəyən adama deyilir.

yeriyənnən yumağ asmaq – 1. hər fürsətdə başqalarından istifadə etmək: *Məsələn, biri gedir mağazınə çörəy almağa. O biri qonşu bina deyir maa da filan şey al gətir. Bu adətkərdədi də. Kim hara gedirsə, bı da bir söz tapşırır. Bina deyillər yeriyənnən yumağ asır. 2. sataşmaq, söz atmaq, qulp qoymaq: *Başqasına söz atan adama da deyillər yeriyənnən yumağ asandı.**

Yetdiyinə yetir, yetmədiyinə bir daş atır. – Davakar, acıdil adam haqqında deyilir.

yetim doyuran – İri yemək qabı (mis qab, cam və s.) haqqında deyilir: *Yetim doyurandı.*

yeiyb üsdünnən su içməh – başqasına məxsus olan bir şeyi mənimsəmək: *Pulu yedi, üsdünnən də su işdi.*

Yezid kimi adama bir avic su da verməz. – Xəsis adam haqqında “ehtiyacı olana yardım etməz” mənasında işlədilir.

yıxıb sürüməh – kəskin tənqid etmək: *Filankəsi yıxıb-sürüdülər.*

yıxılana mədət verməməh – yardıma ehtiyacı olana kömək etməmək: *Yıxılana mədət verməz.*

yıxılı evin dirəyi – Zirək, işgüzar adam haqqında deyilir: *Yıxılı evin dirəyidi.*

Yıxılmağa yer axtarır. – Getmək bilməyən üzlü qonaq haqqında deyilir.

Yoxa lənət! – “Əlindəki aza qane olmaq, şükür etmək” mənasında işlədilir.

yol ölçməh – Bir yerə çox gedib-gələn adam haqqında işlədilir: *Yol ölçürsən?*

yola körpü salmax – səfər zamanı, yol gedərkən söhbət etmək: *Yol gedəndə biri o birnə deyir ki, gəl yola körpü salax. Yol gedəndə iki adam söhbət eliyir də baş qarışdırmağ üçün. Araya bir söz atıllar, söhbətnən keçillər o yoldan.*

yol-yolağa bilməh – işləri sahmana salmağı bacarmaq: *Yol-yolağa bilən dəyil.*

Yönnü adam bizə rast gəlməz. – Birinin arzu etmədiyi adamlarla qarşılaşdığını ifadə edir.

yuxa qulağı sulamax – yaltaqlanmaq, özünü canıyanan göstərmək: *Yuxa qulağı suluyur.*

yuxarıda Allah, aşağıda sən – Etibar, etimad, xahiş edilən, yaxud əmanət verilən şəxsə müraciətlə deyilir: *Uşağı yuxarıda Allaha, aşağıda sənə tapşırıram.*

yuxu bişirməh – yatmaq: *Hələ yuxu bişirir.*

yumurtadan yun qırxmax – Hər şeydən mənfəət götürməyə çalışan adam haqqında işlədilir: *Yumurtadan yun qırxır.*

yumurtası tərs gəlməh – narahat olmaq, var-gəl etmək: *Yumurtası tərs gələn toyux kimi vırxır.*

yuyub yarpız üstə qoymax – nəyinsə üstünü örtmək, üstünü vurmamaq, təqsiri və ya günahı olan birisini müdafiə etmək: *Birinnən danışırısan ki, filan işi elədi, filan səhvi elədi. O birsi müdafiyəyə qalxır, yox, bu belə dəyil, elə dəyil. Deyir yuyub yarpız üsdə qoyma.*

yüz ilin bir başı – nadir halda: *Yüz ilin bir başı isdədih bir iş görəy, o da alınmadı.*

zarafata salmax – Hər hansı bir fikri yumorla, zarafatla ifadə etmək: *Hər şeyi zarafata salır.*

zayı çıxmax – korlanmaq: *Zayı çıxıb e lap.*

zəhər tuluğu – Acıdil, ətiacı adam haqqında deyilir: *Zəhər tuluğudu.*

zəhlə tökməh – bezdirmək: *Ə, zəhləmi tökmə də!*

zəli kimi yapışmax – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *Zəli kimi yapışb qopmur ki, qopmur.*

zəmanə uşağı – Dövrün nəbzni tutan, mövcud şəraitə uyğunlaşan gənclər haqqında deyilir.

zır dəli, zırrama dəli – dəlisov, hərəkətlərinə heç bir məhdudiyət qoymayan çılğın adam haqqında işlədilir.

zihyerə döyməh – yorulmaq, bezmək: *Deməhdən zihyerə döydüm.*

zildən getməh // zilə çıxmax – səsinin tonunu yüksəltmək; lovğa-lovğa danışmaq: *Çox zildən gedirsən ha! Çox zilə çıxma!*

zürzükə qopmax – çaxnaşma düşmək, qarışıqlıq yaranmaq: *Birdən zürzükə qopdu, hamı fəryad içində oyanbuyana qaşdı. Dədəm öləndə bir zürzükə qopdu, gəl görəsən.*

Müraciət deyimləri

Anam, bacım olasan!
Ay anası ölmüş!
Ay birçəyi ağarmış!
Ay sənə mələməmiş quzu kəsim!
Azarın bezarın maa gəlsin!
Bıy, başaa xeyir canım!
Bıy, mənim başıma xeyir!
Bıy, saa anan qurban!
Daş nənələr bağına!
Dərdin maa gəlsin!
Dərdin-azarın maa gəlsin!
Dönüm gözüa!
Dönüm zorua!
Qada-balan ürəyimə!
Saa gələn, maa gəlsin!
Saa gələn qada-bala maa gəlsin!
Sözuu balnan kəsim!
Sözuu gülnən kəsim!
Sözuun arasında balan dursun!
Sözuun arasında əzizdərin dursun!

Ləqəblər*

Əziz Eyvaz – *Uşağı əziz Eyvaz kimi çox da əzizdəmə, ziyanın çəkərsən!*

Gic Balaxanım – *Ay Gic Balaxanım, işü yönnü gör.*

Hambal Dadaş – *İşdəri Hambal Dadaş görəcəy?*

Xay Balaxanım – *Elə bil Xay Balaxanımdı, özü də bil-mir neynir.*

Key Molla – *Key Molla kimi nə qurcalanırsan?*

Qarmaqayış Xudabaxış – *Qarmaqayış Xudabaxış kimi boya verir, ağıla yox.*

Lal Fəti – *Lal Fəti kimi üzümə nə baxırsan? Lal Fəti-sən, niyə dinmirsən?*

Tapañça Kərim – *Kərim kişi varmış kəntdə. O da sözi deyən kimi partdıyırmış. Adın qoyublar Tapañça Kərim. Sora bına oxşuyan biri çıxanda diyillər ki, Tapañça Kərimə dönüb ki. Tapañça Kərim-sən?*

Təşər Abbas – *Təşər Abbas kimi təşərrənir.*

Erkəy Fatma – *Erkəy Fatma kimi hər işi bacarır.*

* Burada sadəcə bölgə adamlarına aid edilən ləqəbləri deyil, yalnız xalq deyimləri daxilində işlənən, bir növ frazeolojiləşmiş ləqəbləri qeyd etmişik.

DİALEKT SÖZLÜYÜ

ağıl – mal-qara saxlamaq üçün ətrafı hasarlanmış üstü açıq yer: *Çobannar qoyunnarı ağıla yıgdi.*

ağırtaxda – ciddi xarakterli, ağırtəbiətli, sanballı: *Qasım kişi ağırtaxda adamdı.*

ağız – yeni doğmuş heyvanın ilk sağılan südü: *Ağızdan kətəməz bişirillər.*

ağnağaz – ehtiyac üçün üyüdülmən azacıq taxıl: *Ağnağazı araya saldı.*

axmıra: deyingənlik, ah-zar: *Axmıranı tökmə üsdümə.*

alabaydağ eləməx' – biabır etmək, rüsvay etmək: *Filankəsi el içində alabaydağ elədi.*

alageh olmax – yorulmaq, əldən düşmək: *Daa güjüm qalmıyıb. Bulaxdan su gətirincən alageh oluram.*

andır – sovxə: *Andıra qalsın.*

anışdırmax – başa düşməmək, ayırd edə bilməmək: *Anışdırə bilmədim, yəni ayırd edə bilmədim, binnən bir şey başa düşə bilmədim. Ayırd edə bilmədim bu nə diyir; Birin bir yerdə görmüşəm, birin bir yerdə görmüşəm. Ola bilər ki, lap ikisi də bir yerdə olsun. Onu anışdırə bilmirəm. Ama ikisin də mən görmüşəm.*

arğaç – Xalça, gəbə, palaz kimi toxunan şeylərdə eninə gedən ip: *Xalçanı toxuyanda o ipi-zadı verənnən sora ipi belə-belə eliyillər ha, ona arğaç deyillər.*

arxaç – qoyun, mal yatağı: *Arxaç qoyunnar saxlanan yerdə. Qoyunnarı arxaca saldılar.*

artdamax – təmizləmək, arıtlamaq: *Düyüni artdadı.*

ayamda-sayamda (bir) – ayda-ildə (bir dəfə), nadir halda: *Ayamda-sayamda bir görüşürüy.*

bağırdalağ olmax – qorxmaq: *Qorxudan bağırdalağ oldu.*

balaxəndəx' – qarın, mədə: *Balaxəndəyə bir şey atmışan? Nə olsa, ötürür balaxəndəyə. Dədəm gətirir, nənəm ötürür balaxəndəyə.*

balata – xəmir mayası: *So:ra balatanı xəmir eliyirdilər, kündəliyib kündəni yayırdılar.*

barata – nişanə, iz, şey: *Hər baratası bir dərədə qaldı. Baratası tapılmadı. Hər şeyi dağıldı.*

barxana – cehiz; boxça, bağlama; məhsul yığılan yer, tikili: *Barxanasın bağlıdır. Nə barım var, nə barxanam.*

behdin – işsiz, avara; **bekar-behdin** – boş-bikar, boş-boşuna: *Bekar-behdin aralıxda it döyür. Bekar-behdin nə gəzirsən bu aralıxda?*

beyüzm eləməx' – hörmətdən salmaq, hörmətsiz etmək, biabır etmək: *Özü-özünü el arasında beyüzm elədi.*

bədirhava – davakar, dalaşqan: *O qədər bədirhavadı ki, söz deməli deyil. Hər sözü davıya çevirir.*

bəlləmməx' – müəyyənləşmək, bəlli olmaq: *Ocax sö-nər, külü bəllənər.*

bəndəm – ot dərziyi bağlamaq üçün uzun otdan düzəldilmiş bağ: *Bəndəm otu bağlamağ üçündü. O vaxt məfdil-zad yoxuydu, otu yığdırlar, bağ kimi düzəldirdilər. Göy otdan belə burub saç kimi düzəldirdilər. Ona bəndəm deyirdilər.*

bi:man – imansız: *Canı yanmış ikimizi də bi:man elədi.*

biavsana eləməx' – dəyərsiz etmək, ovsanadan çıxarmaq: *Gördüyün işi biavsana eləmə.*

bicəngə – kələkbaz, hiyləgər, çoxbilmiş: *Bicəngəliyinnən boyu da balaca qalıb.*

bir şığal – bir qədər: *O gəldi bir şığal danışdı getdi.*

botu – yarımboğaz çəkmə: *O, botularını ayağına geydi.*

buğum – qaynama, qaynayış, dəfə; **bir buğum** – azca, bircə dəfə, bir qaynayış (qaynamaq sözü ilə işlənir): *Axşamnan biğdanı qaynammış suda isdadırdılar. Bir buğum da qaynadırdılar. Bircə buğum. Yəni qaynara düşən kimi də; Elə bil ki qaynara düşür. Bir-iki dəqəyə kimi qaynıyır, az. Bina deyillər bir buğum qaynadı. Məsələn, toyuğu bir buğum qaynadırıx, suyun töküriüy əyənə. Hə, suyun tökürsən əyənə, so:ra təzdən su töküüb qoyursan bişməyə.*

bulama – yeni doğan heyvanın südündən hazırlanan yemək növü: *İneyin bir neçə gün axı əmcəyinnən gələn sütdən qatıx çalmax olmaz, bişirməy olmaz. O südü başqa heyvanların südüynən qarışdırıb bulama bişirillər.*

buruşmax – büzüşmək: *O, otağın bir küncündə buruşub oturdu.*

buşqağ – evin küncü, bucağı: *Sınıq cəhrə buşqağlarda cırıldıyır; taxça: Kimin qolundan nə gəlirdi, buşqağında olannan-olmazdan yığıb qədir saxlayacağımız evə aparardıx; Damlarda difarda açıx yer qoyurdular. Difarda şkaş qoymullar? Hə, balaca heylə yerrər qoyurdular. Ərzaxların, vacib olan şeylərin qoyurdular ora. Ona buşqağ deyillər.*

camam – ayaqdakı, əldəki sümük çıxıntısı, şiş: *Çox işdəməydən onun biləyində camam əmələ gəlmişdi.*

candiş – zəhmətkeş, həddindən çox zəhmət çəkən, dözümlü, canını dişinə tutan adam: *Nahidə yaman candişdi, özüinə əziyyət verəndi.*

ceydax – ucaboy və arıq (istehza ilə, mənfi çalarda işlənir): *Gör nə ceydaxdı.*

cərcəm olmax – şil-küt olmaq, bərk əzilmək: *Qayadan yıxıldı cərcəm oldu.*

cəyən – ot adı (çay kənarında bitir): *Ağlaa cəyən əkim.*

cırılğan – tez cırılan: *cırılğan parça*; forslu, təkəbbürlü (məcazi mənada): *cırılğan adam*

cırtqoz – tez hirslənən, tez özündən çıxan: *Cırtqoz adamnan söbət eləməx' çətindi.*

cıvrıx – qabıq, dəri; **cıvrıx çıxmax** – qabığı, dərisi çıxmaq, soyulmaq: *Toyuğu pörşdiyəndə cıvrıx çıxmir? Bax ona cıvrıx deyillər. Ya yanan adamın, irax olsun, dərisi cıvrıx çıxır. Ya uşaxlar gedir ağacın qabığının soyur, çıxardır ha. Bax ona da deyillər cıvrıx çıxdı.*

cıvrıxlamax – kobudcasına soyundurmaq; qozu göy qabıqdan çıxarmaq, soymaq: *Anam qozdarı cıvrıxlıyır.*

cızdıx – cızdaq: *O cızdığı taxdeynən möhkəm döyüb əzirdilər.*

cihləşməx' – mübahisə etmək: *Dalaşmırığ e, cihləşiriy.*

cincilimərcan – əlvan rəngli muncuqlar: *Xamırnan o qədər oynuyur ki, elə bil cuncilimərcan düzür.*

combaz – coşma; **combaza qalxmax** – coşmaq, qalmaq salmaq: *O ki combaza qalxdı, qabağını almağ olmaz.*

cumculux olmax – tamamilə islanmaq: *Çaya yıxılıb cumculux oldu. Gəzinti zamanı bərk yağış yağdı, hamımız cumculux oldux.*

cümləqayğı – qayğıkeş, hamının qayğısına qalan adam: *Cümləqayğı özünən başqa, hamının qayğısının çəkər.*

cürdəx' – saxsıdan düzəldilmiş darboğazlı kiçik su qabı: *Biçinə gedənnər özdəriynən cürdəx'də su aparırdılar.*

cürəpə – cüssə: *Cansız-cürəpəsiz adamdı. Can-cürəpəsi yoxdu.*

çaldır-çuldur – dələduz, adam aldadan, həlləm-qəlləm: *Çaldır-çuldur adamnan uzağ olsan, yaxşıdı.*

çalğı – kollardan hazırlanan həyət süpürgəsi: *O, həyət-bacanı çalğınyan süpürdi.*

çalıxmax – çapalamaq: *Səhərə kimi qızdırmanın içində çalıxdı.*

çalkeçir – qarmaq, qənarə; nehrə asmaq üçün ipdən üç-ayaqlı dayağa bağlanaraq düzəldilmiş asılqan: *Sicimi çalkeçir eliyillər də çatmanın başına. Doluyullar o başa-bu başa, firrıyıllar, nehrəni asmağ üçün şərayit yaradıllar.*

çapoulçu – oğru, quldur: *Filankəs çapoulçulux edir.*

çarpanax – daş qırıntısı; daş çıxıntısı: *Daşı yonanda çarpanaxlar qırağa sıçradı. Usda daşın çarpanaxların çıxardıb difara goydu.*

çatma – baş tərəfdən bir-birinə bağlanmış üç möhkəm ağacdan düzəldilmiş qurğu; nehrə və s. asmaq üçün üçayaqlı dayaq: *Çatmanın başına sicimnən çalkeçir eliyillər. Çatmadan nehrə asıllar.*

çavistan – evin çardağı: *Hamının evində çavistan yoxudu ha! Bir kəntdə üç-dörd evin üsündə çavistanı varidi.*

çəpərə – toyuğun qabırğa hissəsi: *Toyuğun çəpərəsini uşax yemədi.*

çətən – qarğıdan hörülmüş alaçıq qapısı: *Bı zaman alaçığın çətəni aralanır, qonax içəri girir.*

çilav – aş növü (göyərtilə – əvəliklə, qırxbuğumla və s. bişirilən, süzülməyən buğlama aşı): *Nənəm çilav bişirdi.*

çiləkən olmaq – dağılmaq, yayılmaq: *20 yanvar gecəsi günahsız insannarın qanı küçələrdə çiləkən oldu. Qaçqınnar yollarda çiləkən olmuşdular.*

çimir – mürgü; **çimir eləməx'** – mürgüləmək: *Yorulanda bir qədər çimir eliyirəm.*

çivan – çiban: *İrinni çivan kimi sızıldıdır.*

çoğan – yabani bitki adı: *Çoxbilmiş – çoğan doğramış.*

çöçə – yemək növü (qovrulmuş lobyalı kətə): *Nooruz bayramında hamı çöçə bişirirdi.*

çöçün: çöçün gəlməx' – 1. qərribə gəlmək, təəccüblü görünmək: *Nooldu, sözüm saa çöçün gəldi?* 2. şəninə dəymək: *Filan şeyi eləməx' saa çöçün gəlir?*

çust – ayaqqabı, tuflı: *Mənim çustumun altı qopdu, qaldı zığın içində.*

dabalağ – badalaq: *Yeriyənə dabalağ atma!*

dabanqırma: dabanqırma gəlməx' – dərhal, ardınca gəlmək: *Dabanqırma gəldi.*

dadıxmax – dadını dəyişmək: *Pendir dadıxıb.*

dağ eləməx' – (yağı) əritmək, isitmək: *Yağı dağ eliyilərlər. Yağı dağ eləməmiş plovun üsdünə tökmüllər.*

dağ olmax – ərimək, isinmək (yağın ocaqda əridilib qızmar vəziyyətə düşməsi): *Yağı əridib normal vəziyyətə salanda deyillər yağ dağ oldu. Yağı əridillər, dağ olanda əriyi töküllər yağın içində.*

dağal – cığal: *Dağal uşağı yola verməx' çox çətindi. Dağal öküzü ciütə qoşmax çətindi.*

dalbımmax – könülsüz yemək: *O yaxşı yimir, dalbınır.*

danqır – təmiz qırılmış baş, daz, keçəl: *Danqır, mən vurum, sən anqır! Keçəl danqırın qaşıya-qaşıya qalmışdı.*

dara-bara – hay-küy; **dara-bara salmax** – hay-küy salmaq: *Nə qədər dara-bara saldı, o diyən olmadı.*

dardüdüx' – dar: *Yazıx bı dardüdüx' şalvarda nətəər gəzir e!*

dargöz – çox xəsis: *O qədər dargözdü ki, öz qarnına da qıymır.*

dartan-vartan – dartışdırma, çırpışdırma; **dartan-vartan salmax** – dartışdırmaq; çırpışdırmaq, bölüşdürə bilməmək: *Bınnar yenə dartan-vartan salıblar.*

davar – qoyun-keçi: *Davarı yaylağa apardılar.*

davlamak: qan davlamak – qan-qan demək; qanlıbı-
çaq olmaq: *İki qonşu bir-biriynən qan davlıyır.*

dəbbə – sözündən qaçan, şərti pozan: *Dəbbə adamla iş
görmə, axırda işi dəbbəliyər.*

dəbərtməx' – tərətmək: *Filankəsi yerinnən dəbərtdi-
lər.*

dədəboyu: dədəboyu verməx' – qulaqburması
vermək: *Bizə dədəboyu verirsən?*

dəhmərrəməx' – qovmaq, yerişini sürətləndirmək; tə-
ləsdirmək: *O, atı dəhmərrədi ki, mənzil başına tez çatsın.*

dəjəlxata – dəcəl, xatakün: *Çox dəjəlxata uşaxdı.*

dələngəvaz – hərdəmxəyal, boşboğaz: *Dələngəvazdı,
onun danışığına fikir vermə.*

dəlitevan – dəli-divanə; geyiminə, sözünə fikir vermə-
yən, qəribə hərəkətlər edən, özünü dəli kimi aparan (adam):
Dəlitevana dönüb.

dəmbələn – oyun adı; **başına dəmbələn oyunu açmaq**
– əziyyətə salmaq: *Bir tikə vaxtımızdan başımıza dəmbələn
oyunu açır.*

dəmdəməki – hərdəmxəyal, hərdən bir fikrə düşən,
qeyri-ciddi, yüngülxasiyyət adam: *Dəmdəməki adamnan dos-
dux gözdəmə.*

dəng – tay, top, bağlama, yük: *Dəvəni dəngiynən yeyir,
nə gördüm, nə yedim deyir.*

dənquş – yüngülxasiyyət, dinqiş: *Dənquş-dənquş da-
nışma.*

dənnix' – çinədan: *Toyuğun dənniyi nə qədər dolu olsa
da, elə eşləmməyi xoş bilir. Dənniyi doludu, tərətmə.*

dərdəcər – dərdli; xəstə: *Fərsiz oğul atanı dərdəcər
edər.*

dərəbə – məhəccər: *Az qalırdı yıxılsın, dərəbədən yarışdı.*

dərəçay eləməx' – sulu yeməyin suyunu normadan çox etmək: *Yeməy bişirir, suyun çox eliyir. Məsələn, supda. Bına deyirix' ki, dərəçay elədi.*

dəsdərəxan – üzərində xəmir yoğurulan süfrə: *Dəsdərəxan un surfasına deyillər. Teşti qoyullar o surfanın üsdünə, xamır yoğurullar. Bax ona deyillər dəsdərəxan.*

dəstəvuz eləməx' – bəhanə etmək: *Məni dəstəvuz eliyib öz bildiyin danışır.*

dığ eləməx' – dəngəsər etmək; bezdirmək: *Adamı lap dığ eliyir e!*

dıqqılı – çox kiçik, bapbalaca: *Bir dıqqılı daş atdı başına dəydi. Bir dıqqılı boyuynan min oyunnan çıxır.*

dılğır – qotur; yararsız; səfeh (istehzalı, təhqiramiz mənada işlədilir): *Bir dılğır yabısı var, bilmir ki, neynəsin. Bı dılğır gədə özünən çox razıdı.*

dındır: dındırına dəyməh – xətrinə dəymək: *Dındırına dəydi.*

dırbız – kobud, kələ-kötür, nahamar: *Bı, dırbız danıya dönüb ki.*

dız-dız – ağlağan (uşaq): *Bu uşax çox dız-dız uşaxdı.*

dızqax – qorxaq; qorxub qaçan: *Bı uşax niyə belə dızqaxdı?*

dibəx' – çəltiyi, çovdarı döymək üçün istifadə olunan içi ovulmuş daş: *Daşın için oyurdular, basdırırdılar yerə. Bına dibəx' deyirdilər. Çəltiyi düyü eləməyçün dibəx'də döyürdülər.*

dingədamax – tez inciyən, dəymədüşər, küsəyən: *Filankəs dingədamaxdı, tez yerinnən olur. Dingədamag adamnan zarafat tutmaz.*

doydax: doydağa qalxmaq – atılıb-düşmək: *Dəvə doydağa qalxanda qar yağar.*

dönəlgə – bəxt, tale: *Kişinin dönəlgəsi dönməsin!*

döyməcə – pitinin ət, kartof, noxudunun toxmaqla əzilmiş forması: *Bizdə piti bişirəndə suyun çörəynən yeyirdilər. O yerdə qalan ətin, noxudun, kartofun kasada döyürdülər balaca toxmaxnan. Toxmax yumşaldırdı, qatırdılar bir yerə yeyirdilər. Bina döyməcə deyirdilər.*

duzax – tələ: *Ala dana çox bilmişdiyinnən duzağa düşər. Mərdiməzar başqalarına duzax qurar.*

dübür – bir-iki illik erkək keçi: *Biz əmimgilə gedəndə o bizə dübür kəsərdi. Deyərdi ki, dübür əti datdı olar.*

dügçə – yumaq: *Dügçə əlinnən düşüb yomalandı.*

dümələmməx' – asta-asta, ürəksiz iş görmək; qurdalanmaq: *Bı iş görmür e, dümələnir.*

düşüx' – yersiz söz danışan, yüngülxasiyyət: *Düşüyü adamdı, ona fikir vermə. Ə, düşüx'-düşüx' danışma.*

düşüx'ləməx' – yersiz söz danışmaq; yüngül davranmaq: *Yenə düşüx'lədi, yəni kəmsər danışdı da.*

erağaş – tez: *Hamıdan erağaş tərpendi.*

erağaşdan – tezdən, sübhdən: *Erağaşdan durub hara gedirdin?*

əcərri – təzə, geyilməmiş (paltar): *Əcərridi, hələ bir dəfə də geyməmişəm.*

əfsəx' – səfeh; **əfsəx'-əfsəx'** – səfeh-səfeh: *Əfsəy-əfsəy danışma.*

əfsəl – əvvəl: *Binnan əfsəl böyüx'lər deyirdi, uşaxlar eşidirdi.*

əfsəməx' – düyünü, buğdanı və s.-ni zibildən ayırmaq üçün tabaq, sini və s. gen qabda atıb-tutmaq; hövsəmək: *Düyünü əfsədi; Düyünü, bığdanı əfsiyillər ki, qabığı çıxsın.*

Ahllar bir siniyə. Onu başdıyillar altdan-yuxarı ata-ata əfsəməyə.

ələtaş – qan-tər içində: *Bir dəfə ot biçinnin qızğın vaxtında Bəylər dayı gəlib görür ki, babam ələtaş ot biçir. Babam ələtaş gəlib kolun dibinnən bardağı çıxardır ki, su içsin.*

ələxur-ələxur – acgözlüklə, pinti şəkildə, danışa-danışa, tələm-tələsik (yemək): *Ələxur-ələxur yeyir.*

ələngə – keyfiyyətsiz, bir şeyə yaramayan: *Filankəs ələngədi, binnan adam olmaz.*

ələşən-küləşən – mənasız, boş-boş: *Ələşən-küləşən danışma.*

ələyhmə-kələyhmə (danışmax) – yalan-palan, artıq-əskik (danışmaq): *Yalançı adam həmişə ələyhmə-kələyhmə danışır.*

ələqap – tələsik: *Ələqap yeməyə bir şey hazırradı; ələqap ələməx'* – müəyyən bir işi tələsik yerinə yetirmək: *Ac adam çöldən gəlir. Yeməx' yoxdu. Ələqap eliyir, bir şey tapıb yeyir.*

əməlbətər – kələkbaz, fırldaqçı: *Filankəs əməlbətərdi, ona-buna kələx' quran adamdı.*

ənix' – küçük, itin balası: *Yanı ənix'li köpək kimi yan-yörəsin qapır. Ənix'li köpəyə dönüb.*

ərəsət – 1. cəncəl, xatalı, qalmaqal törədən: *Ərəsət adamsan e, vallah?* 2. fərəsətli, bacarıqlı: *Ərəsət adamdı, hər şey əlinnən gəlir. Hər şeyi eliyə bilir.*

əslahu – əstəğfürullah: *Görürsən Allaha qarşı danışıl-lar, imansız danışıl-lar, deyir əslahu!*

əvdiməx' – seçib yığmaq: *Ağajdan tökülən tutu bircə-bircə əvdidi.*

əvgəndə – veyil-veyil, boş-boşuna gəzən: *Əvgəndə kişi aylə-uşax qədri bilməz. O ev sənin, bu ev mənim, o kənd*

sənin, bu kənd mənim, avara-avara gəzən adamlara, evə küll tökməyənlərə deyilir əvgəndədi.

əvnə – nahar; yeməyin bir dəfəsi: *Yazıx əvnəsin savişdirir daa, neynəsin?! Əvnəsin heş keçirməz.*

əyən-bəyən – o yan-bu yan: *Əyənə-bəyənə baxma.*

əyin-öyün – evin ehtiyacı üçün alınan gündəlik şeylər, ayın-oyun: *Getdi bazara, əyin-öyün aldı.*

əylişməx' – arası dəymək, incimək; düşmənçilik etmək, qanlı-bıçaq olmaq, münaqişəni davam etdirmək: *Dalaşmax var, əylişməx' yox. Əylişməy olmaz!*

əyrimçə – çirkin, çox arıq (istehza ilə işlədilir): *Heş bilirsən, bu əyrimçədə nələr var? Gördün əyrimçə neynədi?*

fasıx – hiyləgər, bic, əl altdan iş görəni; **fasıx-fasıx** – hiyləgərcəsinə: *Fasıx-fasıx sözüün yeridir.*

fərməş – içərisinə yorğan-döşək yığmaq üçün xüsusi toxunmuş çuvala bənzər əşya: *Dağa köçəndə şeyləri fərməş-dərə qavqarırx.*

fərməştayı – köç zamanı pal-paltar, yorğan-döşək yığmaq üçün istifadə olunan iri cüt çuvalın (fərməşin) tayı: *Fərməş bir dənə yükləmmir. İki fərməşi doldurullar yorğan-döşəynən. So:ra oları cütdüyüb atıllar atın üsdünə. Ayrılxıda birinə deyillər fərməştayı.*

fət – fərli, layiqli, əməlli-başlı: *Çox fət iş görüb, hələ bir bərəkalla da isdiyir.*

fır – tərslük, inad; **fırı tutmax** – tərsliyi tutmaq: *Genə bunun fıru tutub.*

finnəri-sağara getməh – cəhənnəm odunda yanmaq (ərəb dilində “fi nəri-s-səqəri” – “cəhənnəm odunda” deməkdir): *Cərə get, cəhənnəmə get, finnəri-sağara get.*

fot eləməx' – məhv etmək, puç etmək: *Afat çayırtkəsi kimi hər şeyi fot elədi. Bir dəyqədə əlindəkin fot eliyir, sora qalır məətdəl.*

gejdənnən – sübh tezdən: *Anam gejdənnən durub xəmir yoğurur.*

gənəşməx' – məsləhətləşmək: *Vuran oğul atasına gənəşməz.*

gəvələməx' – çeynəmək (malın otu ağzında davamlı çeynəməsi): *İnəy otu gəvəliyirdi. Sözü ağzında gəvələmə!*

gəvəzəx' – boşboğaz, çoxdanışan, boş-boş danışan: *Gəvəzəx'-gəvəzəx' danışma.*

gəvşəx' – çeynəmə (mal-heyvanda): *Yediyin gəvşəyə gətirir.*

gəvşəməx': gəvşəyə gətirməx' – mal-heyvanın yediyi otu çeynəməsi: *Mallar, heyvannar yedix'ləri otu-filanı az-az qaytarır ağzına, başdıyır gəvşəməyə, yəni onu üyütməyə, yumşaltmağa. Məcəzi mənada: Keçmişdə yediyələrin indi gəvşəyə gətirir.*

gijix' – həsəd, paxıllıq; **gijiyin çəkməx'** – bir-birinin paxıllığını çəkmək: *İki bacı bir-birin gijiyin çəkir.*

gijvər – gic, gicbəsər: *Nə isdiyirsən, gijvərin biri gijvər?*

girəvə – fürsət: *Əlinə girəvə düşüb? Bu girəvə həməşə ələ düşməz.*

girəvəkeş – kəmfürsət: *Girəvəkeş adam həməşə girəvədə durar.*

gödənqulu – qarınqulu: *Bı ancax gödəninə qullux eliyir. Gödənqulu kişidən aylə başçısı çıxmaz.*

gönnəməx' – malın gönünü soymaq: *Babam cöngəni gönnədi. məcəzi mənada – soymaq, nəyi varsa əlindən əlmaq: – Filankəsi gördün? – Gördüm də, gönnədim də.*

gözavdıməsi: gözavdıməsi verməx' – qabaqdangəl-mişlik etmək: *Dediyimi eləmiyib, hələ bir gözavdıməsi da verir.*

günəvər – gün tutan yer: *Günəvərdən keşdilər daldıya.*

hadıxçı – mamaça: *Yüz hadıxçı olsa da, güc doğanda olar.*

hanayanı – hananın (xalça toxunan qurğunun) yan di-rəkləri: *Hanayanı kimi gövdəlidi.*

handa bir – çox az, tək-tük, hər hansı bir: *Handa bir adam bu işi görə bilməz.*

harfa – ədəbsiz; **harfa-harfa** – ədəbsiz-ədəbsiz: *Ə, harfa-harfa danışma!*

havlamaş (hav verməx') – kömək olmaq, arxa durmaq: *Qaçqın gələndə qardaşım məni havladı.*

hayıxmaş – özündən çıxmaq: *Adamı adam yerinə qo-yanda hayıxmaz.*

hazarpeşə – qab-qacaq, stəkan-nəlbəki və s. üçün tax-tadan hazırlanmış xüsusi qutu, qab: *Dülgər hazırıradığı ha-zarpeşəni dostuna hədiyyə elədi. O, hazarpeşəni çox gözəl dü-zəltmişdi.*

helləməx' – çox tökmək, əndərmək: *Suyı qazana hellə-mə. Suyı bozbaşın içinə helliyib dadını qaçırtıdı.*

hədərəcavab – hazırcavab; cavab qaytaran: *Filankəs çox hədərəcavabdı. Hədərəcavab adamnan mən bacarmar-am.*

həfgələməx' – ovxalamaq, ovuşdurmaq, əzmək: *Gəl belimi həfgələ. Xamır yumşaxdı, bir az həfgələ, bərkisin. Elə basırsan barmağınnan, tum çıxır, ta həfgələmillər e.*

həlləmə – iri daş parçası, qaya parçası: *Ay sənin başaa həlləmə düşsün!*

həng – dözümlük, güc, qüvvət: *Bı hər yerdə həng alan dəyil.*

hərcayı – yerli-yersiz, açıq-saçıq danışan: *Bəzən özbaşına böyüyən adam yerri-yersiz danışır, yava danışır. Onda deyillər ki, hərcayıdı, hərcayı danışır.*

həsbənd: həsbəndin çəkməx' – həsrətin çəkmək: *Qaçqınnar torpaqlarının həsbəndin çəkir.*

həşəm olmax – dağılmaq, puç olmaq: *Əzizim həşəm oldu, // Bağ-bağcam həşəm oldu.*

hətərən-pətərən – kor-kobud, baş-ayaq (danışmaq): *Hətərən-pətərən danışma.*

hət-hüt: hət-hüt qammamax – heç nə başa düşməmək; anlaşılmaz olmaq: *Heş hət-hüt qammır e!*

hopbulmax – tullanmaq, hoppanmaq: *Nətəər odun üsdünnən hoppulmurdular? Arxın üsdünnən də heylə hoppulurdular.*

hozakılıx – kobudluq, qanmazlıq: *Hozakılığınnan qalmırsan.*

hozu – qanmaz, kobud, zırrama: *Nə hozu adamdı bu?*

hozulux – qanmazlıq, kobudluq: *Hozuluğınnan qalmır.*

hucubunux – uzun: *Hucubunux qamış kimi altdan yuxarı uzanır.*

hul – dik, yuxarı; **hul getməx'** – burnunun dikinə getmək: *Hələ hul gedir.*

xamra – xəmir mayası: *Xamralı çörəx'di. Xamra vurulmuş xəmiridi, onu kündəliyillər. So:ra əlnən yayıb, da: oxlo:nan yaymıllar. Əlnən belə-belə yayıb qoyullar sacın üsdünə bişirillər.*

xamralı – xəmirinə maya vurulmuş və sacda bişirilən qalın çörək: *Xamralı xas – ürəyimi bas.*

xay – gic, ağılsız, sarsaq: *Xay boyuu yerə quyluyum.*

xaylamax – sarsaqqlamaq, ağılsız iş tutmaq: *Adamın avamlığınnan başına çox iş gələr, xaylama! Bı genə Xay Balaxanı kimi xaylıyır.*

xeyləx' // xeylax – xeyli; **bir xeyləx'** – bir qədər, bir keyli: *Bir xeyləx' də şüşə qırıntısı yığ torbaya, atginən xurcunun içinə. İçinə də xeylax yağ tökürdülər.*

xəlbiraltı – buğdanın, hər hansı bir dənli bitkinin xəlbirlənməsi zamanı xəlbirdən yerə tökülən qırıqları, keyfiyyətsiz hissəsi: *Çalış heç vaxt xəlbiraltı olma.*

xəyin-xırtış – paxıl: *Xəyin-xırtış adamları işdərindəki qurtdar gəmirər.*

xıla – ayaqyolu, tualet: *Hannan-hana özünə gəlib, “ağa, xıladakı söz” deyir.*

xıtlıxlammax – yaltaqlanmaq: *Axşamacan müdürə xıtlıxlanır.*

xımış-xımış – yavaş-yavaş (yemək, danışmaq); altdan-altdan, bic-bic, bığaltı (gülmək): *Xımış-xımış gülür. Xımış-xımış danışır.*

xır-xır – xırtək; xırıltı; **xır-xıra yığılmax // xır-xırda olmax** – sona çatmaq üzrə olmaq: *Bir şey qalmıyıb, ta yığılıb xırxıra. Xırxırdadı.*

xırix'qurdu – baramaqurdu: *Xırix'qurdu kimi eşir.*

xırtdamax – udqunmaq, çeçəmək, tutulmaq: *Qalıb iki daşın arasında xırtıya-xırtıya. Nə oğula söz deyə bilir, nə gəlinə: qalıb xırtıya-xırtıya.*

xotux – eşşəyin balası, qoduq: *Xotux kimi içini arıtdıyır.*

xudru – nahaq, əbəs: *Xudru yerə sənin dalınca gəldim. Xudru yerə bı sözü sa dedim.*

ibnə – hər şeyə mız qoyan, adamı bezdirən, zəhlətökən adam: *Bı ibnədi, adamı yerinnən eliyir.*

ilinməx' – istilənmək, ilıqlaşmaq: *Ağzında su ilinmir.*

ilitməx' – qızdırmaq, isitmək: *Qazanda su da ilitsən, qızaa pay ver.*

illac – əlac, çarə: *İllacım kəsildi. Umudumuz, illacımız sənsən.*

illahım – xüsusilə, xüsusən: *İllahım da kişilər, görəsən, hansı günnərinə baxıb belə şaddanılar.*

illap – lap: *Yazıx illap qarx qalıb e, heş bilmir neynəsin.*

incəvara – yaxşı ki, xoşbəxtlikdən: *İncəvara qonağımız vaxtında gəldi. İncəvara bu söhbət gedəndə sən də burdaydın.*

ipləmə – dəlisov, tez özündən çıxan: *Bı ki lap ipləmədi.*

iraxlamax – hazırlamaq, nizamlamaq: *Yeməy iraxladı. Qonax üyçün yer iraxladı.*

irizğ – ruzi: *Naşükürün irizği artmaz.*

isbatdı – səliqəli: *İşi isbatdı görəllər.*

işgil – 1. kilid, cəftə: *O yatmağa gedəndə qapının işgilin vırdı;* 2. dolaşmaq məqam: *Bı işin işgili var, yəni ilişən yeri var. Sənin sözuun işgili var. İşində işgilin var, dəəsən.*

kahal – key, sözü gec başa düşən: *O, çox kahal adamdı, onnan danışmaq çətindi. Kahaldı – hər şeyi annıyan dəyil.*

kalafa – oyulmuş, qazılmış yer; oyuq: *Kalafa qazdı, şeyləri atdı ora;* məcazi mənada – mədə, qarın: *Sudan lıqlıyıb kalafasına, nəfəs ala bilmir.*

kəfrəm – yorğanın və ya döşəyin alt üzü, mitili: *Anam yunu kəfrəmin içinə yığıb sırdı.*

kələfətir – duzsuz acımamış xəmirədən dəyirməndə bişirilən fətir. Sacda və təndirdə deyil, ocağın üstünə qoyulmuş hamar daşların üzərində bişirilir: *Dəyirməna götür pen-dir, orda bişir kələfətir.*

kəlləmsav – ağzına gələni danışan, gicbəsər: *Filankəs kəlləmsav adamdı. Filankəs kəlləmsav danışığıynan məni yordu. Kəlləmsav-kəlləmsav danışma.*

kəmsər – kəmağıl, ağılsız: *Onun kəmsər danışığına baş qoşma.*

kəmsərrəməx' – səfehləmək, axmaq-axmaq danışmaq: *Bu çox danışanda kəmsərriyir e. Ay qız, çox kəmsərrəmə, bir dayan.*

kəmsix' – bağ, ip, xalta: *Kəmsiyi, adətən, itdərin boğazına salıllar. Kəmsiyi itin başına bağlıyıb apardı. Məcəzi mənada: Kəmsiyi salıb başına sürüyür.*

kərsəx' – kəsək, quruyub bərkimiş palçıq yumrusu: *Xamır, ya çörəx' qalıb bərkiyir. Ona diyillər kərsəyə dönüb.*

kəsix' – qız övladı haqqında işlədilir: *Qız kəsix'di – onun payını kəsməy olmaz.*

kətəməz – yeni doğmuş heyvanın ilk südündən bişirilən yemək: *İnəymiz doğanda anamız bizə kətəməz bişirərdi.*

kəviz – 32 kq taxıl tutan ölçü qabı: *Bir kəviz göz yaşı tökdüm.*

kircənə – ala-çirk, az çirkli, tam təmizlənməmiş: *Yuduğu paltar kircənəydi.*

kirdar – güc, əlac: *Kirdarı kəsildi; səbir, hövsələ: Kirdarı yoxdu.*

kiriş – cəhrəni işlədən ip; **kirişə çəkməx'** – əzab-əziyyət vermək: *Elə bil girişə çəkillər.*

kirkıra – əl dəyirmanı: *Xıdırnəbi bayramında bığda qavırıb kirkırada çəkillər.*

koraqıpıx – gözüqırıq, hər şeydən qorxan, səksəkəli; **koraqıpıq olma**x – gözüqırıq olmaq: *Uşağı o qədər danna-dılar, sıxışdırdılar, axırda koraqıpıq oldu.*

korapuç eləməx' – puç etmək, özünü üzmək: *Hər şeyə görə özüu korapuç eləmə.*

köpəşiməx' – şişmək, köpmək: *Xamır köpəşidi. Adamın əli yanmır? Yanannan sora yanxın yeri köpəşiyir axı.*

köşə – göndən nazik şəkildə kəsilib hazırlanmış ip, bağ: *Köşə malın dərisinnən çəkilir. Nazik ip kimi çəkillər, çox nazik. So:ra isdadıllar, dartıllar, burullar, qurudullar. Köşəni çarıxda, xəlbirdə işdədillər.*

küp – yelləncək: *Həyətdəki ağajdan sijinnən küp asılardı. Yelləncəyə biz küp deyirdix'.*

küpyelli – oyun adı; Novruz mərasimi zamanı, ilaxır çərşənbədə keçirilərdi. *Qızdar küpyelli oynuyurdular.*

küt – təndirin divarından qopub odun içinə düşən çörək: *Duzsuz xamır küt gedər.*

qaqqa – konfet və s. şirniyyat (uşaqların dilində daha çox işlənir): *Dədəm maa qaqqa verdi. Aldığı pulu da verir qaqqa-qoza.*

qalın – sacda bişirilən çörək növü: *Anam qalın bişirdi.*

qamaşmax – çəkinmək, qorxmaq: *Heç bir işdən qamaşmaz. Heç nədən qamaşmır.*

qamqalax – odun qırıntısı, xırda odun parçaları: *Hazır qamqalağı samavara tökdü. Odunu samavara tökməy üçün xırda-xırda doğrıyıllar ha, bax ona deyillər qamqalax.*

qaradaban – uğursuz, bədayaq: *Dabanın dağlansın, qaradaban.*

qaradalağ olmax – tövşümək, tənənfəs olmaq: *Qovdular, qaradalağ oldu.*

qaraqudum – bədayaq, ayağı düşərli olmayan: *Qaraqudum adamnan xeyir gözdəmə!*

qarayaxa – insanı bezdirəcək dərəcədə israr edən, istədiyindən əl çəkməyən: *Qarayaxa adamdı.*

qarayaxalığ eləməx' – həyasızlıq etmək; əl çəkməmək, bezdirmək: *Filankəs həməşə qarayaxalığ eliyir, isdədiyin alır.*

qarx: qarx qalmax – çıxılmaz vəziyyətdə qalmaq, quruyub-qalmaq, çaşbaş qalmaq: *Yazıx illap qarx qalib e, heş bilmir neynəsin. Qaşqınnar təzə gələndə qarx qalmışdular, hardan başdamağı bilmirdilər.*

qarixmax – karixmaq: *Qarixan iki yerə oturur.*

qarmaqayış – baldırıqayış; arıq, lakin sağlam: *Qarmaqayış Xudabaxış.*

qarnəvli – acgöz, çoxyeyən: *Qarnəvli adamın qarnı doymaz.*

qatqar eləməx' – qarışdırmaq: *Üzdü pendiri üzsüzənən qatqar eliyib satıllar.*

qavırğa – qovurğa: *Nooruz bayramında nənəm qavırğa qavırar, içinə qoz-kışmış qarışdırıb süfrəyə qoyardı.*

qavqarmax – qablaşdırmaq, yerləşdirmək, yığmaq, toparlamaq: *Dağa köçəndə şeyləri fərməşdəərə qavqarırıx. Məcazi mənada: Qara günümü qavqarmışam.*

qavsalamax – qamarlamaq, əlinə keçirmək, ələ almaq: *Ərin qavsalıyib yığib əlinə. Gəlin gələnnən qavsalıyib evi yığıb əlinə.*

qədiz olmax – məcburən ilişib qalmaq: *Saa görə qədiz oldum. Bının işinə görə mən də qədiz oldum, qaldım bırda.*

qəhmər çıxmax // qəhmər durmax – tərəfdar çıxmaq, müdafiə etmək, dayaq olmaq: *Qardaşım maa qəhmər çıxdı. Yazığın bir qəhmər duranı yoxdu.*

qəlbi – hündür: *Qəlbidi, əlim çatmur. Çox qəlbidən danışma.*

qələmə – peyvənd üçün qələm kimi kəsilmiş ucu sivri nazik şiv (ağac çubuğu): *tut qələməsi; Qələmə ucu mij balaca çubuğa deyiriy. Özünü qələmiyə pərçim edir.*

qənşər – qabaq, qarşı, irəli: *Çix mənim qənşərimə, görün nə deyirsən. Qənşərə çıxıb ətrafi seyr elədi.*

qərcimədaş – oyun adı: *Nədi, qərcimədaş oynuyurix?*

qərəmət – Müasir Azərbaycan dilində və onun dialektlərində ayrılıqda işlənmiş. Mifoloji anlamda: şər qüvvə, bəd-xah ruh. // **qərəmət basmaq** – fikir, qayğıdan iş görə bilməmək; ətalətə düşərək, sanki əli-qolu bağlanaraq işi getməmək: *Qərəmət məni basıb. Bəzən görürsən biri otduğu yerdə yuxuluyur. Ona da deyillər qərəmət basır. Bir də var adamın o qə-dər işi-gücü var, hamısı dayanıb. Nəsa eliyə bilmir. Deyirsən qərəmət basıb səni, işin getmir?*

qəysava – ərikdən bişirilən yemək növü: *Evdə yağ, əriy olseydi, qəysava bişirərdim. Qəysava ərix' qurusunnan olur.*

qəzilləməx' – aldatmaq: *Adamı lap qəzilliyir e! Başımı qəzilliyirsən?*

qıcammaq – qorxutmaq məqsədilə hədəyana əl hərəkəti etmək, sanki birini vurmuş kimi hərəkət etmək: *Uşağa qıcanırsan, ama virmirsən. Virmir e, qorxudur; Onun yatağına yaxınlaşıb kösövü üş dəfə Bəylər dayının üsdünə qıcanır.*

qırım – meyil, fikir, məqsəd, vəziyyət: *Kişinin qırımını görən arvat səsinə içinə saldı.*

qırnıx – azacıq: *Çörəx'dən bir qırnıx kəsib ağzına qoydu.*

qırtmaq – kəsmək: *Mənnən qırtıb özünə caladı;* “danışmaq” mənasının kobud ifadəsi; **qəlbidən qırtmaq** – lovğa-lovğa danışmaq: *Çox qəlbidən qırtırsan! Yekə yerdən qırtır.*

qıvıl: bu qıvıl – bu cür: *Bu qıvıl adamları yola verməx' çox çətindi.*

qıvşım ax – çox qıçqırmaq, turşumaq: *Qatıx qıvşıyıb. Axşamnan qalan xörəh qıvşıyıb.*

qolqay – qohum-əqraba: *Onun qolqayı çoxdu. Filankəs qolqayın yığdı başına.*

qorava – göz yaşı: *Gözünü qoravasını axıtma!*

qulaxdaş – qulaq yoldaşı, həmsöhbət: *Bir qulaxdaşım yoxdu.*

qurrey – sadələvh: *başdan qurrey*

qut – güc, tərər: *Yağlı ye, ürəyində qut olsun! qutdan düşməx'* – heydən (gücdən) düşmək: *Qutdan düşmüşəm, heş nə yeyə bilmirəm.*

latayır – ədəbsiz (söz): *Filankəs həmişə latayır danışır.*

ləj – nifaq, düşmənçilik; **ləj düşməx'** – düşmən olmaq, nifaqçılıq etmək: *Çalış, ləj düşmə! Dalaşmax var, ləj düşməx' yox! ləj salmax* – nifaq salmaq, düşmənçilik salmaq: *Araya ləj salma.*

lələdağ etməx' – yormaq; əziyyət vermək, əsir-yesir etmək; qorxutmaq, bağrını yarmaq: *Ə, Qurban, bu arvad-uşağı niyə lələdağ edirsən?*

lələdağ olmax – yanıb-tökülmək, dağ çəkilmək: *Bu sözdərdən lap lələdağ oldum; yorulmaq, halsız olmaq, əldən düşmək: Yayın günü isdidən lələdağ oldum. Getdim, çıxdım bu işdəri gördüm, lələdağ oldum, əsir-yesir oldum.*

lətərjin – yeməyi acgözlüklə, pinti yeyən, qatıb-qarısdıran adam. *O, lətərjindi.*

ləvərdə – yöndəmsiz, nahamar, qeyri-mütənasib (bədən, adam): *O, ləvərdə bədənini güjnən hərriyirdi. Nə qədər gözəl paltar geysə də, ləvərdə bədəninə yaraşmırdı.*

lığlamax – ağzına qədər doldurmaq: *Sudan lığlıyib ka-lafasına nəfəs ala bilmir. Lığlıyib qazanı suynan qoyub üsdə.*

lo: – bəd, pis: *Bir lo: xəbər eşidəndə qulağın ucun dar-tıb “kiş-kışdər olsun” deyəllər.*

lodur – tənbel: *Lodurdu – dərs də oxumur.*

lotgödən – acgöz, çoxyeyən, qarınqulu: *Lotgödənin bi-ridi.*

maddım-maddım – mat-məəttəl: *Maddım-maddım ba-xır.*

mağıl – nə yaxşı ki: *Mağıl ələx'çinin qıl verəni də var imiş. Mağıl əməlli-başdı iş görmüşdüx'. Mağıl işimiz gedirdi.*

mağmın – aciz, bacarıqsız, əfəl, əlindən iş gəlməyən, yazıq: *Filankəs mağmın adamdı. Filankəs mağmın oldu.*

mahna – bəhanə: *Mahna eləmə, bilirəm yalan deyirsən.*

mama – bibi: *Göyçəx' mamamgili Ləpəxeyrannıda ya-şıyırdı.*

manqal – bacarıqsız, fərsiz, aciz adam: *Sən maa əvlad olmadın, manqal oldun.*

maş – kiçik lobyə: *Bizim yerdə maşdı döşəməplov bişirillər.*

mezar – ipdən toxunma adyal tipli örtük: *Mezarı atdı üsdünə yatdı. Mezarın üsdünə sərildi yatdı; Mezar ipdən toxumma olur, palazdan da nazik bir şeydi. Cecimnən də nazikdi.*

məhlim – məgər: *Məhlim sən bilmirdin oğlu əsgərə ge-dib?*

məkülkət – mal-mülk, var-yox: *Qaçqınnar bütün mə-külkətdərini qoyub gəldilər.*

məlxətə – şuluqluq; **məlxətə qatmax** – ara qarışdırmaq, şuluqluq salmaq: *Sö:bətin şirin yerində biri gəlib söz atır ortalığa, məlxətə qatır, gedir.*

mərö:cə – yabanı göyərtili (yeməli bitki) növü: *Uşaxlar xeyli mərö:cə yığıb gətirdilər; Mərö:cə kolların dibində bitir, yaz ağzı yığıllar. Onu qaynadıb qavırdılar. Yiyərdilər qatıxnan.*

mətə – camaatın toplaşdığı yer: *Mətiyə gəlin.*

məzəlliy eləməx' – məzələnmək, ələ salmaq: *Mənim-nən məzəlliy eliyirsən?*

mıxaşər – çəyirdəyi çıxarılmış zoğal qurusu: *Anam yağda çoxlu soğan qavırırdı, isdammış mıxaşəri də töküdü ora.*

mılx – aciz: *Elə mılx olmuşux e, mılx. Heş kəsin işinə qarışmamışx. Gəlinnərə baldızdix eləməmişx'.*

mış – mürğü, çimir; **mış vurmax** – mürğüləmək: *Təzə-cə mış vururdum ki, uşaxlar səs saldılar.*

mızix – incidən, əl çəkməyən: *Mızix adamdı. Mızix azardı.*

midara – əşya, şey-şüy, nişanə: *Varımız, yoxumuz, hər şeyimiz dağıldı, midaramız qalmadı.*

midix' – göz yaşı: *İlimiz on iki ayı gözüniün midiyin axıdır.*

mij – sivrli, iti: *Qələmə ucu mij balaca çubuğa deyirix'. Bir yumurtanın mij təpəsin o biri yumurtanın mij təpəsinə vurursan. Qələmin uju mijdi.*

müsdər – bacarıqsız, aciz: *Allah müsdər oğul verməx'-dənsə, verməsə yaxşıdı.*

nəm-nüm eləməx' – tərəddüd etmək; naz eləmək: *Hələ nəm-nüm eliyir.*

nəmüjməl – naməlum, məchul: *Gedirəm bu işin dalyca, nəmüjməldi, bilmirəm alınıjey, alınımyıjey.*

nəyaaz – Nə yaxşı? Nə əcəb? *Sənnən çıxmıyan iş, nəyaaz ora getdin?*

ojur-ojur – acgözlüklə (yemək): *Ojur-ojur yeyir.*

omac – süd və ya su qarışdırılmış undan ovxalanmaq yolu ilə əmələ gələn məmulat: *Unu südüənə omac eliyillər. Omacı başdıyırsan yağda qavırırsan. Anam omac halvası bişirdi.*

orux-torux – məcazi mənada: qohum-əqrəba; kinayə, bəyənməməzliliklə söylənir: *Orux-toruğunu başına yığıb.*

otuxmax – ot yeməyə başlamaq, yenicə ota düşmək: *Yaz ağzı heyvannar otuxurdu.*

öddəx' – qorxaq: *Öddəy olma!*

ölmə-diril – birtəhər, çətinliklə: *Ölmə-diril dolanıram də. Ölmə-diril yaşamax da kişilix'dən dəyil.*

palax – yastıyapalaq: *Palax toyuğa dönüb;* məcazi mənada – köklükdən çətin yeriyan bəstəboy (adam) haqqında deyilir: *Filankəs o qədər palaxdı ki, heş nə eliyə bilmir.*

papaxlammax – şişmək, köpmək, irilənmək: *Ərix' qurusun tərtemiz yuyub isdi suda isdadıllar axşamnan. Səhərəcən bir az papaxlanır da. İsdı suda papaxlanır.*

pay-pürüş – pay-puş: *Gəlinin anası, yaxın qadın qohumları da gəlirdi. Pay-pürüş gətirirdilər.*

peşəri – yığımdan sonra ağacda qalan meyvə: *Uşaxlar meşiyə peşəriyə getdilər.*

pəl: pəl vurmax // pəl qatmax – mane olmaq: *Xeyir işə pəl vurmazdar. Xeyir işə pəl qatmazdar.*

pəndəm olmax – qəbiz olmaq: *Yeyib-içib, pəndəm olub.*

pərəpozan – araqarışdıran; **pərəpozannıx** – araqarışdıranlıq: *Pərəpozannıx salma!*

pərşum – ikinci şum; **pərşum eləməx'** – şumu dağıtmaq; görülmüş işi pozmaq: *Erməni gədələri əvləri pərşum elədilər.*

pərtav – söyüşcül, ağzına gələni danışan: *ağızdan pərtav.*

pəsdah – fırıldaq, hoqqa: *Allah kimin nə pəsdahdardan çıxdığıni görür.* **pəsdah açmax** – fırıldaq işlətmək, kələk gəlmək: *Başıma nə pəsdah açırsan?*

pəşm eləməx' – fərqləndirmək, ayırd etmək, fikir vermək: *Qadın görür ki, kişi heş pəşm eləmir.*

pəyəndaz – ayaqaltı: *Pəyəndaz olmağı sevir.*

pinə – qınaq; **pinə eləməx'** – qınamaq, tənə etmək, qulp qoymaq: *Heş kəsə pinə eləmə! Başqasına pinə eləmə ki, sənə də pinə eləməsinnər. Pinəsin özü versin.*

pissuyum – acgöz, hər şeyə tamah salan; **pissuyumlulux** – acgözlük, hər şeyə tamah salma: *Pissuyumlulux kişiyyə yaraşmaz!*

potu – kök: *Kök, yumru uşaxlara potu deyillər. Çağranda da potu deyillər. Ə, potu, bura gəl.*

pörşələməx' – pörtmək, pörtələmək: *Tüklərini yolmağ üçün toyuğu qaynar suya salırsan ha, ona toyuğu pörşələdi deyirix'; məcazi mənada – yandırıb-yaxmaq: Adamı hər anda pörşələməyə hazırdı; Adam var ki, adamı diliynən pörşəliyir; Ay balam, plovun başu sizə, altını oğlannarıma verirəm də, daha nə isdiyirsiz, – deyib, gəlinnəri pörşəliyirdi.*

pülüşüx' – yanıq; **pülüşüyü çıxmax** – yanmaq, yanıb suluqlamaq: *Səni görüm qır qazanında pülüşüyün çıxsın.*

rədd – iz, ləpir: *Fikirrəşir ki, gəlin gedib o çörəyi götürsə, əyağının rəddi düşər.*

rəncidə eləməx' – bezdirmək: *Bu müğənnilər oynuya-
oynuya oxuyanda adamı lap rəncidə eliyir.*

sağanax – ələk, xəlbir kimi dəyirmi şeylərə keçirilən
halqa, çəmbər; ələyin, xəlbirin kəmər (dairəvi taxta) hissəsi:
Xəlbirin köşəsi dağılıb, sağanağı qalıb.

salma: salma çay – şirin çay: *Hər səhər anamız bizə
salma çay verərdi.* Başqa mənada: **bir salma** – bir atımlıq:
Gedir qonşuya, deyir bir salma duz ver.

sava – gec: *İnəh gej doğanda – birinci, ikinci il doğ-
muyanda deyillər sava doğdu.*

savışdırmax – sovuşdurmaq, yola vermək, keçirtmək:
*Hərə bir miqdar yeməx' bişirif gətirirdi. O günü onnan savış-
dırırdılar.*

savışmax – sovuşmaq, keçmək: *Xata sənnən savışdı.*

selav – sel yatağı, sel axan dərə: *Güjdü sel dananı apa-
rıf selava saldı.*

səki – guya: *Səki isdədim bı işi görəm, alınmadı.*

səllimi – özbaşına, başlı-başına: *Səllimi böyüyən uşağ
elə səllimi olar.*

sərvaxt – ayıq-sayıq; **sərvaxdix** – ehtiyatlılıq, ayıq-sa-
yıqlıq: *Özünü sərvaxdan salma.*

səydəş – yersiz danışan, yersiz hərəkət edən; ağılsız: *O,
səydəşin biridi, ona fikir vermə.*

sırxav – vasvası, hər şeydən iyrənən: *Filankəs sırxav
adamdı.*

sırxavlıx – vasvasılıq: *Sırxavlıx sağalmaz.*

sırtmalı – (bax: **tır**) öcəşkən, inadkar: *Sırtmalı adam,
öz dediyin yeridən adama deyillər. Məsələn, filankəs sırtma-
sın dirədi. İstədiyini elədi. Dirəşir sənnən nəsə alır.*

siləvsin – hər şeyə tamah salan, nəfsgir: *Qonşum o qədər siləvsindi ki, hamıdan pay umur. Siləvsin adam xəsyətini heş kəsdən gizdiyə bilməz. Siləvsinniyinnən əl çəkmir.*

simsar – qohum: *Filankəs mənim simsarımdı.*

sinav: sinav getməx' – çox istəmək: *Bircə bala üçün sinav gedənnər çoxdu.*

sintiran – əzab-əziyyət; **sintiran çəkməx'** – əzab-əziyyət çəkmək: *Gəldix-gəlmədix, çox sintiran çəkdix'.*

sirimsiməx' – 1. sırılmaq: *Bunun üzü sirimsiyib e, söz kar eləmir.* 2. bərkimək (yeməkdə): *Yeməy xarab olub, sirimsiyib.*

sitildəməx' – soyuqdan əsmək: *O sitildiyə-sitildiyə gəldi. Sitildiyə-sitildiyə arxdan çıxıb cəld geyinərdilər.*

sıvaşmax – yayxanmaq, yayılıb oturmaq (əsasən, kürt düşmüş, yumurta üstündə yatan toyuq haqqında işlənilir): *Kürt toyux kimi sıvaşıb yerə.*

sıvxarmax – tamamilə boşaltmaq: *Anam un kisəsindəki unı sıvxarıb xamır yoğurdu.*

sıvıx – yarıduru halda olan: *Xamır boş olanda deyillər sıvıx xamır.*

sivişməx' – sakitcə çıxıb getmək, aradan çıxmaq: *Əlim, əyağım dəyməmiş, dur burdan siviş. Şagird uzaxdan mələlimin gəldiyini görüb sivişdi.*

sonalamax – uzun-uzadı seçim etmək, çox götür-qoy etmək: *Hər şeyi sonalama!*

soyxa – sovxə, ölmüş adamın paltar və əşyaları: *Ölünün paltarrarın soyxa kimi kəndin kasıb-kusubuna paylıyırdılar.*

sucux – 1. yeni doğmuş qoyunun ilk südünün xüsusi üsulla bişirilmiş forması – yemək növü: *Çobannar yenicə doğmuş qoyunun südünnən sucux bişirirdilər.* 2. çərəz növü;

doşablı şərbətdə isladılmış və qurudulmuş qoz ləpəsi: *Qoz ləpəsinən sucux da hazırıyılar.*

suyumsuz – abırsız, üzünün suyu olmayan: *Suyumsuz olma!*

südəcər – dalbadal doğulan uşaqlar: *Şəkil bibimin oğlu İmanna sonra dalbadal iki qızı olur – südəcər-südəcər. Biri-nin südü qurumamış o biri olur. Bir ilin, il yarımın içində ikinci uşağı olur. Ona deyillər südəcər.*

süləx' – sülənən, sümsünən, yemək ardınca düşən, sümsük, gördüyünə tamah salan: *Süləy adamdı, hər şeyə tamah salır.*

süləngi – bax: **süləx'**: *Süləngi it kimi burnun hər yerə soxur.*

şamaxı – kələğayı: *Şamaxını atırdılar üsdərinə. Kənar-dan baxan heş kəs bilmirdi ki, bı oynuyannar kimdi.*

şapbır – yekə, iri: *şapbır dodax.*

şeyran – lovğa, özünü öyən, özündənrazi: *Filankəs şeyran adamdı. Filankəs şeyranniğınnan qalmır.*

şədəre – irigözlü xəlbir: *Xırmanda savrılmış taxılı so:ra şədəradən keçirdirdilər. Şədərəni əllərində firrıyılar. Bığdası tökülürdü aşığa, qılçıqları qalırdı şədəradə. Onun gözdəri iri olur, xəlbirin gözdərinnən iri olur; Şədəre ancax xırmanda işdədir.*

şələ-külə // şələ-şülə – şey-şüy, avadanlıq, müxəlləfat: *Əri onun şələ-şüləsini qoltuğuna verib əvinnən qavdı.*

şəlləncəx' – qadınların uşağı dalına şəlləmək (kürəyində saxlamaq) üçün istifadə etdikləri parça; bürüncək: *Şəlləncəx' prostına kimi bir şeydi. Şal da ola bilər, so:ra yekə prostına da ola bilər. Kö:nə arvatdar uşağı kürəyində onıynan saxlıyırdılar. Uşağı dalaa şəlliyirdilər.*

şəltə – qadınlar üçün alt paltarı, dizlik: *Qadınnar o vaxtı üss paltarın altınnan birin də geyərdilər. Ona şəltə deyəllər. Ya şəltə deyillər, ya dizdiy deyillər; Nənəm özünə göy çitdən şəltə tikdi.*

şəpə – ləpə, dalğa: *Qorx ki, şəpəsi bizi də vırar.*

şərxah – şə-r-böhtan atan, üzə duran: *Şərxah adam düz sözü də pisə yozur.*

şər-şəbətə – şə-r-böhtan atan, şərxata: *Şər-şəbətə – adamı salar dərdə.*

şıldır – arıq, lakin işə yararlı at haqqında deyilir: *Şıldır yabıya dönüb.*

şitəmməx' – şitlik eləmək, dəcəllik etmək: *Söz dedikcə şitənir.*

şiv – 1. çubuq, pöhrə, cavan budaq: *Elə ağajdar var ki, oların yanınnan, kökünnən şivlər çıxır; 2. uzun və nazik (çubuq və budağa aid edilir): Başçı əlindəki şiv çubuxnan onun ayaxlarına vıradı.*

şöt – təzə paltar tikilərkən kökləmə zamanı edilən iri tikiş: *Paltar təzə biçilənnən sora tikilir e. Onda bir qaralama gedillər axı. Ona diyillər şöt. şöt getməx' – (bax: şötdələməx' – 1.); Paltarı maşına verməzdən qabax əldə əl sapı ilə tikillər. Bına deyillər şöt gedir.*

şötdələməx' – 1. Paltar biçildikdən sonra kəsilmiş hissələrini kökləmək (ilkin olaraq iri tikişlə bir-birinə tikmək): *Tikiş mənasındadı. Bir şeyi tikməzdən əvvəl onu şötdələyillər. 2. Hər hansı bir işi başdansovdu görmək: İşi şötdələmə görməzdər. Filankəs hər işi şötdələmə eliyir.*

şumal – hamar: *Çaydan şumal daş yıgdi. Çayda daşdar şumal olur.*

ta (tay) – daha; **tay da** – daha da: *Mən saa ta söz tapmıram deyəm. Mənim saa tay sözüüm yoxdu. Hə, tay arxayınix, uşağa heş nə olmaz. Tay bının vaxtı keşdi.*

talan-qarat – talan, qarət; **talan-qarat eləməx'** – talan etmək, qarət etmək: *Ermənilər elimizi talan-qarat elədilər.*

tam – təam, yemək: *Tanrı tamına tamarzı canım vay.*

tamır – tamah, nəfs: *İtdə tamırım var, onda yox.*

tavlamax – 1. qaynanmış əti, toyuğu tavada yağda aza-çıq pörtmək, yüngülcə qovurmaq: *Əti tavlıyırsan da bişənnən qabax. Anam toyuğu tavladi.* 2. aldatmaq, yoldan çıxarmaq: *Filankəsi tavladım.*

teyxa (teyxaca) – tamam, büsbütün: *Bu ət teyxa yağdı. Bu, teyxaca sümüx'dü.*

tezcənəx' – tez, cəld: *Tezcənəx' getdin xəbərrədin?*

teztav – tələskən: *O, teztav adamdı.*

teztavlıg eləməx' – tələsmək: *Teztavlıx eləmə; Teztavlıg eliyib yerinnən olma!*

təhniz // tə:niz – danlaq, məzəmmət: *Tə:niz-töhmət elədi, başa saldı ki, belə olmaz.*

tələsbənt – tələsik, tələm-tələsik: *İşi tələsbənt görməzdər. Hər işi tələsbənd eliyir.*

təməssix' – ləzzət: *Mən bı işdən bir təməssiy annamadım.*

təntix' – tələskən, hər işi tələsik görəni: *Təntix' görülən iş yaxşı alınmaz.*

təpcihləməx' – paltarın sökülmüş yerini tikmək, yırtıq-yamaq etmək: *Şalvarın sökülən yerin təpcihlə.*

təpitmə – azacıq isidilmiş müalicəvi xəmir, yağlı xəmirdən hazırlanmış məlhəm: *Anam xamırdan təpitmə eliyib çivanın üsdünə qoydu.*

təşər – lovğa, ədəbaz: *Təşər Abbas kimi təşərrəniir; təşər-təşər* – lovğa-lovğa: *Təşər-təşər gəzir.*

təşərrəmməx' – lovğalanmaq, ədəbazlıq etmək: *Əlu cibaa qoyub nə təşərrəniirsən ə!*

təvərə – dairəvi: *Başındakı təvərə papağı götürüb tərini sildi.*

tıncıxmaq – sıxılmaq: *İsdidən nəfəsim tıncıxdı.*

tır – (bax: **sırtmalı**) tərs, inadkar, öcəşkən: *Filankəs tır adamdı. Tır adam, yəni sırtmalı adam, öz dediyin yeridən. Hax-nahax deyir ki, belə olmalıdı.*

tırrəmməx' – yıxılmaq, uzanmaq: *Tırrəndi yerə.*

tırrıx – inadkarlıq; **tırrığına salmaq** – öcəşmək, inadkarlıq etmək: *Nə tırrığına salmışan? Yənə tırrığına salıb.*

tısmax (tısdammaq) – küsmək: *Tısdamb yatıb.*

tısmırax – kök və bəstəboy (adam): *Tısmırax adamdı.*

tobalatma verməx' – tövbələtmə vermək, dərşini vermək, qulaqburması vermək: *Ona bir tobalatma verdilər, bir də buralara gəlmədi.*

toxməmə – gözütox: *Özünü üzdə toxməmə gösdərir.*

tolamazda – səlbə; **tolamazda atmaq** – səlbə atmaq: *Ağaca tolamazda atıllar, ağacın meyvəsi düşür yerə. Məcəzi mənada – söz atmaq: Yənə tolamazda atırsan?*

tüt – bəs, yetərli; **tüt deməx'** – bəsdir demək, dur demək: *Adam tamahına tüt deyər. Tüt deməhdən dilimdə tük bitdi.*

ubur-subur – get-gəl; **ubur-subur eləməx'** – get-gəl eləmək; **ubur-subura salmaq** – süründürməçilik etmək, get-gələ salmaq: *İşi ubur-subura salma!*

ufallı – xoşxasiyyət, mədəni, sakit, yumşaqxasiyyətli: *Dayım çox ufallı adam idi.*

ulqumleş eləməx': heyvanı qaydası üzrə kəsə bilməyib mundar etmək: *Birinə toyuğu verirsən ki, kəssin. Kəsir, amma kəsə bilmir, xirtdəyini qırmır. Bina deyillər ulqumleş elədi.*

urva – xəmiri kündələyərkən və ya yayarkən ələ yapışmaması üçün onun üstünə səpilən az un: *Ola bilər ki xamırın hamısını yoğurasan, ama yaymağa urvan olmuya. Ona görə deyillər ki, xamırı yoğurmamış urvanı götür; Urvan mənnən olmasa, xamırın küt gedər.*

urvalıx – urva kimi istifadə edilən (un): *Evində yox urvalıx, konlunnan keçir darğalıx.*

urvat – hörmət, sanbal; **urvatdan salmax** – hörmətdən, sanbaldan salmaq: *Özünü urvatdan salma!*

ustufca – ehtiyatla, yavaşca: *Aşix yaxınnaşib çiyniynən balabançıya ustufca toxunardı.*

ürcah olmax – rast gəlmək; **ürcah eləməx'** – rastına çıxarmaq, calamaq: *Buni hardan ürcah elədin maa?*

ütü – təhlükə, çətinlik: *Çalış ütüyə düşmə. Özüü ütüyə salma.*

ütüx' – çevik, cəld, bacarıqlı: *O cavan oğlan çox ütüx' -dü. O, çox ütüy adamdı.*

üzbəsurat – üz-üzə, qarşı-qarşıya: *Gəl söbəti üzbəsurat eliyəx'.*

üzgörüncəyi – Təzəgəlinin üzə çıxması zamanı qaynata, yaxud qaynana tərəfindən gəlinə verilən hədiyyə: *Adətən, təzəgəlin üzə çıxanda – üçgünnüx'də qaynata, ya qaynana ona hədiyyə verir. Heyvan, qızıl əşya, xalça, nəysə belə hədiyyə verillər. Ona deyillər üzgörüncəyi.*

va:nəfsə – qalmaqal, hay-küy, ağlaşma, şivən; **va:nəfsə qoparmax** – ağlaşmaq, şivən qoparmaq, heç nədən hay-küy salmaq: *Hər şeyə vanəfsə qoparır.*

vam – zəif (əsasən, “od”, “ocaq” sözləri ilə birlikdə işlənir): *Vam odda əti qızartdı.*

vərəvurd eləməx' – fikirləşmək, götür-qoy etmək; diqqətlə baxmaq: *Vərəvurd eliyirsən ki, görüm o nədi.*

yağır-bağır eləməx' – qorxutmaq: *Camaatı yağır-bağır edib nahaq qan tökmə!*

yaxantı – qabların yuyulub yaxalandığı çirkli su: *Qabların yaxantısını itin yal qabına tökdüm.*

yaxıntı – qabın dibində qalan yemək qalığı: *Özünü onabına yaxıntı eləmə!*

yanşax – çoxdanışan: *Arvadı yanşağ olan kişi tez qocalar.*

yanşıməx – boşboğazlıq etmək, mənasız danışmaq: *Çənəsin boş qoyub yanşıyır.*

yarağan – yarğan: *Atının yüyənni bir az buraxır, çapır yarağana sarı.*

yaşdaş – yaşid: *Biz yaşdaş olmasax da, söhbətimiz çox gözəl alınır.*

yava – 1. tərs; köntöy: *Bəzən özbaşına böyüyən adam yerri-yersiz danışır, yava danışır.* 2. Boş-boşuna: *Filankəs yava gəzəndi; Bir yerə kül tökən dəyil. Orda-burda günün keçirdir – yava gəzir.*

yavannıx – çörəklə yeyilən süd məmulatı (yağ, pendir və s.): *Orujduğun yavannığın yazda yığardılar.*

yavıx – yaxın: *Səhərə yavıx yağış yağdı.*

yeləgedən – hər sözə tez inanan, küyə gedən, başqalarının sözü ilə hərəkət edən: *Nə diyirsən inanır, yeləgedəndi.*

yelhayı – bax: **yeləgedən**: *Yelhayıdı, biri bir hay çaldı, o da düşür onnan barabar hoylanır.*

yelqavan – qovaq tükü: *Yelqavan kimi bir yerdə durmur.*

yetirişi – dərhal, yetən kimi, çatan kimi: *Yetirişi dəmdəsgah açır. Yetirişi xəbərrədin?*

yeypur – hamılıqla, elliklə: *Yeypur bütün kənt camaatı hamsı birdən çıxır qəbir üsdünə. Zəlzələdə camaat yeypur çölə töküldülər.*

yeysən olmax – büsbütün dağılmaq, yerlə bir olmaq: *Yurd-yuvamız yeysən oldu.*

yə:vay – yiyəsizlik: *Ev-eşix'ləri yə:vay dərdindən dağıldı, kor qaldı.*

yoğalabasma – necə gəldi, başdansovdu: *İşi yoğalabasma görür. Yoğalabasma görülən iş salğasız olar.*

yosun – görkəm; **yosunnu** – oxşar, bənzər: *Bu it yosunnu ermənilər bizim elimizi talan-qarat elədilər.*

yuvadibi – sonbeşik: *Bu uşax yuvadibidi.*

zarıncı olmax – ağır xəstə olmaq; çox zəifləmək: *Səni görüm yorğan-döşəx' zarıncısı olasan.*

zəqqutum – acı; zəhər: *Sir-sifətinnən zəqqutum yağır.*

zəllə – həddindən çox xəsis: *Filankəs zəllədi, canınnan pul çıxır.*

zərbəzəng – hər bə-zorba, hədə-qorxu: *Özü gəlməmiş zərbəzəngi gəlir.*

zığ – palçıq: *Mənim çustumun altı qopdu, qaldı zığın içində.*

zıl – (quşun, milçəyin, arının) ifrazatı: *Bağ-bağçanı gəzər gələr, Zılın qoyar, aləm yeyər; Qaranquş hər il gəlib bizim aynabəndin qabağında, bir də balkonmuzda o aynabəndin şüşələrinin qırağına zılın qoyurdu, bala çıxardırdı.*

zınqırav – zınqırov: *Başqasına zınqırav asmaxdan əvəl özaa bax!*

zihyerə: zihyerə döyməx' – yorulmaq, bezmək: *Deməx'dən zihyerə döydüm.*

ziləv – sırtıq: *Bu gədə ziləvin biridi.*

zirdəss eləməx' – yorub-bezdirmək: *Adamı zirdəss eliyir.*

zürzükə – vəlvələ, çaxnaşma; **zürzükə qopmax** – çaxnaşma düşmək, qarışıqlıq yaranmaq: *Birdən zürzükə qopdu, hamı fəryad içində oyan-buyana qaşdı. Dədəm öləndə bir zürzükə qopdu, gəl görəsən.*

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Səh.34. Urut // Urud – Qərbi Azərbaycanın Qarakilsə (Sisyan) rayonunda kənd. Zağalı – Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunda kənd.

Səh.49. **Bir keçilik gəlin.** – Söyləyici bu rəvayəti 1957-65-ci illərdə Qubadlının Əliquluuşağı kəndində müəllim işləyərkən Sayad adlı qadından eşitmişdir. Söyləyicinin sözlərinə görə, Sayad arvad “ahıl qadındı, savatsızıydı, ama çoxbilmiş arvadıydı”.

Səh.52. **Evimi sökürəm.** Mən eyni əhvalatı (iki qardaşın birlikdə yaşadığı evin birinci mərtəbəsini qardaşlardan birinin sökmək istəməsi) 1960-70-ci illərdə atam Əjdər Ruhulla oğlundan Bakının Masazır kəndində yaşamış Dəli Nəbi adlı şəxslə bağlı eşitmişəm.

Səh.54. **Un yeyən kişi.** Söyləyicinin dediyinə görə, olmuş hadisədir. Qadın Əliquluuşağı, kişi Dovutdu kəndindən olub.

Səh.56. **Aşığın sağollaşması**

Mən aşığam, gəlin yaz.

Gəlin payız, gəlin yaz.

Aşın payız bişirdi,

Yağın tökdü, gəlin yaz.

Ola bilsin ki, bu bayatı Sarı Aşığa məxsus olmuşdur. Birincisi, söyləyici bu aşıq rəvayətini məhz Sarı Aşıqla bağlı digər rəvayəti danışdıqda xatırlamış və ardınca söyləmişdir. İkincisi, Sarı Aşıqla və onun bayatıları ilə bağlı bir çox rəvayətlərin mövcud olduğu məlumdur. Üçüncüsü, S.Paşayev bu bayatının az fərqlənən variantını Sarı Aşığın bayatı-bağlaması kimi təqdim etmişdir. Orada bayatı belə verilir:

*Mən aşiqəm, gələn yaz,
Al əlinə qələm, yaz.
Aşı Payız bişirdi,
Yağın tökdü Gələnyaz.*

Düzdür, bayatının və rəvayətin Sarı Aşığa aid olub-olmadığını soruşduqda söyləyici dəqiqləşdirə bilmədi. Lakin onun söylənmə tərzilə bağlı maraqlı məlumat verdi:

Vallah, onu deyə bilmirəm. Onu anam belə danışardı. Əvvəlcə tapmaca kimi bayatını deyirdi. Sora deyirdi ki, axı bu nə deməhdi? Biz də heş birimiz tapmırdıx tapmacanın cavabın. Hə, deyirdi ki, bəs belə-belə. Bir aşıx gedir bir yerə toya. Sora gəlir bir evdə qalır. Evdən gedəndə bayatını deyir. Deyillər bı nədi? Deyir bı bıdı, bı da bıdı.

Səh.63. **Hərə öz dölünə çəkib.** Bu nağılı – eyni əhvalatı fərqli vaxtlarda iki dəfə yazıya almışıq. Söyləyici nağılda sözü gedən ailə başçısını bir dəfə “bir kişi”, başqa bir görüşməzdə isə “Süleyman peyğəmbər” kimi təqdim etmişdir.

Səh.74. **Hüsü də kişidi.** – Söyləyicinin dediyinə görə, Əliquluuşağı kəndində işləyərkən eşitmişdir.

Səh.188. **Ölmüşdü Xankişi, həm gülləni verə, həm qırmanı.** – Məsəllə bağlı, şübhəsiz, rəvayət vardır. Söyləyici yadına sala bilmədi.

Səh.192. **Sikgə yerə yenənnən hax göyə çəkilib.** – Fikrimizcə, bu ifadə orta əsrlərdə kənd adamlarının puldan istifadə etməyə başladığı zamanlarda meydana çıxmışdır.

MÜNDƏRİCAT

Folklor – milli yola düşən işıq və o yolun özüdür	3
ETNOQRAFİK MƏTNLƏR	36
Xıdırnəbi bayramı ilə bağlı mətnlər	36
Xıdırnəbi	36
Xıdırnəbi xəşili	36
Novruz bayramı ilə bağlı mətnlər	36
Novruz mərasim, adət və inancları	36
Bayram süfrəsi	39
Baca-baca	39
Qədir saxlamaq	40
Qəbirüsdü	42
Novruz falları	43
Novruz oyunları	46
Küpyelli	46
Haxışda	48
Yumurta döyüşdürmək	50
Maral oyunu	50
Yallı	51
Eşşəkbeli	52
Dilədüymə	53
Yeni doğulmuş uşaqla bağlı adətlər	53
Qayalının toy adətləri	55
Elçilik deyimləri	59
Yas adətlərindən	59
Ağıcılar haqqında	62
Xalq mətbəxindən	63
Xamralı	63
Mıxaşər	63
Çöçə	64
Fəsəli	64

Qəysava	64
Omac halvəsi	65
Tərhalva	67
Qavırğa	67
Qavıt	68
Sütdü şilə, sütdü aş	69
Qavırma	69
Quymax	69
Sucux	70
Kətəmöz	70
Bulama	70
Köç-yaylaq xatirələrindən	71
Etnoqrafik deyimlər	77
MİFOLOJİ MƏTN VƏ ƏFSANƏLƏR	79
Qulyabani	79
Allah arada şahıtdı	79
RƏVAYƏTLƏR	80
Ayax yox, baş lazımdı	80
Milçək olmayan yer	80
Xanın qatırı	81
Pəltək bacılar	82
Ona beş manat, mənə üç manat?	83
Tuluğu axıtma ha!	84
Dilimə bağla!	84
Bəs zınqravı pişiyin boğazına kim assın?	84
Dostların səfəri	85
Qayğıkeş qaynana	85
Xəsis qarı və gəlinləri	85
Ay pir, mənən işin olmasın	86
“Xıladakı söz”	86
Getdi nəyini deyim, gəldi nəyini deyim	87
Bir keçilik gəlin	88

Üz lü qonaq	89
Gəlinin əməli	90
Şarap-şupdadı	90
Əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə	91
Evimi sökürəm	91
Hər nədisə, bas belimə	92
O ağ şey nədisə, sizi öldürüjey	92
Un yeyən kişi	93
Dağların gülün-çiçəyin verməmişəm	93
Qaçax Nəbi	93
Aşiq Sarı	95
Aşığın sağollaşması	95
Ana qızının cibinə daş qoyur	96
NAĞILLAR	97
Mələk və Qaraquşun nağılı	97
Hərə öz dölünə çəkib	103
Yazıya pozu yoxdu	106
Bir almanın halallığı	110
LƏTİFƏLƏR	113
Səni yandırməsın, məni yandırmaz	113
Ye öz malın kimi	113
Anam qoymadı	113
Sənin atanın tövləsində	113
Sən quşdarın sayını azalt, mən də tağlarımı qısaldım ...	114
Hayıf şalvarımnan, təzəydi	115
Ta deynən, öl İrbahım, öl da!	115
Hüsü də kişidi	115
Gördün nədi? Hələ yedim də	116
Arpa yemir, saman yemir düt deyir	116
Təndir məsələsi	116
Bəylər dayının zarafatları	116

ANDLAR	118
ALQIŞ VƏ DUALAR	120
QARĞIŞLAR	127
Qarğış-bayatılar	136
İNANCLAR	137
TAPMACALAR	142
YANILTMACLAR	147
OXŞAMALAR, ƏZİZLƏMƏLƏR	148
BAYATILAR	149
ŞEİR PARÇALARI. MAHNILARDAN	159
ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR	160
ÖYÜD VƏ NƏSİHƏTLƏR	232
İZAHLI XALQ DEYİMLƏRİ	237
Müraciət deyimləri	347
LƏQƏBLƏR	348
DİALEKT SÖZLÜYÜ	349
QEYD VƏ ŞƏRHLƏR	384

Nailə ananın söylədikləri
(Qubadlı bölgəsi: etnoqrafiya, folklor, dil örnəkləri)
Tərtib edən: Etibar Əjdər oğlu Talıblı

“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
professor Nadir MƏMMƏDLİ

Dizayner: Kamran İbrahimov
Texniki redaktor: Elnarə Həsən
Kompüterdə yığdı: Sahibə Həsənova

Çapa imzalanmış 12.11.2020
Şərti çap vərəqi 24,5. Sifariş № 495
Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 500

Kitab "Elm və təhsil" nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində səhifələnib, çap olunmuşdur
E-mail: elm.ve.tehsil@mail.ru
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev 8 /4